

ISSN 2786-5312 (Print)
ISSN 2786-5320 (Online)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ВІСНИК

**Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна**

**Серія “Іноземна філологія.
Методика викладання іноземних мов”**

Випуск 100

Видається з 1966 року

**Харків
2024**

Статті цього Вісника висвітлюють актуальні проблеми іноземної філології у галузях мовознавства, перекладознавства та лінгводидактики. На матеріалі англійської, української, китайської та німецької мов розглядаються важливі для сучасної української науки питання когнітивістики, дискурсології, семантики і прагматики різних дискурсів, перекладу та експериментальних методів його дослідження, а також методики викладання іноземних мов та навчання перекладу.

Для філологів, викладачів, аспірантів та студентів.

Вісник є фаховим виданням категорії «Б» у галузях «Філологічні науки» (спеціальність – 035) та «Педагогічні науки» (спеціальності – 011, 014, 015) – наказ МОН України № 409 від 17.03.2020

*Затверджено до друку рішенням Вченої ради
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
(протокол № 22 від 11 грудня 2024 року)*

Головний редактор

Ребрій О. В., докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Безугла Л. Р., докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна)
Бер Б., докт. філол. наук (Університет міста Кент, Огайо, США)
Бондаренко Є. В., докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна)
Віротченко С. А., канд. філол. наук (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна)
Гармон Л., докт. філол. наук (Жешувський університет, Польща)
Долинський Є. В., докт. пед. наук (Хмельницький національний університет, Україна)
Домінгос М. Ф., докт. філол. наук (Університет Ріоха, Іспанія)
Костікова І. І., докт. пед. наук (Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, Україна)
Ланге А. доктор. філол. наук (Таллінський університет, Естонія)
Мартинюк А. П., докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна)
Морозова О. І., докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна)
Ольховська А. С., докт. пед. наук (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна)
Піхтовнікова Л. С., докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна)
Рандл К., докт. наук (Болонський університет, Італія)
Сімкова І. О., докт. пед. наук (Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», Україна)
Скиба К. М., докт. пед. наук (Хмельницький національний університет, Україна)
Солощук Л. В., докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна)
Фролова І. Є., докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна)
Черноватий Л. М., докт. пед. наук (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна)
Шевченко І. С., докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна)

Відповідальний секретар:

Ковальчук Н. М., канд. пед. наук (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна)

Технічний секретар:

Клімова Д. Н., викл. (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна)

Адреса редакційної колегії:

Україна, 61022, м. Харків, майдан Свободи, 4,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, факультет іноземних мов
e-mail: visnyk_inozemna_fil@karazin.ua

<http://foreign-languages.karazin.ua/nauka/editions/bulletin>

<http://periodicals.karazin.ua/foreignphilology/index>

Тексти подано в авторській редакції. Статті пройшли зовнішнє та внутрішнє рецензування.
Ідентифікатор медіа у Реєстрі суб'єктів у сфері медіа: R30-04451 (Рішення № 1538 від 09.05.2024 р
Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення. Протокол № 15).

© Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна, оформлення, 2024

ISSN 2786-5312 (Print)
ISSN 2786-5320 (Online)

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE

THE JOURNAL
OF V. N. KARAZIN KHARKIV NATIONAL UNIVERSITY

Series: Foreign Philology.
Methods of Foreign Language Teaching

Issue 100

Published since 1966

Kharkiv
2024

The articles of this issue cover important problems of foreign philology in the fields of linguistic studies, translation studies and linguodidactics. On the material of the English, Ukrainian, Chinese and German languages, a range of important scientific problems including those of cognitive linguistics, discourse studies, semantics and pragmatics of different discourses, translation and methods of its experimental research and also methods of foreign language and translation teaching, and professional training of future linguists are highlighted.

For philologists, teachers, post-graduate and graduate students.

This is a specialized scientific journal of category "B" in the fields of Philological Sciences (specialty – 035) and Pedagogical Sciences (specialties – 011, 014, 015) – order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 409 as of 17.03.2020.

*Approved for publication by the Academic Board
of V. N. Karazin Kharkiv National University
(minutes No.22 of December 11th 2024)*

Editor-in-Chief

Rebrij O., Doctor, Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)

EDITORIAL BOARD:

Bezugla L., Doctor, Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)

Baer B., Doctor, Professor (Kent State University, Ohio, USA)

Bondarenko Y., Doctor, Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)

Virotschenko S. PhD, Associate Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)

Harmon L., Doctor, Professor (University of Rzeszów, Poland)

Dolynskyi Ye. V., Doctor, Professor (Khmelnitskyi National University, Ukraine)

Dominguez Matito F., Doctor, Professor (University of La Rioja, Spain)

Kostikova I., Doctor, Professor (H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ukraine)

Lange A., PhD, Associate Professor (Tallinn University, Estonia)

Martyniuk A., Doctor, Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)

Morozova O., Doctor, Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)

Olkhovska A., Doctor, Associate Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)

Pichtovnikova L., Doctor, Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)

Rundle C., Doctor, Professor (University of Bologna, Italy)

Simkova I., Doctor, Professor (National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", Ukraine)

Skyba K., Doctor, Professor (Khmelnitskyi National University, Ukraine)

Soloschuk L., Doctor, Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)

Frolova I., Doctor, Associate Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)

Chernovatyi L., Doctor, Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)

Shevchenko I., Doctor, Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)

Responsible Secretary

Kovalchuk N., PhD, Associate Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)

Technical Secretary

Klimova D., Lecturer (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)

Editorial Board Address:

Ukraine, Kharkiv, 61022, Maidan Svobody, 4,

V. N. Karazin Kharkiv National University

School of Foreign Languages

e-mail: visnyk_inozemna_fil@karazin.ua

<http://foreign-languages.karazin.ua/nauka/editions/bulletin>

<http://periodicals.karazin.ua/foreignphilology/index>

Texts are published in the authors' version. The articles underwent internal and external reviewing procedure.

Media identifier in the Register of the field of Media Entities R30-04451 (Decision № 1538 dated May 9, 2024 of the National Council of Television and Radio Broadcasting of Ukraine, Protocol № 15)

ЗМІСТ

ВСТУПНЕ СЛОВО ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА	7
---	---

МОВОЗНАВСТВО

Belova A. D. TACTILE MODALITY IN ONLINE MARKETING AND E-RETAILING OF SKINCARE BEAUTY PRODUCTS (BASED ON ENGLISH)	9
Безугла Л. Р. ОНОМАТОПОЕТИЗМИ ЯК ІКОНІЧНІ СИМВОЛИ В ЛІРИЦІ Р. М. РІЛЬКЕ	18
Крисанова Т. А. АНОТАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ МУЛЬТИМОДАЛЬНОГО АНАЛІЗУ: ВІД ТЕКСТУ ДО СМISЛУ	29
Мартинюк А. П. УТІЛЕСНЕНІСТЬ МОВИ: КОНЦЕПЦІЇ, ПРОТИРІЧЧЯ І ПЕРСПЕКТИВИ	36
Піхтовнікова Л. С. ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ТЕКСТУ: СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ	56
Soloshchuk L. V., Skrynnik Yu. S. PROTOTYPICAL MODEL OF A DISCURSIVE PERSONALITY WITHIN THE THEORY OF VALUES-BASED SOCIODISOURSE	69
Shevchenko I. S. MIGRATION DISCOURSE: A COGNITIVE-PRAGMATIC VANTAGE POINT	77

ЗІСТАВНІ СТУДІЇ ТА ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Дорофєєва М. С. ВАРІАНТНІСТЬ ТЕРМІНІВ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА: ПРОБЛЕМИ ТЕРМІНОВЖИВАННЯ Й АНАЛІЗУ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ РІШЕНЬ (ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНО-МЕТОДОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ)	83
Іваницька М. Л. «НЕБО НАД ХАРКОВОМ»: ПРО ПОЛІТИЧНУ ТА ІМАГОЛОГІЧНУ ФУНКЦІЇ ПЕРЕКЛАДУ	96
Мізін К. І. НІМЕЦЬКИЙ СПЕЦИФІЧНИЙ ЕМОЦІЙНИЙ КОНЦЕПТ SEHNSUCHT І ЙОГО ВІДПОВІДНИКИ В АНГЛІЙСЬКОМОВНИХ КУЛЬТУРАХ	105
Ребрій О. В. ВІДКРИВАЮЧИ НАНОВО ПОТЕБНЮ: СПОСТЕРЕЖЕННЯ ВЧЕНОГО І НОТАТКИ ПЕРЕКЛАДАЧА	112

ЛІНГВОДИДАКТИКА

Віротченко С. А. ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ МОВНОЇ ОСВІТИ В НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ УКРАЇНИ ТА КРАЇН БАЛТІЇ	120
Костікова І. І., Цзян Х. ВИКОРИСТАННЯ АНГЛОМОВНОГО МУЗИЧНО-ПІСЕННОГО МАТЕРІАЛУ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ КИТАЮ	127
Сімова І. О. РОЛЬ КОНЦЕПЦІЇ НЕЙРОРІЗНОМАНІТТЯ У НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ	136
Черноватий Л. М. ТЕХНОГУМАНІСТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ОНЛАЙНОВОГО НАВЧАННЯ ПЕРЕКЛАДУ	142

CONTENTS

INTRODUCTORY SPEECH OF EDITOR-IN-CHIEF	7
--	---

LINGUISTIC STUDIES

Belova A. D. TACTILE MODALITY IN ONLINE MARKETING AND E-RETAILING OF SKINCARE BEAUTY PRODUCTS (BASED ON ENGLISH)	9
Bezugla L. R. ONOMATOPOEIAS AS ICONIC SYMBOLS IN THE LYRICS OF R. M. RILK	18
Krysanova T. A. ANNOTATION AS A TOOL OF MULTIMODAL ANALYSIS: FROM TEXT TO MEANING	29
Martynyuk A. P. EMBODIMENT OF LANGUAGE: THEORIES, CONTROVERSIES AND PERSPECTIVES	39
Pikhtovnikova L. S. LINGUISTIC-STYLISTIC INTERPRETATION OF THE TEXT: SOCIO-CULTURAL ASPECT	56
Soloshchuk L. V., Skrynnik Yu. S. PROTOTYPICAL MODEL OF A DISCURSIVE PERSONALITY WITHIN THE THEORY OF VALUES-BASED SOCIODISOURSE	69
Shevchenko I. S. MIGRATION DISCOURSE: A COGNITIVE-PRAGMATIC VANTAGE POINT	77

COMPARATIVE AND TRANSLATION STUDIES

Dorofeieva M. S. VARIABILITY OF TERMS IN TRANSLATION STUDIES: PROBLEMS OF TERM USE AND ANALYSIS OF TRANSLATION DECISIONS (AN EXPERIMENTAL AND METHODOLOGICAL STUDY)	83
Ivanytska M. L. «THE SKY OVER KHARKIV»: ON THE POLITICAL AND IMAGOLOGICAL FUNCTIONS OF TRANSLATION	96
Mizin K. I. THE GERMAN SPECIFIC EMOTION CONCEPT SEHNSUCHT AND ITS EQUIVALENTS IN ENGLISH-SPEAKING CULTURES	105
Rebrii O. V. RE-DISCOVERING POTEBNYA: THE SCHOLAR'S OBSERVATIONS AND THE TRANSLATOR'S NOTES	112

LINGUODIDACTICS

Virotschenko S. A. ISSUES OF DEFINING LANGUAGE EDUCATION IN THE SCIENTIFIC-PEDAGOGICAL DISCOURSE OF UKRAINE AND THE BALTIC COUNTRIES	120
Kostikova I. I., Jiang H. THE USE OF MUSIC AND SONG MATERIALS IN ENGLISH AT CHINESE PRIMARY SCHOOLS	127
Simkova I. O. THE ROLE OF THE CONCEPT OF NEURODIVERSITY IN TEACHING ENGLISH FOR PROFESSIONAL COMMUNICATION	136
Chernovaty L. M. TECHNOHUMANISTIC PROBLEMS THROUGH THE PRISM OF ONLINE TRANSLATOR AND INTERPRETER TRAINING	142

Шановні читачі!

Перед вами ювілейний 100 випуск Вісника Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов», який виходить напередодні іншого ювілею – 220 річниці з дня заснування Каразінського університету. Історія нашого Вісника почалася в далекому 1966 році під назвою «Вісник Харківського університету». В 1999 році назву було змінено на «Вісник Харківського державного університету», а в 2000 році на «Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна». Відповідальними секретарями журналу в різні роки були Л. О. Вороніна, Ю. М. Ткаченко, О. О. Рассказова, Ж. Є. Потапова, Ю. Ф. Єщенко, О. І. Морозова, А. Г. Дородних. Окремі слова подяки хочеться виразити багаторічному головному редактору Вісника професору Ірині Семенівні Шевченко, завдяки зусиллям якої він став одним із найкращих наукових журналів України в галузях іноземної філології та лінгводидактики. Сьогодні, попри війну та надзвичайно складні умови праці в нашому рідному Харкові, ми намагаємося з гідністю підтримувати високі стандарти якості публікацій і сподіваємося, що ювілейний випуск нашого журналу стане важливою віхою в його славній історії.

До цієї збірки увійшли статті, написані науковцями-харків'янами та запрошеними фахівцями, нашими друзями та колегами з усієї України, чия наукова кар'єра так чи інакше пов'язана з Каразінським університетом. П'ятнадцять статей охоплюють три рубрики Вісника: «Мовознавство», «Перекладознавство» та «Лінгводидактика».

До мовознавчого розділу увійшли сім статей. Праця професора А. Д. Белової присвячена дослідженню тактильної модальності в онлайн маркетингу та електронній торгівлі. Публікація має відчутний мультимодальний характер, адже у XXI столітті мультисенсорний маркетинг стає необхідною стратегією для бізнесу та перетворюється на важливу частину рекламних кампаній. Вивчаючи наповнення інтернет-сайтів з позиції мультимодальності, авторка доходить висновку про те, що їхнє мовне оформлення передбачає різні стратегії аргументації, в межах яких власне текстова інформація доповнюється засобами переконання на основі інших семіотичних систем.

Стаття професора Л. Р. Безуглої вивчає ониматопоетизми як іконічні символи в ліриці Р. М. Рільке. Актуальність цього дослідження засвідчується запропонованим лінгвосеміотичним підходом, що ґрунтується на когнітивному розумінні іконічності як аналогії між знаком і втіленням позначуваного ним об'єкта дійсності у свідомості суб'єкта, який використовує і сприймає знак. Вибір ониматопоетизмів в якості досліджуваного матеріалу теж не є випадковим, адже відкриває новий дослідницький ракурс вивчення поетичної спадщини Рільке, що дозволяє поглибити осмислення особливостей його музикалізованого мовлення.

Стаття професора Т. А. Крисанової досліджує анотацію як інструмент мультимодального аналізу – від тексту до смислу. Анотація розглядається як ефективний інструмент смислотворення в мультимодальних текстах. Таким чином, актуальність її вивчення зумовлена здатністю фіксувати всі аспекти семіотичної взаємодії, інтегрувати семіотичні ресурси, які виходять за межі мовних елементів, а також виявляти узагальнені патерни комунікації. На

основі вивчення анотацій до екологічних відеороликів організації Грінпіс авторка визначила змістові аспекти мультимодального конструювання кліматичних змін.

Стаття професора А. П. Мартинюк розглядає проблему утілесненості мови з огляду на існуючі концепції та наявні в них протиріччя та перспективи подальшого розвитку. Авторка, відштовхуючись від здобутків вітчизняної когнітивної науки, обґрунтовує гіпотезу, що функціонування мови (в ситуації комунікації, онтогенезі і філогенезі) уможливорюється інтерсуб'єктивним відчуттям-переживанням-усвідомленням крос-модального і мультимодального тілесного досвіду, який є продуктом інтеріоризації первинно іконічних та індексних комунікаційних взаємодій стосовно об'єктів світу в різноманітних поточних ситуаційних контекстах.

Стаття професора Л. С. Піхтовнікової присвячена соціокультурному аспекту лінгвостилістичної інтерпретації тексту. Авторка аналізує сутність і зміст лінгвостилістичної інтерпретації художнього тексту з урахуванням соціокультурних чинників, відображених у мовленні автора і персонажів. Актуальність публікації визначається її експериментальним характером, адже дослідження проведене на матеріалі англійських, німецьких, арабських, китайських та японських текстів байок і притч, які фрагментарно викладено за матеріалами індивідуальних творчих проєктів студентів факультету іноземних мов.

Стаття професора Л. В. Солощук та її докторантки доцента Ю. С. Скриннік розглядає модель дискурсивної особистості в межах теорії ціннісно-орієнтованого соціодискурсу. Дослідниці розглядають прототипну модель дискурсивної особистості як багатовимірну структуру, що уможливлює дослідження таких понять, як цінності, ролі, ідентичність та взаємодія з іншими людьми, за допомогою яких формується особистість у сучасному суспільстві. Ця модель акцентує увагу на ролі цінностей як керівних принципів, що впливають на формування картини світу особистості, що формується під впливом різноманітних соціокультурних факторів.

Стаття професора І. С. Шевченко вивчає міграційний дискурс з когнітивно-комунікативної точки зору. Авторка випрацьовує методологію його дослідження через призму когнітивної прагматики та когнітивно орієнтованого критичного аналізу дискурсу, в основі якого перебуває розуміння дискурсу на соціальному, прагматичному та когнітивному тлі, що постулює єдність когнітивного та прагматичного аспектів міграційного дискурсу. Дослідження проводилося у два етапи. На першому було розглянуто дискурсотвірний концепт МІГРАНТ, представлений у висловлюваннях Дональда Трампа лексемами, словосполученнями та когнітивними метафорами, а на другому за допомогою методів критичного аналізу дискурсу було виділено дискурсивні стратегії міграційного дискурсу в Платформі Республіканської партії і в дебатах Гарріс – Трамп.

До перекладознавчого розділу Вісника увійшло чотири публікації. Професор М. С. Дорофєєва присвятила свою статтю вивченню варіантності термінів перекладознавства з огляду на проблеми терміновживання та аналізу перекладацьких рішень. Дослідження мало експериментальний характер, скерований на виявлення

залежності між варіантними термінами перекладознавства, особливостями їхнього уживання та практичним аналізом перекладу в роботах студентів. Авторка доходить висновку, що передумовою правильного терміновживання є вибір конкретної парадигми перекладознавства як основи методології дослідження та послідовне уживання термінології в її межах.

Стаття професора М. Л. Іваницької присвячена аналізу політичної та імагологічної функцій перекладу на матеріалі книги Сергія Жадана «Himmel über Charkiw». Дослідниця позиціонує книгу як творчий інтермедіальний продукт перекладу, що посів помітне місце у суспільно-політичному й літературному просторі Німеччини завдяки співпраці агентів перекладацького поля із солідним мовним, освітнім, символічним капіталом та активною позицією міжкультурних посередників і промоутерів України. Твір Жадана виконує важливу політичну та імагологічну функцію, запропонувавши багатовекторний позитивний образ українського суспільства, що захищає свою незалежність та культурні здобутки.

Стаття професора К. І. Мізіна присвячена аналізу німецького специфічного емоційного концепту SEHN-SUCHT та його відповідників в англійськомовних культурах. Автор пропонує методику, за допомогою якої можна встановити ті емоційні концепти в цільових культурах, які найбільш адекватно передають уявлення про фрагменти емоційного світу представників вихідних культур, що представлені у специфічних концептах. Апробація методики здійснена на прикладі німецького специфічного емоційного концепту SEHNSUCHT, а цільовою культурою виступає таке збірне поняття, як «англійськомовні культури», оскільки в англійськомовному середовищі відсутній подібний концепт.

Стаття професора О. В. Ребрія присвячена вивченню спадщини видатного українського філолога О. О. Потебні та особливостям перекладу його провідних праць лінгвофілософського спрямування українською мовою. Актуальність роботи зумовлюється актуальністю ідей О. О. Потебні для розвитку сучасної української та світової філології і, зокрема, таких її магістральних напрямків, як мовознавство, літературознавство і перекладознавство. Проведене дослідження дозволило реалізувати подвійну мету: по-перше, окреслити коло проблем, ініційованих науковцем, які становлять потенційний інтерес для сучасних українських філологів, і таким чином сприяти подальшій популяризації його спадщини серед наукового загалу; по-друге, описати стратегію та труднощі перекладу праць О. О. Потебні українською мовою.

До лінгводидактичного розділу Вісника увійшло чотири публікації. Стаття декана факультету іноземних мов, доцента С. А. Віротченко висвітлює питання визначення мовної освіти в науково-педагогічному дискурсі України та країн Балтії. Авторка аналізує підходи українських дослідників до визначення мовної освіти з різних перспектив, розглядає роль мовної освіти у збереженні культурної ідентичності та розвитку суспільства, досліджує різні стратегії та методи мовної освіти, включаючи підходи до вивчення мовних правил, формування мовленнєвих навичок, а також розвитку мовної компетентності. Окрема увага приділяється питанням доступності та якості мовної освіти для всіх соціальних і мовних груп населення. У порівнянні з українським досвідом вивчаються підходи до мовної освіти в Литві, Латвії та Естонії.

Стаття професора І. І. Костікової та Х. Цзяна досліджує проблему використання англомовного музично-пісенного матеріалу в початковій школі Китаю. Проведене дослідження підтверджує теоретичне обґрунтування застосування музично-пісенного матеріалу через теорію множинного інтелекту Г. Гарднера, а саме через лінгвістичний і музичний інтелекти, а також через гіпотезу афективного фільтра С. Крашена. Запропоновані в роботі практичні поради створення штучного англомовного середовища спираються на цифрові ресурси Британської Ради в Китаї.

Стаття професора І. І. Сімкової вивчає роль концепції нейрорізноманіття у навчанні англійської мови для професійного спілкування. Авторка робить акцент на вплив війни на психоемоційний стан студентів, внаслідок чого в них з'являються нейровідмінності, які ускладнюють їхню навчальну діяльність і взаємодію з навколишнім середовищем. Дослідження визначає основні принципи нейрорізноманіття, які можуть бути застосовані у навчанні англійської мови для професійного спілкування, до яких належать: створення сенсорно сприятливого навчального середовища; використання різних зображальних опор; навчальна гнучкість діяльності тощо.

Стаття професора Л. М. Черноватого пропонує погляд на техногуманістичні проблеми через призму онлайнового навчання перекладу. На основі результатів експериментальних досліджень автор розглядає глобальну й актуальну проблему збалансованого співіснування людини й технології в контексті теоретичних ідей техногуманізму. В межах цієї концепції постулюється гармонійний і взаємодоповнювальний розвиток людства і технологій. Дослідник намагається з'ясувати ступінь незалежності й автономності людини після передачі частини власних інтелектуальних функцій системам машинного перекладу в контексті онлайнового навчання, а також вплив такої передачі на ефективність виконання перекладу.

Сподіваємося, що в запропонованих матеріалах ви знайдете для себе багато корисної та цікавої інформації, яка, у свою чергу, сприятиме подальшому розвитку української науки. Запрошуємо до співпраці та чекаємо на ваші подання до наступних випусків Вісника Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов»!

Головний редактор
Доктор філологічних наук, професор, завідувач
кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна
Олександр РЕБРІЙ

DOI: 10.26565/2786-5312-2024-100-01
УДК 811.111

Alla Belova

Doctor of Sciences in Linguistics, Professor Head of the Department
(English Philology and Cross-Cultural Communication),

Taras Shevchenko National University of Kyiv;

e-mail: profbelova@gmail.com; ORCID [0000-0002-3014-326X](https://orcid.org/0000-0002-3014-326X);

GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com/citations?hl=ru&user=gLn7TwoAAAAJ>;

RESEARCH GATE: <https://www.researchgate.net/profile/Alla-Belova>

Tactile Modality in Online Marketing and E-retailing of Skincare Beauty Products (Based on English)

Multisensory marketing is becoming a must-have strategy for businesses. Online shopping that skyrocketed during COVID-19 pandemic and afterwards posed new requirements to multimodal advertising and marketing, digital technologies and ICT, search for the most effective and persuasive semiotic strategies to convey gustatory, olfactory, tactile characteristics of products. Skincare segment of the official websites of luxury beauty products manufacturers (DIOR, CHANEL, LANCÔME, SHISEIDO, LA MER, HELENA RUBINSTEIN) was selected to analyze multimodal marketing and advertising with the focus on tactile modality. Some of the basic dimensions of tactile perception – softness, moistness – are essential to skincare products and expressed by English sensory vocabulary. Tactile modality is not limited to the skincare products quality description but spans their visible effects on skin what proves that tactile and visual perceptual spaces are highly congruent. Tactile perception of skincare produce by customers differs from the merits highlighted by the manufacturers and marketers, consequently, considerable disparity is observed in tactile vocabulary used in marketing strategies and customers' reviews. Marketers stress reliability and efficacy of luxury skincare products as they are clinically-engineered and carefully tested. To make online advertising more persuasive copywriters and marketers use multimodal approach, different modes and mediums to specify skincare tactile characteristics. Instructions on application are presented verbally and visually, via photos and videos. Verbal description is future-oriented and aimed at anticipated positive effects. The promises "7 days to make a difference / smoothing effect after 28 days of using" are used as arguments in promotion of serum and face cream. Clients can enhance photos of ordinary women of different age and race groups to examine the effect of skincare products (radiance, firmness, elasticity, lifting etc.). Skincare products marketing utilizes diverse argumentation strategies, in particular, the golden rule of three; "Before/After" photos of the the verified clients – ordinary females, not celebrities or other influencers; video instructions of the experts. Sensory vocabulary in clients' reviews is more diverse, women often use emotional evaluation, semantic superlatives to express their tactile sensations.

Key words: *marketing, multimodal, multisensory, sensory vocabulary, skincare, tactile.*

Як цитувати: Белова, А. (2024). Тактильна модальність в онлайн маркетингу та електронній торгівлі засобами догляду за шкірою (на основі англійської мови). *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія: Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов*, (100), 9–17

DOI: 10.26565/2786-5312-2024-100-01

In cites: Belova, A. (2024). Tactile modality in online marketing and e-retailing of skincare beauty products (based on English). *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: Foreign Philology. Methods of Foreign Language Teaching*, (100), 9–17

DOI: 10.26565/2786-5312-2024-100-01

1. INTRODUCTION

Touch is the first of our senses to develop, providing us with the early perceptual development of our own bodies and our sense of self via haptic exploration. It is “the fundamental mode of access to the world” [20]. “Since touch precedes the other senses, it helps form the basis of everything we understand about the world and our surroundings” [19]. Tactile sensations are vital and essential even in the womb, as early as eight weeks into a pregnancy, in early childhood for shape cognition and identification and remain critical for children’s growth and development. “Touch should be placed much more centrally in the study of early perceptual development than it currently is” [4]. It is no less important for adults’ physical and mental health, well-being and self-esteem. In modern world many adults are touch-deprived, so “touch hunger” constitutes a serious problem, sometimes described as a modern epidemic [7].

Tactile perception, often restricted to passive touch, is opposed to haptic perception (active touch). “When your skin is passively stimulated, you typically focus your attention on your internal subjective tactile sensations (although it is often possible to perceive external objects and their properties). In contrast, when you haptically explore, you tend instead to focus your attention on the external world” [11]. Tangible object properties can be categorised into macro-geometrical properties, such as shape and orientation, and material properties, such as roughness and softness. In the same way that eyes have different cells for encoding colors (red, green, blue etc.), our skin has a range of various receptors to detect vibration, temperature, pressure, texture, pain and the position of our limbs and pass it through our nervous system to the brain and humans judge them as comfortable or uncomfortable [16; 30]. Then the tactile sensation is expressed and transmitted to others by language. Basic dimensions of tactile perception might be presented via the oppositions – *warmness :: coldness, hardness :: softness, moistness :: dryness, stickiness :: slipperiness*.

Diverse research of tactile and visual perceptual spaces demonstrate they are similar and highly congruent. For instance, shape features might enable human reliance on visual or tactile sensory modalities for object recognition and provide evidence that the visual and tactile modalities not only generate two highly congruent perceptual spaces but also use the same shape features to recognize a novel object. Human brains are able to precisely and rapidly identify tactile and visual objects, an ability indicating that we use visual and tactile information interchangeably to recognize surrounding objects [24].

The adjective tactile was borrowed into English in the early 1600s, possibly through the French *tactile* from the Latin adjective *tactilis* (“tangible”). When touchscreens have become common for diverse gadgets and devices, a new sense also appears to be developing, as *tactile* is increasingly used to suggest that something

visual is particularly evocative or suggestive of a certain texture [25].

In recent years, tactile information presentation has become essential for mobile terminals and gaming devices. Understanding tactile information processing turned out important for communication technologies [16]. Touch screen technologies were found to be able to enhance the quality of online shopping experience. Other studies tested the relationship between online store sensory environments and consumer responses, the tactile sensations and choice satisfaction relationship through affective experience [22].

Online shopping imposed new requirements on multisensory and multimodal advertising and marketing, on effective and persuasive semiotic strategies to convey gustatory, olfactory, tactile characteristics of products.

2. METHODOLOGY

Perception, sensory modalities, multisensoriality, interaction of modalities have become an object of intense academic investigation during the last two decades. The phenomenology of touch, tactual experience obtained through hand and skin sense are being studied in Sense Studies [5, 7, 8, 12-15, 20, 23, 26, 29], in Philosophy of Perception and Epistemology [27], in Psychology and Neuroscience [2, 3, 9, 10, 28], in Sensory Linguistics [32], in Museology as touch experience for blind and low vision audience, a part of Object-Based Learning programs designed to enhance multisensory engagement [21]. Marketing strategies, in particular, the influencers’ impact, for the produce with essential tactile characteristics, are examined through diverse case studies [6]. Contemporary cognitive science and neuroscience gave new information about the brain and new conceptions of how sensory information is processed and used [27] what can result into reconceptualization of senses and intersensoriality.

Multimodal analysis is implemented with the focus on interaction of tactile and visual modalities. Lexical semantics, evaluation theory, argumentation theory are employed to study sensory evaluation expressed via tactile and evaluative vocabulary.

3. DATA

The textual information about skincare products on the websites of luxury beauty products manufacturers (DIOR, CHANEL, LANCÔME, SHISEIDO, LA MER, HELENA RUBINSTEIN) was used as the language data. Different modes employed to convey tactile information were analyzed: tactile vocabulary, evaluative vocabulary, visuals – photos with brief captions, videos with subtitles, the experts’ videoguides. The websites content makes it possible to compare the selection of tactile vocabulary by marketers, on the one hand, and customers in their reviews, on the other hand. Word frequency was analyzed with *Free Word Cloud Generator* (<https://www.freewordcloudgenerator.com/generatewordcloud>) on the basis of textual information

on skincare products retrieved from <https://www.chanel.com/us/> August 1, 2024.

4. RESEARCH FINDINGS

Digital marketing and advertising use multiple channels – websites, social media, mobile marketing – that are easy to use, reliable, interactive and provide mostly visual appeal. Undoubtedly, professional digital display of products that relies primarily on visual mode helps customers make the right decision. Sight remains dominant in marketing but the appeal to other senses is growing in importance. Nowadays, the shift from traditional to emotional marketing (appeal to customers' feelings to purchase a brand or a product) and multisensory marketing (based on sensorial sensations – sight, sound, taste, smell, touch) is becoming quite obvious. Touch is of crucial importance across a wide range of social and cognitive domains, including shopping behaviour. Touching is an effective method of gathering information about the product, contributing to the purchasing decision. Some products, such as clothing, textile, footwear and many others, need thorough inspection through physical interaction and touch. The online shopping lacks opportunities for tactile information customers might gain through physically touching the product in a physical store, so online shopping is considered more risky. Therefore, marketers and e-retailers have to imitate the physical engagement experiences of a physical store to make the online shopping less risky, more multisensory and provide compensation for the lack of physical touch in online shopping [22].

Moreover, "touch" turns out to be not a single sense, but rather several working together [31]. **In addition**, tactile sensations are closely connected with emotions. For example, the research investigated the psychophysical link between pleasantness and dimensions of textures, between smoothness and pleasantness, between softness and pleasantness [18]. Other research projects tested whether tactile sensations are positively related to affective experience associated with completing the online shopping task, consumers' choice satisfaction [22].

Tactile marketing is a marketing technique that appeals to customer's feelings through the skin and touch. Multiple research projects on tactile marketing conducted lately reveal that the sensory attributes of products such as the surface texture are of vital importance in the customers perception and liking, and also in their purchase behavior during the point of sale [17].

Generally, e-retailing and online marketing posed a challenge for marketers and manufacturers in terms of effective conveyability of sensory modalities. For instance, perfume manufacturers prefer source-based strategy to convey olfactory modality, when fragrances are described through enumeration of the ingredients. Sometimes marketers utilize emotional marketing

when female customers are tempted by the perspective of acquiring irresistibility, by the image of *femme fatale* thanks to the perfume as a final touch. Marketing of lipstick and nail polish is subordinated to visual mode but lip shades and nail polish colors are given memorable, sometimes incredible, bizarre names which incorporate geographical names, symbols, abstract words not related to colors range as it is. Skincare beauty products promotion is based on some other semiotic and argumentation strategies. In particular, argumentation realized through visual mode turns out to be not less important than verbal persuasion.

Touch, tactile sensations are essential for skincare products perception as it it (tactile perception of the cream/ serum/ lotion texture), for tangible effects of skincare products application (firmness, smoothness of the skin, hydration etc.), on the one hand, and for visible effects of their application (radiance of the skin, less visible lines, wrinkles, pores etc), on the other hand. Some of the skin needs are enumerated by skincare products manufacturers (radiance, fine lines, wrinkles, pores, evenness, smoothness, firmness (HELENA RUBINSTEIN). They are directly related to tactual attributes of products as well as customers' tactile sensations and expressed through touch words. The final goal of skincare products is perfect appearance, easily noticeable and impressive visible effect – skin radiance, evenness, smoothness, firmness: *DAY AFTER DAY, VISIBLY YOUNGER, MORE RADIANT SKIN / Amino-acid-coated pigments deliver weightless coverage for a lasting, flawless look / An exquisite liquid foundation with an unprecedented serum-like texture that melts into skin and instantly creates a smoother, more radiant-looking complexion/ A longwearing, sheer-to-medium coverage foundation that glides onto skin with an even, velvet-smooth matte finish and ultra-lightweight texture for a natural-looking result* (CHANEL)/ *Le Sérum is the 1st youth-revealing Dior age-defying serum that visibly improves skin firmness and corrects the major signs of ageing: expression lines, wrinkles, visible pores, unevenness and loss of elasticity, radiance, firmness and plumpness / The cult treatment from the Capture Totale line, this hyaluronic acid-infused serum delivers an 8-hour plumping effect, visibly doubles skin firmness in 7 days, and corrects the look of expression lines, wrinkles, pores, unevenness, as well as loss of radiance and elasticity* (DIOR). The reasoning supports the observations that tactile and visual perceptual spaces are highly congruent.

Only small group of words (*caked, dehydrated, glossy, moist, oily, sculptured, smooth, warm, velvety*) out of the pretty long list of touch words [1] are used to convey tactile modality on the websites. Other tactile words acquire essential importance in conveying skincare products efficacy: *This featherlight cream targets and reduces 3 types of aging marks: Visible aging scars : wrinkles – roughness – uneven complexion. Structural aging scars : loss of firmness – saggingness – tonicity break.*

Fragilized skin : dryness – tugging sensation – weaken skin. “Touch” verbs are in abundance in the instructions of skincare products application: Take a small amount of AGE RECOVERY DAY CREAM and apply the cream all over the face and neck using upward smoothing gestures / Massage gently the balm on forehead and lower face from one side to another wrapping your face into a soothing bandage / Glide the texture over the cheek up to the temple / Smooth gently over the face, starting in the larger areas such as the cheeks and forehead. Apply upward pressure along the jawline with both thumbs, starting below the chin and ending below the ears (SHISEIDO). / Dab onto cheeks, forehead, chin and neck, then smooth over the face from the center outward to blend (CHANEL).

Most often tactile words are used to describe **skin** (skin feels smoother and firmer / Skin is enveloped in a velvety sculpting veil), **cream** (featherlight / velvety/ an ultra moist enveloping cream/ Bandage-like, soothing & nourishing, comfortable yet lightweight balm), **texture** (ultra-lightweight/ luxurious cream-to-liquid/ unique ultra moist/ silky bandage texture/ Lightweight and refreshing, the barely there gel texture delivers an ultra-sensorial feel).

Luxury skincare products manufacturers use diverse argumentation techniques to convince their customers in the superb quality of their produce. Argumentation focuses on a range of factors that are essential for skincare products:

• efficacy

clinically-proven/ clinically-inspired, clinically-engineered/ the new restructuring element/ fluid framework technology / Inspired by microbiome science. The result of 20 years or research & 9 patents (HELENA RUBINSTEIN)/ After more than 2000 hours of research, Absolu mastered and amplified the power of this micro-ferment through a unique biotechnological process, the Rose Black Tech™. (LANCÔME);

• testing

Clinical testing on 38 women after using product for 4 weeks, twice daily/ Sensory testing on 168 women after using product for 4 weeks, twice daily (LA MER)/ Self-evaluation by 35 women after 7 and 14 days of serum use (DIOR) 85% agree overall

appearance of skin is improved / 88% agree skin appears smoother / 82% agree skin appears healthier / Consumer Study with 34 women (LANCÔME). Technological innovations and principles of advertising dictate coinage of new words: Powercell Skinmunity Emulsion, Replasty Age Recovery Night Cream (HELENA RUBINSTEIN).

Obviously, the luxury skincare beauty products are engineered first and foremost for women, so the choice of words, the marketing practices and advertising discourse under analysis are aimed at female audience and look gender-marked. Nevertheless, some products provide universal care (FOR WHAT SKIN TYPE. Suitable for all skin types, even sensitive. Universal care), and this fact is visualized through the photo (Fig.1).

To make the skincare benefits more persuasive marketers use a lot of statistical data related to tactile modality (Fig.2).

Argumentation focuses on

• key ingredients

30% PRO-XYLANE™ for proven efficacy on 3 grades of aging scars. HYALURONIC ACID for enhanced skin repair & bandage effect. GLYCYRRHIZINIC ACID for anti-inflammatory & soothing effect. (HELENA RUBINSTEIN). Some websites provide an opportunity to see the full list of ingredients (VIEW FULL INGREDIENTS LIST).

• rapid effect (7 days/ 2 weeks/ 28 days)

In 2 weeks,

90% saw firmer, lifted, and more even-toned skin

95% saw brighter skin

93% saw less visible dark spots

91% saw tightened facial contours

90% saw improved firmness and sagging

84% saw less visible deep wrinkles

• benefits of the skincare products application –

Reduces signs of aging; Improves hydration; Boosts radiance; Enhances the efficacy of other skincare products; Based on the improvement of moisture-retention rate and transepidermal water loss (SHISEIDO).

For more effective argumentation marketers use the golden rule of three: ACTIVATE SKIN'S LONGEVITY FROM THE ROOT; REPLENISHING & REFRESHING; TONIYING MOISTURE / ACTIVATE SKIN'S LONGEVITY FROM THE ROOT; SMOOTHING; LIFTING EFFECT /

Fig.1. Universal care

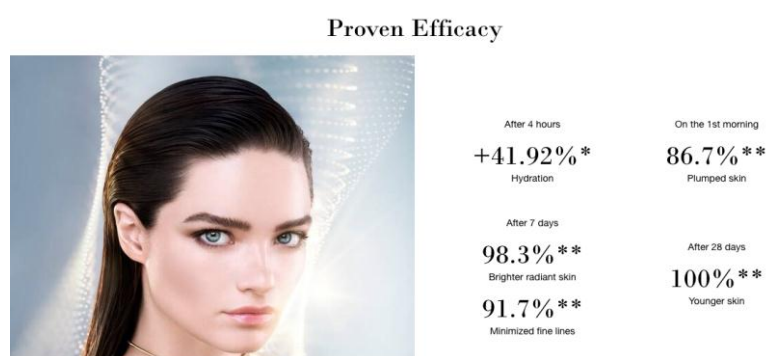

Fig.2. Proven efficacy

Refined skin texture. Helps reduce the appearance of fine lines and eye bags. Improved overall skin radiance (LANCÔME). The golden rule of three is easily noticeable in other cases when graphic means and visual mode are used for reasoning (Fig.3):

skincare product application, for instance:

Beautiful Glowing Skin
Submitted 4 months ago
By Adriana L
From USA

Product Benefits

Fig.3. Proven benefits

• experience of the ordinary women

Previously luxury beauty products manufactures preferred influencer marketing, co-branding with celebrities, brand ambassadors. Nowadays, to convince their customers in high quality of skincare produce, the brands rely on the experience of average women: *Self-evaluation by 35 women after 7 and 14 days of serum use. (DIOR) / Self-assessment by 37 women after 1 month of use / Instrumental evaluation of 22 women by corneometry (CHANEL)/ Consumer tested by 110 women/ 90% saw firmer, lifted, and more even-toned skin in 2 weeks (SHISEIDO).*

To augment persuasion, the effect of the skincare products application is presented visually. Customers can maximize the photos and examine the impact of the skincare produce (Fig.4-5):

It is easily noticeable that the number of visuals (photos and videos) on the websites is increasing. DIOR utilizes several modes for marketing skincare products: brief description, photo, "Before and after photo", demo video on skincare product application. On DIOR website one can find photo manual with instructions, video with the instructions of experts. Customers can also order individual video instruction of the expert.

On some websites customers can voice their opinion about the skincare products. The reviews are written by the ordinary women, the verified buyers. Some websitess require more detailed information about their customers – age, country, skin type, the period of

Age 35 to 44

Skin Type Combination

Verified Buyer

Submitted as part of a sweepstakes entry

This product has done wonders for my skin! I am 40 years and people think I am 30. Its a serum I recommend to all to start early and you will have beauty glowing skin free of wrinkles!

MORE DETAILS

Bottom Line Yes, I recommend this product (SHISEIDO).

Customers like to share their tactile sensations: *Love how this feels on my skin. It's velvet. / The serum is thinner and leaves a sticky feel on my face. / It is light, fresh, and it seems to be very moisturizing. / It is a great product. It makes your skin feel soft and glowing. It leaves no makeup lines/ What I find most impressive is its luxuriously smooth and hydrating texture. / Absolutely love this make-up. It leaves a velvety texture which I love / Love the texture, light but flawless coverage, and the brush makes application easy and even (CHANEL).*

The reviews analysis reveals that customers' perception of the skincare products attributes differs from manufacturers' vision of skincare products and skin needs (for example, *Anti-Ageing, Lines & Wrinkles, Lack of Firmness, Hydration, Radiance, Smooth Skin, Pores, Dark Spots, Sensitive Skin* (LANCÔME). Consequently, tactile vocabulary of marketers and customers on the websites differs. Customers mention some attributes and effects

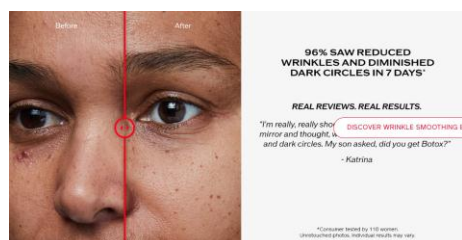

Fig.4. Efficacy of the skincare products

Fig.5. Efficacy of the skincare products: before/ after

of skincare produce (*light, creamy, not caky etc.*) that are described through tactile vocabulary: **skin** (*I love it. The skin feels so nice. I have oily skin; **weight** (Never thick or heavy / It goes on so smooth, yet feels extremely light on your skin / Light weight, and just perfection/ I live in a place with high humidity and it never feels heavy /Best foundation I've ever used. It's lightweight, but buildable and high coverage. Makes my skin even, smooth. Color was a perfect match); **creamy** (This balm is smooth creamy and gives me a natural no makeup blush I love!! / Love this product. Its creamy and long lasting color); **texture** (It is smoothing and perfecting./ This is the best color correction product I've ever used. It goes on very smoothly over my bumpy red rosacea skin and leaves it smooth, hydrated and completely covered with no cakiness whatsoever. It really covers and does not look caky; **flawless touch** (skin looks flawless/ Helps make your complexion look flawless. (CHANEL).*

Verbs are of considerable significance in conveying tactile sensations: glides into the skin / goes on smoothly and leaves a natural sun kissed glow / Good coverage and doesn't sink into pores./ It has a serum-like quality that melts effortlessly into the skin, leaving it looking ultra natural and perfected. /It smooths, tightens and lifts while still making my skin feel supple.

Feminine discourse is known as emotionally marked. Customers' reviews are peppered with emotional words that convey their tactile sensations: *This formula is DIVINE!! I love the subtle tint and the moisture it adds. Many of my colleagues asked what I was using. Love love love this!! / Simply the best ! Over the top fantastic ! / Gorgeous finish! I love this foundation! /Amazing quality / Amazing product. clean polish / Perfection! / An absolute Holy Grail foundation from Chanel! / I have oily skin and this feels like satin ALL DAY LONG! / The formula is gorgeous, moist and leaves my skin radiant. LOVE this product! / Flawless touch! Love it! / EXCELLENT, EXCELLENT, OMG EXCELLENT / Excellent!!!! (CHANEL).*

HELENA RUBINSTEIN'S clients use similar emotional words and intensifiers: *Leaves skin super smooth / Can't Start the Day Without It / Perfection / Amazing / Fabulous! Really makes a difference! / Skin changer! / Skin saviour /Luxurious / Great product/ Radiating/ Simply the best! / Excellent/ /Wonderful! / Best serum ever / Miraculous Serum/ Great for texture! / Ready, Set, GLOW!!!! / Loving This Serum! A complete must! / The Best / Fountain of Youth.*

Interestingly, marketers mostly neglect olfaction in their descriptions of skincare products while customers find olfactory sensations essential and mention them

Fig.6. Frequency of words in marketing CHANEL skincare produce

Fig.7. Frequency of words in CHANEL clients' reviews of skincare produce

more often: *Love the smell and the product* (CHANEL) *It smells fabulous and your skin feels amazing every time you apply it* (SHISEIDO) *In addition, it has a slightly perfume smell* (SHISEIDO) *The scent was really nice and refreshing.* (HELENA RUBERSTEIN).

The difference in selection of the vocabulary is revealed via two clouds generated on the basis of CHANEL skincare produce description (Fig.6) and 735 reviews on skincare by CHANEL clients (Fig.7) retrieved from <https://www.chanel.com/us/> August 1, 2024.

The description of skincare produce on CHANEL website (total 1208 words) contains such tactile words as *revitalizing* (41), *hydra* (28), *hydration* (14), *hydrated* (9), *smooth* (21), *smooths* (12), *smoother* (5), *texture* (13), *moisture* (12), *moisterizing* (9), *moisterizes* (7), *scent* (10), *fragrance* (6), *hydrating* (6), *nourishes* (6), *nourished* (5), *soft* (5), *softens* (5).

735 reviews (1752 words) reveal that customers use more sensory words: *soft* (76), *light* (59), *scent* (58), *smooth* (46), *fragrance* (43), *smells* (42), *hydrating* (37), *hydration* (14), *smell* (28), *fresh* (23), *moisterizer* (23), *moisterizing* (22), *moisture* (10), *moisterized* (7), *moisterize* (5), *texture* (22), *oily* (22), *refreshing* (18), *refreshed* (12), *greasy* (22), *silky* (17), *creamy* (17), *gentle* (17), *glow* (15), *sticky* (10), *lightweight* (9), *smoothly* (7). CHANEL clients highly value hydrating, moisterizing, refreshing attributes of skincare products, their long lasting effect (*long* (44)). The immense importance of emotional evaluation is quite evident in the reviews: *love* (261), *great* (103), *best* (91), *nice* (36), *excellent* (33), *favourite* (33), *beautiful* (23), *lovely* (17), *super* (10). The frequency of semantic superlatives, typical of feminine discourse, proves emotinal evaluation

of skincare produce is very important for women: *wonderful* (43), *perfect* (40), *amazing* (39), *fabulous* (14), *fantastic* (7), *awsome* (7), *heavenly* (6). Occasional critical remarks in the reviews concern price (*Very expensive*), lack of efficacy (*Waste of money!*), texture (*cakey, greasy*), non-lasting fragrance.

5. CONCLUSION

Tactile modality plays a pivotal role in description of skincare products attributes (*revitalize, hydrate, smooth, moisterize, nourish, soften*), their efficacy, benefits of their application; in argumentation with diverse focal points realized in textual and visual modes; in description of tactile sensations by the brands' verified clients. The range of sensory words is more extensive in the clients' reviews. Frequency analysis and comparative analysis reveal that description of skincare products by marketers and tactile sensations by clients has one overlapping zone expressed by the verbs *moisterize* and *hydrate* and their derivatives. Words with emotional evaluative meaning in clients' reviews rival with touch words in frequency and confirm the observations about feminine discourse as emotionally-marked. Photos and videos grow in importance on websites of luxury skincare manufacturers as a compensation for the lack of tactile sensations in online shopping. Congruency between tactile and visual spaces is easily noticeable in e-retailing and online marketing of skincare products.

Further research might cover multisensory and multimodal marketing of products, use of sensory vocabulary in marketing strategies, diverse ways of conveying tactile modality, the role of clients' reviews for other customers' purchasing decisions.

REFERENCES

1. A Resource For Writers includes 209 Words To Describe Touch .Retrieved from: <https://www.writerswrite.co.za/209-words-to-describe-touch/>
2. Banissy, M. (2023). Touch Matters: Handshakes, Hugs, and the New Science on How Touch Can Enhance Your Well-Being.
3. Bornstein, M. H. (n.d.). Touch – how we enter, understand and respond to our world. Retrieved from: <https://www.nivea.ca/en-ca/about-us/human-touch/knowledge/touch-how-we-enter-understand-and-respond-to-our-world>
4. Bremner A.J., & Spence C. (2017) . Chapter Seven - *The Development of Tactile Perception*. Retrieved from: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/28215286/>
5. Chillot, R. (2013). *The Power of Touch*. *Psychology Today*, 54–61.
6. Febriyanti, E. & Fajri, A. (2024). Social Media Influencers, Brand Awareness, and Brand Image on Purchasing Decisions for Skincare Products. *Economics and Business International Conference Proceeding*, 1(2), 1242–1249. Retrieved from: <https://jurnal-new.unimus.ac.id/index.php/EBiC/article/view/535>
7. Field, T. (2014). *Touch*. Bradford Books
8. Fulkerson, M. (2015). *What counts as touch?* In D. Stokes, M. Matthen, & S. Biggs (Eds.), *Perception and its modalities* (pp. 191–204). Oxford University Press.
9. Heller, M. A. (2013). *The Psychology of touch*. Psychology Press.
10. Iwamura, Y. (2009). *Tactile Senses – Touch*. In: Binder, M.D., Hirokawa, N., Windhorst, U. (eds) *Encyclopedia of Neuroscience*. Springer, Berlin, Heidelberg. Retrieved from: https://doi.org/10.1007/978-3-540-29678-2_5873
11. Kitada, R. & Pawluk, D. (2010). *Tactile Sensation* In: Corsini Encyclopedia of Psychology
12. Krueger, L. E. (1982). *Tactual Perception in Historical Perspective: David Katz's World of Touch*. In Schiff, W. and Foulke, E.eds. *Tactual Perception: A Sourcebook*. Cambridge: Cambridge University Press: 1-54.
13. Linden, D. J. (2015). *Touch: The Science of Hand, Heart and Mind*. Viking.
14. Linden, David J. (2016). *Touch. The Science of the Sense that Makes US Human*.
15. Marks, L. E. (2014). *The Unity of the Senses: Interrelations Among the Modalities*. Academic Press.

16. Mechanisms of Tactile Sensation. Retrieved from: https://www.rd.ntt/e/cs/team_project/human/representation/research_human03.html
17. Nwachukwu, D. (2022). Engaging skeptic customers through sensory marketing strategies part 2: Using the Sense of Touch (Tactile Marketing) to Appeal to Customers Emotion. Retrieved from: <https://www.linkedin.com/pulse/engaging-skeptic-customers-through-sensory-marketing-nwachukwu-ph-d-1f/>
18. Pasqualotto, A., Ng, M., Tan, Zh.Y., & Kitada, R. (2020). *Tactile perception of pleasantness in relation to perceived softness*. Retrieved from: <https://www.nature.com/articles/s41598-020-68034-x>
19. Pinkney, R. (n.d.). *Why touch matters: marketing to evoke emotions* Retrieved from: <https://www.celloglas.co.uk/finish-ing-school/why-touch-matters-marketing-to-evoke-emotions/>
20. Ratcliffe, M. (2013). Touch and the Sense of Reality. In Radman, Z. *The Hand, an Organ of the Mind: What the Manual Tells the Mental*, 131–159. Retrieved from: https://www.academia.edu/458984/Touch_and_the_Sense_of_Reality
21. Reinhardt, D., Holloway, L., Thøgersen, J., Guerry, E., Diaz, C. A. C., Havellas, W., & Poronnik Ph. (2024) *The Museum of Touch: Tangible Models for Blind and Low Vision Audiences in Museums. Multimodality in Architecture*, https://doi.org/10.1007/978-3-031-49511-3_8.
22. Shaban, A., Saraeva, A., Rose, S., & Clark, M. (2024). *The invisible hand of touch: Testing a tactile sensation-choice satisfaction model in online shopping*. Retrieved from: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/joss.12897?af=R>
23. Subramanian, S. (2021). *How to feel: The Science and Meaning of Touch*. Columbia University Press.
24. Tabrik, S., Behroozi, M., Schlaffke, L., Heba, S., Lenz, M., Lissek, S., Güntürkün O., Hubert, D. R., & Tegenthoff, M. (2021). *Visual and Tactile Sensory Systems Share Common Features in Object Recognition*, 8(5). DOI: [10.1523/ENEURO.0101-21.2021](https://doi.org/10.1523/ENEURO.0101-21.2021)
25. Tactile. In Merriam-Webster.com Dictionary, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/tactile>. Accessed 27 Jun. 2024.
26. *Tactual Perception: A Sourcebook* (1982). Ed. William Schiff, Emerson Foulke
27. *The Oxford Handbook of the Philosophy of Perception* (2015) Ed. Mohan Matthen. New York, NY: Oxford University Press UK
28. *Therapeutic Touch: Research, Practice and Ethics* (Health and Society) (2017)
29. *The Sense of Touch and Its Rendering. Progress in Haptics Research* (2008)
30. THE TACTILE SENSE. Retrieved from: <https://snoezelen.info/the-tactile-sense/>
31. *We discovered a 'gentle touch' molecule is essential for light tactile sensation in humans – and perhaps in individual cells*. (2024). Retrieved from: <https://theconversation.com/we-discovered-a-gentle-touch-molecule-is-essential-for-light-tactile-sensation-in-humans-and-perhaps-in-individual-cells-224494>
32. Winter, B. (2019). *Sensory Linguistics*. John Benjamins Publishing Company.

ILLUSTRATIVE MATERIAL

33. CHANEL (2024). Retrieved from: <https://www.chanel.com/gb/>
34. CHANEL (2024). Retrieved from <https://www.chanel.com/us/>
35. DIOR (2024). Retrieved from https://www.dior.com/en_gb
36. HARRORDS (2024). Retrieved from https://www.harrods.com/en-gb/shopping/la-mer/beauty?gad_source=1&gclid=C-j0KCQjwzby1BhCQARIsAJ_0t5PUwApmYtn1-4B_nJZPBcVjzjrdafhQeheu2_k3YPdhVnPcqnmkmdo8aAgx3EALw_wcB&gclsrc=aw.ds
37. LANCOME (2024). Retrieved from <https://www.lancome.co.uk/>

The article was received by the editors 27.08.2024

The article is recommended for printing 20.10.2024

Белова Алла Дмитрівна – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри англійської філології та між-культурної комунікації Київського національного університету імені Тараса Шевченка; e-mail: profbelova@gmail.com; ORCID [0000-0002-3014-326X](https://orcid.org/0000-0002-3014-326X); GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=gLn7TwoAAAAJ&hl=uk>; RESEARCH GATE: <https://www.researchgate.net/profile/Alla-Belova>;

ТАКТИЛЬНА МОДАЛЬНІСТЬ В ОНЛАЙН МАРКЕТИНГУ ТА ЕЛЕКТРОННІЙ ТОРГІВЛІ ЗАСОБАМИ ДОГЛЯДУ ЗА ШКІРОЮ (НА ОСНОВІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)

У XXI столітті мультисенсорний маркетинг стає необхідною стратегією для бізнесу, перетворюється на важливу частину рекламних кампаній. Онлайн-шопінг, який різко збільшився під час пандемії COVID19, висунув нові вимоги до мультимодального рекламного дискурсу, до пошуку найбільш ефективних і переконливих семіотичних стратегій для передачі смакових, нюхових, тактильних характеристик товарів. Передача інформації в межах сенсорних модальностей є справжнім викликом для маркетингу, цифрових технологій, інформаційно-комунікаційних технологій. Для аналізу способів передачі тактильної модальності англійською мовою були обрані веб-сайти виробників елітної косметичної продукції (DIOR, CHANEL, LANCÔME, SHISEIDO, LA MER, HELENA RUBINSTEIN), а саме сегмент засобів догляду за шкірою. Параметри тактильного сприйняття, які є важливими для засобів доглядів за шкірою, передаються за допомогою тактильної та оцінної лексики. Тактильна модальність на веб-сайтах не обмежується описом якості засобів догляду за шкірою, а й охоплює видимий ефект їх використання, підтверджуючи конкурентність зон тактильної та візуальної модальностей. Маркетологи наголошують на надійності та ефективності люксових засобів догляду за шкірою, оскільки вони розроблені у кращих клініках та лабораторіях і ретельно перевірені. З метою переконання потенційних покупців маркетологи використовують різні семіотичні стратегії і сенсорні модальності. Інструкції щодо використання кремів викладені у текстовому форматі та представлені візуально, за допомогою чисельних фото та відео. Потенційні покупці можуть збільшити фото не інфлюєнсерів, а середньостатистичних клієнтів, які належать до різних расових, етнічних, вікових груп, щоб перевірити ефект від використання засобів догляду за шкірою. Текстова інформація має проспективний характер та орієнтована на майбутній позитивний ефект. Поширені промісиви підкреслюють гарантії позитивного результату через 7/ 14/ 28 днів. Маркетинг і реклама засобів догляду за шкірою передбачають різні стратегії аргументації, в тому числі, золоте правило трьох аргументів, фото “до / після” використання кремів для обличчя та сироваток, відеоінструкції експертів. У відгуках клієнти використовують різноманітні сенсорні лексичні одиниці, а також слова зі значенням емоційної оцінки, семантичні суперлативи для вираження своїх тактильних відчуттів.

Ключові слова: догляд за шкірою, маркетинг, мультимодальний, мультисенсорний, сенсорна лексика, тактильний.

Стаття надійшла до редакції 27.08.2024

Стаття рекомендована до друку 20.10.2024

DOI: 10.26565/2786-5312-2024-100-02

УДК 811.112'255.4:801.112Ріл.632

Л. Р. Безугладоктор філологічних наук, професор, професор кафедри романо-германської філології
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;e-mail: liliia.bezugla@karazin.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7102-7337>.GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?hl=uk&user=cnY6SDAAAAAJ>.RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Liliia_Bezugla

Ономатопоезизми як іконічні символи в ліриці Р. М. Рільке

У статті презентується концепція креативної іконічності поетичного тексту на ґрунті аналізу ономатопоезизмів як іконічних символів у ліриці Р. М. Рільке. Актуальність дослідження засвідчується, з одного боку, лінгвосоціотичним підходом, який ґрунтується на когнітивному розумінні іконічності як аналогії між знаком і втіленням позначуваного ним об'єкта дійсності у свідомості суб'єкта, який використовує і сприймає знак. З іншого боку, звернення до ономатопоезизмів як іконічних символів у ліриці Рільке є новим дослідницьким ракурсом у рількезнавстві, який дозволяє поглибити осмислення особливостей його музикалізованого мовлення. Мета статті – встановити специфіку символно-іконічного семіозису на ґрунті ономатопоезизмів у ліриці Р. М. Рільке із застосуванням методів лінгвосоціотичного, лінгвопоетичного, когнітивно-семантичного та інтерпретаційного аналізу. Символно-іконічний семіозис розуміється як взаємодія символного та іконічного смислотворення у поетичному тексті за допомогою мовного знаку, який постає як симбіоз символу та ікони, тобто іконічний символ. Ономатопоезизми не тільки позначають акустичне явище, але й відображають, зображають, імітують його, відтворюючи звучання певних об'єктів дійсності. Креативна іконічність поетичних текстів Р. М. Рільке, створювана ономатопоезизмами як іконічними символами, демонструє чотири когнітивні типи – предметний, ознаковий, подієвий та емотивний. В основу цієї типології покладено тип означуваного смислу, який підлягає імітації, – предметний, ознаковий, подієвий концепт або емоція/почуття. Специфіка символно-іконічного семіозису на ґрунті ономатопоезизмів у ліриці Р. М. Рільке полягає у їхній взаємодії з широкою палітрою стилістичних засобів: метрикою, графікою, фігурами звукопису, лексичними повторами, оказіоналізмами, синтаксичними фігурами, метафорою, метонімією, порівнянням. У такому контексті навіть інтегровані ономатопоезизми, звуконаслідувальне походження яких приховане за семантичними змінами, постають іконічними символами, що дозволяє поетові створювати поетичні тексти з високим ступенем іконічності.

Ключові слова: іконічний символ, когнітивний тип іконічності, ономатопоезизм, поетичний текст, Рільке.

Як цитувати: Безугла Л. (2024). Ономатопоезизми як іконічні символи в ліриці Р. М. Рільке. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія: Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов*, (100), 18–28

DOI: 10.26565/2786-5312-2024-100-02

In cites: Bezugla L. (2024). Onomatopoeias as iconic symbols in the lyrics of R. M. Rilke. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: Foreign Philology. Methods of Foreign Language Teaching*, (100), 18–28 (in Ukrainian)

DOI: 10.26565/2786-5312-2024-100-02

1. ВСТУП

Ономатопоетизми – звуконаслідувальні слова – нескладно знайти в поезії, адже навіть сам термін вказує на їхній високий поетичний потенціал. Що вже казати про Рільке, лірику якого називають мовною музикою, музикалізованим мовленням або «музикалізованою оповіддю» (*musikalisiertes Sagen*) [17, с. 84, 135] (тут і далі – переклад іншомовних цитат – мій, Л. Б.). Мовна музика, створювана завдяки ритму, фігурам звукопису і ономатопоетизмам у взаємодії із синтаксичними фігурами, яскравими порівняннями та приголомшливими метафорами, є невід’ємною рисою ідіостилю Рільке.

За свідченням Томаса Мартінека [21, с. 47], Рільке ще за життя вважався немусикальним поетом, оскільки його вірші важко покласти на музику. Поет відповідав критикам, що лірика не потребує музики, адже сама вже є музикою, тож будь-яке озвучування є зайвим [13, с. 41]. Рількезнавці вказують на визнання поетом своєї неспроможності щодо технічної сторони музики, яка ґрунтується на відсутності музикального слуху [21, с. 47–48]. Але на їхню думку, саме ця музикальна неспроможність надавала поетові продуктивний імпульс до метафізичних рефлексій про музику в поетичній формі: «В історичній ситуації, коли питання музики є стрижнем поетологічних проблем, некомпетентність Рільке не суперечить музикальності його творів, а радше, як важливий імпульс, значною мірою сприяє їхньому оформленню» [21, с. 48]. Саме потужне бажання музичних вражень, про яке свідчать його листи, нашоухуючись на музикальну некомпетентність, знаходить вихід у його музикалізованому поетичному мовленні [17, с. 135–136].

На мою думку, мовна музика Рільке ґрунтується на високому ступені іконічності його поетичних текстів, насамперед аудіальній. Мається на увазі креативна іконічність як властивість художнього тексту, яка полягає у відображенні автором звукових, візуальних і тактильних ефектів оточуючого світу засобами мови з метою підвищення естетичної цінності тексту. У такий спосіб поєднуються два види знаків – символні та іконічні. Мовні знаки, які за природою є символами, оскільки демонструють конвенційний зв’язок між означуваним і означальним, водночас слугують зображенню об’єктів дійсності в іконічний спосіб. Виникає символно-іконічний семіозис – взаємодія символного та іконічного смислотворення у поетичному тексті за допомогою мовного знаку, який постає як симбіоз символу та ікони, тобто іконічний символ (докладніше про це див.: [1; 4]).

Креативна іконічність вивчається у лінгвопоетиці з когнітивних позицій, з акцентом на аналогії між знаком і втіленням позначуваного ним об’єкта дійсності у свідомості суб’єкта, який використовує і сприймає знак [див. 1–4; 8; 30]. Лінгвосеміотичний

підхід отримує таким чином антропоцентричну спрямованість, що відповідає сучасним тенденціям розвитку лінгвістичної думки. З іншого боку, звернення до ономатопоетизмів як іконічних символів у ліриці Рільке є новим дослідницьким ракурсом у рількезнавстві, який дозволяє поглибити осмислення особливостей його музикалізованого мовлення. Отже, заявлена тема постає актуальним завданням сучасних когнітивно орієнтованих мовознавчих дисциплін – лінгвопоетики, лінгвосеміотики та фоносемантики.

Метою цієї статті – встановити специфіку символно-іконічного семіозису на ґрунті ономатопоетизмів у ліриці Р. М. Рільке. Об’єкт дослідження – ономатопоетизми у ліричних текстах Р. М. Рільке, які вивчаються на предмет їхньої іконічної функції, пов’язаної зі створенням ними як іконічними символами аудіальної та візуальної іконічності в поетичному тексті. Застосовуються методи лінгвосеміотичного, лінгвопоетичного, когнітивно-семантичного та інтерпретаційного аналізу.

Матеріал дослідження становлять 534 поетичні тексти Рільке (із 896 опублікованих), які містять ономатопоетизми загальною кількістю 820 слововживань і 102 номінації. Варто зазначити, що віднесення дослідником слів до категорії ономатопоетизмів не є вільним від суб’єктивності, а саме з психологічних причин (див. [5, с. 323]). Як зазначає Германн Гілмер [19, с. 6], враження від навколишнього середовища людина отримує, насамперед, візуальним та аудіальним шляхом. Візуально отримані уявлення є відносно чіткими, оскільки сприймаються саме рухи, які можна визначити відповідно до швидкості, тривалості, довжини та напрямку шляху. Натомість аудіальні враження є більш розпливчастими. Чітких аудіальних уявлень можна досягти лише в музиці, але для цього необхідно мати гарний музикальний слух і вміти розрізняти звукові хвилі вищого чи нижчого тембру, більш чи менш потужні, більшої чи меншої тривалості тощо. Але не всі люди є музикально обдарованими, тому акустичне сприйняття і є суб’єктивним та відрізняється в різних культурах. Саме із цих причин визначення, чи належить певне слово до групи ономатопоетизмів, проводилося у презентованому дослідженні з оперттям на етимологічні словники німецької мови [12; 20; 25], а також на дані німецькомовних дослідників [5; 9; 18; 19; 22; 27; 28].

Статтю структуровано за принципом «від загального до часткового» відповідно до завдань дослідження. Спочатку надається загальна характеристика ономатопоетизмів у ліриці Рільке на ґрунті існуючих типологій. Далі обґрунтовується доцільність лінгвосеміотичного підходу до їхнього аналізу. Насамкінець розглядаються когнітивні типи іконічності у поетичних творах Рільке, створеної ономатопоетизмами як іконічними символами.

2. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОНОМАТОПОЕТИЗМІВ У ЛІРИЦІ РІЛЬКЕ

Ономатопоетизми (інакше – ідеофони, звукоімітаційні/звукоподібні слова, звуко-символізми, ономатологізми, ономатопи, фонопоетизми тощо) визначаються як слова, утворені на ґрунті звуко-наслідування із референцією до звуків або об'єктів, пов'язаних зі звуками [див. 5, с. 323; 7, с. 56; 18, с. 173, 243; 28, с. 13–14]. Їхня специфіка полягає в більшій або меншій тотожності між звуковою формою і десигнатом, що фіксується в етимологічних словниках. Отже, ономатопея є фонетичним/природним різновидом мотивації у словотворі [див. 26, с. 99].

У ліриці Рільке зафіксовано 102 ономатопоетизми, серед яких найчастотнішими є такі (включно з їхніми дериватами): *klingen* (11% від загальної кількості слововживань ономатопоетизмів), *lächeln* (10,6%), *rauschen* (8,2%), *weh* (6%), *zittern* (5,9%), *wehen* (5,4%), *lachen* (4,3%), *rinnen* (3,5%), *küssen* (3,3%), *beben* (3,1%), *Glocke* (2,8%), *flüstern* (2%), *schauern* (1,7%), *donnern* (1,6%), *hallen* (1,2%).

Ономатопоетизми Рільке репрезентують усі семантичні типи (за [19, с. 115]), хоча вживаються переважно в переносному значенні:

- звуки природи: *diese Birne, / in der es brodelte* (III, 150); *Ich sehne mich so nach dem rauschenden Blut* (I, 16); *Winters, als die Äste krachten* (I, 87);

- антропогенні звуки: *an deine Sehnsucht schluchzend angelehnt* (II, 22); *und suchen, wo die Augenbecher gähnen* (II, 81); *Wie es unversehens im Geplauder / anders wird* (III, 430);

- зоогенні/аніمالістичні звуки: *Dann hätte der Hahn auch ausgekräht* (I, 94); *ihr Wiehern war wie eine Stimme tief* (II, 97); *Nennt ihr das Seele, was so zage zirpt / in euch?* (I, 176);

- техногенні звуки: а) звуки музичних інструментів: *der Vogel flötet* (I, 87); *Und einer steht bei mir und bläst uns Raum / mit der Trompete* (II, 32); б) механістичні звуки: *Nirgends ein Knistern, das du nicht lächelnd erklärtest* (III, 271); *tickt auf dem barocken Spinde / fort die Stockuhr* (I, 20);

За критерієм словотвору переважають вторинні ономатопоетизми, утворені від первинних звуко-наслідувань, насамперед, шляхом деривації: *kling* > *klingen, Klang, Klinge*: *sei ein klingendes Glas* (III, 356); *wir dunkeln noch in seinem Klange* (II, 204); *und eine Klinge hat im Traum geklirrt* (II, 102).

Аналіз вторинних ономатопоетизмів Рільке засвідчує такі частини мови:

- дієслова (41%): *Eine mußte husten* (III, 171); *es heult bei Nacht* (III, 393); *und ich fühle dein Herz und meines klopfen* (II, 188);

- іменники (38%): *Ein Dörfchen schlicht in des Friedens Prangen, / drin Hahngekräh* (I, 110); *in meinem Blute sind so viel Geräusche* (II, 201), у тому числі субстантивовані частини мови: *ein Rauschen ist es* (II, 81);

- дієприкметники I (13%): *bebend stehn die Türen* (II, 145); *im hochhoffenen Zelte, / das jauchzendes Volk umstellte* (III, 138); *Wir bauen an dir mit zitternden Händen*, (II, 184);

- прикметники (4%): як у повній, відмінюваній, формі: *keusche, reine Altarflamme* (I, 92); *über flüstervollen Birken / sah ich die Nacht* (I, 128), так і у короткій: *Dem Tag ist so todesweh* (I, 206); *den eitlen Schreiern / die plump <...> auf Deiner Silberseele leiern* (I, 232);

- дієприкметники II (2%): *hinausgestreut in den verwehten Schnee* (II, 117); *Sein Sohn <...> sinnt, wie umrauscht von rötlichen Gerüchen* (II, 79); *viel Jugend, ungelächelte Verführung* (III, 69);

- вигуки (2%): *mein kleines Fenster klirrte – kling* (I, 171); *Und dennoch, weh mir, / ansing ich euch* (III, 264); *„Wehe, wehe,“ / ruft der Geist* (I, 92).

Полюбляє Рільке і ономатопоетизми, утворені шляхом редуплікації, хоча цей вид словотвору не є характерним для німецької мови. Серед 15 найчастотніших звуконаслідувальних слів, зафіксованих у ліриці Рільке, шість мають подвоєння складів або звуків: *den er donnernd bewohnt, sein rötlicher Himmel* (III, 390); *die Fenster zittern noch nicht* (II, 58); *Fern hör ich die Fontäne hallen* (I, 122); *immer noch die Brunnen rinnen* (I, 200); *und ihre weißen Hände beben* (II, 234); *und küßt dem Vater seine Hand* (I, 38).

Серед етимологічних типів ономатопоетизмів – фактичних/помітних і інтегрованих/прихованих [див. 18, с. 243; 19, с. 27], переважає перша група, зокрема дієслова й іменники, утворені від безпосередніх позначень акустичних явищ: *Husch und Hui* (I, 102); *seufzt traurig noch ein Steinapoll* (I, 34); *und der Alte, vorsichtig, ging und verhielt das Gemuhe / einer dunkelen Kuh* (II, 297).

Широко представленою у Рільке є перша підгрупа інтегрованих ономатопоетизмів – позначення оптичних і динамічних явищ, які прямо не вказують на звук, але етимологічно ґрунтуються на імітації звуку рухів [див. 5, с. 323; 19, с. 17, 149; 27, с. 244]: *o Glück der Mücke, die noch innen hüpf* (I, 45); *Und ein Lüftchen fühlst du flattern* (I, 124); *weil die Gestalten dort wie Akrobaten / sich nur so zuckend und so wild gebärden* (III, 37). Належність таких слів до ономатопоетизмів пояснюють також синестезією: переосмисленням візуального сприйняття в акустичне, що підтверджується їхньою схожістю у різних мовах [26, с. 100].

Другу підгрупу інтегрованих ономатопоетизмів становлять слова, звуконаслідувальне походження яких приховане за певними семантичними змінами. Приміром, дієслово *rauschen* є звуконаслідувальним ('ein einhaltender Geräusch von sich geben' [25, с. 1382]): *und das Blut begann / zu rauschen* (III, 109). Похідний іменник *Geräusch*, утворений способом префіксації, теж репрезентує акустичні явища ('aus Tönen wechselnder Höhe, Stärke und Klangfarbe zusammengesetzter Schall' [25, с. 546]):

wenn hinter dem Gespräch der Saiten / *Geräusche* bleiben wie von Blut (II, 94). Але інший похідний іменник – *Rausch* із значенням 'leichte Trunkenheit', утворений у результаті семантичної зміни, вже не асоціюється з певними звуками (див. [20, с. 587]). Проте у поетичному тексті його внутрішня форма може підсилюватися різноманітними стилістичними засобами, приміром, порівнянням і синтаксичними паралелізмом: *mein Herz ist fort wie im Rausche, / und die Sehnsucht ist wie ein Lied* (I, 142). У такий спосіб у цьому короткому фрагменті реципієнт відчуває і звук биття серця ліричного героя, і його емоційний стан – закоханість.

Аналогічний ефект спостерігаємо у слововживаннях дієслова *lächeln*, який належить до найчастотніших ономатопоетизмів у ліриці Рільке. Утворений від дієслова *lachen* ('durch Mimik und ein charakteristisches Geräusch Heiterkeit erkennen lassen' [25, с. 960]), що сягає індоєвропейського звуконаслідувального кореня *kel- [20, с. 416], *lächeln* має значення 'lautlos lachen' і тому зовсім не асоціюється зі звуковими ефектами, пор.: *Sie lächelte einmal* (III, 60). А от інший фрагмент, де це дієслово супроводжується алітерацією, асонансом, лексичним повтором, синтаксичним паралелізмом і анжамбе-маном, здатен викликати у свідомості реципієнта відповідні акустичні та візуальні образи: *und lauschen lang und lächeln leer, – und eine jede sehnt sich: wer ist unser Bräutigam...* (I, 313).

Вочевидь, ономатопоетизми є яскравим фоностилістичним засобом, який сприяє милозвучності та образності поетичного тексту. Саме зображальна спроможність зумовлює доцільність їхнього розгляду з позицій лінгвосеміотики, де вони постають як дієвий засіб створення іконічності поетичного тексту.

3. ЛІНГВОСЕМІОТИЧНИЙ ПІДХІД ДО АНАЛІЗУ ОНОМАТОПОЕТИЗМІВ

Початок наукового осмислення звуконаслідувальних слів сягає праць Платона і його адептів, які шукали відповідь на питання про зв'язок звучання зі значенням слова. У XVIII – XIX ст. була розповсюдженою ономатопоетична теорія розвитку мови, яка припускає, що першими словами мови були звукові образи або мимовільні крики, які виникали під впливом почуттів і емоцій через наслідування [див. 19, с. 28; 27, с. 231]. Звуконаслідування були здебільшого несвідомими, коли наявне в мові слово не спадало на думку, проте свідоме словотворення теж мало місце [19, с. 10]. Відтак, ономатопоетизми вважалися першотворами, а всі інші слова – такими, що утворилися від них у результаті семантичних змін, пор.: *knack* (вигук, що імітує звук тріску) > *knacken* > *Knochen* > *Nacken* > *Genick* > *nicken* > *Nagel* > *neigen* [5, с. 323].

Сучасні дослідження ономатопоетизмів здійснюються в рамках фоносемантики (фоностилісти-

ки) – лінгвістичної дисципліни, яка концентрується на дослідженні репрезентативних можливостей звуків мови, перебуваючи на стику фонетики/фонології, семантики, лексикології та психолінгвістики [див. 5; 6; 9; 14; 18; 31]. Показово, що до предметної області фоносемантики входить не тільки звуконаслідування, але й звуковий символізм, який ґрунтується на зоровому враженні від мовного звука та асоціаціях між ним і акустичним явищем дійсності, що зумовлює можливість закріплення за звуком певного значення.

Обидва явища – звуконаслідування і звуко-символізм – доцільно вивчати із залученням лінгвосеміотичного підходу, який ґрунтується на розрізненні трьох типів знаків – індексальних, іконічних і символічних [див. 23, с. 307]. Індеси розглядаються як природні феномени та інтерпретуються людьми як симптоми. Натомість ікони й символи є знаками, які створюються ними для комунікативних цілей. Їх розрізняють за критерієм мотивації: ікони мотивовані, а символи довільні, а відтак, конвенційні.

Ономатопоетизми є унікальним мовним явищем, оскільки демонструють поєднання обох типів знаків: з одного боку, етимологічно ономатопоетизми є іконами, а з іншого, їхнє значення зафіксовано у словниках, адже вони увійшли в словниковий склад мови і використовуються конвенційно. Природа онопоетизмів, таким чином, є подвійною. За словами Германна Гільмера, «звуконаслідування саме по собі ще не є мовою. Воно стає нею, коли з вимовленим звуком на довго пов'язується уявлення, на яке він вказує, тобто коли він стає його символом» [19, с. 12]. Підтвердженням конвенційності ономатопоетизмів є той факт, що мовець, особливо не-носій мови, може й не здогадуватися про звуконаслідувальну природу певних слів, він вживає їх конвенційно, не пов'язуючи звукову оболонку слова з відповідними звуками дійсності.

Крім того, ономатопоетизми мають і подвійне призначення. З одного боку, вони є прикладом конвенційної (мовної) іконічності поряд із формами множини, редуплікацією, повторами, деякими власними назвами тощо [див. 10; 11; 16; 29]. Конвенційна іконічність має прояв у структурних та етимологічних показниках певних мовних знаків на фонологічному, морфологічному або синтаксичному рівні незалежно від їхнього вживання у мовленні. З іншого боку, в художніх творах онматопоетизми спроможні виконувати іконічну функцію, виявляючи неабиякий ступінь креативної іконічності, яка створюється автором тексту задля підвищення його художньої цінності. Якщо в разі конвенційної іконічності наслідувальні зв'язки між знаком і об'єктом дійсності часто приховані у внутрішній формі слова, то в разі креативної іконічності відбувається символічно-іконічний семіозис – процес створення смислу іконічними символами, який передбачає одночасне символічне (тобто сло-

весне) позначення об'єкта та його іконічне зображення. Оноματοпоетизми не тільки позначають акустичне явище, але й відображають, зображають, імітують його, відтворюючи звучання певних об'єктів дійсності. На цю властивість звернув увагу ще Пірс: «Багато слів, хоча і суто символів, є настільки іконічними, що вони здатні мати іконічне значення, або, так би мовити, викликати живі образи» [23, с. 307].

Визначення семіозиса Пірса містить три вершини семантичного трикутника, нерозривно пов'язані між собою, пор.: «дія, вплив, який є або передбачає взаємодію трьох суб'єктів, таких як знак, його об'єкт і його інтерпретант» [24, с. 282]. Інтерпретант – термін Пірса, яким він позначає зміст поняття (означуване, сигніфікат, десигнат, смисл). Важливо, що у визначенні знака Пірс наголошує на ментальній сутності інтерпретанта: «знак – це річ, яка слугує для передачі знань про деяку іншу річ, яка, так би мовити, символізує або представляє. Ця річ називається об'єктом знака; ідея у свідомості, яку викликає знак і яка є ментальним знаком того самого об'єкта, називається інтерпретантом знака» [23, с. 13]. Саме у такий спосіб розуміють іконічність у сучасній когнітивній поетиці, пор. такі визначення:

- «іконічність завжди стосується подібності між тілом знака і означуванним у свідомості інтерпретатора» [11, с. 22–23];
- «іконічність стосується специфічного відношення між формою мовного знака та концепту, до якого цей знак відноситься, в уявленні людиною свого фізичного світу» [8, с. 33];
- «я визначаю когнітивну іконічність як особливий випадок, коли фонологічний і семантичний полюси символічної структури перебувають в одній і тій самій області концептуального простору» [30, с. 119].

Останнє визначення стосується саме фонологічної іконічності, яку репрезентують оноματοпоетизми. Семантичний полюс – значення оноματοпоетизму як символу, фонологічний полюс – образ, який він створює як іконічний знак. Іншими словами: символ стає іконічним, коли його значення одночасно символічно позначено та іконічно відтворено. Саме ця властивість оноματοпоетизмів використовується у поезії.

Іконічний символ передбачає наявність у поетичному тексті символічних номінацій та іконічних презентацій об'єкта, кількісне співвідношення яких визначає його ступінь іконічності. Для того щоб можна було говорити про високий ступінь іконічності тексту, число іконічних презентацій має не тільки бути високим, але і перевищувати кількість символічних номінацій. Високий ступінь іконічності текстів Рільке створюється оноματοпоетизмами у взаємодії з різноманітними фонологічними, графічними, лексико-граматичними, синтаксичними та образними засобами.

Порівняємо два слововживання дієслова *klirren* ('ein helles, vibrierendes Geräusch von sich geben' [25, с. 853]): *kein Fenster klirrte an den Häuserreihn*, (II, 27) і *Mein kleines Fenster klirrte – kling* (I, 171). В обох випадках *klirrte* позначає дзвін шибки під час відчинення вікна. Але в першому випадку це дієслово майже втрачає своє оноματοпоетичне значення, що зумовлено семантикою висловлення. У другому ж фрагменті іконічне значення є провідним, оскільки підсилюється вигуком *kling* ('ein glockenartiger Ton' [25, с. 852]) і складоповтором KLI.

Стилістичними засобами, які підсилюють іконічне значення оноματοпоетизмів у ліриці Рільке, є такі:

- алітерація: *Da hat <...> die rote Lippe Lust gelacht* (I, 76); *Du wacher Wald, inmitten wehen Wintern* (I, 268); *Ich bin ein Hauch im Hain*, (II, 73);
- складоповтор, зокрема еквіфонічний: *Aus der harten Bürste / klopften die Tropfen* (III, 171); *zu nahe an Gelächter und Geplärr* (II, 250), та метафонічний: *und leise rieseln seine Töne / wie Blütenregen in das Land* (I, 62);
- асонанс: *in Geschrei, / das in der Wüste brüllte* (III, 129); *sie flüsterten wie Lüfte in den Büschen* (II, 279); *und die Worte rollen / von ihren Fäden fort, wohin sie wollen...* (II, 135);
- внутрішня рима: *Sie bringen Leiden mit ihrem Lachen, / Sehnsüchte, welche schlafen, und erwachen* (II, 240); *und der Saft <...> regt dich auf mit seinem Geräusch; / so keusch bist du* (II, 165); *Und durch die bösen Träume der Wächter / gehn mit leisem Gelächter / die Verächter ihrer Gewalt* (II, 143);
- пафномазія: *alle Farben sind übersetzt / in Geräusch und Geruch* (II, 158); *mit Schwung und Schwing / und Klang und Kling* (II, 75); *wir lauschen – und es rauscht ein Regen* (I, 350);
- порівняння: *der Klang ist wie ein Kerker* (II, 22); *hängt der Mond wie ein Tam-Tam* (I, 41); *und die Brunnen rauschten wie Regen* (II, 112);
- метафора: *Der Abend hüpfte hinab* (I, 28); *Die Sonne küßt uns* (I, 42); *Und wieder rauscht mein tiefes Leben lauter* (III, 57);
- метонімія: *allein und rauschend wie ein großer Garten* (II, 276); *über den der Bach sein Murmeln zieht* (II, 19); *und ihre großen Bäume rauschen so* (II, 82);
- морфологічні оказіоналізми, зокрема ад'єктивовані дієприкметники у порівняльному ступені: *das zitterndste Bild, das mir meine Sinne erfinden* (II, 219); *Du bist die Silbe im Gesange, / die immer zitternder im Zwange / der starker Stimmen wiederkehrt* (II, 199); *Und die Musik, immer neu, aus den bebendsten Steinen* (III, 351);
- конвергенція оноματοпоетизмів: *Dann lallen sie. Gelall, Gelall...* (III, 413); *Hörst du das Neue, Herr, / dröhnen und beben?* (III, 330); *und seine Lieder rinnen / rauschend zurück in ihn* (II, 225);
- лексичний повтор: *du aber bist und bist und bist, / umzittert von der Zeit.* (II, 221); *in den Kreis der Pfeife, /*

die will und will und will und die erreicht (III, 179); *und wir lächeln und lauschen und warten, / und wir fragen uns nicht, auf wen...* (I, 189);

■ синтаксичний паралелізм: *Abendläuten. Aus den Bergen hallt es <...> In den weißen Wiesenquellen lallt es* (I, 124); *Im Quellenquirlen und im Föhrenflüstern* (I, 154); *lächelnder Engel, fühlende Figur* (III, 32);

■ хіазм: *O Gott, mich lachten alle Lacher, / und alle Trinker tranken mich* (II, 230); *Sah ich den Bach, wie hab ich da gerauscht, / rauschte der Bach, so bin ich hingsprungen* (II, 349);

■ двозначність: *die Äpfel ängsten in den Ästen, / und jeder Wind tut ihnen weh*. (I, 294).

Часто іконічність створюється водночас декількома засобами. Такі випадки доцільно розглянути, систематизуючи приклади за когнітивним типом іконічності. В основу цієї типології покладено тип означуваного смислу, який підлягає імітації (див. про це докладніше у: [1; 4]). За цим критерієм іконічність поетичного тексту демонструє чотири типи – предметний, ознаковий, подієвий та емотивний.

4. КОГНІТИВНІ ТИПИ ІКОНІЧНОСТІ, СТВОРЮВАНОЇ ОНОМАТОПОЕТИЗМАМИ В ЛІРИЦІ РІЛЬКЕ

Якщо у свідомості реципієнта під час зорового чи слухового сприйняття поетичного тексту активується предметний концепт, представлений аудіальними та візуальними ефектами, ідеться про **предметну** (суб'єктну, номінальну) іконічність цього тексту. Предметні концепти становлять образну і поняттєву ментальну репрезентацію певного предмета/явища/особи та вербалізуються іменниками.

Ономатопоетизми викликають активацію, насамперед, звукового образу предметного концепту. Найдієвішим підсилювальним засобом при цьому є алітерація, зокрема повторення саме тих приголосних, які містяться в звуконаслідувальному слові. У поетичному тексті IX із циклу „Lieben“ таких слів два – *Hummel* і *summen*, тож звук дзижчання джмеля, який завітав до закоханих, підсилюється алітерацією М і S:

*In unsrer Brust liegt glückverschneit
goldsonniges Verstummen.*

*Da kommt in seinem Sammetkleid
ein Hummel Segen summen...* (I, 147).

На ґрунті конвергенції ономатопоетизмів, алітерації та подвоєних приголосних відбувається активація предметного концепту HUMMEL.

Поетичний текст „Aus dem dreißigjährigen Kriege II: Alea jasta est“ ілюструє велику роль метрики у створенні акустичних ефектів:

„...Tod oder Sold!“

Und jetzt die Trommel schnell her.

Auf das Trommelfell Würfel gerollt. (I, 80).

Активация концепту TROMMEL відбувається завдяки конвергенції ономатопоетизмів *Trommel*,

Trommelfell і *gerollt*, внутрішній ритм EL та уривчастий метриці дольника – реципієнт чує бій барабану і переймається тривожною атмосферою військового бою.

У наведених фрагментах ономатопоетизми виступають водночас і іконічними презентаціями, і символічними номінаціями відповідних концептів (*Hummel* і *Trommel*). Але активований концепт може бути вербалізований і не-ономатопоетичною номінацією, як у поетичному тексті „Im Stübchen“: *Traut ists, wenn verstohlen heulen / im Kamine wilde Winde* (I, 20). Ономатопоетизм *heulen*, вжитий у метафоричному значенні, супроводжується внутрішніми римами LEN і DE, складоповтором WI, асонансом I, що одразу викликає в свідомості реципієнта звуковий образ виття вітру – активується концепт WIND.

Те ж саме спостерігаємо і в поетичному тексті „Fragmente aus verlorenen Tagen“, який ілюструє активацію предметного концепту STURM:

*und wissen nicht, daß schon die ganze Nacht
ein Sturm die Kleider von den Himmeln reißt,
ein Sturm von Wassern, wo die Welt noch eist,
ein Sturm, der jetzt noch durch die Gassen braust* (II, 116).

Активация іконічного значення ономатопоетизму *braust* підготовлюється анафорою *ein Sturm* і складоповтором ASS. Завдяки анафорі образ весняної бурі в місті є не тільки звуковим, але і візуальним.

Подієва (акціональна) іконічність має місце, коли у свідомості реципієнта поетичного тексту активується подієвий концепт, супроводжуваний аудіальними й візуальними ефектами. Подієвий концепт є ментальною репрезентацією дії та вербалізується дієсловом, дієприкметником, дієприслівником або віддієслівним іменником. Подієві концепти належать до концептів оstenсивного типу, тобто таких сутностей, які не можна пояснити без вказівки на відповідний предметний концепт. Отже, разом із подієвим концептом може активуватися і предметний концепт-референт. При цьому ономатопоетизм зображає звуковий супровід дії та може бути вербалізацією відповідного подієвого концепту, як у поетичному тексті „Der Knabe“. Розповідь ліричного героя – хлопчика, про поїздку із друзями на конях завершується яскравим аудіальним образом:

*Die Häuser fallen hinter uns ins Knie,
Die Gassen biegen sich uns schief entgegen
Die Plätze weichen aus: wir fassen sie
und unsre Rosse rauschen
wie ein Regen* (II, 32).

Звуконаслідувальне дієслово *rauschen* метонімічно позначає та іконічно зображає стрімкий рух коней, що підсилюється алітерацією R і S, складоповтором ASS, асонансом I та порівнянням коней з дощем. Слід підкреслити, що іконічність ономатопоетизмів підсилюється не будь-яким образним порівнянням, а саме таким, яке має стосунок до відпо-

відного звукового ефекту. Порівняння руху коней із дощем відсилає до значення дієслова *rauschen*: 'ein anhaltendes Geräusch von sich geben (von im Wind bewegten Blättern oder fließendem Wasser)' [25, с. 1382], тож є органічним у цьому контексті. Активуються подієвий концепт *RENNEN* і відповідний предметний концепт *PFERD*.

Улюблений ономатопоетизм Рільке *rauschen* є ключовим словом в одному із його найвідоміших поетичних текстів – „Die Stille“:

*Hörst du, Geliebte, ich hebe die Hände –
hörst du: es rauscht...*

*Welche Gebärde der Einsamen fände
sich nicht von vielen Dingen belauscht?*

*Hörst du, Geliebte, ich schließe die Lider
und auch das ist Geräusch bis zu dir.*

*Hörst du, Geliebte, ich hebe sie wieder.....
... aber warum bist du nicht hier.* (II, 21).

Дієслово *rauschen* не тільки позначає, але і зображає звук підняття рук – активуються подієвий концепт *NEBEN* і предметний концепт *HAND*. Підсилює акустичний ефект алітерація *H*, а повтори, синтаксичний паралелізм і асонанс *Ä* та *I* сприяють сугестивному впливу. У такому оточенні стає значущою внутрішня форма іменника *Geräusch*, похідного від *rauschen*. Він отримує іконічний смисл, зображаючи звук опускання повік – активуються подієвий концепт *SCHLIESSEN* і предметний концепт *LIDER*. Аудіальна іконічність має смислове навантаження: ліричний герой хоче звернути увагу на глибину тиші, в якій чутно навіть звуки підняття рук і опускання повік. Рюдігер Ґернер зауважує у зв'язку з роллю звука в поезії Рільке: «Навіть вірш про тишу орієнтований на слухання» [17, с. 86].

Звукові ефекти покладено в основу і більш раннього поетичного тексту Рільке, який зображає прогулянку на коні вечірнім лісом, осяяним червоними фарбами заходу сонця. Ліричний герой відчуває себе кайзером імперії кольорів і звуків, які презентовано іконічно:

Es kommt in prunkenden Gebreiten

Der Abend, wie ein leiser Gott.

Den Rappen vor! Jetzt will ich reiten

Durch purpurbunte Einsamkeiten

In bügelleichtem Träumertrott.

Ich atme tief. Ich werde Kaiser.

Mein heller Helm ist losgeschnallt,

Und meine Stirne streifen Reiser

Und rauschen so. Und leiser leiser

Hallt Huf und Ruf im rothen Wald. (I, 190).

Перші два верси описують прихід вечора. А з третього версу опис супроводжується звуковими ефектами: стукотом копит, ударами тонких гілок по обличчю ліричного героя, відгуків голосів, луни, що затихає, – він помічає це, тому що сповільнює рух, що відображають метричні зміни в останньому версі. Іконічними презентаціями є чотиристопний ямб із спондеєм, повтори *Und*, алітерація *TR*, асонанс *U* і

EL, складоповтор *HEL*, внутрішня рима *Hallt – Wald*, порівняння вечора з тихим богом і, звичайно, ономатопоетизми *rauschen* і *Hallt*. У свідомості реципієнта тексту активується подієвий концепт *REITEN*.

Ознакова (атрибутивна, ад'єктивна) іконічність передбачає активацію у свідомості реципієнта поетичного тексту ознакового концепту, яка супроводжується аудіальними й візуальними ефектами. Ознаковий концепт становить ментальну репрезентацію певної ознаки предметного або подієвого концепту та вербалізується прикметником, прислівником або дієприкметником. Ознакові концепти теж є Ostenсивними, тобто їх не можна пояснити без вказівки на відповідний предметний або подієвий концепт.

Звернімося до поетичного тексту „Spanische Tänzerin“, який присвячено іспанському танцю фламенко. Танець зображується метафорично як вогонь, але спочатку цей вогонь ще нерівний, як при запаленні сірника, та такий, що дуже швидко розгоряється:

*Wie in der Hand ein Schwefelzündholz, weiß,
eh es zur Flamme kommt, nach allen Seiten
zuckende Zungen streckt –: beginnt im Kreis
naher Beschauer hastig, hell und heiß
ihr runder Tanz sich zuckend auszubreiten.*

Und plötzlich ist er Flamme, ganz und gar (III, 82).

Ознаку слабкості, тремтіння вогню і його швидкого підсилення передано іконічними презентаціями: ономатопоетизмом *zuckend*, алітерацією *H* у переліченні, складоповтором *ZU*, порівнянням із сірником, порушенням метрики. А момент, коли іскри стають повноцінним вогнем, зображено інтервалом і бездоганним ямбом та підсилено характерним для Рільке парним словосполученням із складоповтором – *ganz und gar*. Активуються ознаковий концепт *ZUCKEND* і предметний концепт *FLAMME*.

Частотним у ліриці Рільке є ознаковий концепт *LEISE*. У поетичному тексті „Venedig“ поет описує катання на гондолі нічною Венецією, імітуючи тихі звуки весел:

Fremdes Rufen. Und wir wählen

Eine Gondel, schwarz und schlank:

Leises Gleiten an den Pfählen

Einer Marmorstadt entlang.

Still. Die Schiffer nur erzählen

Sich. Die Ruder rauschen sacht,

Und aus Kirchen und Kanälen

Winkt uns eine fremde Nacht. (I, 197)

На тлі безшумного руху гондоли і мовчазної «оповіді» гондольєрів тихо, але виразно лунає звук весел, створюваний ономатопоетизмом *rauschen*, метонімією (шурхотить вода, а не весла), чітким чотиристопним хореем, складоповтором *LEI* та алітерацією *SCH*, *R* і *K*. Разом із ознаковим концептом *LEISE/SACHT* активується предметний концепт *RUDER*.

А в наступному фрагменті для активації концепту *LEISE* достатньо ономатопоетизму *zirpen* і порів-

няння лампи із цвіркуном: *meine Schreibtischlampe zirpt / leis wie eine Grille* (I, 76), адже цвіркун асоціюється з тихим вечором, його цвірчання чутно лише у тиші.

Емотивна іконічність створюється у поетичному тексті, якщо внаслідок символно-іконічного семіозису у свідомості реципієнта відтворюються тілесні маніфестації емоцій і почуттів, тобто іконічні символи зображують емоції та почуття (докладніше про це див.: [4]). При цьому ідеться радше про візуальну іконічність: реципієнт сприймає прояви емоцій і почуттів ліричного героя – рухи, жести, вираз обличчя тощо.

Лінгвісти неодноразово вказували на високу експресивність ономатопоетизмів, спроможність до створення емоційного забарвлення поетичного тексту [пор. 5, с. 323; 9, с. 360; 15, с. 14; 26, с. 100]. Особливо це стосується ономатопоетизмів, які мають значення, пов'язані з емоціями. Яскравий приклад – дієслово *schauern*: (1) 'kurz und heftig regnen, hageln, stürmen, gewittern'; (2) 'zittern, frösteln'; (3) 'Angst, Entsetzen, Ehrfurcht empfinden' [25, с. 1501]. Рільке використовує це дієслово саме у третьому значенні – для вираження емоцій, насамперед, позитивних, супроводжуючи його алітерованими словами *schauen, schenken, schreiten, schweigen*.

У 1997 році, будучи студентом Берлінського університету, двадцятидворічний Рільке написав: *Ich bin so jung. Ich möchte jedem Klänge, / der mir vorüberbrauscht, mich schauernd schenken...* (I, 256). У цих рядках – його програма на майбутню творчість: присвятити себе звучанню поетичного слова. За допомогою ономатопоетизмів і алітерації SCH поет виражає захоплення звуками, які його оточують і спонукають до поетичної творчості.

Дієслово *schauern* належить до найулюбленіших ономатопоетизмів Рільке, неодноразово він використовує його для вираження захоплення – словами: *mit meinem Schweigen nur ein Schauern schenken* (I, 270); *Oft fühl ich in scheuen Schauern, / wie tief ich im Leben bin* (I, 349); *und schauernd schreiten sie in meinem Lied* (I, 260), природою: *Schau, hinterm Wald, in dem wir schauernd schreiten, / harrt schon der Abend wie ein helles Schloß* (I, 222); *und schauernd schaut du in das wilde Land* (I, 292), Богом: *Willst du geruhen deines Throns, / den ich in Schauern schau* (II, 216). Хоча дієслово *schauern* є інтегрованим ономатопоетизмом, у ліриці Рільке воно постає безперечним іконічним символом.

Те ж саме стосується дієслова *zittern*: 'durch unwillkürliche Zuckungen geschüttelt werden, große Angst haben' [25, с. 2039]. Рільке підбирає до цього дієслова слова з алітерацією і складоповтором, залучаючи порівняння, метафору і метонімію, – у такий спосіб іконічно презентуються емоції страху, збудженості, схвилюваності або пригніченості: *ein Zittern, nicht von göttlichem Verzicht* (II, 81); *Fontänen, / die sich zeitig und zitternd neigen* (II, 39); *so*

in die Kreise stürzen sich die Pfeile / und stehen zitternd mitten in den Zielen (I, 357); *und auf einmal war ich das Erbarmen / und er <Engel> eine zitternde Bitte bloß* (I, 275); *und ich zittere wie eine Bitte* (III, 10); *und ziere, zitternde Wellchen / gittern den Abendsee* (I, 206); *Was sich dort bildet und mir sicher gleicht / und aufwärts zittert in verweinten Zeichen* (III, 415).

У списку улюблених ономатопоетизмів Рільке – також вигук *weh/wehe* і дієслово *wehen* та їхні похідні. І знову – у супроводі фігур звукопису, повторів, метафор, порівнянь і експресивного синтаксису, для іконічної презентації емоцій – захоплення: *Kannst du die alten Lieder noch spielen? / Spiele, Liebling. Sie wehn durch mein Weh / wie die Schiffe mit silbernen Kielen* (I, 239), кохання: *Mir war so weh. Ich sah dich blaß und bang. / Das war im Traum. Und meine Seele klang* (I, 229), суму: *Mir ist so weh, so weh, als müßte / die ganze Welt in Grau vergehn* (I, 133); *Warte, ein Härtestes warnt aus der Ferne das Harte. / Wehe – ; abwesender Hammer holt aus!* (III, 354).

Важливо підкреслити, що в разі іконічної презентації емоції не тільки виражаються, а і зображуються, при цьому йдеться не про емоції персонажів тексту, а про емоції ліричного героя, мовця, автора поетичних висловлень, тому емотивна іконічність наявна у поетичних текстах із оповіддю від першої особи.

5. ВИСНОВКИ

Підсумовуючи викладене, можна з упевненістю стверджувати, що Рільке повністю виконав свою життєву програму, сформульовану ним у ранній творчості. Присвятивши себе звучанню поетичного слова, він зміг відкрити в німецькій мові невичерпний арсенал засобів музикалізованого мовлення. У циклі „Das Stunden-Buch“ поет пише: *Ich war Gesang, und Gott, der Reim, / rauscht noch in meinem Ohr* (II, 209). Мовна музика його поезій, створювана засобами іконічності, має неабияку художню цінність і зумовлює величезний внесок поета в розвиток світового поетичного мистецтва.

Специфіка символно-іконічного семіозису на ґрунті ономатопоетизмів у ліриці Р. М. Рільке полягає у їхній взаємодії з широкою палітрою стилістичних засобів: метрикою, графікою, фігурами звукопису, лексичними повторами, оказіоналізмами, синтаксичними фігурами, метафорою, метонімією, порівнянням. У такому контексті навіть інтегровані ономатопоетизми, звуконаслідувальне походження яких приховане за семантичними змінами, постають іконічними символами, що дозволяє поетові створювати поетичні тексти з високим ступенем іконічності – предметної, ознакової, подієвої або емотивної.

Теоретичне значення дослідження полягає у розробці концепції креативної іконічності поетичного тексту із виокремленням чотирьох її когнітивних типів та в науковому осмисленні іко-

нічної функції оноματοпоетизмів у поетичному тексті, що має сприяти розвитку фоносемантики, когнітивної лінгвопоетики та лінгвосеміотики художнього тексту. Представлена концепція має ши-

рокі перспективи для подальших досліджень як поетичних текстів Р. М. Рільке та інших поетів минулих епох, так і сучасної поезії, позначеної тенденцією до семіотизації.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Безугла, Л. Р. (2020). Концептуальні типи іконічності поетичного тексту. *Лінгвістичні студії*, 40(2). 15–24.
2. Белехова, Л. І. (2004). Іконічність в американських поетичних текстах. *Вісник Київського лінгвістичного університету. Серія Філологія*, 7(2). 60–65.
3. Воробйова, О. П. (2006). Ідея РЕЗОНАНСУ в лінгвістичних дослідженнях. О. О. Тараненко (Ред.), *Мова. Людина. Світ. До 70-річчя професора М. П. Кочергана*. (с. 72–86). Київ: Вид. центр КНЛУ.
4. Bezugla, L. (2024). „Goldschmiedin des menschlichen Wortes“: Kreative Ikonizität in der Lyrik von Lina Kostenko. In L. Bezugla, A. Paslavska, & D. Spaniel-Weise (Eds.), *Ukrainisch – Zur Emanzipation einer Sprache* (pp. 271–301). Berlin: Frank & Timme.
5. Bielfeldt, H. H. (1982). Onomatopoeitika im Sorbischen und Deutschen. *Zeitschrift für Slawistik*, 27(3). 323–331.
6. Bierbach, M. (2007). Sprachwelten: zur Semiose von Onomatopoeitika in französischsprachigen Comics. In F. Leinen, G. Rings (Eds.), *Bilderwelten – Textwelten – Comicwelten: Romanistische Begegnungen mit der neunten Kunst* (pp. 351–379). München: Meidenbauer.
7. Braak, I. (1980). *Poetik in Stichworten. Literaturwissenschaftliche Grundbegriffe. Eine Einführung*. Kiel: Hirt.
8. Burke, M. (2001). Iconicity and literary emotion. *European Journal of English Studies*, 5(1). 31–46.
9. Classen, A. (1989). Onomatopoesie in der Lyrik von Jehan Vaillant, Olwals von Wolkenstein und Nocolo Soldanieri. *Zeitschrift für deutsche Philologie*, 108(3). 357–376.
10. Diewald, G., & Kleinöder, R. (1993). Zur Bedeutung der Eigennamen: Eigennamen als ikonische Zeichen. In E. Eicher & H. Walther (Eds.), *Namenkundliche Informationen. Bd. 63–64* (pp. 5–19). Leipzig: Universitätsverlag.
11. Dressler, W. (1995). Interactions between Iconicity and Other Semiotic Parameters in Language. In R. Simone (Ed.), *Iconicity in Language*. (pp. 21–38). Amsterdam, Philadelphia: Benjamins.
12. Duden. (1989). *Das Herkunftswörterbuch* (2, neu bearbeitete u. erw. Auflage). Bd. 7. Mannheim et al.: Dudenverlag.
13. Eidt, J.-I. (2019). „Cave musicam“ oder Problematisierung der Musik im 19. Jahrhundert am Beispiel von Goethe, Nietzsche und Rilke. In Th. Martinec (Ed.), *Rilkes Musikalität* (pp. 29–43). Göttingen: V&R unipress.
14. Flakowski-Janković, M. (1993). *Klangstrukturen und inhaltliche Aussage in lyrischer Dichtung: Untersuchungen zur Phonostilistik; theoretische Grundlagen und praktische Analyse*. Frankfurt am Main: Hector.
15. Gaier, U. (1971). *Form und Information – Funktionen sprachlicher Klangmittel*. Konstanz: Universitätsverlag.
16. Givón, T. (1995). Isomorphism in the grammatical code: cognitive and biological considerations. In R. Simone (Ed.), *Iconicity in language* (pp. 47–76). Amsterdam, Philadelphia: Benjamins.
17. Görner, R. (2004). *Rainer Maria Rilke. Im Herzwerk der Sprache*. Wien: Paul Zsolnay.
18. Groß, M. (1988). *Zur linguistischen Problematisierung des Onomatopoeitischen*. Hamburg: Buske.
19. Hilmer, H. (1914). *Schallnachahmung und Bedeutungswandel*. Halle: Niemeyer.
20. Kluge, F. (1957). *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. Berlin: De Gruyter.
21. Martinec, Th. (2019). „Wirklich, ich behalte keine Melodie“. Musikalische Unfähigkeit als produktiver Impuls in Rilkes Werk. In Th. Martinec (Ed.), *Rilkes Musikalität* (pp. 45–63). Göttingen: V&R unipress.
22. Nowy, A. (1984). *Zauber der Laute unserer Sprache. Feststellungen und Anregungen zum Umgang mit der Sprache*. Stuttgart: Steinkopf.
23. Peirce, Ch. S. (1998). *The Essential Peirce. Volume 2: Selected Philosophical Writings (1893–1913)*. Bloomington: Indiana University Press.
24. Peirce, Ch. S. (2017). *The philosophical writings of Peirce. Selected and edited by Justus Buchler*. New York: Dover.
25. Pfeifer, W. (Hg.). (1989). *Etymologisches Wörterbuch des Deutschen. In 6 Bänden (B. 1–3)*. Berlin: Akademieverlag.
26. Schippan, Th. (1992). *Lexikologie der deutschen Sprache*. Tübingen: Niemeyer.
27. Sommer, F. (1933). Lautnachahmung. *Indogermanische Forschungen*, 51. 229–268.
28. Strehle, H. (1956). *Vom Geheimnis der Sprache: sprachliche Ausdruckslehre – Sprachpsychologie*. München: Reinhardt.
29. Waugh, L. R., & Newfield, M. (1995). Iconicity in the lexicon and its relevance for a theory of morphology. In M. E. Landsberg (Ed.), *Syntactic iconicity and linguistic freezes: the human dimension* (pp. 189–221). Berlin, New York: De Gruyter Mouton.
30. Wilcox, Sh. (2004). Cognitive iconicity: Conceptual spaces, meaning, and gesture in signed languages. *Cognitive linguistics*, 15 (2). 119–147.
31. Wissemann, H. (1954). *Untersuchungen zur Onomatopoeia. Sprachpsychologische Versuche*. Heidelberg: Winter.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

32. Rilke, R. M. (1927). *Gesammelte Werke in 6 Bänden*. Leipzig: Insel-Verlag.

Стаття надійшла до редакції 23.08.2024

Стаття рекомендована до друку 20.10.2024

Liliia Bezugla – Doctor of Philology, Professor, Professor at the Department of Romance and Germanic Philology of V. N. Karazin Kharkiv National University. e-mail: liliia.bezugla@karazin.ua ; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7102-7337>; GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?hl=uk&user=cnY6SDAAAAAJ> ; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Liliia_Bezugla

ONOMATOPOEIAS AS ICONIC SYMBOLS IN THE LYRICS OF R. M. RILKE

The article presents the concept of creative iconicity of a poetic text based on the analysis of onomatopoeias as iconic symbols in R. M. Rilke's lyrics. The relevance of the research is proven, on the one hand, by the linguosemiotic approach, which is based on the cognitive understanding of iconicity: an analogy between a sign and the embodiment of the object of reality it denotes in the mind of the subject who uses and perceives the sign. On the other hand, considering onomatopoeias as iconic symbols in Rilke's lyrics is a new research perspective in Rilke studies, which allows us to deepen the understanding of the peculiarities of his musicalized speech. The purpose of the article is to establish the specifics of symbolic-iconic semiosis based on onomatopoeias in R. M. Rilke's lyrics using the methods of linguosemiotic, linguopoetic, cognitive-semantic and interpretive analysis. Symbolic-iconic semiosis is understood as the interaction of symbolic and iconic meaning making in a poetic text through a language sign, which constitutes a symbiosis of symbol and icon, i. e. iconic symbol. Onomatopoeias not only denote an acoustic phenomenon, but also reflect, depict, imitate it, reproducing the sound of certain objects of reality. The creative iconicity of R. M. Rilke's poetic texts, created by onomatopoeias as iconic symbols, demonstrates four cognitive types: nominal, attributive, actional and emotive. The basis of this typology is the type of signified meaning that is subject to imitation – subject, property, action concept or emotion/feeling. The specificity of symbolic-iconic semiosis based on onomatopoeias in R. M. Rilke's lyrics lies in their interaction with a wide range of stylistic tools: metrics, graphics, phonetic figures, lexical repetitions, occasionalisms, syntactic figures, metaphor, metonymy, comparison. In such a context, even integrated onomatopoeias, the onomatopoeic origin of which is hidden behind semantic changes, appear as iconic symbols, which allows the poet to create poetic texts with a high degree of iconicity.

Key words: *cognitive type of iconicity, iconic symbol, onomatopoeia, poetic text, Rilke.*

REFERENCES

- Bezugla, L. R. (2020). Kontseptual'ni typy ikonichnosti poetychnoho tekstu [Conceptual types of the poetic text iconicity]. *Linhvistychni studii [Linguistic studies]*, 40(2). 15–24. (in Ukrainian)
- Bezugla, L. (2024). „Goldschmiedin des menschlichen Wortes“: Kreative Ikonizität in der Lyrik von Lina Kostenko. In L. Bezugla, A. Paslavska & D. Spaniel-Weise (Eds.), *Ukrainisch – Zur Emanzipation einer Sprache* (pp. 271–301). Berlin: Frank & Timme.
- Bielfeldt, H. H. (1982). Onomatopoetika im Sorbischen und Deutschen. *Zeitschrift für Slawistik*, 27(3). 323–331.
- Bieliekhova, L. I. (2004). Ikonichnist' v amerykans'kykh poetychnykh tekstakh [Iconicity in American poetic texts]. *Visnyk Kyivs'koho linhvistychnoho universytetu. Seriya Filolohiia [The journal of Kyiv linguistic university]*, 7(2). 60–65. (in Ukrainian)
- Bierbach, M. (2007). Sprachwelten: zur Semiose von Onomatopoetika in französischsprachigen Comics. In F. Leinen, G. Rings (Eds.), *Bilderwelten – Textwelten – Comicwelten: Romanistische Begegnungen mit der neunten Kunst* (pp. 351–379). München: Meidenbauer.
- Braak, I. (1980). *Poetik in Stichworten. Literaturwissenschaftliche Grundbegriffe. Eine Einführung*. Kiel: Hirt.
- Burke, M. (2001). Iconicity and literary emotion. *European Journal of English Studies*, 5(1). 31–46.
- Classen, A. (1989). Onomatopoesie in der Lyrik von Jehan Vaillant, Olwals von Wolkenstein und Nocolo Soldanieri. *Zeitschrift für deutsche Philologie*, 108(3). 357–376.
- Diewald, G., & Kleinöder, R. (1993). Zur Bedeutung der Eigennamen: Eigennamen als ikonische Zeichen. In E. Eicher & H. Walther (Eds.), *Namenkundliche Informationen. Bd. 63–64* (pp. 5–19). Leipzig: Universitätsverlag.
- Dressler, W. (1995). Interactions between Iconicity and Other Semiotic Parameters in Language. In R. Simone (Ed.), *Inconicity in Language*. (pp. 21–38). Amsterdam, Philadelphia: Benjamins.
- Duden. (1989). *Das Herkunftswörterbuch* (2, neu bearbeitete u. erw. Auflage). Bd. 7. Mannheim et al.: Dudenverlag.
- Eidt, J.-I. (2019). „Cave musicam“ oder Problematisierung der Musik im 19. Jahrhundert am Beispiel von Goethe, Nietzsche und Rilke. In Th. Martinec (Ed.), *Rilkes Musikalität* (pp. 29–43). Göttingen: V&R unipress.
- Flakowski-Janković, M. (1993). *Klangstrukturen und inhaltliche Aussage in lyrischer Dichtung: Untersuchungen zur Phonostilistik; theoretische Grundlagen und praktische Analyse*. Frankfurt am Main: Hector.
- Gaier, U. (1971). *Form und Information – Funktionen sprachlicher Klangmittel*. Konstanz: Universitätsverlag.
- Givón, T. (1995). Isomorphism in the grammatical code: cognitive and biological considerations. In R. Simone (Ed.), *Inconicity in language* (pp. 47–76). Amsterdam, Philadelphia: Benjamins.
- Görner, R. (2004). *Rainer Maria Rilke. Im Herzwerk der Sprache*. Wien: Paul Zsolnay.
- Groß, M. (1988). *Zur linguistischen Problematisierung des Onomatopoetischen*. Hamburg: Buske.
- Hilmer, H. (1914). *Schallnachahmung und Bedeutungswandel*. Halle: Niemeyer.
- Kluge, F. (1957). *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. Berlin: De Gruyter.
- Martinec, Th. (2019). „Wirklich, ich behalte keine Melodie“. Musikalische Unfähigkeit als produktiver Impuls in Rilkes Werk. In Th. Martinec (Ed.), *Rilkes Musikalität* (pp. 45–63). Göttingen: V&R unipress.

- Nowy, A. (1984). *Zauber der Laute unserer Sprache. Feststellungen und Anregungen zum Umgang mit der Sprache*. Stuttgart: Steinkopf.
- Peirce, Ch. S. (1998). *The Essential Peirce. Volume 2: Selected Philosophical Writings (1893–1913)*. Bloomington: Indiana University Press.
- Peirce, Ch. S. (2017). *The philosophical writings of Peirce. Selected and edited by Justus Buchler*. New York: Dover.
- Pfeifer, W. (Hg.). (1989). *Etymologisches Wörterbuch des Deutschen. In 6 Bänden (B. 1–3)*. Berlin: Akademie Verlag.
- Schippan, Th. (1992). *Lexikologie der deutschen Sprache*. Tübingen: Niemeyer.
- Sommer, F. (1933). Lautnachahmung. *Indogermanische Forschungen*, 51. 229–268.
- Strehle, H. (1956). *Vom Geheimnis der Sprache: sprachliche Ausdruckslehre – Sprachpsychologie*. München: Reinhardt.
- Vorobjova, O. P. (2006). Ideia REZONANSU v linhvistychnykh doslidzhenniakh [The idea of RESONANCE in linguistic research]. O. O. Taranenko (Red.), *Mova. Liudyna. Svit. Do 70-richchia profesora M. P. Kocherhana [Language. Man. World. To the 70th birthday of Professor M. P. Kocherhan]*. (pp. 72–86). Kyiv: Vyd. tsentr KNLU. (in Ukrainian)
- Waugh, L. R., & Newfield, M. (1995). Iconicity in the lexicon and its relevance for a theory of morphology. In M. E. Landsberg (Ed.), *Syntactic iconicity and linguistic freezes: the human dimension* (pp. 189–221). Berlin, New York: De Gruyter Mouton.
- Wilcox, Sh. (2004). Cognitive iconicity: Conceptual spaces, meaning, and gesture in signed languages. *Cognitive linguistics*, 15(2). 119–147.
- Wisseman, H. (1954). *Untersuchungen zur Onomatopoeia. Sprachpsychologische Versuche*. Heidelberg: Winter.

ILLUSTRATIVE MATERIAL

Rilke, R. M. (1927). *Gesammelte Werke in 6 Bänden*. Leipzig: Insel-Verlag.

The article was received by the editors 23.08.2024

The article is recommended for printing 20.10.2024

DOI: 10.26565/2786-5312-2024-100-03
УДК 811.111:81'42

Т. А. Крисанова

доктор філологічних наук, професор,

професор кафедри практики англійської мови,

Волинський національний університет імені Лесі Українки; e - mail: kryanova@vnu.edu.ua;

ORCID: 0000-0002-9456-3845;

GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=list_works&hl=uk&user=jW2bDjgAAAAJ;

RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Tetiana_Kryanova2

Анотація як інструмент мультимодального аналізу: від тексту до смислу

Стаття присвячена дослідженню ролі анотації як ефективного інструменту смислотворення в мультимодальних текстах. Актуальність застосування анотацій зумовлена їхньою здатністю фіксувати всі аспекти семіотичної взаємодії, інтегрувати семіотичні ресурси, які виходять за межі мовних елементів, а також виявляти узагальнені патерни комунікації. Метою статті є виявлення особливостей анотування екологічних відеороликів організації Грінпіс задля визначення змістових аспектів мультимодального конструювання кліматичних змін. Методи дослідження базуються на підходах обґрунтованої теорії (Grounded Theory) з акцентом на кодуванні та категоризації даних, що допомагає виявити ключові теми та закономірності в процесі смислотворення. Методика анотування ґрунтується на принципах селективності, секвентивності, сегментованості та системності і складається з кількох етапів: збору, транскрибування, кодування та інтерпретації даних. У результаті початкового кодування були виявлені різноманітні коди, які в подальшому склали три ключові категорії. Перша категорія, ЕМОЦІЙНИЙ І СЕНСОРНИЙ ВПЛИВ, охоплює коди, що стимулюють емоційний відгук та сенсорне залучення аудиторії. Друга категорія, ЕКОЛОГІЧНА ЗАГРОЗА, поєднує коди, які ілюструють різні аспекти екологічних загроз, від їх причин і наслідків для довкілля до потенційних жертв. Третя категорія, ЕКОЛОГІЧНІ ДІЇ ТА РЕАКЦІЇ, уключає коди, котрі представляють можливі шляхи протидії кліматичним змінам. З інтеграції цих категорій виникає центральна категорія – ЕКОЛОГІЧНА СВІДОМІСТЬ ЧЕРЕЗ ЕМОЦІЙНИЙ І СЕНСОРНИЙ ДОСВІД, яка реалізує концепцію комплексного екологічного впливу. Це свідчить про те, що взаємодія емоцій, загроз і дій лежить в основі смислотворення у відеороликах, створених організацією Грінпіс.

Ключові слова: анотація, відео, кліматична зміна, код, мультимодальність, смислотворення.

Як цитувати: Крисанова Т. (2024). Анотація як інструмент мультимодального аналізу: від тексту до смислу. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія: Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов*, (100), 29–38

DOI: 10.26565/2786-5312-2024-100-03

In cites: Kryanova T. (2024). Annotation as a Tool of Multimodal Analysis: From Text to Meaning. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: Foreign Philology. Methods of Foreign Language Teaching*, (100), 29–38 (in Ukrainian)

DOI: 10.26565/2786-5312-2024-100-03

Мені дуже приємно мати можливість опублікувати статтю в ювілейному випуску Вісника Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов». Мій науковий шлях від аспірантки до докторки наук тісно пов'язаний із цим журналом, який є важливим майданчиком для обміну сучасними лінгвістичними ідеями в Україні. Щиро вітаю колектив Вісника з 100-м випуском і бажаю подальших успіхів у збереженні та розвитку його ролі в науковому житті країни!

1. ВСТУП

У сучасному комунікативному середовищі, де візуальні, вербальні та аудіальні елементи переплітаються, розуміння смислу виходить за межі традиційного лінгвістичного аналізу. Мультиmodalний дискурс, що поєднує різноманітні семіотичні компоненти, формує складну мережу значень. Анотація є ключовим інструментом текстового аналізу, оскільки вона забезпечує розуміння текстів через ефективну категоризацію. У рамках мультиmodalного аналізу дискурсу анотація допомагає подолати розрив між поверхневим і глибинним рівнями тексту, адаптуючи різні комунікативні модули – текст, зображення та звук, що ускладнює процес анотування. Вона не лише допомагає структурувати текст, але й створює «міст» між різними modalностями, розкриваючи нові рівні смислу та з'єднуючи текстові фрагменти з візуальними і аудіальними образами в цілісну картину. Це вимагає нових підходів до позначення, категоризації та інтерпретації семіотичних елементів, які формують смисл.

Останні дослідження демонструють зростаючий інтерес до методичних аспектів анотування мультиmodalних текстів. Однією з перших була робота А. Болдрі та Дж. Тібо, у якій анотування зосереджено на інтеграції модулів смислотворення через мультиmodalне мапування, структуровано позначаючи й інтерпретуючи семіотичні ресурси [1]. З. Норріс [15] підкреслює необхідність детальної анотації для адекватного відображення взаємодії між мовою, жестами та візуальними елементами. Дж. Бейтмен [2] пропонує жанровий підхід до мультиmodalного аналізу, розробляючи методи для систематичної анотації взаємодії візуальних ефектів і просторової організації в різножанрових контекстах. Сучасні дослідження зосереджені на розробці програмного забезпечення, яке враховує потенціал мультиmodalних елементів [18] та встановлює семантичні й структурні зв'язки між анотаціями [4].

Анотування мультиmodalного тексту розглядають як процес систематичного опису й аналізу всіх значущих елементів тексту, які виходять за межі суто мовного рівня і включають візуальні, аудіальні, просторові та інші семіотичні компоненти, котрі взаємодіють між собою для створення загального смислу. Смисл у мультиmodalному тексті не є ади-

тивним, він мультиплікативний, що чітко проявляється через анотування [1, с. 24].

Поняття смислу та його конструювання є ключовими в сучасній теорії дискурсу. Смисл не є статичним явищем, він формується в багатовимірній і контекстуальній взаємодії. Людська свідомість активно взаємодіє зі світом, трансформуючи сприйняту інформацію на стимул для подальшої взаємодії, що виходить за межі візуальних і слухових сигналів. Цей процес перетворює глядача на активного учасника смислотворення [11]. Кожен акт інтерпретації відкриває можливості для еволюції смислу, а форма його актуалізації є визначальною. Сучасні теорії підкреслюють, що смисл формується через взаємодію суб'єкта із середовищем, опосередковану системою цінностей [12]. Таким чином, смисл постає як динамічний та мінливий феномен, вбудований у наше сприйняття об'єктивного світу, сформований під впливом різних факторів і здатний до інтерпретації та конструювання. У мультиmodalному дискурсі смисл розглядається як емерджентний конструкт, створений у процесі інтегративної взаємодії мультиmodalних елементів, які формують чіткі рамки для їх інтерпретації [14]. Ці елементи не лише визначають смисл, але й трансформують картину світу, впливаючи на суспільні практики [17].

Актуальність застосування анотацій для мультиmodalного аналізу дискурсу зумовлена кількома чинниками. По-перше, анотація дає змогу інтегрувати семіотичні ресурси, які виходять за межі мови, але ефективно використовуються для «репрезентації та комунікації» [13, с. 46]. По-друге, анотації дають нагоду зафіксувати всі аспекти семіотичної взаємодії, виокремлюючи емоційні та соціальні контексти. Вони включають ключові деталі, представлені в аналітичних категоріях, які дослідник вважає важливими для аналізу дискурсу. Водночас анотації не є повністю об'єктивними: вони завжди залишаються вибірковыми та інтерпретаційними, оскільки дослідник зосереджується на тих аспектах, які вважає значущими [7]. По-третє, анотації в мультиmodalному аналізі допомагають виявляти узагальнені патерни комунікації.

Метою статті є виявлення особливостей анотування екологічних відеороликів для визначення змістових аспектів мультиmodalного смислотворення кліматичних змін. Дослідження передбачає виконання таких завдань: формулювання основних принципів анотування відеоматеріалів, визначення критеріїв транскрибування, ідентифікація ключових кодів і категорій, які структурують вербальні, невербальні та кінематографічні елементи, що актуалізують кліматичні зміни. Об'єктом дослідження є анотації екологічних відеороликів. Зосереджуючись на анотації, дослідження демонструє, як вона допомагає ідентифікувати, структурувати та інтерпретувати мультиmodalні ресурси для створення цілісного комунікативного смислу.

Предметом дослідження є змістові особливості анотації екологічних відео, котрі враховують вербальні, невербальні та кінематографічні ресурси. Анотація, як аналітичний інструмент, сприяє виявленню взаємозв'язків між різними модусами, що забезпечує адекватне розуміння мультимодальної комунікації.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для досягнення поставлених завдань стаття структурована на кілька етапів. Перший з них присвячений теоретичним основам, де обґрунтовані методи та визначений матеріал дослідження. Наступний етап фокусується на принципах анотування, що сприяє виявленню його специфічних характеристик. Завершальний етап містить детальний опис процесу анотування, супроводжений аналізом отриманих результатів.

2.1. Теоретичні основи та матеріал дослідження

Теоретичні основи дослідження анотації мультимодального тексту ґрунтуються на системній функційній лінгвістиці [9] та соціальній семіотиці [13], котрі розглядають смислотворення як соціально організований процес із залученням різноманітних семіотичних ресурсів. Згідно з М. Геллідеєм [9], мова виконує ідеаційну (репрезентація досвіду), інтерперсональну (реалізація соціальних відносин) та текстову (структурування висловлення) функції. Мультимодальна анотація дає змогу дослідити, як різні модальності реалізують ці функції у взаємодії, формуючи єдине мультимодальне висловлення [10]. Соціальна семіотика розкриває значущість кожного ресурсу смислотворення, наголошуючи на необхідності документування всіх релевантних елементів у процесі комунікації.

Матеріалом дослідження є 112 англomовних екологічних відеороликів, створених природоохоронною громадською організацією Грінпіс. Ці відео підкреслюють нагальність екологічних проблем і спонукають глядачів до активних дій для збереження довкілля. Тривалістю до трьох хвилин, ролики поєднують соціальну спрямованість із кінематографічними техніками, акцентуючи увагу на глобальних викликах, таких як зміна клімату та збереження біорізноманіття. Чіткі заклики до дії заохочують глядачів до участі у збереженні довкілля та підтримки кампаній організації [8]. Інтегруючи візуальні та аудіальні модуси, котрі уміщують вербальні, невербальні та кінематографічні семіотичні ресурси, ці відео формують зрозумілі та лаконічні наративи. Кожен мультимодальний елемент має свій унікальний потенціал для смислотворення, що є важливим аспектом у дослідженні.

Вербальний семіотичний ресурс охоплює усне мовлення (як на екрані, так і поза ним) в аудіальному модусі, а також текстові повідомлення у візу-

альному модусі (плакати, титри), які за допомогою лексичних і прагматичних засобів актуалізують смисл кліматичних змін. Невербальний ресурс, що включає динамічні образи людей, тварин, рослин, стихійних лих і промислових об'єктів, не лише доповнює вербальний текст, але й має свій власний смислотвірний потенціал. Кінематографічний семіотичний ресурс передбачає використання характерних технічних засобів, таких як плани, ракурси, звуки та освітлення, які здатні вплинути на процес смислотворення.

Методи дослідження базуються на підходах обґрунтованої теорії (Grounded Theory [19]) з фокусом на кодуванні для виявлення особливостей смислотворення. Ця теорія акцентує увагу на безпосередньому зборі даних у процесі дослідження, уможливлючи формування теоретичні концепції на основі реальних спостережень і взаємодій, що робить її особливо цінною для аналізу динаміки смислу. Ця індуктивна стратегія передбачає систематичне кодування та категоризацію даних, які сприяють виявленню закономірностей і ключових тем, котрі виникають у процесі дослідження.

2.2. Принципи анотування відеороликів

Принципи анотування мультимодальних текстів ґрунтуються на ключових аспектах, серед яких основне місце займає ціль дослідження. Вона визначає, які мультимодальні елементи є вагомими для анотування, що, так само, сприяє досягненню належного рівня глибини та точності в інтерпретації даних. Крім того, тип мультимодального тексту зумовлює специфічні підходи до анотування, оскільки різні формати (відео, фотографії, графіки тощо) вимагають адаптації методики та залучення інструментів аналізу. Наприклад, при аналізі відеоматеріалу важливо звертати увагу на динаміку руху об'єктів, звукове супроводження та емоційні вирази персонажів, тоді як для статичних зображень значущими є кольорові палітри, композиційні рішення та символічні елементи. Отже, принципи анотування мають бути достатньо гнучкими, щоб враховувати ці нюанси, забезпечуючи узгоджений підхід до аналізу.

Анотування екологічних відеороликів базується на чотирьох принципах, які можна представити у вигляді 4С: селективності, секвентивності, сегментованості та системності. Селективність передбачає вибір формату анотування, який є найбільш релевантним для досягнення цілей дослідження. Основні формати анотування мультимодальних текстів включають: вертикальний (line-by-line), горизонтальний (column-based) і формат партитури (score format) [3, с. 997]. Вертикальний формат, який є лінійним, дає змогу відобразити темпоральні відносини між елементами тексту та чітко визначити хронологію подій. Горизонтальний формат, представлений у вигляді стовпців, демонструє взає-

модію між різними елементами. Формат партитури поєднує обидва виміри, що забезпечує одночасне врахування вербальних і невербальних елементів комунікації. Саме партитурний формат є найкращим вибором для анотування екологічних відеороликів, оскільки він забезпечує комплексний підхід до аналізу мультимодальної комунікації.

Принцип секвентивності демонструє динамічний характер взаємодії, що має свій прояв у дотриманні певної послідовності в анотуванні відповідно до розгортання комунікації. Це забезпечує логічний і структурований підхід до аналізу мультимодальних текстів. Принцип сегментованості передбачає розподіл тексту на окремі частини для детального аналізу. У відеороликах таким сегментом є кадр, що фіксує конкретну дію або взаємодію персонажів. Кожен кадр містить кінематографічні, вербальні та/або невербальні елементи, які є смислотвірними. Сегментування сприяє ідентифікації всіх смислових компонентів, що можуть залишитися непоміченими під час загального огляду.

Системність реалізує узгоджений підхід до анотування, ураховуючи всі елементи мультимодаль-

ного тексту в їх взаємодії, а також смисли, які вони актуалізують. Системний підхід дає змогу зрозуміти, як різні аспекти комунікації взаємодіють між собою, створюючи єдину смислову картину, що підвищує точність аналізу, дозволяючи виявити складні зв'язки.

2.3. Методика анотування відеороликів

Методика анотування мультимодальних текстів базується на принципах 4С і складається з кількох етапів: збору, транскрибування, кодування та інтерпретації даних. Перший етап передбачає відбір екологічних відеороликів, котрі актуалізують кліматичні зміни. Під кліматичними змінами розуміють довготривалі зміни в температурних і погодних показниках, що значно впливають на екосистеми та суспільство [6]. Вони можуть бути спричинені як природними чинниками, зокрема ураганами та повенями, так і антропогенними впливами, такими як викиди парникових газів, вирубка лісів і забруднення довкілля.

Другий етап уключає транскрибування та сегментування відео з урахуванням вербальних, не-

Таблиця 1

The air I breathe (0.00-0.12)

час	вербальний	невербальний	кінематографічний
0-02	The air I breathe	зображення живої природи в яскравих відтінках	загальний план, ракурс з висоти пташиного польоту, спокійна музика з тривожними акцентами
02-04	has the taste of burning.	зображення чоловіка, застигле сумне обличчя	крупний план, денне світло, спокійна музика з тривожними акцентами
04-07		Темні силуети дівчини і хлопця в обіймах	середній план, тьмяне освітлення, задимленість, спокійна музика з тривожними акцентами
07-09	The air I breathe	зображення промислового об'єкта, виробничі димові труби, сіре задимлене небо	загальний план, спокійна музика з тривожними акцентами
09-10	is not all the same.	зображення чоловіка, інтенсивний рух транспорту,	середній план, денне світло, загальний план, звуки руху транспорту,
10-12		зображення хмарочосів у великому місті, небо сіре і затягнуте димом	Загальний план, ракурс з висоти пташиного польоту, спокійна музика з тривожними акцентами

вербальних і кінематографічних елементів кожного кадру. Транскрипти є ключовими для перетворення мультисенсорних взаємодій на фіксований текст, що поєднує одночасність і послідовність комунікативних дій [3, с. 997]. Розглянемо приклад транскрипту відеоролика *The air I breathe* (Таблиця 1), у якому актуалізовано шкідливий вплив промислового забруднення на якість повітря.

Транскрипт містить вертикальне й горизонтальне розміщення мультимодальних елементів, що дає змогу прослідкувати їхній взаємозв'язок і хронологію. Багатовимірний підхід формує цілісне сприйняття відео, виявляючи раціональні та емоційні аспекти через інтеграцію всіх мультимодальних елементів у конкретному часовому проміжку.

Наступний етап анотування включає кодування, котре забезпечує структурування, аналіз та інтерпретацію відеоконтенту. У якісному дослідженні код – це слово або коротка фраза, що символічно фіксує сутність та основний зміст мовних або візуальних даних. Кодування вважають «критичною ланкою» між збором даних і їх інтерпретацією. Коди, створені дослідником, допомагають виявляти закономірності, категоризувати інформацію та розробляти теорії для подальшого аналізу [16, с.3]. Процес кодування відеоматеріалу включає початкове (відкрите), осьове та теоретичне (вибіркове) кодування.

Початкове або відкрите кодування [5, с. 46; 16] полягає у виокремленні смислових фрагментів тексту для подальшого узагальнення. Цей процес спрямований на виявлення ключових ідей або тем без попередньо встановлених категорій, що забезпечує гнучкість у групуванні даних і формуванні теоретичних висновків на основі реальних патернів [19]. У контексті аналізу екологічних відео я використовую якісний контент-аналіз для систематизації значень, актуалізованих вербальними, невербальними та кінематографічними елементами. Початкове кодування виявляє коди, що актуалізують соціальні та екологічні проблеми, зафіксовані у відео. Висновки сформовані на основі емпіричних даних, отриманих із відеоматеріалів.

Аналіз вербального семіотичного ресурсу дав змогу виділити такі коди: Загроза: *damage, dan-*

ger, dangerous, threatening, challenge, battle, stake, risk; Причини екологічної загрози: *pollution, climate change, water contamination, deforestation, oil spill, habitat destruction, species extinction, waste disposal*; Агенти змін (особи, здатні впливати на рішення в екологічній сфері): *ecoactivists, Greenpeace, Greenpeace activists, leaders, government, businesses, corporations*; Екологічні рішення (дії, спрямовані на вирішення екологічних проблем): *conservation, power, renewable energy, waste reduction, carbon neutrality, green infrastructure*; Кількісна/фактична аргументація: *40,000 lives lost, 10% of emitters, the ice is declining by about 10 percent in extent per decade*, Сенсорний досвід (акцентує увагу на мультисенсорному ефекті кліматичних змін): *see, hear, smell, feel, breathe, taste*. Код Екологічно вразливі групи і сфери охоплює дві лексичні групи, а саме потенційні жертви екологічної загрози: *Earth, planet, land, humans, people, animals, plants, children, ecosystem, future generations, low-income population, we* та вразливі соціальні сфери: *health, soil, politics, immigration, economy, home*.

Код Афективний вплив охоплює декілька лексичних груп, а саме емоційно забарвлену лексику *sad, depressive, worry, alarmed, fear, happy, enthusiastic* та описові прикметники, які інтенсифікують ознаку *enormous, big, intense, great, awful, large, crucial*. Код Терміновість дій також об'єднує дві групи, котрі акцентують увагу на необхідності та негайності екологічної діяльності, а саме дієслова дії: *fight, combat, defend, kill, destroy, survive, unite, stop, protect, ban, demand, act* та модальні дієслова *need, should, shall, must, want, will, have to*. Код Заклик до дій охоплює імперативні висловлення, лозунги, слогани, а також риторичні запитання.

Розглянемо приклад відео *BREAKING: Shell's Arctic oil rig in sight*. Для актуалізації кліматичних змін залучені лексичні одиниці, які вербалізують загрозу *dangerous* та причини екологічних загроз *climate change, home-made problem, to go and drill in the Arctic*. Екологічно вразливі групи і сфери актуалізовані лексемами *the Earth* та *we*. Лексеми *big* та *too* акцентує увагу на масштабах небезпеки, пов'язаної з кліматичними змінами, підсилюючи сприйняття загроз і слугуючи елементом коду Афективний

Таблиця 2

BREAKING: Shell's Arctic oil rig in sight (0.04-0.16)

Our big thing is to tell Shell that it is too dangerous	Афективний вплив, Загроза
to go and drill in the Arctic. And that we are facing climate change,	Терміновість дій
and it's not a natural condition that the Earth has created itself.	Причини екологічної загрози
It's a human-made problem.	Екологічно вразливі групи і сфери
	Причини екологічної загрози

вплив. Фраза *to tell Shell* свідчить про терміновість дій, наголошуючи на необхідності швидкого реагування на ситуацію.

Елементи невербального семіотичного ресурсу можуть бути організовані в коді відповідно до зображень, характерних для екологічних відео. Насамперед, це зображення живих істот у ситуації загрози їхньому біологічному існуванню, а саме: Люди в небезпеці (зображення людей, які переживають стихійні лиха, перебувають під впливом техногенних чинників, змушені рятуватися від небезпеки, пов'язаною з погіршенням екологічної ситуації тощо), Тварини в небезпеці (тварини, які страждають від вирубки лісів, тварини і птахи в забруднених нафтою або сміттям водоймах тощо), Рослини в небезпеці (спалені дерева, потріскана земля без рослинності). Код Агенти змін охоплює зображення людей, а саме науковців, дослідників, представників влади, котрі здатні приймати екологічні рішення. Код Емоційні реакції також охоплює зображення людей, які демонструють свої емоції через мімічні, жестові та просодичні засоби. Код Терміновість дій охоплює активні дії, а саме демонстрації, мітинги, виступи екоактивістів. Код Екологічні рішення

включає зображення людей у гармонії з природою після вирішення екологічних проблем. Код Стихійні лиха, Катастрофи, Промислові об'єкти містять відповідні зображення. Наприклад, зображення білих ведмедів, які втрачають свою природну зону проживання через танення арктичних льодовиків, викликане промисловою діяльністю людей, демонструє наслідки кліматичних змін (Рис. 1) і реалізує код Тварини в небезпеці.

Кінематографічні засоби у відеороликах відіграють важливу роль у створенні емоційного та сенсорного зв'язку з глядачами, виступаючи смислотвірним ресурсом. Наприклад, крупний план є інструментом для підкреслення емоційного виразу обличчя чи деталей, привертаючи до них увагу. Середній план, так само, акцентує увагу на рухах персонажів, що допомагає візуалізувати їхні дії. Загальний план використовують для демонстрації довкілля, створюючи контекст для подій і залучаючи глядача до відеонаративу. Ракурси також мають велике значення у конструюванні смислу: високий ракурс здатний підкреслити вразливість персонажа, низький ракурс – силу і здатність до дій. Ракурс із висоти пташиного польоту пропонує ширший

Рис.1 Чому танення арктичного морського льоду має значення /
Fig.1 Why Arctic sea ice melting matters (1:58)

Рис. 2 Вейстмінстер: катастрофа на Даунінг-стріт /
Fig.2 Wasteminster: A Downing Street Disaster (1:24)

контекст, тоді як суб'єктивна камера занурює глядача в точку зору оповідача, створюючи відчуття присутності в сцені, а ракурс голландський кут підкреслює напруженість моменту, викликаючи у глядача відчуття тривоги й невизначеності. Цей ефект досягається за рахунок нахилу камери, що створює нестабільний простір і порушує звичне сприйняття реальності.

Світлові ефекти відіграють ключову роль у формуванні настрою: темне світло та комбінації чорного й білого можуть підкреслювати загрози, тоді як яскраве світло асоціюється з рішеннями та позитивними змінами. Звукові ефекти включають музику, голос за кадром та внутрішньокадрові та позакадрові шуми.

У результаті, ми можемо виділити кілька ключових кодів, а саме: Емоційний вплив, котрий уключає крупний план, високий ракурс, голландський кут, музику та світлові ефекти, які спонукають до емоційного відгуку; Сенсорне залучення, котрий охоплює суб'єктивну камеру, голос за кадром (спрямовує увагу глядача на ключові моменти,

створює близькість до оповіді та коментує події на екрані), а також внутрішньокадрові звуки, які активізують сенсорний досвід глядачів; Динаміка дії, представлений через середній план, який показує активність персонажів і код Зв'язок з оточуючим середовищем, котрий охоплює загальний план і вид з висоти пташиного польоту, підкреслюючи контекст ситуації. Цей код проілюстровано в прикладі (Рис. 2), котрий демонструє гори сміття, які накопичуються в результаті людської діяльності. Для зображення значної кількості відходів було використано порівняння з будівлею парламенту Великобританії.

Основним завданням наступного етапу, а саме осягового кодування, є реорганізація та інтеграція даних початкового кодування шляхом виявлення домінуючих кодів, усунення надмірностей і вибору репрезентативних кодів. Цей процес допомагає виділити основні категорії та уточнити їх характеристики й контексти, що дає змогу пояснити як і чому відбуваються певні процеси [16, с. 218]. На цьому етапі було проведено поєднання й структурування кодів, виокремлених під час первинного аналізу вербальних, невербальних та кінематографічних ресурсів. У результаті були виявлені категорії: ЕМОЦІЙНИЙ І СЕНСОРНИЙ ВПЛИВ, ЕКОЛОГІЧНА ЗАГРОЗА та ЕКОЛОГІЧНІ ДІЇ ТА РЕАКЦІЇ. Такий підхід дає нагоду узгодити окремі аспекти даних і побудувати цілісну змістову структуру для подальшого аналізу.

Категорія ЕМОЦІЙНИЙ І СЕНСОРНИЙ ВПЛИВ охоплює коди, що стимулюють емоційний відгук і сенсорне залучення аудиторії. До неї належать: коди вербального ресурсу – Сенсорний досвід, Афективний вплив, невербального ресурсу – Емоційні реакції та кінематографічного ресурсу – Емоційний вплив та Сенсорне залучення. Це поєднання кодів показує, як різні модальності співпрацюють для створення емоційного смислу, залучаючи аудиторію до екологічного наративу.

Категорія ЕКОЛОГІЧНА ЗАГРОЗА поєднує коди, котрі ілюструють різні аспекти екологічної загрози, від причин і наслідків для довкілля до потенційних жертв: Загроза, Причини екологічної загрози, Екологічно вразливі групи і сфери (вербальний ресурс), Люди в небезпеці, Тварини в небезпеці, Рослини в небезпеці, Стихийні лиха, Катастрофи, Промислові об'єкти (невербальний ресурс), Зв'язок з оточуючим середовищем (кінематографічний ресурс). Це дає змогу представити різноманітні виміри екологічних загроз і підкреслити їхній вплив на природне і соціальне середовище.

Категорія ЕКОЛОГІЧНІ ДІЇ ТА РЕАКЦІЇ включає коди, що представляють можливі шляхи протидії кліматичним змінам. До неї входять: Агенти змін, Екологічні рішення, Терміновість дій, Кількісна/фактична аргументація, Заклик до дій (вербальний ресурс), Агенти змін, Терміновість дій, Екологічні рішення (невербальний ресурс), Динаміка дії (кі-

нематографічний ресурс). Завдяки цій категорії відбувається конструювання реакції на екологічні проблеми, що демонструють можливі сценарії відповідей на виклики кліматичних змін.

Виділені ключові категорії формують структуру змісту екологічних відеоматеріалів, акцентуючи увагу на їхній здатності мультимодально конструювати тему кліматичних змін. Кожна категорія містить елементи трьох різних семіотичних ресурсів, що підкреслює інтегративний підхід до смислотворення.

Наступний етап теоретичного (вибіркового) кодування спрямований на виявлення ключової категорії, яка інтегрує всі виділені аспекти дослідження в єдину концептуальну структуру [16, с. 223]. Це кодування допомагає зрозуміти зв'язки між категоріями, такими як емоційний і сенсорний вплив, екологічна загроза, екологічні дії та реакції, формуючи цілісну модель смислотворення у мультимодальних екологічних наративах. Завершуючи процес категоризації, теоретичне кодування виділяє центральну концепцію, що пояснює, як екологічні наративи впливають на аудиторію.

Категорія ЕМОЦІЙНИЙ І СЕНСОРНИЙ ВПЛИВ демонструє, як аудиторія реагує на екологічну інформацію через емоції та почуття, створюючи основу для подальших дій. Категорія ЕКОЛОГІЧНА ЗАГРОЗА окреслює серйозність потенційних небезпек, поглиблюючи емоційний вплив через страх і співпереживання. Водночас категорія ЕКОЛОГІЧНІ ДІЇ ТА РЕАКЦІЇ фокусується на відповідях суспільства на ці загрози, підкреслюючи важливість вжиття заходів у контексті активізації свідомості та пропонує шляхи вирішення.

З інтеграції цих категорій виникає центральна категорія ЕКОЛОГІЧНА СВІДОМІСТЬ ЧЕРЕЗ ЕМОЦІЙНИЙ І СЕНСОРНИЙ ДОСВІД, яка охоплює концепцію комплексного екологічного впливу. Це демонструє, що взаємодія емоцій, загроз і дій лежить в основі смислотворення у відеороликах організації Грінпіс.

3. ВИСНОВКИ

Анотація є основою для систематизації та організації інформації в мультимодальних текстах, слугуючи базою для аналізу вербальних, невербальних і візуальних компонентів. Вона не тільки об'єднує ці різноманітні елементи в єдину систему, але й забезпечує вищий рівень осмислення, що дає нагоду виявляти загальні патерни, які можуть залишитися прихованими при окремому аналізі кожного з компонентів. Отже, анотація стає інструментом комплексного дослідження взаємодії елементів і формування загального смислу мультимодального тексту. Завдяки принципам селективності, сегментованості, секвентивності та систематичності, анотація дає змогу проаналізувати всі мультимодальні елементи, що сприяє ефективній інтерпретації змі-

сту. Цей підхід допомагає виявити приховані зв'язки між елементами, формуючи загальний смисл.

Проведений аналіз виявляє коди, притаманні різним семіотичних ресурсів, акцентуючи наявність емоційних і сенсорних кодів у трьох ресурсах. Це свідчить про те, що різні аудиторії можуть відчувати спільні емоційні реакції, зумовлені схожим сенсорним досвідом. Характерним є також наявність у трьох ресурсах кодів на позначення екологічних загроз і терміновості дій, демонструючи проактивний підхід відеороликів. Взаємодія та перекриття семіотичних ресурсів у відеороликах створюють складні мультимодальні повідомлення, де один код підсилює чи уточнює інший. Використання ідентичних кодів підкреслює їхню ефективність у конструюванні смислу, що є стратегічно важливим для досягнення комунікативних цілей, таких як привернення уваги, виклик емоційної реакції чи заклик

до дії. Виявлена центральна категорія ЕКОЛОГІЧНА СВІДОМІСТЬ ЧЕРЕЗ ЕМОЦІЙНИЙ І СЕНСОРНИЙ ДОСВІД ілюструє інтеграцію емоційного та сенсорного досвіду з екологічними загрозами та діями, демонструючи рівноправне поєднання елементів усіх трьох ресурсів.

Залучення методики обґрунтованої теорії забезпечує можливість безперервного перегляду отриманих результатів шляхом аналізу нових даних, що сприяє розширенню або трансформації запропонованої концепції. Удосконалення методів анотування в подальшому дозволить виявити повторювані мультимодальні патерни з деталізацією кодів, котрі формують ці комбінації. Використання цифрових інструментів анотування, таких як ELAN або NVivo, відкриває перспективи, оскільки ці програми дозволяють верифікувати результати, отримані під час якісного аналізу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Baldry, A., & Thibault, J. (2006). *Multimodal Transcription and Text Analysis: A Multimedia Toolkit and Coursebook*. London/Oakville: Equinox.
2. Bateman, J. A. (2008). *Multimodality and Genre: A Foundation for the Study of Multimodal Discourse*. London: Palgrave Macmillan.
3. Bohle, U. (2013). Approaching notation, coding, and analysis from a conversational analysis point of view. In C. Müller, A. Cienki, E. Fricke, S. H. Ladewig, D. McNeill, & S. Teßendorf (Eds.), *Body – Language – Communication. An International Handbook on Multimodality in Human Interaction* (pp. 992-1007). Volume 1. Berlin: De Gruyter Mouton.
4. Cardoso, B. & Cohn, N. (2022). *The Multimodal Annotation Software Tool (MAST)*. Proceedings of the 13th Conference on Language Resources and Evaluation (LREC 2022), Marseille, 20-25 June (pp. 6822-6828). European Language Resources Association (ELRA). <https://doi.org/10.31219/osf.io/3vpce>
5. Charmaz, K. (2014). *Constructing Grounded Theory*. London: Sage Publications.
6. Doyle, Julie. (2007). Picturing the Climate(c)tic: Greenpeace and the Representational Politics of Climate Change Communication. *Science as Culture*, 16(2), 129-150. <https://doi.org/10.1080/09505430701368938>
7. Edward, J. (2001). The Transcription of Discourse. In D. Schiffrin, D. Tannen & H. E. Hamilton (Eds.), *The Handbook of Discourse Analysis* (pp. 321-348). Oxford: Blackwell.
8. Greenpeace. (n.d.). Retrieved from: <https://www.greenpeace.org/international/about/>
9. Halliday, M. A. K. (1978). *Language as social semiotic: The social interpretation of language and meaning*. London: Edward Arnold.
10. Halliday, M. A. K., & Matthiessen, C. (2014). *Halliday's Introduction to Functional Grammar*. Oxon: Routledge.
11. Husserl, E. (2012). *Ideas. General introduction to Pure Phenomenology*. London and New York: Routledge.
12. Konderak, P. (2021). Towards an integration of two aspects of semiosis – A cognitive semiotic perspective. *Sign Systems Studies*, 49(1/2), 132-165. <https://doi.org/10.12697/SSS.2021.49.1-2.06>
13. Kress, G., & Van Leeuwen, T. (2001). *Multimodal discourse The modes and media of contemporary communication*. London: Arnold Publishers.
14. Krysanova, T. (2022). Emergent meaning-making in multimodal discourse: A case for sadness in The Horse Whisperer. *Cognition, Communication, Discourse*, 24, 37-52. <https://doi.org/10.26565/2218-2926-2022-24-03>
15. Norris, S. (2004). *An Introduction to Multimodal Analysis*. London: Routledge.
16. Saldana, J. (2014). *The Coding Manual for Qualitative Researchers*. London: Sage Publications.
17. Шевченко, І. С. (2023). Сценарії смислотворення в медіадискурсі: когнітивний і мультимодальний аналіз. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Германістика та міжкультурна комунікація»*, 1, 99-106. <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2023-1-14>
18. Smith, B. A., Tan, S., Podlasov, A., & O'Halloran, K. L. (2011). Analysing multimodality in an interactive digital environment: software as a meta-semiotic tool. *Social Semiotics*, 21(3), 359-380. <https://doi.org/10.1080/10350330.2011.564386>
19. Strauss, A., & Corbin, J. (1998). *Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory*. London: Sage Publications.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

20. BREAKING: Shell's Arctic oil rig in sight (2013). <https://www.youtube.com/watch?v=TGic2E8evhY>
21. The air I breathe. (2020). https://www.youtube.com/watch?v=c_p-DpkOwno&ab_channel=GreenpeaceInternational
22. Wasteminster: A Downing Street Disaster. (2021). https://www.youtube.com/watch?v=Hr6RqGg6ExE&ab_channel=GreenpeaceUK
23. Why Arctic sea ice melting matters. (2012). <https://www.youtube.com/watch?v=hUZJYEM0ixc>

Стаття надійшла до редакції 09.10.2024

Стаття рекомендована до друку 10.11.2024

Tetiana Krysanova – Doctor of Philology, Professor, Professor at the Department of English Language Practice, Lesya Ukrainka Volyn National University; e-mail: krysanova@vnu.edu.ua; ORCID: 0000-0002-9456-3845; GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=list_works&hl=uk&user=jW2bDjgAAAAJ; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Tetiana_Krysanova2

ANNOTATION AS A TOOL OF MULTIMODAL ANALYSIS: FROM TEXT TO MEANING

The article focuses on the role of annotation as an effective tool for meaning-making in multimodal texts. The relevance of annotations lies in their ability to capture all aspects of semiotic interaction, integrate semiotic resources beyond linguistic elements, and reveal generalized patterns of communication. The objective of this study is to identify the characteristics of annotating environmental videos produced by Greenpeace aiming to determine the content aspects of multimodal constructions related to climatic change. The research methods are based on Grounded Theory, emphasizing data coding and categorization to uncover key themes and patterns in the meaning-making process. The annotation methodology is based on the principles of selectivity, sequentiality, segmentation, and systematicity, encompassing several stages: data collection, transcription, coding, and interpretation. Initial coding led to the identification of various codes, which subsequently formed three key categories. The first category, EMOTIONAL AND SENSORY IMPACT, includes codes that stimulate emotional responses and sensory engagement from the audience. The second category, ENVIRONMENTAL THREAT, encompasses codes illustrating various aspects of environmental threats, including their causes, effects on the environment, and potential victims. The third category, ENVIRONMENTAL ACTIONS AND RESPONSES, consists of codes that represent possible approaches to counter climate change. The integration of these categories yields a central category—ENVIRONMENTAL AWARENESS THROUGH EMOTIONAL AND SENSORY EXPERIENCE, which encapsulates the multifaceted impact of environmental issues. This suggests that the interplay of emotions, threats, and actions is fundamental to the meaning-making process in videos created by Greenpeace.

Key words: *annotation, climatic change, code, meaning-making, multimodality, video.*

REFERENCES

- Baldry, A., & Thibault, J. (2006). *Multimodal Transcription and Text Analysis: A Multimedia Toolkit and Coursebook*. London/Oakville: Equinox.
- Bateman, J. A. (2008). *Multimodality and Genre: A Foundation for the Study of Multimodal Discourse*. London: Palgrave Macmillan.
- Bohle, U. (2013). Approaching notation, coding, and analysis from a conversational analysis point of view. In C. Müller, A. Cienki, E. Fricke, S. H. Ladewig, D. McNeill, & S. Teßendorf (Eds.), *Body – Language – Communication. An International Handbook on Multimodality in Human Interaction* (pp. 992-1007). Volume 1. Berlin: De Gruyter Mouton.
- Cardoso, B. & Cohn, N. (2022). *The Multimodal Annotation Software Tool (MAST)*. Proceedings of the 13th Conference on Language Resources and Evaluation (LREC 2022), Marseille, 20-25 June (pp. 6822-6828). European Language Resources Association (ELRA). <https://doi.org/10.31219/osf.io/3vpce>
- Charmaz, K. (2014). *Constructing Grounded Theory*. London: Sage Publications..
- Doyle, Julie. (2007). Picturing the Clima(c)tic: Greenpeace and the Representational Politics of Climate Change Communication. *Science as Culture*, 16(2), 129–150. <https://doi.org/10.1080/09505430701368938>
- Edward, J. (2001). The Transcription of Discourse. In D. Schiffrin, D. Tannen & H. E. Hamilton (Eds.), *The Handbook of Discourse Analysis* (pp. 321–348). Oxford: Blackwell.
- Greenpeace. (n.d.). Retrieved from: <https://www.greenpeace.org/international/about/>
- Halliday, M. A. K. (1978). *Language as social semiotic: The social interpretation of language and meaning*. London: Edward Arnold.

- Halliday, M. A. K., & Matthiessen, C. (2014). *Halliday's Introduction to Functional Grammar*. Oxon: Routledge.
- Husserl, E. (2012). *Ideas. General introduction to Pure Phenomenology*. London and New York: Routledge.
- Konderak, P. (2021). Towards an integration of two aspects of semiosis – A cognitive semiotic perspective. *Sign Systems Studies*, 49(1/2), 132-165. <https://doi.org/10.12697/SSS.2021.49.1-2.06>
- Kress, G., & Van Leeuwen, T. (2001). *Multimodal discourse The modes and media of contemporary communication*. London: Arnold Publishers.
- Krysanova, T. (2022). Emergent meaning-making in multimodal discourse: A case for sadness in The Horse Whisperer. *Cognition, Communication, Discourse*, 24, 37-52. <https://doi.org/10.26565/2218-2926-2022-24-03>
- Norris, S. (2004). *An Introduction to Multimodal Analysis*. London: Routledge.
- Saldana, J. (2014). *The Coding Manual for Qualitative Researchers*. London: Sage Publications.
- Shevchenko, I. S. (2023). Stsenarii smyslotvorennia v mediadyskursi: kohnityvnyj i mul'tymodal'nyj analiz [Scenarios of meaning-making in media discourse: cognitive and multimodal analysis]. *Naukovyj visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu. Seriya «Hermanistyka ta mizhkul'turna komunikatsiia», 1*, 99-106. <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2023-1-14> (in Ukrainian)
- Smith, B. A., Tan, S., Podlasov, A., & O'Halloran, K. L. (2011). Analysing multimodality in an interactive digital environment: software as a meta-semiotic tool. *Social Semiotics*, 21(3), 359–380. <https://doi.org/10.1080/10350330.2011.564386>
- Strauss, A., & Corbin, J. (1998). *Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory*. London: Sage Publications.

ILLUSTRATIVE MATERIAL

- BREAKING: Shell's Arctic oil rig in sight (2013). <https://www.youtube.com/watch?v=TGic2E8evhY>
- The air I breathe. (2020). https://www.youtube.com/watch?v=c_p-DpkOwno&ab_channel=GreenpeaceInternational
- Wasteminster: A Downing Street Disaster. (2021). https://www.youtube.com/watch?v=Hr6RqGg6ExE&ab_channel=GreenpeaceUK
- Why Arctic sea ice melting matters. (2012). <https://www.youtube.com/watch?v=hUZjYEM0ixc>

The article was received by the editors 09.10.2024

The article is recommended for printing 10.11.2024

DOI: 10.26565/2786-5312-2024-100-04
УДК 811.111.42

А. П. Мартинюк

доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
e-mail: a.p.martynyuk@karazin.ua; ORCID: [0000-0003-2804-3152](https://orcid.org/0000-0003-2804-3152) ;
Scopus Author ID: 57197721023; Researcher ID: E-5580-2019

Утілесненість мови: концепції, протиріччя і перспективи

У статті на основі аналізу здобутків сучасної когнітивної науки обґрунтовується гіпотеза що функціонування мови (в ситуації комунікації, онтогенезі і філогенезі) уможливорюється інтерсуб'єктивним відчуттям-переживанням-усвідомленням крос-модального і мультимодального тілесного досвіду, який є продуктом інтеріоризації первинно іконічних та індексних комунікаційних взаємодій стосовно об'єктів світу в різноманітних поточних ситуаційних контекстах. Об'єктом аналізу є природа відношення між формою, значенням і референтом мовної структури, а предметом – тлумачення цього відношення різними напрямками когнітивної лінгвістики. На основі аналізу образ-схем як підґрунтя тілесності мови робиться висновок, що образ-схеми є інструментом індивідуальної когніції, оскільки володіють лише здатністю до «закритої» репрезентації, є інтерсуб'єктивно недоступними. Припускається, що образ-схеми формуються на основі мімічних схем, що забезпечує інтеріоризацію інтерсуб'єктивно доступного тілесного досвіду і створює точку перетину між імітаційним (іконічним) і репрезентаційним (символьним). Стверджується, що мову можна зрозуміти лише в контексті комунікації, де мовна дія є невід'ємною ланкою комунікаційної дії, втілюваної мультимодальними засобами екстеріоризації внутрішніх семантико-прагматичних структур – звуковими (мовленням, інтонацією мовлення) і візуальними (мімікою, артикуляційними рухами щелеп, жестами, рухами тіла), що функціонують як інтерсуб'єктивно доступні іконічні та індексні опори в процесі смислотворення.

Ключові слова: знак-ікона, знак-індекс, знак-символ, інтерсуб'єктивність, комунікація, мімічна схема, мультимодальність, образ-схема.

Як цитувати: Мартинюк, А. (2024). Утілесненість мови: концепції, протиріччя і перспективи. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія: Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов*, (100), 39–55

DOI: 10.26565/2786-5312-2024-100-04

In cites: Martynyuk A. (2024). Embodiment of language: theories, controversies and perspectives. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: Foreign Philology. Methods of Foreign Language Teaching*, (100), 39–55 (in Ukrainian)

DOI: 10.26565/2786-5312-2024-100-04

1. ВСТУП

Проблема природи мови не втрачає актуальності з часів Платона, який сформулював її в діалозі «Кратил» [74], задавшись питанням, чи відповідають імена природі речей: зв'язок між іменем і річчю є *вмотивованим / природним* vs. зв'язок між іменем і річчю є *невмотивованим / довільним*.

У сучасній когнітивній науці, невід'ємною частиною якої є когнітивна лінгвістика, ця проблема переосмислюється як проблема **тілесності / утілесненості мови** (мовне значення є вмотивованим нашим сенсорно-моторним та емоційним тілесним досвідом) vs. **безтілесності мови** (мовне значення є невмотивованим / довільним).

В інтерпретації Ноама Хомського [18, 19], який першим заговорив про мову як когнітивний феномен, мова постає як автономний комп'ютаційний механізм – одна з підсистем (модулів) головного мозку людини, яка, будучи продуктом біологічної мутації, активується на певному етапі розвитку дитини і наділяє її здатністю породжувати «дискретну безкінечність ієрархічно структурованих висловів» [18, с. 200].

Концепція мови Хомського репрезентує *комп'ютаційну модель когніції* [64], де перцепція (процес отримання інформації із зовнішнього світу), когніція (процес обробки інформації) та цілеспрямована дія стосовно зовнішнього світу (матеріалізований результат обробки інформації) описуються як дискретні процеси. Як і в структуралістських концепціях мови Фердинана де Сосюра [3] і Луї Єльмслева [44], в концепції Хомського референція (зв'язок між словом як ланцюжком звуків / букв і об'єктом світу, з яким це слово співвідноситься) усунута з мовного відношення. Існує лише довільна (невмотивована) асоціація між ланцюжками звуків / букв і значеннями.

Критики (див., наприклад, [48]) називають модель мови Хомського «безтілесною» («disembodied»), оскільки, згідно з цією моделлю, когніція і мова, хоча і поміщаються в головному мозку як частині тіла людини, власне тіло, як і все, що з ним відбувається, ніяким чином не впливає на когнітивні і мовні процеси. У безтілесній концепції мова постає як «система інваріантних кореляцій між формою і значенням, яка пасивно сидить в мозку, в автономній ізоляції від усього, що відбувається у зовнішньому світі, ніяким чином не відчуваючи впливу тіла, яке її вміщає, і просто чекає, коли її використають належним чином. Використання мови, в ідеальному випадку, передбачає здійснення комп'ютацій з одиницями системи для продукування та інтерпретації граматично правильних висловів» [61, с. 529].

У альтернативній концепції «утілесненої мови» («embodied language») [10; 33; 48; 55–57] мова мислиться як одна з когнітивних можливостей людини, що набувається в невинному еволюційному

процесі тілесних взаємодій з навколишнім світом в поточному часі і просторі. Перцепція, когніція і дія тут постають як конститутивні ланки єдиного нерозривного процесу. Уважається, що і когніція, і мова уможливлюються **наявністю тіла**, яке є джерелом мультимодального досвіду, що поєднує афекти / емоції, раціональне мислення, мотиви, переконання, бажання та усі інші аспекти нашого ментального життя, де мовне не так легко відділити від немовного.

Виникає запитання, як тлумачиться зв'язок між мовною формою і значенням / референтом в концепціях безтілесної і тілесної мови. Відповідь на це запитання дещо бентежить, оскільки прибічники обох концепцій тлумачать мову як *символьну систему*, а, як відомо, символ, в загально прийнятому в науці розумінні Чарльза Пірса [69], не має природного / вмотивованого зв'язку із сутностями, які він позначає; символ є абстрактним, безтілесним. Природний / тілесний зв'язок є характерним для знаків-ікон та знаків-індексів, проте не для знаків-символів.

Метою цієї статті є пошук можливостей подолання парадоксу тілесності мови як системи безтілесних символів на основі аналізу здобутків сучасної когнітивної науки.

Об'єктом дослідження є природа відношення між формою, значенням і референтом мовної структури, а предметом – обґрунтування цього відношення з позицій різних напрямів когнітивної лінгвістики.

Завдання статті включають:

- 1) аналіз образ-схем як підґрунтя тілесності мови;
- 2) з'ясування потенціалу іконічних та індексних відношень між формою і значенням / референтом як джерела тілесності мови;
- 3) розгляд мімічних схем як іконічних / індексних тілесних структур, що вмотивовують тілесність мови.

Для виконання цих завдань задіється метод триангуляції, що передбачає роботу з теоретичними та експериментальними матеріалами, які висвітлюють проблему природи мови з методологічно і дисциплінарно різних позицій.

Дослідження спрямоване на обґрунтування гіпотези, що функціонування мови (в ситуації комунікації, онтогенезі і філогенезі) уможливлюється інтерсуб'єктивним відчуттям-переживанням-усвідомленням мультимодального тілесного досвіду, який є продуктом інтеріоризації первинно іконічних та індексних комунікаційних взаємодій стосовно об'єктів світу в різноманітних поточних ситуаційних контекстах.

Обґрунтування цієї гіпотези забезпечує наукову новизну дослідження, оскільки пропонує один з варіантів вирішення фундаментальної проблеми когнітивної науки.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ: ІКОНІЧНІСТЬ ТА ІНДЕКСНІСТЬ ЯК ДЖЕРЕЛО УТІЛЕСНЕНОСТІ МОВИ

2.1. Парадокс тілесності мови як системи безтілесних символів

Основоположною тезою когнітивної лінгвістики є теза про те, що людина є здатною користуватися мовою завдяки тому, що наші лінгвістичні знання (які є невід’ємними від загальних «енциклопедичних» знань) організовані у вигляді ієрархічної системи структур, які кодують усю інформацію, необхідну для побудови речення-висловлення і, активуючись в пам’яті, забезпечують («санкціонують») мовленнєву діяльність. Рональд Ленекер називає такі структури «символьними збірними» (symbolic assemblies), де **СИМВОЛ** мислиться як «спарювання семантичної структури і фонологічної структури в такий спосіб, що одна здатна викликати в пам’яті другу» [60, с. 5]. Проте, значно більшого розповсюдження набув термін «конструкція», який тлумачиться як «спарювання форми зі семантичною або дискурсивною функцією» [41, с. 219]. Приклади конструкцій включають «морфеми (-pre-, -ing), слова (avocado, anaconda, and), складні слова (daredevil, shoo-in), частково заповнені складні слова (N-s – для множини), ідіоми (going great guns, give the Devil his due), частково заповнені ідіоми (jog <someones’s> memory, send <someone> to the cleaners), ко-варіаційні умовні речення (The Xer the Yer (the more you think about it, the less you understand)), подвійні перехідні (подвійні додатки) (Subj V Obj1 Obj2 (he gave her a fish taco; he baked her a muffin), пасив (Subj aux VPpp (PPby) (the armadillo was hit by a car)» [42, с. 5].

Існують численні граматики конструкцій, серед яких найбільш впливовими є *когнітивна граматика* Рональда Ленекера [58], *граматика конструкцій* Адель Голдберг [41, 42], *радикальна граматика конструкцій* Вільяма Крофта [21] та *утілеснена граматика конструкцій* Бенджаміна Бергена і Ненсі Чанг [11].

Усі ці граматики ґрунтуються на ідеях Джорджа Лакоффа [54] і Чарльза Філмора [34], які першими поставили під сумнів загально прийняте структуралістське положення, що значення складного виразу зводиться до значень його компонентів і граматичних правил їхнього комбінування, і заявили, що функціонування граматично правильних речень-висловлень уможливорюється активацією цілісних семантичних структур взаємопов’язаних елементів.

Автори граматик конструкцій, як і усі когнітивні лінгвісти, поділяють наступні тези:

1. Не існує чітко визначених границь між лексичними і граматичними конструкціями. Вони функціонують в єдиному *лексично-граматичному континуумі*, розрізняючись лише рівнем *схематизації vs. деталізації* (*schematicity vs. specificity*), а також рівнем *символьної складності* (*symbolic complexity*)

[58]: простіші конструкції стають компонентами більш складних. Речення-висловлення мисляться як збірні конструкції.

2. Конструкції утворюються і засвоюються у процесі використання мови шляхом узагальнення. Ця теза обґрунтовується представниками *користувального* (*use-based*) [59; 79–81] та *емерджентного* [16] *підходів* до вивчення онтогенезу (набуття мови дитиною) і філогенезу (набуття мови людиною як видом), які, жорстко критикуючи Хомського, наполягають, що ми володіємо знанням мови не тому, що воно дається нам від народження, а тому, що ми набуваємо його, дякуючи когнітивним процесам, які є невід’ємною ланкою використання мови в нашій комунікаційній діяльності.

3. Конструкції є втіленням нашого сенсорно-моторного тілесного досвіду. Смысл цього постулату, відомого як теза *тілесності / утілесненості мови* (*embodiment of language*), полягає в тому, що ми інтерпретуємо мовлення на основі нашого ієрархічно структурованого досвіду, який, в кінцевому підсумку, закорінений в нашій первинній сенсорно-моторній взаємодії зі світом. Сенсорно-моторний тілесний досвід усвідомлення себе як істоти, яка займає вертикальну позицію у просторі, рухається в певному напрямі, віддаляється чи наближається до чогось, торкається чогось, маніпулює чимось і т. п., породжує примітивні уявлення-репрезентації типу ОБ’ЄКТ-ОРІЄНТИР – ОБ’ЄКТ, який ми ВИЗНАЧАЄМО СТОСОВНО ОРІЄНТИРА, НИЗ – ВЕРХ, СПЕРЕДУ – ЗЗАДУ, ЗЛІВА – СПРАВА, які стають компонентами примітивних репрезентацій типу ОРІЄНТИР – ТРАЕКТОР, ПРОСТІР (НИЗ – ВЕРХ, СПЕРЕДУ – ЗЗАДУ, ЛІВЕ – ПРАВЕ, БЛИЗЬКО – ДАЛЕКО, ЦЕНТР – ПЕРИФЕРІЯ, КОНТАКТ, ПРЯМЕ, ВЕРТИКАЛЬНЕ), ВМІЩУВАННЯ (КОНТЕЙНЕР, ВСЕРЕДИНІ – ЗЗОВНІ, ПУСТЕ – ПОВНЕ, ВМІСТ), РУХ (КІНЕТИЧНА ЕНЕРГІЯ, ДЖЕРЕЛО – ШЛЯХ – ЦІЛЬ), які іменують (**образ-схемами**) ((image)-schemas) [47; 55; 58] і визначають як «примітиви, що структурують повноцінні (rich) образи» [57, с. 177].

Ідея схеми як когнітивної структури досвіду має давнішу історію. Іммануїл Кант визначав схеми як «репрезентації-посередники», які є водночас «інтелектуальними» і «чуттєвими» [50, с. 100–101]. Образ-схеми інтегрують уяву і раціональне мислення [70]. Уява необхідна для того, щоб сформувати шаблони сенсорно-моторної взаємодії в пам’яті і проєктувати їх на нові домени досвіду, а раціональне мислення – для того, щоб власне побудувати схему, встановивши взаємовідношення між її компонентами, такими як НИЗ і ВЕРХ або ВСЕРЕДИНІ і ЗЗОВНІ або ОРІЄНТИР і ТРАЕКТОР.

Як пояснюють автори утілесненої граматики конструкцій [11], функціонування такої конструкції як *into Rome*, організується в термінах таких (образ)-схем як ОРІЄНТИР – ТРАЕКТОР [58], де *Rome* є орієнтиром, стосовно якого визначається рух траєктора; ДЖЕРЕЛО – ШЛЯХ – ЦІЛЬ [47], де *Rome* є

ціль (пункт призначення), а також вміщування (контейнер (всередині – ззовні)), де *Rome* є вміст контейнера [47].

Образ-схеми складають когнітивне підґрунтя мовних виразів і дозволяють нам інтерпретувати складні абстрактні сутності в термінах нашого сенсорно-моторного досвіду. Наприклад, англомовні вирази, які містять прийменники *in/into* або *out of*, вжиті перед іменниками на позначення складного фізіологічно-психологічного стану, типу *He's in love* (букв. Він в коханні), *We're out of trouble now* (букв. Ми поза небезпекою зараз), *He's coming out of comma* (Він виходить з коми), *He fell into depression* (Він впаав в депресію) [55] свідчать про те, що представники англомовної культури переживають / осмислюють кохання, відчуття небезпеки, перебування в комі і депресію на основі образ-схеми вміщування (контейнер, всередині – ззовні): перебування в такому стані обмежує свободу дій суб'єкта, немов би замикаючи його в закритому просторі – контейнері, а вихід з такого стану мислиться як вивільнення з уявного контейнеру.

Важливо наголосити, що для авторів утілесненої граматики конструкцій [11] і ширше – теорії тілесності / утілесненості мови [10; 48; 54], які поділяють і розвивають ідею **он-лайн симуляції**, обґрунтовану автором теорії ситуаційно заґрунтованої перцепції-когніції Лоуренсом Барсалю [6; 7], процес інтерпретації висловлення, як і інтерпретації події, описуваної висловленням, передбачає *симуляцію*, тобто неусвідомлене переживання усіх тілесних відчуттів, які переживають учасники реальної події.

В інтерпретації авторів утілесненої граматики конструкцій усі елементи (або «семантичні ролі») названих вище (образ)-схем (орієнтир, траєктор; джерело, шлях, ціль; всередині, ззовні, пусте, повне, вміст), як і базової схеми когнітивної лінгвістики – семантичного фрейму дії Філлмора (агєнс (суб'єкт дії), пацієнс (об'єкт, на якого спрямована дія), інструмент (об'єкт, за допомогою якого здійснюється дія), ціль, спосіб виконання дії) [35], активуються у процесі інтерпретації мовлення, як *параметри утілеснених схем* (embodied schemas parameters), які і породжують симуляції. Услід за Шринівасом Нарайананом [67], автори утілесненої граматики конструкцій називають ці схеми **екзекутивними схемами** і визначають як «динамічні репрезентації, які мотивуються, у тому числі, моторною і сенсорною системами і відображають припущення, що одні й ті самі базові репрезентації, які використовуються для виконання і сприйняття дії, активуються в процесі розуміння мовлення, яке описує цю дію» [11, с. 21–22].

Представники нейронної теорії мови [33; 51] доводять, що подібні схеми є реальними фізіологічно-психічними нейронними сутностями, які піддаються нейрокомп'ютерному моделюванню.

Зокрема, Нарайанан [67], на основі фрейму прототипної дії Філлмора [35], розробив нейрокомп'ютерну модель дії, яка уможливила створення роботів, що є здатними розпізнавати і здійснювати різноманітні дії.

Прихильником теорії симуляцій є і Джордж Лакофф, який переконує нас, що «[д]умка забезпечується в мозку тими ж нейронними структурами, які опікуються зором, дією і емоцією. Мова набуває значення, дякуючи сенсорно-моторним та емоційним системам, які визначають цілі і уможливають уявлення, розпізнавання і здійснення дій» [54, с. x].

Йдеться про те, що ми є здатними розуміти мову, дякуючи здатності нашого мозку задіяти (в термінології представників когнітивної науки, – «симулювати») одні й ті самі сенсорні, моторні і афективні нейронні процеси, коли ми *фізично взаємодіємо* з певним об'єктом, коли ми *думаємо* про цей об'єкт і коли ми *говоримо* / *чуємо* / *читаємо* / *пишемо* про цей об'єкт.

Ідеї, висловлені когнітивними лінгвістами, не можуть не захоплювати, оскільки докорінно змінюють наші уявлення про природу мови.

І все ж не можу позбавитися думки, що у викладених вище постулатах міститься серйозне **проти-річчя**. Стверджуючи, що мова, як і когніція, є втіленням нашого сенсорно-моторного і емоційного **тілесного** досвіду взаємодії зі світом, когнітивні лінгвісти, у той же самий час, мислять мову як відкриту систему **символьних** одиниць – конструкцій. Символьна мовна система є системою, закоріненою на довільному і конвенційному зв'язку між мовною формою і її референтом, тобто є **безтілесною** системою, відомою нам з робіт Сосюра і Єльмслева, а також власне і Хомського, який побудував теорію генеративної граматики на ідеях Єльмслева і якого так нещадно критикують поборники утілесненості мови.

Не можу не погодитися з Гаєм Давом, який зазначає, що «довільний зв'язок між словами та їхніми референтами погано поєднується з постульованою заґрунтованістю мови в тілесному досвіді» [31, с. 2] і за логікою прихильників теорії утілесненості мови, «мова просто задіє симуляції, які заґрунтовані в нелінгвістичному сенсорно-моторному досвіді» [там само, с. 1]. Іншими словами, тілесність стосується когніції, і ніяк не стосується мови.

Логічно припустити, що тілесність мови повинна спиратися на природний / вмотивований зв'язок між вербальною та/або невербальною комунікаційною формою і значенням / референтом. Як впливає з класифікації знаків Пірса [69], такий зв'язок є характерним для знаків-ікон та знаків-індексів.

Також логічно припустити, що у підґрунті образ-схем мали б лежати іконічні та індексні структури, які б відбивали наш сенсорно-моторний та емоційний тілесний досвід взаємодії зі світом і були б відкритими для сприйняття іншими (інтерсуб'єк-

тивно доступними), щоб створити мотиваційні опори в такій взаємодії.

2.2. Іконічність / індексність vs. символність як підґрунтя мови

В одному з визначень Пірс тлумачить **знак** або репрезентанем (representamen) як «щось, що заміщає для когось щось інше в якомусь аспекті або якості. Він [знак – А.М.] адресується іншому, а значить створює у свідомості іншого еквівалентний знак або можливо більш досконалий знак. Цей знак, який створюється, я називаю інтерпретантою (interpretant) першого знаку. Знак заміщає щось – його об'єкт» [69, с. 99].

Складні поєднання взаємовідношень між репрезентанемом, об'єктом та інтерпретантою втілюються у класифікації, яка налічує 66 типів знаків. Спрощений варіант цієї класифікації, зведений до 3 типів знаків – ікон, індексів та символів, набув широкого розповсюдження. Ікони відображають схожість, спільність характеристик між репрезентанемом (знаком) і об'єктом [там само, с. 104ff], індекси – каузальність [там само, с. 107ff], а символи – конвенційність [там само, с. 112ff]. У якості прикладів символічних знаків Пірс наводить загальний іменник, звичайну пропозицію і аргумент, індексних знаків – спонтанний крик, флюгер та зазивний крик вуличного торговця, іконічних знаків – відчуття червоного кольору, конкретну діаграму або діаграму як тип схеми.

Як коментують сучасні дослідники, протиставляючи символи як штучні знаки – іконам та індексам як знакам природним, на відміну від символу, «зв'язок між формою і значенням якого є конвенційним і невмотивованим, тобто довільним в термінах Сосюра» [68, с. 299], індекс репрезентує «причинно-наслідковий або природний» [65, с. 36] зв'язок між формою і значенням знаку, а ікона демонструє «сприйману органами чуття схожість між аспектами форми і значення знаку» [75, с. 270].

Іконічний зв'язок, інколи, услід за Пірсом [69], інтерпретують як метафоричний (за аналогією). Зосереджуючись, головним чином, на *іконах-образах* (як рисунок сім'ї, виконаний п'ятирічною дитиною) та *іконах-діаграмах* (як графік росту населення), Пірс також згадує і про *ікони-метафори* (як речення-висловлення типу *My love is a rose*, де має місце «сприймана схожість-аналогія між метафоричною іконою (*my love*) і певним об'єктом (*a rose*)» [43, с. 15]). Проте, метафора висвітлює «схожість не між знаком і об'єктом, який цей знак репрезентує, а між об'єктом, репрезентованим знаком, та іншим аналогічним об'єктом» [75, с. 268].

Індексний зв'язок є, як правило, метонімічним, оскільки він, як і власне метонімія, спирається на регулярні асоціативні відношення, що відображають реальні причинно-наслідкові зв'язки між

властивостями сутностей, як між рухом флюгера і напрямом та швидкістю вітру.

У лінгвістиці з часів Сосюра міцно укорінилася думка, що мова є символною системою. Ця думка є такою усталеною, оскільки підтримується нашим емпіричним досвідом: ми не можемо не усвідомлювати відсутність мотивованого зв'язку між більшістю слів нашої мови і їхніми значеннями / референтами.

І все ж далеко не всі мислителі з цим погоджуються. Згадаємо, насамперед, великих філософів Просвітництва, Вільгельма Лейбніца, Йоганна фон Гердера Жан-Жака Руссо, Етьєна Кондільяка, і, зрештою, автора теорії еволюції Чарльза Дарвіна, які обґрунтовували природну вмотивованість мови. Подібні ідеї висловлював і наш великий земляк Олександр Потебня, який приймав «усі фігуральні вирази (а в мові, сказати між іншим, немає непереносних виразів) не за розкіш і примху, а за суттєву необхідність думки» [2, с. 108].

У минулому столітті переконання, що вмотивованість є скоріше нормою, аніж винятком для мовного знаку, висловлював Дуайт Болінджер. На підтвердження точки зору, згідно з якою форма може впливати на значення, а значення – на форму, вчений, наводить, зокрема, приклад англійського іменника *shoot*, який набув значення «водна гірка в басейні» за асоціацією з омофоном *chute* – «жолоб» [13, с. 58].

Суттєвий внесок в утвердження ідеї вмотивованості мови зробив Роман Jakobson [46], який привернув увагу лінгвістичного товариства до ідей Пірса і розробив систему доказів, які ставлять під сумнів аксіому довільності / невмотивованості мовного знаку, сформульовану Сосюром.

У спробах обґрунтування вмотивованості мовного знаку останнім часом особливо велику увагу надають саме іконічності [22; 26; 27; 71; 75], хоча іконічність та індексність є тісно взаємопов'язаними. Озброївшись інструментами корпусного і статистичного аналізу а також експериментальними методиками, вчені проводять масштабні дослідження на матеріалі численних мов (зокрема, матеріалом аналізу асоціативних зв'язків між звучанням і значенням слів, здійсненим [12], служили списки з 6000 слів з 62 % існуючих мов) і доходять висновку, що мови світу просочені іконічністю, а значить і вмотивованістю.

Такий інтерес до іконічності частково пояснюється тим, що, як традиційно вважають (див., наприклад, [32]), хоча у процесі філогенезу першими вступили в дію індексні знаки, такі як міміка чи крики, які є мимовільними / неконтрольованими свідомістю, але можуть виконувати комунікаційну функцію, першорядну роль в переході до символів і набутті мови відіграли саме іконічні знаки, дякуючи їхній властивості *репрезентувати щось, спираючись на схожість*.

Зупинюся більш детально на модусах і типах іконічності, використавши класифікацію Гунтара Раддена [75] і доповнивши її іншими даними. Ця класифікація дозволяє, до певної міри, систематизувати накопичений матеріал і сформулювати найбільш суттєві положення, які є перспективними для обґрунтування гіпотези утілення мови.

Радден розрізняє образну, діаграмну і асоціативну іконічність.

Образна іконічність має місце у випадку «сенсорно сприйманої схожості між формою і значенням знаку або його референтом» [там само, с. 270] існує у двох сенсорних модусах – зоровому (візуальному) та слуховому (звуковому / фонологічному).

Візуальна образна іконічність виявляється у:

1) жестах (значний відсоток жестів в усіх відомих жестових мовах демонструє іконічну природу (див. наприклад [77]).

Іконічні жести відображають «схожість між рухами тіла в цілому або рухами частин тіла і властивостями усвідомлюваних дій, об'єктів або цілих подій» [89, с. 461]. Прикладом іконічного жесту є перебирання вказівним і середнім пальцями руки, що імітує рух. До речі, цей же іконічний знак руху може виконуватися усім тілом;

2) взаємодії мови тіла і мовлення (експериментально доведено, що в залежності від супроводжуючої міміки, яка відображає відповідні емоції, одні й ті самі мовленнєві нонсени сприймаються з протестом і з захопленням [14]).

Зазначу, що мімічні жести діють не лише як іконічні, а і як індексні знаки, що метонімічно вказують як на емоційний стан мовця, так і на можливі його наслідки для співрозмовника;

3) письмовому мовленні (встановлено, що більшість систем письма еволюціонували з піктограм, які репрезентували сонце, тварин, людей тощо; зокрема буква А в латиниці утворилася в результаті схематизації зображення голови бика [40, с. 193–195]).

Фонологічна образна іконічність пов'язана з явищем *ономатопеї* / *звуконаслідування*. Продуктом ономатопеї є «нове або конвенціоналізоване слово, в якому частина фонологічної форми сприймається як схожа з референтом або зі звуком, який метонімічно з ним асоціюється» [8, с. 81]. Прикладом іконічного і водночас індексного мовного знаку є англійська конвенційна назва зозулі – *cuckoo*, яка вмотивована як іконічним зв'язком між фонологічним звучанням кування зозулі і її назви, так і індексним зв'язком, адже кування зозулі метонімічно вказує на / заміщає власне зозулю [68, с. 301].

Це явище також відоме як *звуковий символізм*, хоча, як зазначає Радден, вибір терміну не зовсім вдалий, оскільки йдеться про природну мотивацію мовних знаків, а «символ звичайно розуміють як невмотивований знак» [75, с. 273].

Услід за Стефаном Ульманном, Радден розрізняє *первинну ономатопею*, де «звук є, в повному смис-

лі, відлунням смислу» [84, с. 84], як *cuckoo*, а також *buzz, crack, growl, hum, plop, roar, squeak, squeal, and whizz*, і вторинну ономатопею, яка «викликає асоціації» [75, с. 274], переважно з рухом, як *quiver, slink, wriggle*, або з «якоюсь фізичною або моральною якістю, звичайно неприємною» [84, с. 84], як *gloom, grumpy, slimy*. Хоча, як зазначає сам Радден, границі між первинною і вторинною ономатопеєю є доволі розмитими.

Ономатопея опиняється у фокусі уваги дослідників *ідіофонів*, тобто «слів, які відображають яскраві сенсорні сцени імітаційним способом» [4, с. 1]. Найчастіше ідіофони асоціюються з рухом, як наприклад, *wriggle, wiggle, squiggle, jiggle*. Проте дослідники зазначають, що «[я]кщо мова має ідіофони руху, в ній можна буде знайти й ідіофони звуків. Якщо мова має ідіофони візуальних патернів... в ній знайдуться ідіофони рухів і звуків» [25, с. 663].

Ці асоціації досягаються за допомогою *фонестем*, тобто значущих сполучень звуків. Наприклад, наведені вище слова *wriggle, wiggle, squiggle, jiggle* мають спільну фонестему /ɪgəl/, яка пробуджує асоціацію зі швидким коротким і нерегулярним рухом; *struggle, strive, strain* – спільну фонестему /str/, яка викликає асоціацію з докладанням зусиль; *crack, crush, crunch* – спільну фонестему /kr/, яка асоціюється з руйнуванням [75]; *glimmer, glitter, glow* – спільну фонестему /gl/, яка викликає асоціації зі світлом або зором (зокрема, доведено, що 60% слів у «Webster's 7th Collegiate Dictionary», які починаються з /gl-, мають саме такі значення [9]).

Одним з найбільш відомих виявів звукового символізму є так званий «буба-кікі ефект» («bouba-kiki effect»), тобто експериментально встановлені звукосимволічні співвідношення між дзвінками приголосними і відкритими голосними заднього ряду, як в нонсенс-слові *bouba*, і закругленими, плавними формами, а також між глухими придиховими приголосними і закритими голосними переднього ряду, як в *kiki*, і гострими, уривчастими формами [22; 52].

Діаграмна іконічність віддзеркалює «сприйману схожість між двома типами відношень: відношенням між знаками і відношенням між значеннями або референтами у сприйманій реальності» [75, с. 270]. Класичним прикладом діаграмної іконічності, наведеним Якобсоном [46], є висловлення, приписуване Цезарю, *Veni, vidi, vici* (*Прийшов, побачив, підкорив*), де порядок дієслів-присудків відтворює хронологію подій.

Асоціативна іконічність пояснюється як формування парадигмальних асоціативних зв'язків між звуконаслідувальними словами зі спільними фонестемами на основі алітерації, асонансу і римування, як власне у *Veni, vidi, vici*, де на додаток до анафоричної алітерації асонанс між *vidi* і *vici* «сигналізує зростаючу значущість подій» [66, с. 305–307]. Асоціативна іконічність передбачає взаємодію фонологічної образної і діаграмної іконічності.

Для обґрунтування вмотивованості / тілесності мови з усіх перелічених модусів і типів іконічності значущими є, насамперед, ті, які виявляються не в системі мови, а в живій комунікації, де вони постають як схожість певних властивостей комунікаційної форми (доступних нам і відкритих для сприйняття іншими учасниками взаємодії способів вираження смислів – звуків, міміки, жестів, рухів тіла, у тому числі і, насамперед, артикуляційних рухів шелеп у процесі озвучення думки) і певних сенсорно-моторно сприйманих властивостей відповідних референтів.

Комунікаційна функція іконічних та індексних тілесних рухів є точкою опори найбільш потужних теорій онтогенезу і філогенезу, звернення до яких є необхідним, оскільки вони дозволяють розгледіти те, що «не лежить на поверхні».

Експериментальні дослідження онтогенезу свідчать про основоположну роль іконічності в процесі набуття мови дитиною. Зокрема, доведено, що фонестема є фізіологічною реальністю для дошкільнят, тобто діти усвідомлюють і переживають активовані фонестемами асоціації [9]; ономотопейні слова створюють фонетичні і лексичні лекала для засвоєння конвенційних слів, «служать механізмом завантаження (bootstrapping mechanism) для вивчення слів» [53, с. 40]; 11-місячні немовлята демонструють здатність асоціювати артикуляційні властивості звуків з певними формами об'єктів, подібно до «буба-кікі ефекту» [45, с. 6].

У роботах вчених, які розглядають описувані процеси в динаміці їхнього розвитку [26; 27; 71; 72; 75], все міцніше утверджується думка, що доцільність символу не доцільно протиставляти вмотивованості ікони та індексу, оскільки доцільність є побічним наслідком формування символів у ході становлення первинно і фундаментально іконічної та індексної мовної системи. Йдеться про те, що багаторазово повторюване вживання форми в комунікаційних обмінах приводить до втрати іконічності, а з цим і вмотивованості, і набуття, натомість, конвенційності / доцільності. Іконічна / індексна схожість / суміжність між формою і значенням / референтом знаку з часом стирається і форма сприймається скоріше як символічна, аніж іконічна. Скажімо, англійське конвенційне слово *laugh* має небагато спільного з іконічним давньоанглійським *hlæhhan*, від якого воно походить. Подібним чином 60% з 1,500 англійських іконічних лексем повністю конвенціоналізувалися в сучасній англійській мові, дякуючи звуковим змінам і морфемній інтеграції [36]. В давній американській жестовій мові знак *дім* був комбінацією двох простих знаків – знаку *істи* (складена в пучок долоня торкається рота) і знаку *спати* (розкрита долоня на щопі). Наразі цей жест перетворився в два швидких торкання щопі долонею, складеною в пучок [20].

З урахуванням сказаного вище вважаю необхідним звернутися до досліджень онтогенезу і філогенезу

незу в пошуках природного підґрунтя образ-схем, яке б могло сформуватися на основі іконічних та індексних структур в комунікаційних процесах.

2.3. Іконічність та індексність в онтогенезі

Значущість іконічності в процесах онтогенезу підкреслював автор генетичної епістемології Жан Піаже, в системі понять якого онтогенез постає як розвиток біологічного організму, спрямованого на досягнення гомеостазу із середовищем.

Піаже [73] описує ментальні структури, які утворюються в результаті взаємодії дитини з фізичним і соціальним оточенням, в термінах **когнітивних схем**, джерелом яких, як і образ-схем когнітивних лінгвістів, є схеми Канта. Піаже поділяє когнітивні схеми на три типи:

1) сенсорно-моторні схеми (неусвідомлювані іконічні образи поточних дій);

2) символічні схеми (більш-менш усвідомлювані динамічні образи непоточних дій, що формують місток між іконічним імітуванням і символічною абстрагованістю);

3) знакові схеми (операційні репрезентації внутрішньої ментальної активності над об'єктами думки).

Наголошу, що саме знакові схеми, а не символічні схеми Піаже є співвідносними з символічними знаками у тлумаченні Пірса. Символьні схеми Піаже є «і інтеріоризованим сенсорно-моторним імітуванням, і чернеткою репрезентаційного імітування» [там само, с. 279]. Це імітування, яке «було інтеріоризовано як чернетка для майбутнього екстеріоризованого імітування, і яке є точкою перетину між сенсорно-моторним і репрезентаційним» [там само]. Символьні схеми є продуктом імітування, яке проходить шлях від конкретного імітування поточної дії через відсторонене імітування непоточної (минулої) дії – до репрезентаційного символічного імітування, де «внутрішній образ [ментальна репрезентація / концептуальний зміст – А. М.] передусє зовнішньому жесту [формі / означальному – А. М.], який є копією «внутрішньої моделі», що гарантує зв'язок між реальною проте відсутньою моделлю [реальною дією / референтом – А. М.], та її імітаційною репродукцією» [там само].

Символьні схеми забезпечують набуття мови: «[ц]ей специфічний зв'язок між означальними і означуваними є характерним для нової функції, яка перевершує сенсорно-моторну активність і може бути охарактеризована як символічна функція. Ця функція уможливорює набуття мови або колективних знаків» [там само, с. 278]. Іншими словами, в розумінні Піаже символічні схеми є продуктом інтеріоризації іконічного імітування.

Не можу не зазначити, що (попри значні розбіжності в їхніх концепціях) положення Піаже викликають асоціацію з феноменом «вроснування» Лева Виготського, де зовнішня психічна операція, що

спирається на використання знаків, заходить все-редину, стає внутрішньою операцією і цей перехід є загальним законом для розвитку усіх вищих психічних функцій, які виникають первинно як форми діяльності у співробітництві і лише потім переносяться дитиною у сферу своїх психологічних форм діяльності [86].

Іконічність та індексність опиняються в центрі уваги авторів інтерсуб'єктивних теорій онтогенезу, де інтерсуб'єктивність розуміють як вроджену вмотивованість дитини діяти і набувати досвід у значущій афективній взаємодії з іншими людськими істотами, що, в кінцевому підсумку, уможливорює оволодіння культурою і мовою свого соціального оточення [15; 62; 76; 82; 83]. На позначення різних стадій формування інтерсуб'єктивності вживають терміни: «пренатальна інтерсуб'єктивність» [62], «первинна інтерсуб'єктивність» [82], «вторинна інтерсуб'єктивність» [82; 83] та «третинна інтерсуб'єктивність» [62].

Зокрема, Улріке Людтке називає комунікаційні обміни між матір'ю і ще ненародженою дитиною протонаративами, «що здійснюються на основі спільного внутрішнього 'об'єкта референції» [62, с. 328]: індивідуальних, проте поділюваних психофізіологічних, пропріоцептивних та анатомічних «Я» – матері та ембріона. Звертаючись до семіотики, Людтке іменує модус комунікації, притаманний пренатальній інтерсуб'єктивності, іконічним, оскільки рухи ще ненародженої дитини демонструють подібність до рухів тіла матері; вони «просочені» (permeated) маніфестаціями тілесного дискомфорту або навпаки комфорту у ході взаємозалежної спільно-автономного регулювання. У такому ракурсі мати і дитина постають як іконічні означальні, а процес смислотворення описується в термінах настроювання на смисл (meaning attunement), тобто «інтерсуб'єктивного конструювання, неоголошення та оцінювання» [там само, с. 329]. Зі сторони матері настроювання передбачає перебування у стані постійного моніторингу і оцінювання процесів, що відбуваються між нею і реальним (тим, яке вона відчуває) і віртуальним (тим, яке вона уявляє) немовлям.

Первинна інтерсуб'єктивність (від народження до 9 місяців) осмислюється в термінах «емоційно важливих наративів» [там само, с. 329]. Учасники комунікації мають спільні об'єкти референції «на перетині внутрішнього і зовнішнього світу» [там само, сс. 329–330]. Настроювання на смисл між немовлям та матір'ю розглядається як процес іконічний і водночас індексний. Кожна експресивна форма (мімічно-жестова та/чи звукова) тлумачиться як означальне (інтерсеміотичне означальне, що створює інтерсеміотичний дисплей), а кожна респонсивна реакція на таку експресивну форму демонструє іконічність, як у випадку мімічного імітування або індексність як у випадку інтенційного

погляду, спрямованого один на одного із запитанням або спонуканням.

Людтке осмислює вторинну інтерсуб'єктивність (від 9–14 місяців до 3–4 років) як перехід від долінгвістичної до протолінгвістичної семіотики, де в силу вступає когнітивний контроль. Комунікатори мають спільні конкретні об'єкти референції, які є предметом ігрового емоційного наративу. Настроювання на смисл досягається символічно, якщо лінгвістичне означальне (наприклад, слово *doll* – лялька) використовується для називання об'єкта спільного інтересу у супроводі індексних знаків оцінювання спільного настроювання.

Третинна інтерсуб'єктивність досягається у віці 4 років, коли «когнітивний контроль набуває культурно прийнятих форм» [там само, с. 332]. Інтерсуб'єктивна взаємодія здійснюється стосовно абстрактних об'єктів референції (наприклад, концептів втомленість або пунктуальність). Настроювання на смисл тут є повністю символічним.

Певною мірою висновки Людтке перегукуються з положеннями Піаже, оскільки обое фактично стверджують, що іконічні та індексні структури створюють природно вмотивовану комунікаційну систему, яка стає підґрунтям для набуття мовних символів. Різниця лише в тому що Людтке, як і інші автори інтерсуб'єктивних теорій онтогенезу, фокусується на *взаємодії розумів* в комунікаційних процесах, а Піаже – на когнітивних процесах в *індивідуальному розумі*.

2.4. Іконічність та індексність у філогенезі

Синтезуючи ідеї авторів найбільш значущих сучасних гіпотез походження мови, Вільям Текумсе Фітч [78], який сам є автором впливової музичної гіпотези походження мови, формулює узагальнюючу гіпотезу, яка включає чотири стадії еволюції, описує процес набуття усіх компонентів мовної здатності (вокалізації, семантики / прагматики і синтаксису), а також усі модальності / способи екстеріоризації ментальних структур, і охоплює період від відмежування первісних людей від інших приматів (5–8 мільйонів років тому) до формування *Homo sapiens* (200–85 тисяч років тому).

Не вдаючись до деталізації, зосереджуся на ролі іконічності та індексності в цих процесах.

Стадія 1 – «навчання вокалізаціям: співучі австралопітеки» або «просодична протомова» [там само, с. 22] фактично відповідає гіпотезі музичної протомови Чарльза Дарвіна [23] і передбачає набуття предками сучасної людини здатності продукувати комплексні ланцюжки вокалізацій шляхом імітування в еволюційних процесах, подібних до навчання співу пташиного потомства. Надаючи пріоритету вокалізації, Дарвін, у той же час, враховував роль жестів у становленні комунікаційної системи первісної людини: «[н]е викликає сумнівів, що мова завдячує своїм походженням імітуванню та моди-

фікації, за підтримки знаків і жестів, різноманітних природних звуків, голосів інших тварин та інстинктивних криків власне людини» [там само, с. 56].

Услід за Дарвіном, Текумсе Фітч вважає тригером цих процесів статевий добір: володіння вокалізаціями сприяло виживанню, виконуючи низку комунікаційних функцій. Результатом цієї стадії стало набуття прямих нейронних зв'язків між моторними ділянками кори головного мозку і моторними нейронами, які контролюють рухи гортані, що уможливило здійснення нейронного контролю над вокальним апаратом.

Стадія 2 – «мімезис: мімічні Homo erectus» [78, с. 22] співвідносна з гіпотезою тілесного мімезису Мерліна Дональда [29], де *тілесний мімезис* (грец. *μίμησις* – наслідування, *mimeistkai* – імітувати) постає як іконічно-індексна когнітивно-комунікаційна культура, яка стала предтечою більш складних систем комунікацій, включно з мовою. Ця стадія включає поєднання набутого контролю над вокалізаціями з перед-існуючою здатністю Номо жестикулювати, продуктом чого стало створення *мімічної протомови*, тобто непропозиційної комунікаційної системи, яка включала жести, групові дисплеї та ритуали і протослова, і функціонувала як «утілеснена дія-метафора» [30, с. 206], яка допомагала вирішити виклики селективного тиску: об'єднання в групи задля виконання численних завдань – від виготовлення знарядь, необхідних для виживання, до регулювання статевих відносин.

Стадія 3 – «пропозиційне значення»: «семантичні Номо antecessor» [78, с. 22] є специфічною для людини, на відміну від двох попередніх. Головною інновацією цієї стадії є надання складним мімічним фразам (послідовностям рухів і звуків) соціально поділюваного пропозиційного значення. Текумсе Фітч солідаризується з Алісон Рей [87] і Майклом Арбібом [5], заперечуючи існування однослівної стадії протомови, де б ізольовані протослова виконували роль будівельних блоків. На його думку, протомова передбачала продукування цілісних фраз, а слова виокремлювалися з них тими, хто їх сприймав та їм навчався. «Зі структурної точки зору, пропозиційна протомова, як і попередня мімічна, залишалася лінійною, проте її лінійні послідовності вже певною мірою відбивали структурну ієрархію, що корінилася в перед-існуючій ієрархічній структурі думки, хоча специфічних синтаксичних маркерів такої структури ще не існувало» [78, с. 22]. Комунікатори намагалися виразити ієрархічні синтаксичні відношення за допомогою порядку слів, пауз і пролонгацій.

Рушійною селективною силою цієї інновації визнається родинний добір, оскільки він вирішує проблему подолання недовіри до «дешевих слів», за допомогою яких легко ввести в оману, і забезпечує утвердження обміну інформацією як еволюційно стабільної стратегії.

Стадія 4 – «синтаксичні Homo sapiens» знаменується появою «багатої соціальної комунікаційної 'екосистеми', в яку від народження включалися діти, що змушувало їх конкурувати за успішне засвоєння інформації, яка передавалася комунікаційними сигналами. Це створювало селективний тиск, який змушував дітей швидко і успішно їх засвоювати і узагальнювати» [там само, с. 23]. Продуктом усіх цих процесів стала здатність сприймати і будувати речення ієрархічної структури, яка від початку закріплювалася в дітях, проте нікуди не зникала в дорослому віці.

Полемізуючи з Хомським, Текумсе Фітч поділяє з іншими вченими, зокрема, з Дональдом [29; 30], автором гіпотези тілесного мімезису, і Терренсом Діконом [24], автором гіпотези ко-еволюції мозку і мови, думку, що складність, яку демонструє синтаксис сучасних мов, виникла у ході *культурної еволюції* і не потребувала нових нейронних змін.

Як переконує нас Дональд, мова виникає у взаємодії з оточенням, конкретніше, «із взаємодій кількох мозків» [30, с. 205] «в розподіленій когнітивній системі, проте функціонує в локальній когнітивній системі, в індивідуальному мозку. Це дитина інтерактивної культурної уяви, тобто зіткнення груп мозків» [там само, с. 208]. З цієї логіки випливає, що, «складність мови запроваджується ззовні» [там само, с. 205]; складна організація мови, включно з синтаксисом, «відбиває складнощі викликів з боку інтерактивного оточення, яке її породжує» [там само].

Для Дональда таким інтерактивним оточенням є культура: еволюція культури передуює появі мови і спричиняє її появу. Мовленнєві взаємодії мозків «є зовсім не символічними... у внутрішніх операціях» [30, с. 205]; оригінальна інтерактивна логіка мови є «мімічною в Аристотелівському сенсі, тобто аналоговою, тілесною логікою, що базується на потужній здатності до процедурного навчання і мімічного вираження» [там само, сс. 207–208].

Це положення перегукується з висновками Терренса Дікона: «[с]имвольна референція ... не базується на довільній кореляції і наборі унікальних для людини ментальних алгоритмів, а натомість спирається на взаємозалежності вищого порядку з іконічними та індексними відношеннями» [24, с. 404].

Таким чином, провідні дослідники філогенезу відзначають, що у процесі набуття мови ключову роль відігравала здатність людини відтворювати мультимодальні іконічні та індексні тілесні знаки в когнітивно-комунікаційній взаємодії з іншими людьми для побудови спільної системи репрезентацій.

2.5. Мімічні схеми як підґрунтя утілесненості мови

Спираючись на ідеї Піаже [73] і Дональда [29; 30], Йордан Златев [88] обґрунтовує поняття *мімічної схеми* як альтернативи образ-схеми.

Фактично, мімічні схеми співвідносні зі схемами-символами Піаже і є виявами тілесного мімезису Дональда. Прикладами мімічних схем є наша тілесна пам'ять виконання таких елементарних дій як вдаряти ногою, цілувати, їсти, сидіти, стояти, стрибати, бігти, викидати.

Як вияви тілесного мімезису мімічні схеми характеризуються такими властивостями [88]:

1) є **крос-модальними**: «породжуються картуванням між пропріоцепцією [сприйняттям положення і зміни положення власного тіла у просторі – А. М.] та іншою модальністю» [там само, с. 320];

2) є «структурами живого (феноменального, досвідного) тілесного значення, які є **доступними свідомості**» [там само, с. 325], підлягають контролю свідомості;

3) виконують **репрезентаційну функцію** (мімічна дія іконічно або індексно співвідноситься з якимось об'єктом, подією, тобто є репрезентацією об'єкта / події); як репрезентаційні структури, вони «розрізняються з тим, що вони заміщають і можуть задіятися відкрито (як пантоміма або жест) або закрито (як ментальні образи)» [там само, с. 326];

4) виконують **комунікаційну функцію**: «суб'єкт інтенційно виконує дію для того, щоб вона репрезентувала об'єкт / подію для іншого» [там само, с. 320];

5) реалізують **інтерсуб'єктивну функцію**, тобто «можуть дорефлексивно поділитися іншими, оскільки вони (звичайно) виникають з імітування» [там само, с. 326].

На жаль, Златев не розкриває ці положення на прикладах, зосереджуючись на теоретичному аспекті проблеми. Спробую зробити це, звернувшись до результатів дослідження, автор якого на підставі аналізу слів на позначення основної їжі в 66 мовах, дійшов висновку, що переважна більшість таких слів містять лабіальний приголосний, за яким слідує голосний заднього ряду типу /ра-/, під час артикуляції яких рот є достатньо широко відкритим [49], як в українському слові *пальниця*. Справа в тому, що такий рух артикуляційних м'язів рота є іконічним руху рота в ситуації, коли людина збирається з'їсти шматок їжі. На основі цих даних можна зробити висновок, що описаний рух втілює мімічну схему їсти.

Ця мімічна схема:

1) виникає як результат крос-модального картування між зоровим сприйняттям рухів щелеп, які імітують поїдання їжі і, водночас, є артикуляційними жестами, які продукуються при називанні їжі, слуховим сприйняттям відповідних звуків і пропріоцептивним феноменологічним відчуттям відповідних рухів щелеп;

2) підлягає контролю свідомості – ми свідомо здійснюємо імітаційні рухи;

3) виконує репрезентаційну функцію – імітування процесу поїдання їжі іконічно репрезентує цей процес і індексно (метонімічно) їжу;

4) реалізує різні комунікаційні функції в залежності від потреб мовця в конкретній ситуації: за допомогою іконічного артикуляційного імітування в супроводі іконічних та індексних жестів ми можемо попросити дати нам їжі, запропонувати їжу іншим, подякувати за їжу, відмовитися від їжі, спитати, де їжа, тощо;

5) є інтерсуб'єктивно доступною, оскільки є втіленою в імітуванні і відтак відкритою для сприйняття.

Узагальнюючи сказане, можна припустити, що мімічна схема їсти, втілена іконічними та індексними знаками, фактично лежить в основі символічних знаків, що позначають їжу, тобто слів на позначення їжі, які вимовляються за участі описаних вище артикуляційних жестів.

Порівнюючи мімічні схеми з образ-схемами, слід констатувати, що з усіх перелічених властивостей тілесного мімезису образ-схеми володіють лише здатністю до «закритої» репрезентації і тому є інструментом індивідуальної когніції. Що стосується комунікації, навряд чи можливо собі уявити, що хтось, не обізнаний з системою понять когнітивної лінгвістики, проінтерпретує речення-висловлення *He is in love* в термінах образ-схеми КОНТЕЙНЕР. І навіть, якщо мовець володіє відповідними знаннями, це ніяким чином не полегшить комунікацію, оскільки ця образ-схема, як і усі інші, не підлягає екстеріоризації, «не виходить назовні» і відтак *не володіє відкритою для сприйняття тілесністю*. В силу її абстрактності, ця образ-схема має сенс лише як опора когніції в індивідуальному розумі і у цьому сенсі вона нічим не відрізняється від амодальних символічних репрезентацій, які використовуються для здійснення металічних операцій в мові думки (language of thought) Фодора [37].

Натомість, мімічні схеми є відкритими для сприйняття і тому створюють комунікаційні опори. Навіть якщо не знати ніякої мови, навряд чи виникнуть труднощі з продукуванням та інтерпретацією прохання *дати чогось поїсти* на основі мімічної схеми їсти, оскільки ця мімічна схема є в буквальному сенсі втіленою в наших імітаційних тілесних діях і відтак є відкритою для сприйняття, інтерсуб'єктивно доступною. Як і сприйняття позамовної дійсності, сприйняття цієї схеми є мультимодальним (залучає слуховий, зоровий і пропріоцептивний модуси нашої сенсорно-моторної системи) і крос-модальним (у процесі сприйняття й інтерпретації відбувається картування інформації між цими модусами).

Щоправда, образ-схеми, як і мімічні схеми екстеріоризуються в супроводжуючих мовлення жестах; проте, перші несвідомо, а другі – свідомо [17].

У якості прикладу несвідомого жесту наводиться лінійний горизонтальний рух руки в неспецифічному / немаркованому положенні, що є виявом образ-схеми шлях. Через його абстрактність об-

раз-схемний жест перебуває поза фокусом свідомості мовця, а значить не потрапляє у фокус уваги інших комунікаторів, залишаючись непоміченим і неінтерпретованим. Відтак, образ-схемний жест не виконує ні комунікаційної, ні інтерсуб'єктивної функцій.

У якості прикладу свідомого жесту, побудованого на мімічній схемі викидати, наводиться напружений рух (зверху вниз або горизонтально) рукою, що перебуває у специфічному / маркованому положенні – пряма відкрита долонею донизу. Такий жест супроводжує мовлення суб'єктів, які відмовляються від чогось або заперечують щось. В основі жесту – образ мімічної дії, яку суб'єкт виконує, коли позбавляється чогось непотрібного, витираючи / викидаючи або змітаючи його з поверхні. Відтак, ідея, яка не заслуговує на увагу суб'єкта (непотрібна, така, від якої він відмовляється), уподібнюється об'єкту, якого суб'єкт позбавляється.

Перебуваючи у фокусі свідомості (а значить і у фокусі уваги, оскільки увага і є фокусом свідомості), мімічний жест потрапляє і у фокус уваги інших суб'єктів, присутніх в ситуації комунікації, оскільки, як доводить Майкл Томаселло і його численні однодумці, ключовою когнітивною здатністю, яка забезпечує формування когнітивних схем у процесі онтогенезу, є здатність *спільно фокусувати увагу на об'єкті* (joint attentional focus) і здатність *поділяти інтенційні стани інших* (shared intentionality) [79–81].

Крім того, мімічний жест привертає увагу ще й тому, що він є **афективним**, тобто передає не лише інформацію, а й емоції; у випадку описуваної мімічної схеми – негативні емоції, що супроводжують відмову. Златев [88] наголошує на афективності мімічних схем, протиставляючи феноменологічні відчуття суб'єкта, що втілює й інтерпретує схеми вдаряти ногою і цілувати.

Нарешті, надзвичайно важливим аспектом мімічних схем є їхня інтерсуб'єктивна відкритість для сприйняття іншими. Як доводить емпірична когнітивна наука, інтерсуб'єктивність як здатність поділяти ментальні та афективні стани інших є психофізіологічною реальністю, втіленою у феномені **дзеркальних нейронів**. Цей феномен полягає в тому, що одні й ті самі ланцюжки нейронів активуються, коли ми (як до речі, і наші найближчі еволюційні родичі макаки [28]) виконуємо певну елементарну фізичну дію / спостерігаємо за виконанням такої дії іншими / уявляємо виконання такої дії [38]; відчуваємо певні емоції, що виявляються в наших мімічних рухах й спостерігаємо за іншим суб'єктом, який відчуває подібні емоції [39]; сприймаємо слова, які позначають фізичні дії і емоції [85]. Іншими словами, дякуючи дзеркальним процесам у нашому мозку, ми можемо сприймати і розуміти ментальні стани, емоції і настрої інших через сприйняття їхньої міміки, жестів, постави тіла, інтонації та інших

виявів комунікаційної поведінки в конкретній ситуації взаємодії.

Повертаючись до порівняння образ-схем і мімічних схем, не можу не зауважити, що проблема образ-схем як закритих репрезентацій висвітлює загальну проблему когнітивної лінгвістики, яка виникає внаслідок того, що, попри переконливість теоретичних обґрунтувань концепції мови як продукту нашої тілесної взаємодії зі світом, когнітивні лінгвісти, принаймні автори теорії образ-схем, не аналізують взаємодії однієї людини з іншою в комунікації (див. критичний аналіз [1; 63]), і власне іконічна / індексна тілесність, яка мотивує мовне значення і яка відкривається нашому сенсорно-моторному сприйняттю в ситуації комунікації, залишається поза межами їхньої уваги. Відповідно, як це не парадоксально, поза межами їхньої уваги опиняється й інтерсуб'єктивна природа діяльності людини – когнітивної, комунікаційної і власне мовної.

З огляду на сказане вище, видається доцільним відійти від протиставлення «образ-схеми vs. мімічні схеми», а натомість припустити, що мімічні схеми є більш базовими структурами порівняно з образ-схемами. Скажімо, образ-схема низ – верх (вертикальність) могла сформуватися лише на основі таких мімічних дій як стояння, сидіння, стрибання [70]. Доцільно припустити, що образ-схеми формуються на основі мімічних схем, забезпечуючи інтеріоризацію інтерсуб'єктивно доступного тілесного досвіду і створюючи точку перетину між імітаційним (іконічним / індексним) і репрезентаційним (символьним).

3. ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ

1. Результати проведеного аналізу теоретично обґрунтовують гіпотезу дослідження, згідно з якою функціонування мови (в ситуації комунікації, онтогенезі і філогенезі) уможливорюється інтерсуб'єктивним відчуттям-переживанням-усвідомленням мультимодального тілесного досвіду, який є продуктом інтеріоризації первинно іконічних та індексних комунікаційних взаємодій стосовно об'єктів світу в різноманітних поточних ситуаційних контекстах. Емпіричне обґрунтування цього припущення вирішило б проблему утілесненості мови.

2. Мову можна зрозуміти лише в контексті комунікації, де мовна дія є невід'ємною ланкою комунікаційної дії, втілюваної мультимодальними способами екстеріоризації семантично-прагматичних смислів – звуковими (мовленням, інтонацією мовлення) і візуальними (мімікою, артикуляційними рухами щелеп, жестами, руками тіла), що функціонують як інтерсуб'єктивно доступні іконічні / індексні опори у процесі взаємодії людини зі світом.

3. Було б наївно думати, що ми – лінгвісти – зможемо надати задовільне пояснення феномена мови, обмежившись системою понять і інструментів

лінгвістики. Наблизитись до розуміння мови можна, лише, задіявши набутки усіх існуючих царин наукового пошуку: філософії (зокрема і передусім, феноменології), антропології, психології, біології,

етології, нейрофізіології і нейропсихології, робототехніки, соціології та інших дисциплін, які є здатними висвітлити властивості мови як когнітивної діяльності людини.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Мартинюк, А. П. (2020). Проблема смислотворення в комунікації. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія: Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов*, 91.
2. Потебня, А. А. (1892). *Мысль и языкъ*. Типографія Адольфа Дарре. (Оригінальну роботу опубліковано 1862).
3. Сосюр, Ф. де. (1998). *Курс загальної лінгвістики*. (А. Корнійчук, & К. Тищенко, Перекл.). Основи. (Оригінальну роботу опубліковано 1915).
4. Akita, K., & Dingemanse, M. (2019). Ideophones (mimetics, expressives). In M. Aronoff (Ed.), *Oxford research encyclopedia of linguistics* (pp. 1–18). Oxford University Press.
5. Arbib, M. A. (2017). *Toward the language-ready brain: Biological evolution and primate comparisons*. *Psychonomic Bulletin & Review*, 24(1), 142–150.
6. Barsalou, L. W. (1999). Perceptual symbol systems. *Behavioral and Brain Sciences*, 22, 577–609.
7. Barsalou, L. W. (2009). Situating concepts. In P. Robbins, & M. Aydede (Eds.), *The Cambridge handbook of situated cognition* (pp. 236–263). Cambridge University Press.
8. Benczes, R. (2019). *Rhyme over reason: Phonological motivation in English*. Cambridge University Press.
9. Bergen, B. K. (2004). The psychological reality of phonaestemes. *Language*, 80(2), 290–311.
10. Bergen, B. (2012). *Louder than words: the new science of how the mind makes meaning*. Basic Books.
11. Bergen, B. K., & Chang, N. (2005). Embodied construction grammar in simulation-based language understanding. In J.-O. Östman, & M. Fried (Eds.), *Construction grammars: Cognitive grounding and theoretical extensions* (pp. 147–190). John Benjamins.
12. Blasi, D. E., Wichmann, S., Hammarström, H., Stadler P. F., & Christiansen, M. H. (2016). Sound–meaning association biases evidenced across thousands of languages. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 113(39), 10818–10823.
13. Bolinger, D. L. (1949). The sign is not arbitrary. *Boletín del Instituto Caro y Cuervo (= Thesaurus)*, 5, 52–62.
14. Bolinger, D. (1985). The inherent iconism of intonation. In J. Haiman (Ed.), *Iconicity in syntax* (pp. 97–108). John Benjamins.
15. Bråten, S. (2009). *The intersubjective mirror in infant learning and evolution of speech*. John Benjamins.
16. Bybee, J. (2010). *Language, usage and cognition*. Cambridge University Press.
17. Cienki, A. (2013). Image schemas and mimetic schemas in cognitive linguistics and gesture studies. *Review of Cognitive Linguistics*, 11(2), 417–432.
18. Chomsky, N. (1957). *Syntactic structures*. Mouton.
19. Chomsky, N. (2017). The language capacity: Architecture and evolution. *Psychonomic Bulletin & Review*, 24, 200–203.
20. Corballis, M. (2012). The origins of language in manual gestures. In M. Tallerman, & K. R. Gibson (Eds.), *The Oxford handbook of language evolution* (pp. 382–386). Oxford University Press.
21. Croft, W. (2001). *Radical construction grammar: Syntactic theory in typological perspective*. Oxford University Press.
22. Cwiek, A., Fuchs, S., Draxler, C., Asu, E. L., Dediu, D., Hiovain, K., ... & Winter, B. (2022). The bouba/kiki effect is robust across cultures and writing systems. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, 377(1841), 20200390.
23. Darwin, C. (1871). *The descent of man and selection in relation to sex*. John Murray.
24. Deacon, T. W. (2012). The symbol concept. In M. Tallerman, & K.R. Gibson (Eds.), *The Oxford handbook of language evolution* (pp. 393–405). Oxford University Press.
25. Dingemanse, M. (2012). Advances in the cross-linguistic study of ideophones. *Language and linguistics compass*, 6(10), 654–672.
26. Dingemanse, M., Blasi, D. E., Lupyan, G., Christiansen, M. H., & Monaghan, P. (2015). Arbitrariness, iconicity, and systematicity in language. *Trends in Cognitive Sciences*, 19(10), 603–615.
27. Dingemanse, M., Perlman, M., & Perniss, P. (2020). Construals of iconicity: Experimental approaches to form–meaning resemblances in language. *Language and Cognition*, 12(1), 1–14.
28. Di Pellegrino, G., Fadiga, L., Fogassi, L., Gallese, V., & Rizzolatti G. (1992). Understanding motor events: a neurophysiological study. *Experimental Brain Research*. 91(1), 176–180.
29. Donald, M. (1991). *Origins of the modern mind: Three stages in the evolution of culture and cognition*. Harvard University Press.
30. Donald, M. (2017). Key cognitive preconditions for the evolution of language. *Psychonomic Bulletin & Review*, 24, 204–208.
31. Dove, G. O. (2022). Rethinking the role of language in embodied cognition. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, 378, 20210375. <https://doi.org/10.1098/rstb.2021.0375>
32. Everett, D. (2017). *How language began: The story of humanity's greatest invention*. Liveright.
33. Feldman, J. (2006). *From molecule to metaphor: a neural theory of language*. MIT Press.
34. Fillmore, C. (1968). The case for case. In E. Bach, & R. T. Harms (Eds.), *Universals in linguistic theory* (pp. 1–88). Holt, Rinehart & Winston

35. Fillmore, C. (1982). Frame semantics. In Linguistic Society of Korea (Ed.), *Linguistics in the morning calm* (pp. 111–137). Hanshin Publishing.
36. Flaksman, M. (2017). Iconic treadmill hypothesis: the reasons behind continuous onomatopoeic coinage. In A. Zirker, M. Bauer, O. Fischer, & C. Ljungberg (Eds.), *Dimensions of iconicity. Vol. 15. Iconicity in language and literature* (pp. 15–38). John Benjamins.
37. Fodor, J. A. (1975). *The language of thought*. Harvard University.
38. Gallese, V. (2001). The «shared manifold» hypothesis: from mirror neurons to empathy. *Journal of Consciousness Studies*, 8, 33–50.
39. Gallese, V., Fadiga, L., Fogassi, L., & Rizzolatti, G. (1996). Action recognition in the premotor cortex. *Brain*, 119, 593–609.
40. Givón, T. (1985). Iconicity, isomorphism and non-arbitrary coding in syntax. In J. Haiman (Ed.), *Iconicity in syntax* (pp. 187–219). John Benjamins.
41. Goldberg, A. (2003). Constructions: a new theoretical approach to language. *Trends in Cognitive Sciences*, 7(5), 219–24.
42. Goldberg, A. (2006). *Constructions at work: The nature of generalizing in language*. Oxford University Press.
43. Hiraga, M. K. (1994). Diagrams and metaphors: Iconic aspects of language. *Journal of Pragmatics*, 22, 5–21.
44. Hjelmslev, L. (1953). *Prolegomena to a theory of language* (F. J. Whitfield, Trans.). Indiana University Press (Original work published 1943).
45. Imai, M., & Kita, S. (2014). The sound symbolism bootstrapping hypothesis for language acquisition and language evolution. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, 369, 20130298.
46. Jakobson, R. (1965). Quest for the essence of language. *Diogenes*, 13(51), 21–37.
47. Johnson, M. (1987). *The body in the mind: the bodily basis of meaning, imagination, and reason*. University of Chicago Press.
48. Johnson, M. (2018). The embodiment of language. In A. Newen, L. De Bruin, & S. Gallagher (Eds.), *The Oxford handbook of 4E cognition* (pp. 623–640). Oxford University Press.
49. Joo, I. (2023). The sound symbolism of food: The frequency of initial /PA/ in words for (staple) food. *Linguistics*, 35(1), 33–46.
50. Kant, I. (1990). *Critique of pure reason*. (J. M. D. Meiklejohn, Trans.). Prometheus Books. (Original work published 1781).
51. Kemmerer, D. (2020). *Cognitive neuroscience of language* (2nd ed.). Psychology Press.
52. Köhler, W. (1929). *Gestalt psychology*. Liveright Publishing Corporation.
53. Laing, C. E. (2014). A phonological analysis of onomatopoeia in early word production. *First Language*, 34(5), 387–405.
54. Lakoff, G. (1977). Linguistic gestalts. In W. A. Beach, S. E. Fox, & S. Philosoph (Eds.), *Papers from the 13th Regional Meeting, Chicago Linguistics Society*. (pp. 236–287). Chicago Linguistic Society.
55. Lakoff, G. (1987). *Women, fire and other dangerous things: What categories reveal about mind*. University of Chicago Press.
56. Lakoff, G. (2012). Foreword. In B. Bergen, *Louder than words: the new science of how the mind makes meaning* (pp. ix–xi). Basic Books.
57. Lakoff, G., & Johnson, M. (2003) *Metaphors we live by*. University of Chicago Press. (Original work published 1980).
58. Langacker, R. (1987). *Foundations of cognitive grammar. Volume I*. Stanford University Press
59. Langacker, R. W. (2000). A dynamic usage-based model. In M. Barlow, & S. Kemmer (Eds.), *Usage-based models of language* (pp. 1–64). CSLI Publications.
60. Langacker, R. (2008). *Cognitive grammar: A basic introduction*. Oxford University Press.
61. Love, N. (2004). Cognition and the language myth. *Language sciences*, 26, 525–544.
62. Lüdtke, U. M. (2012). Relational emotions in semiotic and linguistic development: Towards an intersubjective theory of language learning and language therapy. In A. Foolen, U. Ludtke, T. Racine, & J. Zlatev (Eds.), *Moving ourselves, moving others* (pp. 305–348). John Benjamins.
63. Martynyuk A. P. (2017). Now that the magic is gone or towards cognitive analysis of verbal/co-verbal communication. *Cognition. Communication. Discourse*, 15, 51–72.
64. McCulloch, W.S., & Pitts, W. (1943). A logical calculus of ideas immanent in nervous activity. *Bulletin of Mathematical Biophysics*, 5, 115–133.
65. Merrell, F. (2001). Charles Sanders Peirce's conception of the sign. In P. Cobley (Ed.), *The Routledge companion to semiotics and linguistics* (pp. 28–39). Routledge.
66. Müller, W. G. (2000). Iconicity and rhetoric: A note on the iconic force of rhetorical figures in Shakespeare. In O. Fischer & M. Nänny (Eds.), *The motivated sign: Iconicity in language and literature 2* (pp. 305–322). John Benjamins
67. Narayanan, S. (1997). *Embodiment in language understanding: Sensory-motor representations for metaphoric reasoning about event description* (Unpublished doctoral dissertation). University of California, Berkeley.
68. Panther, K.-U. (2021). *Motivation*. In X. Wen & J. R. Taylor (Eds.), *The Routledge handbook of cognitive linguistics* (pp. 297–313). Routledge.
69. Peirce, C. S. (1955). Philosophical writings. In J. Buchler (Ed.), *Philosophical writings of Peirce*. Dover Publications
70. Pelkey, J. (2023). Embodiment and language. *WIREs Cognitive Science*, 14(5) <https://doi.org/10.1002/wcs.1649>
71. Perniss, P., Thompson, R., & Vigliocco, G. (2010). Iconicity as a general property of language: Evidence from spoken and signed languages. *Frontiers in Psychology*, 1(227), 1–15.
72. Perniss, P., & Vigliocco G. (2014). The bridge of iconicity: from a world of experience to the experience of language. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences* 369(1651), 1–14.

73. Piaget, J. (1962). *Play, dreams, and imitation in childhood* (G. Gattegno & F. M. Hodgson, Trans). Norton. (Original work published 1945)
74. Plato. (1926). *Cratylus, Parmenides, Greater Hippias, Lesser Hippias*. (H. N. Fowler, Trans.). Harvard University Press.
75. Radden, G. (2021). Iconicity. In X. Wen & J. R. Taylor (Eds.), *The Routledge handbook of cognitive linguistics* (pp. 268–296). Routledge.
76. Reddy, V. (2008). *How infants know minds*. Harvard University Press.
77. Taub, S. F. (2001). *Language from the body: Iconicity and metaphor in American sign language*. Cambridge University Press.
78. Tecumseh Fitch, W. (2017). Empirical approaches to the study of language evolution. *Psychonomic Bulletin & Review*, 24(1), 3–33.
79. Tomasello, M. (2003). *Constructing a language: A usage-based theory of language acquisition*. Harvard University Press.
80. Tomasello, M. (2008). *Origins of human communication*. MIT Press.
81. Tomasello, M., Kruger, A. C., & Ratner, H. H. (1993). Cultural learning. *Behavioral and Brain Sciences*, 16(3), 495–552.
82. Trevarthen, C. (1977). Descriptive analyses of infant communication behavior. In H. R. Shaffer (Ed.), *Studies in mother-infant interaction: the Lock Lomond symposium* (pp. 227–270). Academic Press.
83. Trevarthen, C., & Frank, B. (2012). Intuitive meaning: Supporting impulses for interpersonal life in the sociosphere of human knowledge, practice and language. In A. Foolen, U. Ludtke, T. Racine, & J. Zlatev (Eds.), *Moving ourselves, moving others* (pp. 261–305). John Benjamins.
84. Ullmann, S. (1972). *Semantics: An introduction to the science of meaning*. Basil Blackwell.
85. Vigliocco, G., Meteyard L., Andrews, M., & Kousta S. (2009). Towards a theory of semantic representations. *Language and Cognition*, 1, 2, 219–247.
86. Vygotsky, L. S. (1962). *Thought and language* (A. Kozulin, Trans). MIT Press. (Original work published 1934).
87. Wray, A. (1998). Protolanguage as a holistic system for social interaction. *Language and Communication*, 18, 47–67.
88. Zlatev, J. (2007). Embodiment, language and mimesis. In T. Ziemke, J. Zlatev, & R. Franck (Eds.), *Body, language, mind. Vol 1: Embodiment* (pp. 297–337). Mouton de Gruyter.
89. Zlatev, J. (2015). The emergence of gestures. In B. MacWhinney & W. O'Grady (Eds.), *The handbook of language emergence* (pp. 458–477). Wiley Blackwell.

Стаття надійшла до редакції 27.09.2024

Стаття рекомендована до друку 10.11.2024

Alla Martynyuk – Doctor of Philology, Professor, Professor at Mykola Lukash Translation Studies Department of V. N. Karazin Kharkiv National University; e-mail: a.p.martynyuk@karazin.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2804-3152>; GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?hl=ru&user=sWGUJgcAAAAJ>; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Alla_Martynyuk

EMBODIMENT OF LANGUAGE: THEORIES, CONTROVERSIES AND PERSPECTIVES

Systematising advances of modern cognitive science I put forward a hypothesis that language functioning (in a situation of communication, ontogenesis and phylogenesis) is made possible due to intersubjective perceiving-feeling-understanding cross- and multimodal bodily experience which is a product of interiorising primarily iconic and indexical communicative interactions about different objects of perception in diverse situational contexts. The object of analysis is the nature of interrelation between the form, meaning and referent of a linguistic structure and its objective is explanation of this interrelation by different approaches of cognitive linguistics. On the grounds of the analysis of image-schemas as prospective experiential basis of language embodiment, I conclude that image-schemas are an instrument of individual cognition since they are covertly enacted representations and cannot be intersubjectively shared. I suggest that image-schemas are formed on the basis of overtly enacted mimetic schemas, which insures interiorisation of intersubjectively accessible bodily experience and creates the junction-point between the imitative (iconic) and the representational (symbolic). I claim that language can only be understood in the context of communication where the verbal action is an integral part of the communicative action enacted by multimodal means of exteriorising inner semantic-pragmatic structures – auditory (speech, intonation) and visual (facial expressions, articulation gestures, hand gestures, bodily movements) that function as intersubjectively accessible iconic and indexical scaffolding of meaning-making.

Key words: *communication, iconic sign, image-schema, indexical sign, intersubjectivity, mimetic schema, multimodality, symbolic sign.*

REFERENCES

- Akita, K., & Dingemanse, M. (2019). Ideophones (mimetics, expressives). In M. Aronoff (Ed.), *Oxford research encyclopedia of linguistics* (pp. 1–18). Oxford University Press.

- Arbib, M. A. (2017). *Toward the language-ready brain: Biological evolution and primate comparisons. Psychonomic Bulletin & Review*, 24(1), 142–150.
- Barsalou, L. W. (1999). Perceptual symbol systems. *Behavioral and Brain Sciences*, 22, 577–609.
- Barsalou, L. W. (2009). Situating concepts. In P. Robbins, & M. Aydede (Eds.), *The Cambridge handbook of situated cognition* (pp. 236–263). Cambridge University Press.
- Benczes, R. (2019). *Rhyme over reason: Phonological motivation in English*. Cambridge University Press.
- Bergen, B. K. (2004). The psychological reality of phonaesthemes. *Language*, 80(2), 290–311.
- Bergen, B. (2012). *Louder than words: the new science of how the mind makes meaning*. Basic Books.
- Bergen, B. K., & Chang, N. (2005) Embodied construction grammar in simulation-based language understanding. In J.-O. Östman, & M. Fried (Eds.), *Construction grammars: Cognitive grounding and theoretical extensions* (pp. 147–190). John Benjamins.
- Blasi, D. E., Wichmann, S. Hammarström, H., Stadler P. F., & Christiansen, M. H. (2016). Sound–meaning association biases evidenced across thousands of languages. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 113(39), 10818–10823.
- Bolinger, D. L. (1949). The sign is not arbitrary. *Boletín del Instituto Caro y Cuervo (= Thesaurus)*, 5, 52–62.
- Bolinger, D. (1985). The inherent iconicism of intonation. In J. Haiman (Ed.), *Iconicity in syntax* (pp. 97–108). John Benjamins.
- Bråten, S. (2009). *The intersubjective mirror in infant learning and evolution of speech*. John Benjamins.
- Bybee, J. (2010). *Language, usage and cognition*. Cambridge University Press.
- Cienki, A. (2013). Image schemas and mimetic schemas in cognitive linguistics and gesture studies. *Review of Cognitive Linguistics*, 11(2), 417–432.
- Chomsky, N. (1957). *Syntactic structures*. Mouton.
- Chomsky, N. (2017). The language capacity: Architecture and evolution. *Psychonomic Bulletin & Review*, 24, 200–203.
- Corballis, M. (2012). The origins of language in manual gestures. In M. Tallerman, & K. R. Gibson (Eds.), *The Oxford handbook of language evolution* (pp. 382–386). Oxford University Press.
- Croft, W. (2001). *Radical construction grammar: Syntactic theory in typological perspective*. Oxford University Press.
- Cwiek, A., Fuchs, S., Draxler, C., Asu, E. L., Dediu, D., Hiovain, K., ... & Winter, B. (2022). The bouba/kiki effect is robust across cultures and writing systems. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, 377(1841), 20200390.
- Darwin, C. (1871). *The descent of man and selection in relation to sex*. John Murray.
- Deacon, T. W. (2012). The symbol concept. In M. Tallerman, & K.R. Gibson (Eds.), *The Oxford handbook of language evolution* (pp. 393–405). Oxford University Press.
- Dingemanse, M. (2012). Advances in the cross-linguistic study of ideophones. *Language and linguistics compass*, 6(10), 654–672.
- Dingemanse, M., Blasi, D. E., Lupyan, G., Christiansen, M. H., & Monaghan, P. (2015). Arbitrariness, iconicity, and systematicity in language. *Trends in Cognitive Sciences*, 19(10), 603–615.
- Dingemanse, M., Perlman, M., & Perniss, P. (2020). Construals of iconicity: Experimental approaches to form–meaning resemblances in language. *Language and Cognition*, 12(1), 1–14.
- Di Pellegrino, G., Fadiga, L., Fogassi, L., Gallese, V., & Rizzolatti G. (1992). Understanding motor events: a neurophysiological study. *Experimental Brain Research*. 91(1), 176–180.
- Donald, M. (1991). *Origins of the modern mind: Three stages in the evolution of culture and cognition*. Harvard University Press.
- Donald, M. (2017). Key cognitive preconditions for the evolution of language. *Psychonomic Bulletin & Review*, 24, 204–208.
- Dove, G. O. (2022). Rethinking the role of language in embodied cognition. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, 378, 20210375. <https://doi.org/10.1098/rstb.2021.0375>
- Everett, D. (2017). *How language began: The story of humanity's greatest invention*. Liveright.
- Feldman, J. (2006). *From molecule to metaphor: a neural theory of language*. MIT Press.
- Fillmore, C. (1968). The case for case. In E. Bach, & R. T. Harms (Eds.), *Universals in linguistic theory* (pp. 1–88). Holt, Rinehart & Winston
- Fillmore, C. (1982). Frame semantics. In Linguistic Society of Korea (Ed.), *Linguistics in the morning calm* (pp. 111–137). Hanshin Publishing.
- Flaksman, M. (2017). Iconic treadmill hypothesis: the reasons behind continuous onomatopoeic coinage. In A. Zirker, M. Bauer, O. Fischer, & C. Ljungberg (Eds.), *Dimensions of iconicity. Vol. 15. Iconicity in language and literature* (pp. 15–38). John Benjamins.
- Fodor, J. A. (1975). *The language of thought*. Harvard University.
- Gallese, V. (2001). The «shared manifold» hypothesis: from mirror neurons to empathy. *Journal of Consciousness Studies*, 8, 33–50.
- Gallese, V., Fadiga, L., Fogassi, L., & Rizzolatti, G. (1996). Action recognition in the premotor cortex. *Brain*, 119, 593–609.
- Givón, T. (1985). Iconicity, isomorphism and non-arbitrary coding in syntax. In J. Haiman (Ed.), *Iconicity in syntax* (pp. 187–219). John Benjamins.
- Goldberg, A. (2003). Constructions: a new theoretical approach to language. *Trends in Cognitive Sciences*, 7(5), 219–24
- Goldberg, A. (2006). *Constructions at work: The nature of generalizing in language*. Oxford University Press.
- Hiraga, M. K. (1994). Diagrams and metaphors: Iconic aspects of language. *Journal of Pragmatics*, 22, 5–21.
- Hjelmslev, L. (1953). *Prolegomena to a theory of language* (F. J. Whitfield, Trans.). Indiana University Press (Original work published 1943).
- Imai, M., & Kita, S. (2014). The sound symbolism bootstrapping hypothesis for language acquisition and language evolution. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, 369, 20130298.

- Jakobson, R. (1965). Quest for the essence of language. *Diogenes*, 13(51), 21–37.
- Johnson, M. (1987). *The body in the mind: the bodily basis of meaning, imagination, and reason*. University of Chicago Press.
- Johnson, M. (2018). The embodiment of language. In A. Newen, L. De Bruin, & S. Gallagher (Eds.), *The Oxford handbook of 4E cognition* (pp. 623–640). Oxford University Press.
- Joo, I. (2023). The sound symbolism of food: The frequency of initial /PA/ in words for (staple) food. *Linguistics*, 35(1), 33–46.
- Kant, I. (1990). *Critique of pure reason*. (J. M. D. Meiklejohn, Trans.). Prometheus Books. (Original work published 1781)
- Kemmerer, D. (2020). *Cognitive neuroscience of language* (2nd ed.). Psychology Press.
- Köhler, W. (1929). *Gestalt psychology*. Liveright Publishing Corporation.
- Laing, C. E. (2014). A phonological analysis of onomatopoeia in early word production. *First Language*, 34(5), 387–405.
- Lakoff, G. (1977). Linguistic gestalts. In W. A. Beach, S. E. Fox, & S. Philosoph (Eds.), *Papers from the 13th Regional Meeting, Chicago Linguistics Society*. (pp. 236–287). Chicago Linguistic Society.
- Lakoff, G. (1987). *Women, fire and other dangerous things: What categories reveal about mind*. University of Chicago Press.
- Lakoff, G. (2012). Foreword. In B. Bergen, *Louder than words: the new science of how the mind makes meaning* (pp. ix–xi). Basic Books.
- Lakoff, G., & Johnson, M. (2003). *Metaphors we live by*. University of Chicago Press. (Original work published 1980).
- Langacker, R. (1987). *Foundations of cognitive grammar. Volume I*. Stanford University Press
- Langacker, R. W. (2000). A dynamic usage-based model. In M. Barlow, & S. Kemmer (Eds.), *Usage-based models of language* (pp. 1–64). CSLI Publications.
- Langacker, R. (2008). *Cognitive grammar: A basic introduction*. Oxford University Press.
- Love, N. (2004). Cognition and the language myth. *Language sciences*, 26, 525–544.
- Lüdtke, U. M. (2012). Relational emotions in semiotic and linguistic development: Towards an intersubjective theory of language learning and language therapy. In A. Foolen, U. Ludtke, T. Racine, & J. Zlatev (Eds.), *Moving ourselves, moving others* (pp. 305–348). John Benjamins.
- Martynyuk A. P. (2017). Now that the magic is gone or towards cognitive analysis of verbal/co-verbal communication. *Cognition. Communication. Discourse*, 15, 51–72.
- Martynyuk A. P. (2020). *Problema smyslotvorennia v komunikatsii [The problem of sense making in communication]*. Visnyk KhNU imeni V. N. Karazina. Seriya: Inozemna filolohiia. Metodyka vykladannia inozemnykh mov [The Journal of V.N. Karazin Kharkiv National University. Series: Foreign Philology. Methods of Foreign Language Teaching], 91. (in Ukrainian)
- McCulloch, W.S., & Pitts, W. (1943). A logical calculus of ideas immanent in nervous activity. *Bulletin of Mathematical Biophysics*, 5, 115–133.
- Merrell, F. (2001). Charles Sanders Peirce's conception of the sign. In P. Cobley (Ed.), *The Routledge companion to semiotics and linguistics* (pp. 28–39). Routledge.
- Müller, W. G. (2000). Iconicity and rhetoric: A note on the iconic force of rhetorical figures in Shakespeare. In O. Fischer & M. Nänny (Eds.), *The motivated sign: Iconicity in language and literature 2* (pp. 305–322). John Benjamins.
- Narayanan, S. (1997). *Embodiment in language understanding: Sensory-motor representations for metaphoric reasoning about event description* (Unpublished doctoral dissertation). University of California, Berkeley.
- Panther, K.-U. (2021). Motivation. In X. Wen & J. R. Taylor (Eds.), *The Routledge handbook of cognitive linguistics* (pp. 297–313). Routledge.
- Peirce, C. S. (1955). Philosophical writings. In J. Buchler (Ed.), *Philosophical writings of Peirce*. Dover Publications
- Pelkey, J. (2023). Embodiment and language. *WIREs Cognitive Science*, 14(5) <https://doi.org/10.1002/wcs.1649>
- Perniss, P., Thompson, R., & Vigliocco, G. (2010). Iconicity as a general property of language: Evidence from spoken and signed languages. *Frontiers in Psychology*, 1(227), 1–15.
- Perniss, P., & Vigliocco G. (2014). The bridge of iconicity: from a world of experience to the experience of language. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences* 369(1651), 1–14.
- Piaget, J. (1962). *Play, dreams, and imitation in childhood* (G. Gattegno & F. M. Hodgson, Trans.). Norton. (Original work published 1945)
- Plato. (1926). *Cratylus, Parmenides, Greater Hippias, Lesser Hippias*. (H. N. Fowler, Trans.). Harvard University Press.
- Potebnia, A. A. (1892). *Mysl' y iazyk'*. Typohrafiia Adol'fa Darre. (Oryhinal'nu robotu opublikovano 1862) [Thought and Language. Printed by Adolf Darré. (Original work published in 1862)]. (in Old Russian)
- Radden, G. (2021). Iconicity. In X. Wen & J. R. Taylor (Eds.), *The Routledge handbook of cognitive linguistics* (pp. 268–296). Routledge.
- Reddy, V. (2008). *How infants know minds*. Harvard University Press.
- Sosiur, F. de. (1998). Kurs zahal'noi linhvistyky [A course in general linguistics.]. (A. Kornijchuk, & K. Tyschenko, Perekl.). Osnovy. (Oryhinal'nu robotu opublikovano 1915) (in Ukrainian)
- Taub, S. F. (2001). *Language from the body: Iconicity and metaphor in American sign language*. Cambridge University Press
- Tecumseh Fitch, W. (2017). Empirical approaches to the study of language evolution. *Psychonomic Bulletin & Review*, 24(1), 3–33.
- Tomasello, M. (2003). *Constructing a language: A usage-based theory of language acquisition*. Harvard University Press.
- Tomasello, M. (2008). *Origins of human communication*. MIT Press.
- Tomasello, M., Kruger, A. C., & Ratner, H. H. (1993). Cultural learning. *Behavioral and Brain Sciences*, 16(3), 495–552.

Trevarthen, C. (1977). Descriptive analyses of infant communication behavior. In H. R. Shaffer (Ed.), *Studies in mother-infant interaction: the Lock Lomond symposium* (pp. 227–270). Academic Press.

Trevarthen, C., & Frank, B. (2012). Intuitive meaning: Supporting impulses for interpersonal life in the sociosphere of human knowledge, practice and language. In A. Foolen, U. Ludtke, T. Racine, & J. Zlatev (Eds.), *Moving ourselves, moving others* (pp. 261–305). John Benjamins.

Ullmann, S. (1972). *Semantics: An introduction to the science of meaning*. Basil Blackwell.

Vigliocco, G., Meteyard L., Andrews, M., & Kousta S. (2009). Towards a theory of semantic representations. *Language and Cognition*, 1, 2, 219–247.

Vygotsky, L. S. (1962). *Thought and language* (A. Kozulin, Trans). MIT Press. (Original work published 1934).

Wray, A. (1998). *Protolanguage as a holistic system for social interaction*. *Language and Communication*, 18, 47–67.

Zlatev, J. (2007). Embodiment, language and mimesis. In T. Ziemke, J. Zlatev, & R. Franck (Eds.), *Body, language, mind. Vol 1: Embodiment* (pp. 297–337). Mouton de Gruyter.

Zlatev, J. (2015). The emergence of gestures. In B. MacWhinney & W. O'Grady (Eds.), *The handbook of language emergence* (pp. 458–477). Wiley Blackwell.

The article was received by the editors 27.09.2024

The article is recommended for printing 10.11.2024

DOI: 10.26565/2786-5312-2024-100-05

УДК 80:316.61

Л. С. Піхтовнікова

Доктор філологічних наук, професор

Професор кафедри романо-германської філології ХНУ імені В.Н. Каразіна;

професор кафедри східних мов та міжкультурної комунікації ХНУ імені В.Н. Каразіна;

e-mail: lpichtov@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1830-0653>;GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=list[works&hl=de&authuser=3&RESEARCH](https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=list&hl=de&authuser=3&RESEARCH) GATE: https://www.researchgate.net/profile/Lidiya_Pichtownikowa

Лінгвостилістична інтерпретація тексту: соціокультурний аспект

Статтю присвячено дослідженню сутності і змісту лінгвостилістичної інтерпретації художнього тексту з урахуванням соціокультурних чинників, відображених у мовленні автора і персонажів. Позначений підхід до інтерпретації продемонстровано на матеріалі англійських, німецьких, арабських, китайських та японських текстів байок і притч, які фрагментарно викладено за матеріалами індивідуальних творчих проектів студентів факультету іноземних мов (2023/24 навчальний рік) під час спецкурсу «Соціо- та лінгвокультурна динаміка художнього тексту».

Тексти байок та притч є зручними для багатоаспектної інтерпретації, оскільки байка і притча як жанр оперативно реагують на події певного періоду, відображають тематику, що віддзеркалює соціальні проблеми суспільства та історичні чинники. Наша корекція матеріалів цих проектів доповнює характеристики соціокультурних чинників інтерпретації, наведеної студентами. В статті до традиційної схеми лінгвостилістичної інтерпретації тексту додано аналіз лінгвокультурних та історичних чинників, які переважно проявляються у текстах у вигляді кодів культури, системно взаємопов'язаних і спрямованих на створення основного коду культури – духовного. Досліджено також, яким чином коди культури виражають інтенції авторів текстів, лінійну або нелінійну перспективу зображення в текстах різних подій та їхніх наслідків. Наведено приклад подвійної, лінійної та нелінійної перспективи розповіді в байці, що сприяє поглибленню її основного смислу, відображенню докорінної сутності людини. Розглянуто також приклад притчі, в якій інтенції автора попереднього століття (Г. Кунерт) у наш час зрозумілі, але породжують під час читання зовсім не таку реакцію, на яку свого часу міг розраховувати автор.

Зведення в єдиній статті аналізу байок, притч різних народів чітко демонструє сталість і універсальність набору кодів культури в текстах та різнобарвність їхнього вираження в сюжетах. Перспективою роботи є подальша розробка і удосконалення схеми інтерпретації художнього тексту в соціо-та лінгвокультурному аспекті, створення чіткого алгоритму інтерпретації, який може бути відображеним у фреймі або мережевому графіку.

Ключові слова: зміст і форма тексту, інтенція автора, код культури, лінгвостилістична інтерпретація тексту, перспектива розповіді, соціокультурний, тональність, художній текст.

Як цитувати: Піхтовнікова, Л. (2024). Лінгвостилістична інтерпретація тексту: соціокультурний аспект. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія: Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов*, (100), 56–68

DOI: 10.26565/2786-5312-2024-100-05

In cites: Pikhovnikova L. (2024). Linguistic-stylistic interpretation of the text: socio-cultural aspect. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: Foreign Philology. Methods of Foreign Language Teaching*, (100), 56–68 (in Ukrainian)

DOI: 10.26565/2786-5312-2024-100-05

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Лінгвістична інтерпретація тексту є досить складним системним процесом сприйняття і розуміння змісту, форми і смислу тексту і далі переведення адресатом результатів у словесно-знакову форму [4, с. 190]. За нашого підходу лінгвістична інтерпретація тексту має розумітися як лінгвостилістична інтерпретація, оскільки досліджується рівень вживання мовних одиниць у відповідній сфері діяльності. Найвищим завданням лінгвостилістичної інтерпретації тексту є: зрозуміти та інтерпретувати взаємозв'язки між змістом/формою з одного боку та їхнім мовностилістичним вираженням з іншого (принцип змісту/форми), продемонструвати, чому автор тексту для тієї чи іншої інформації, для тієї чи іншої ідеї обрав саме ці, а не інші якісні чи кількісні комбінації окремих компонентів мовлення (принцип впливу). Цілісність тексту художньої літератури, єдність його змісту та форми забезпечуються намірами, інтенціями автора та перспективою розповіді, яка обрана ним для реалізації цієї інтенції. Перспектива розповіді є точкою зору, з якої зроблено оповідання; перспектива розповіді визначає структуру композиції (композиційно-мовленнєві форми та їхнє поєднання) і загальну тональність тексту, що виражає ставлення автора до описаних подій [3, с. 27; 6; 7].

Перспектива (від латинського *perspicere* – «ясно та правильно зображувати і бачити») є наукою про правила та прийоми художнього зображення віддалених від спостерігача об'єктів. Знання таких правил дозволяє письменнику передавати явища світу за законами зорового, психологічного, тактильного та іншого сприйняття. Існують лінійна, нелінійна перспектива та інші, в яких не порушується єдність форми і змісту. Саме у перспективі розповіді передається ступінь віддаленості від читача подій, поведінки персонажів, прагнення до його палкого або стриманого співчуття тощо. А також підкреслюється точка зору автора. Перспектива розповіді може бути лінійною (послідовний опис подій і наслідків та нелінійною (уповільнення або прискорення динаміки сюжету, стислий виклад наслідків або заміна його певним висновком). Нелінійність іноді полягає у порушенні часової та просторової послідовності подій, залученні спогадів, мрій про майбутнє. Кожен тип використання перспективи підсилює точку зору автора, але завжди потребує єдності змісту і форми, мовленнєвих засобів і композиції художнього твору, характерних для відповідного художнього жанру.

У відомих нам підходах до інтерпретації тексту не враховано соціокультурні та історичні чинники, які є, насправді, невід'ємною складовою глибокого аналізу текстів, оскільки необхідними для розуміння основ продукування тексту та еволюції всього жанру [1; 2]. Соціокультурний аспект інтерпретації текстів полягає також у виокремленні в них кодів

культури, тобто мережі членування, категоризації і оцінок світу та внутрішнього досвіду людини, які зумовлені культурою певного суспільства і репрезентовані у семіотичних системах мови, мистецтва, образів, звичаїв, вірувань і в нормах моралі й поведінки. Виокремлюються такі основні коди: 1) соматичний (тілесний), найбільш давній з наявних, представлений символічними функціями різних частин тіла; 2) просторовий: пов'язаний із членуванням простору, локалізацією в ньому людини і предметів; 3) часовий: фіксує уявлення абсолютного і відносного часу; 4) предметний: відтворює еталони метричної системи, представляє побутові реалії та різні артефакти; 5) біоморфний: відображає сприйняття тваринного, рослинного світу та світу міфологічних істот; 6) духовний: відображає моральні пріоритети та культурні цінності. Межа між кодами культури не є чіткою [4, с. 220].

Актуальність дослідження полягає у роботі та популяризації розширеного підходу до інтерпретації текстів, враховуючи їхню соціокультурну, історичну та інтенційну складові, які впливають на стиль і композицію текстів. Малочисельність на наш час подібних досліджень і впровадження у навчальний процес також надають актуальності цьому напрямку.

Наукова новизна дослідження полягає у поєднанні традиційних підходів до лінгвостилістичної інтерпретації з аналізом соціокультурних, історичних, цільових факторів художніх текстів.

Об'єктом дослідження є тексти байок і притч різних народів. Предметом дослідження виступає інтерпретація, пояснення механізмів впливу на адресатів цих текстів, з урахуванням їх кодів культури, історичних обставин, інтенцій авторів, втілених у перспективі розповіді. Матеріалом дослідження обрано англійські, арабські, китайські, німецькі та японські байки і притчі різних епох.

2. РЕАЛІЗАЦІЯ ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ТЕКСТУ В АСПЕКТІ СОЦІОКУЛЬТУРИ

Позначений підхід до інтерпретації тексту з акцентуванням на соціокультурній складовій продемонструємо на конкретних прикладах, які фрагментарно викладено за матеріалами індивідуальних творчих проектів студентів факультету іноземних мов (2023/2024 навч. рік) під час навчання за спецкурсом «Соціо-та лінгвокультурна динаміка художнього тексту» на матеріалі англійських, арабських, китайських, німецьких та японських текстів (відібрано передусім соціокультурний аналіз із висвітленням за необхідністю історичних реалій). Всі досить вдалі спроби студентів з виокремлення та опису кодів культури та перспективи розповіді скориговані нами відповідним чином.

2.1. Арабська притча *دازره شو رایرهش لکلملا قصه / Історія царя Шахріара і Шахерізади* (переклад та інтерпретація Дар'ї Чернушенко, гр. ЯР-41)

دازرهشو و رایرهش کلملہ قصق
ناق یقیقش نامیظع ناکلم شاع نامزلہ میدیقی یف ہن ا یکیحی
دتم او ، انس ربکال او رایرهش ناک نامزلہشو رایرهش نای عدی
قیور یف قیغرب رایرهش رعش .ضراالہ یصاق ا یل ا ہن اطلس
امدن عو .دیالہ اراضحال ہادلہ ہارزو ربک نم بلطف ،ہیخا
ہلمکاب مویلا ناوخالہ یضیقو ، ہوخا مقناع ،نامزلہشو رضح
،امیالہ ترم .ہیخا یل عضرملہو بوحشلہ رایرهش ظح الو ،اعم
،ہن طول قاتشم داخا نا رایرهش دقت عو ،الوحن دادزی نامزلہشو
،امیالہ قرشع دعبف .ریشکب کلذ نم اوسا رمالہ نا نیبت نکل
دقل .ہن ازح ا عارو یسیئرلہ ببسلہ داخا ربخا و نامزلہشو راہن
یل ع صیقو .داؤفلہ ریسک نال او ،ہو ،ہکلملہ ہتجوز ہترجہ
میظعلہ کلملہ عطست سی ملو ،ہن ایخلل ضرعت فیکی رایرهش
بضغ ہوخا اور ام عامس دعبو .ہانذا ہعمست ام قیدصت
ال ہن ا ررقو ،ہباوص دقف ہن ا یتح اڈی دشا ابضغ رایرهش
کلملہ یعدتسا عیرم رمالہ ططخو ،طق ارم ا ی یف ققشلہ نکمی
جاولزہ متزع ناکو .ہجوز نع ہل ثحبی نا ہن بلطو ،ہریزو
یتح کلذ یف رمستسی نا یل ع ،اہلقت مٹ اڈحو اموی اہن
ہتکلملہ یف ااسنلہ عیحم یل ع یضیقی

Історія царя Шахріара і Шахериади

Розповідають, що за старих часів жили два великих королі-брати, Шахріар і Шахзаман. Шахріар був старший за віком, і його влада сягала найвіддаленіших куточків землі. Шахріар відчув бажання побачити свого брата і попросив головного міністра вирушити в дорогу, щоб привести його до нього. Коли Шахзаман прийшов, Шахріар обійняв його, і брати провели весь день разом. Шахріар помітив блідість і хворобу свого брата. Минули дні, і Шахзаман ставав усе більше схожим на себе, і Шахріар подумав, що його брат сумує за своєю батьківщиною. Однак виявилось, що справи набагато гірші. Через десять днів Шахзаман занепав духом і розповів братові головну причину свого смутку. Його дружина зрадила його, і його серце було розбите. Шахріар розповів про те, що і його дружина зрадила, і великий король не міг повірити своїм вухам. Після почутого від брата Шахріар розлютився гнівом настільки, що втратив розум і вирішив, що не можна ні в якому разі довіряти жінці. Він задумав моторошну справу, викликав свого міністра і попросив його знайти йому дружину. Він збирався одружитися з нею на один день, а потім вбити її, і продовжувати так, поки не знищить усіх жінок у своєму королівстві.

Це уривок зі збірки народних казок Близького Сходу з елементами фольклору та класичної літератури «Тисяча і одна ніч» (الف ليلة وليلة Alf Laylah wa-Laylah), зібраних арабською мовою в ісламський Золотий вік. Текст є основною історією про Шахріара, якого оповідач називає «сасанідським королем», що править в «Індії та Китаї». Шахріар шокований, дізнавшись, що дружина його брата зраджує. Виявивши, що зрада його власної дружини була ще гіршою, він наказує її вбити. У своєму горі він вирішує, що всі жінки однакові. Шахріар починає одружуватися з низкою жінок лише для того, щоб стратити кожну з них наступного ранку, перш ніж вона встигне зганьбити його.

Коди духовності, що відображені у тексті: 1. Коди влади та величч: згадка про великих королів-братів, їхню владу, що простягається до віддалених куточків землі. 2. Коди моралі: зрада з боку дружин, що призводить до люті та рішення знищити їх усіх. 3. Коди емоцій: описи смутку, гніву, хвороби та розбитого серця, які є у головних персонажів.

Крім того, в тексті присутні інші коди, що відіграють допоміжну роль і підкріплюють коди духовності: часовий код – хроніка захворювання брата Шахзамана, соматичний код – блідість та хвороба Шахзамана. Іntenції автора (невідомого) цієї притчі – показати справедливий гнів царя на підступність його жінок та водночас його перевищену реакцію – узагальнення уявлень, що всі без винятку жінки підступні, тому владою царя усіх треба знищувати. Перспектива розповіді не містить авторських коментарів та діалогів персонажів, вона є лінійною, послідовно описує події та наслідки. Цього достатньо для досягнення цілі автора: показ наслідків абсолютної влади.

2.2. Арабська байка / Лев і Мишка (переклад та інтерпретація Дар'ї Попейко, гр. ЯР-41)

کاتفوی یوق دس اشیعی ناک ،قفیشکل تاباغل ایدح ا یف
ورجی ناویح ا یکانه نکی ملی قباغل کلم هسفن ربتعی ناک
هنم اییش بلطوا هعم شدحتل ایل ع
قراف تبترقا ،قمعب دسال مون اناشاو ،امیالہ نم موی یف
عرسب دسال ا قافتسا .مدسج بخلالب تادبو هنم قریغص
ہیکف نیب قرافلاب کسم او
قنتم نوکاس .ینتلفا ،کوچرا ،کوچرا :قرافل تخاص
«تل عف اذا لیمجل کل دراسو اڈج
یل ع قرداق نوکتس فیکی» :لءاستو الیل ق دسال عجارت
«قفیعض تن او یوق انا ؟لیمجل ایل درت نا
هذه یف کن ال ،یوق کن ا نم مغرل ایل ع» :قرافل تباج ا
ہیف جاتحت موی یتا ی دق .یتدعاسم یل ا عجاج یف عطلل
«کتدعاسم قدعتسم نوکاس امدن عو ،فیعض قدعاسم یل ا
یفو .احارس قلطاف ،دسال لوضف قرافل تاملک تراثا
اقلع حبص او بعص فقووم یف دسال ناک امدن ع ،قحال موی
بورلہ ایل ع متدعاسو قرافل ترمظ ،نیدا یص کابش یف
بجی ہن او نیرخال قدعاسم قیہم قصلہ هه نم دسال ملعت
ءافعضلہ عم الءاستمو افیطل نوکی نا ہیل ع

В одному з густих лісів жив могутній і смертоносний Лев. Він вважав себе королем джунглів, і жодна тварина не наважувалася з ним говорити чи запитувати про щось у нього.

Одного разу, коли Лев глибоко спав, до нього підійшло Мишеня і почало гратися з його тілом. Лев швидко прокинувся і зловив Мишу в пащі.

«Будь ласка, будь ласка, – вигукнула Мишка, – відпусти мене. Я буду дуже вдячна і відплачу тобі, якщо ти це зробиш».

Лев трохи відступив і запитав: «Чим ти мені відплатиш? Я сильний, а ти слабка». Мишка відповіла: «Хоча ти й сильний, але в цей момент тобі потрібна моя допомога. Може настати день, коли тобі знадобиться допомога слабкої істоти, і тоді я буду готова тобі допомогти».

Слова Мишки викликали у Лева цікавість, то ж він відпустив її. Пізніше одного разу, коли Лев опинився у скрутному становищі і потрапив у тенета рибалок, з'явилася Миша і допомогла йому втекти.

З цієї історії Лев зрозумів важливість допомоги іншим і те, що він повинен бути добрим і поблажливим до слабких.

Цю байку запозичено в арабські джерела у Езоп. Байка містить такі коди культури: біоморфний (Лев і Мишка), часовий (лінійний виклад подій і наслідків), предметний (тенета рибалок), просторовий (ліс, водоймище). Використання цих кодів створює підґрунтя до головного коду байки – духовного (важливість взаємної допомоги та доброти між різними істотами, сильними і слабкими).

Лінійного викладу подій і наслідків (без авторських коментарів) у байці достатньо для позначення перспективи, поглядів автора, які в кінці байки виражено експліцитно приказкою *Дрібні руки теж можуть великою користю служити*.

2.3. Китайська байка Чжуан-цзи 井底之蛙 / Жаба на дні криниці (переклад та інтерпретація Софії Садової, гр. ЯК-41)

井底之蛙

一口废井里住着一只青蛙。有一天，青蛙在井边碰上了一只从海里来的大龟。青蛙就对海龟夸口说：“你看，我住在这里多快乐！有时高兴了，就在井栏边跳跃一阵；疲倦了，就回到井里，睡在砖洞边一回。或者只留出头和嘴巴，安安静静地把全身泡在水里；或者在软绵绵的泥浆里散一回步，也很舒适。看看那些虾和蝌蚪，谁也此不上我。而且，我是这个井里的主人，在这井里极自由自在，你为什么不到井里来游赏呢！”

那海龟听了青蛙的话，倒真想进去看看。但它的左脚还没有整个伸进去，右脚就已经被栏杆绊住了。它连忙后退了两步，把大海的情形告诉青蛙说：

“你看过海吗？海的广大，哪止千里；海的深度，哪只千来丈。古时候，十年有九年大水，海里的水，并不涨了多少；后来，八年里有七年大旱，海里的水，也不见得浅了多少。可见大海是不受旱涝影响的。住在那样的大海里，才是真的快乐呢！”

青蛙这才知道，井外还有这么大的天地。他吃惊地呆在那里，再没有话可说了。

成语“井底之蛙”比喻见识短浅，却又妄自尊大。

Жаба на дні криниці

Колись давно в одній неглибокій, покинутій і порослій слизьким мохом криниці жила Жаба. У неї були вода та їжа, а ворогів поряд не було, тому це місце здавалося Жабі райським куточком.

Одного разу сита Жаба сиділа на краю криниці і дихала свіжим повітрям. Раптом вона побачила стару морську Черепаху, яка повзла до неї. Жаба рідко бачила інших тварин, тому люб'язно привіталася з черепахою. У розмові вона дізналася, що Черепаха родом із самого Східного моря, і Жаба із задоволенням

запросила гостя, що приїхав здалеку, до себе. Стара Черепаха ніколи в житті не бачила криниці і з цікавістю запитала у нової знайомої:

– Що особливого у твоєму домі?

– Мені дуже подобається мій дім. Дивись тут дуже затишно. Взимку я не мерзну, а влітку мені не спекотно. Якщо я занудьгую, то почну стрибати по стінках криниці, щоб розім'ятися. Якщо втомлююся, то сплю у вибоїнах стіни. Щодня я можу митися у чистій воді і навіть приймати грязьові ванни, які зараз модні. Якби, наприклад, раки та пугловки жили в колодязі, то вони або не змогли б залишати воду, або не змогли б дертися по стінах. А зі мною ніхто не зрівняється! Криниця – це справжній райський куточок, який був створений спеціально для мене, – гордо відповіла Жаба.

Слова Жаби зацікавили стару Черепаху, і вона вирішила спуститися до криниці. Але хто б міг подумати, що не встигне Черепаха зробити й кроку, як застрягне! Походила Черепаха навколо колодязя – і зрозуміла, що він не для неї: надто вузький і незручний. Тому Черепаха сказала Жабі: – Дякую тобі за запрошення. Тепер я розповім тобі про свій дім. Східне море настільки широке, що й тисячі не вистачить, щоб виміряти його безмежні далі. Східне море таке глибоке, що не вистачить і десяти тисяч чженів, щоб виміряти його глибину. Уроки правління Так Юя майже щороку траплялися повені, але у Східному морі вода не підіймалася. Уроки правління Шан Тана постійно панувала посуха, але рівень води у Східному морі не змінювався і тоді. Час – це фокусник, який може все змінити, але він безсилий перед Східним морем. Скільки б не минуло часу, скільки б води не побільшало або не вибуло з моря, воно ніколи не зміниться. Як же чудово жити у Східному морі!

Послухавши її, Жаба дуже здивувалася. Вона ще довго стояла в заціпенінні та розгубленості, усвідомивши, як мало вона бачила у своєму житті.

У цій байці представлено події та дії персонажів, які описано послідовно, за часовим порядком, тобто у межах лінійної перспективи, але нелінійність також присутня, оскільки персонажі вдаються до спогадів про минулі часи та міркувань про позачасове (довічне і незмінне існування Східного моря). У тексті байки можна виокремити такі коди культури: Просторовий код: криниця та море як локалізація простору та символи місць, де мешкають персонажі, невід'ємна частина їхнього буття. Криниця та море також символізують концепцію світосприйняття персонажів, підсилюючи духовний код культури. Біоморфний: у байці відображається у двох персонажах – Жабі та Черепазі. Ці тварини в байці ілюструють різні аспекти життя та поглядів людей. Часовий: Черепаха казала про час так: Час – це фокусник, який може все змінити, але він безсилий перед Східним морем. Скільки б не минуло часу, скільки б води не побільшало або не вибуло з моря, воно ніко-

ли не зміниться. Отже, час – володар будь-якої матерії, все у світі приречене на зміни, окрім Східного моря. Черепаха згадує конкретні історичні епохи як часову хронологію: *У роки правління Так Юя майже щороку траплялися повені, але у Східному морі вода не підіймалася. У роки правління Шан Тана постійно панувала посуха, але рівень води у Східному морі не змінювався і тоді.* Крізь призму часу безкрає море – завжди залишається величним. Духовний код полягає в тому, що цінності кожної людини різні; те, що має велике значення для однієї людини, може бути байдужим іншій. Поняття про «комфорт», «успіх», «достаток» та низка інших понять також визначається індивідуально. Допоміжну роль відіграє також предметний код – криниця як об'єкт і подробиці її опису – *слизький мох* тощо.

Ціль автора – висвітлення певних тем, що зумовлює перспективу його розповіді. Цими темами є: Індивідуалізм: кожна особистість є неповторною, із персональними оцінками життя, стилем, тенденціями та концепціями. Немає якогось узагальненого стандарту щодо ідеального життя чи індивіда. Мудрість: потрібно бути мудрим, аби зрозуміти істину чи думку іншої людини. Персонажі Жаба та Черепаха так і не усвідомили переваг середовища одне одного, бо міркували згідно зі своїми стандартами. Життєві цінності – для кожного свої, що частково визначає сутність характеру особистості.

2.4. Китайська байка 赛跑 / Забіг (переклад та інтерпретація Анастасії Маремори, гр. ЯК-41)

赛跑

一年一度的森林赛跑大会开始了！经过初赛复赛的选拔，选出了三位“跑王”候选人，他们分别是：健步如飞的小兔，机智聪明的小猴与憨厚稳重的小马。到了比赛的当天，小兔与小猴都得意洋洋。小兔乐滋滋的想：小猴那么喜欢吃香蕉，给他买几串，趁他吃香蕉的空隙，我就飞奔出去！哈哈……小猴也猜测着：小兔那么爱吃胡萝卜，我给他买一篮，让他的速度慢下来，我就赢定了！

“砰”，枪声一响，小猴和小兔就如离弦的箭一般飞奔出去，小马虽然也在用力地跑，但速度远远不及小兔与小猴。这时，小兔与小猴不分上下，小兔见自己要被超越了，急忙将香蕉扔出去，不出他所料，“爱蕉如命”的小猴立马俯下身子，狼吞虎咽地吃起来，抱着消极心态，想：我等会儿也还有对付兔子的秘密武器呢，先填饱肚子再说。“拜拜喽，贪吃鬼，第一名的桂冠非我莫属。”小兔说完便风一般地冲出去。“别高兴太早。”小猴在心里冷哼一声。几根胡萝卜突然从天而降，小兔高兴极了，想：反正小猴被我摔了那么远，吃会儿没事。其实，他们都忘了——还有小马！

“现在，我宣布新一届的跑王诞生了，他就是小马！”主持人大声宣布。“怎么会呀，小马看起来又呆又傻的，竟成了跑王？”“我也想不到呀！”“请大家安静，”小马发话了“我之所以能成为跑王，是因为我的坚持：每天早上我都会绑着沙袋跑步，做仰卧起坐，做引体向上，积少成多，我自然能提高

速度，我只是想告诉大家，坚持就是胜利！”大家听了，都鼓起掌来，对小马的敬佩之情也油然而生。

小马用实际行动告诉我们：坚持就是胜利！

Забіг

Річний лісовий біг вже почався! Після відбору на попередніх турах визначили трьох кандидатів на звання «король бігу»: Найшвидший Кролик, Кмітлива Мавпочка та Спокійний Поні.

У день змагань Кролик і Мавпочка були максимально впевнені у собі. Кролик радісно міркував: «Мавпочка так любить банани, тож я куплю їй кілька грон. І поки вона їстиме, я вирвусь уперед! Ха-ха...». Мавпочка міркувала так само: «кролик настільки любить їсти моркву, що якщо я куплю йому кошик, то він точно сповільниться і перемога за мною!»

Щойно пролунав постріл, Зайчик та Мавпочка полетіли стрілою вперед. І хоча Поні також щосили біг, але його швидкість була набагато меншою. Кролик та Мавпочка бігли на рівних. І коли Кролик побачив, що його ось-ось переженуть, то поспішно викинув банани, сподіваючись, що це відволіче суперницю. Як він і очікував, Мавпочка, що любила банани більш за все в цьому житті, почала уминати їх за обидві щоки і разом з цим думати: «Ну нічого, зачекай. У мене також є своя секретна зброя. Я ще переможу. Але спочатку поїм». «Бувай, Ненажерко, лавровий вінок переможця стовідсотково буде мій», – сказав Кролик і кинувся бігти так швидко, як тільки міг.

«Не радій зарано», – в серцях буркнула Мавпочка. Перед Кроликом раптом з'явилися кілька морквин. Він так зрадів, що подумав: «Мавпочка так далеко від мене, тож нічого не трапиться, якщо я швидко поїм». Насправді ж усі забули, що ще у змаганнях є Поні!

«І зараз... я оголошу переможця нашого забігу! І це Поні!» – голосно оголосив ведучий. «Та, як так? Поні виглядає звичайним дурником, як він міг стати Королем Забігу?» «Я також не можу в це повірити!»

«Гей, шановні, заспокойтесь», – сказав Поні, – «Я переміг завдяки власній наполегливості: щоранку я бігаю з важкими мішками, роблю вправи та підтягуюсь на турніку. Зернятко за зернятком, наповнюється кошик. Крапелька за краплею, з'являється річка. Так я і зміг самовдосконалитись. То ж усе, що я хочу Вам сказати – наполегливість це і є перемога!». Почувши це, усі почали аплодувати та поважати Поні.

Поні на практиці довів нам, що наполегливість – це перемога!

У цій байці події та наслідки описано лінійно, але динамічно, що адекватно відображає динаміку змагань та їхній несподіваний результат. Байка містить такі коди культури: 1. Просторовий код. Події відбуваються у лісі, тобто у звичному середовищі для всіх тварин. Як завжди, в байках персонажі-тварини уособлюють людей та їхні пристрасті. Цей код вка-

зує на те, що людям не потрібні якісь особливі умови для конкуренції. Вона постійно так чи інакше існує в нашому житті. 2. Часовий код виявляється через опис подій у забігу, від відбору кандидатів до оголошення переможця. Щорічність забігу вказує на традиції і постійність та циклічність нашого життя. 3. Соматичний (тілесний) код виявляється через символічні функції різних частин тіла тварин у байці.

рати не самовдосконалення, а пошук слабких сторін інших. І в той же час перемога Коника показує, що ця стратегія є хибною. Тож реального результату можна досягнути лише самодисципліною, постійним бажанням до самовдосконалення та збереження моральних принципів.

2.5. Байка Джеймса Тербера *The Hunter and the Elephant* / *Мисливець і слон*

Оригінал	Переклад
<i>The Hunter and the Elephant</i> (James Thurber) Once upon a time there was a hunter who spent the best years of his life looking for a pink elephant. He looked in Cathay and he looked in Africa; he looked in Zanzibar and he looked in India; but he couldn't find one. The longer he looked, the more he wanted a pink elephant. He would trample black orchids and he would walk right past purple cows, so intent was he on his quest. Then one day in a far corner of the world he came upon a pink elephant and he spent ten days digging a trap for it and he hired forty natives to help him drive the elephant into the trap. The pink elephant was finally captured and tied up and taken back to America. When the hunter got home, he found that his farm was really no place for an elephant. It trampled his wife's dahlias and peonies, it broke his children's toys, it crushed the smaller animals around the place, and it smashed pianos and kitchen cabinets as if they were berry boxes. One day, when the hunter had had the elephant for about two years, he woke up to find that his wife had left his bed and his children had left his board and all the animals on the estate were dead except the elephant. The elephant was the same as ever except that it had faded. It wasn't pink any more. It was white. Moral: A burden in the bush is worth two on your hands	<i>Мисливець і слон</i> (Джеймс Тербер) Колись давно жив собі мисливець, який витратив найкращі роки свого життя на пошуки рожевого Слона. Він шукав у Китаї, він шукав в Африці, він шукав на Занзібарі, і він шукав в Індії, але так і не зміг його відшукати. Чим довше він шукав, тим більше йому хотілося знайти рожевого Слона. Він затоптував чорні орхідеї і проминав фіолетових корів, настільки він прагнув його розшукати. Нарешті одного разу в далекому куточку світу він таки натрапив на рожевого Слона і витратив десять днів на те, щоб спорудити для нього пастку, а також найняв сорок туземців, щоб ті допомогли йому заманити Слона в пастку. Зрештою рожевого Слона спіймали, зв'язали і привезли назад до Америки. Повернувшись додому, мисливець побачив, що на його фермі зовсім не було місця для Слона. Він повитоптував жоржини та півонії його дружини, зламав іграшки його дітей, розчавив дрібних тварин навколо, розтрощив піаніно та кухонні шафи, наче вони були просто ящиками з ягодами. Одного разу, коли слон жив у мисливця вже майже два роки, прокинувшись, чоловік побачив, що його дружина покинула його ліжко, діти – шкільну парту, а всі тварини в його садибі були мертві, окрім Слона. Слон виглядав так само, як і завжди, за винятком того, що він потьмянів. Він більше не був рожевим. Він був білим. Мораль: Краще триматися за те, що вже маєш, ніж ризикувати втратити це, сподіваючись досягти чогось кращого.

Наприклад, здатність Кролика бігти швидко (健步如飞的小兔), використання Мавпочкою кмітливості (机智聪明的小猴), та витривалість і стабільність Коника (憨厚稳重的小马). Символіка цих характеристик передається через соматичний код, підкреслюючи їхні фізичні здібності. 4. Предметний код відтворюється через згадку про використання бананів та моркви як стратегій для перемоги в забігу. Це вказує на використання людьми реальних предметів та артефактів для досягнення мети. Банани й морква є предметами зі стратегії Кролика і Мавпочки, є символами бажань та слабкості кожного з нас. Для Мавпочки та Кролика вони стають інструментами контролю над ситуацією та вказують, як можна використовувати обставини для власної вигоди. 5. Біоморфний код виражений через уведення конкретних персонажів – Кролика, Мавпочки та Коника, проявляється у виборі байковими фігурами-тваринками стратегій, пов'язаних із їхніми природними інстинктами та властивостями. 6. Духовний код передається через внутрішні якості персонажів, їхні моральні принципи та пріоритети, а також культурні цінності, що виявляються під час забігу.

Перспективою байки є показ людської природи: адже для людей характерні азарт, конкуренція та бажання стати в чомусь найкращим. Обрання забігу показує те, як діятимуть люди у реальній ситуації, коли для досягнення власної мети вони можуть об-

Автор прямо не висловлює ставлення до вчинків персонажів. Його ставлення формально частково експліцитно виражено в тексті. Автор вказує вектор моралі, тобто перспективу своєї розповіді, що прямує до досягнення його цілі: висловити за допомогою кодів культури своє ставлення до понять «одержимість, швидкоплинність бажань, наслідки нерозумних прагнень». До загальнолюдських цінностей, представлених тут, належать задоволення, цінування сьогодення і розуміння небезпеки одержимості.

У байці присутні такі культурні коди: біоморфний (Слон), духовний (бажання Мисливця отримати щось недосяжне, ризикуючи втратити те, що він вже має, його внутрішня боротьба і втрата всього) і просторовий (дія відбувається в різних місцях): Китай, Африка, Занзібар, Індія, будинок Мисливця), предметний (чорні орхідеї, жоржини та півонії, іграшки, піаніно та кухонні шафи; предмети, які були пошкоджені, символізують силу хаосу, те, що він може наступити, коли людина поводить себе невідповідно до реальності та переступає загальноприйняті правила поведінки).

Образ-символ «Рожевий слон» символізує рідкісну і недосяжну мету. Потьмянілий Рожевий Слон уособлює втрату привабливості з плином часу. Поняття «Рожевий Слон» часто використовується як метафора або символ чогось незвичного, рідкісного або несподіваного.

Авторську перспективу розповіді в цій байці можна вважати суто нелінійною: тривалий час, повільно Мисливець шукав Рожевого Слона, нарешті, знайшов, і далі події розгортаються прискорено, включно фінальну подію (це стискання часу). Така нелінійна перспектива допомагає автору рельєфно виразити свою ціль: алегорично зобразити людську схильність переслідувати недосяжні цілі, а головне – потенційні наслідки таких прагнень.

2.6. Байка М.ф. Ебнер-Ешенбах *Verlorene Zuversicht* / *Втрачена впевненість* (переклад та інтерпретація Юлії Матюшенко, гр. ЯН-41)

Оригінал	Переклад
<i>Verlorene Zuversicht</i> (M. v. Ebner-Eschenbach) <i>Vor Jahren lebte in einer großen Handelsstadt ein Mann, dem alles, was er unternahm, gelang, den niemals ein Missgeschick traf, der von Jugend an bis ins reife Alter nur Freude und Erfolg erlebte und nur Dankbarkeit und Treue erfuhr. Plötzlich verwandelte sich sein Los; er sank ins Elend; er lernte den Undank und die Bosheit kennen, und allem, was er liebte, drohte Gefahr. Ebenso rasch jedoch, als es sich von ihm gekehrt, kam das Glück ihm zurück, ersetzte ihm zehnfach, was er verloren hatte, überschüttete ihn und die, die ihm teuer waren, von neuem mit seinen reichsten Gaben. „Nun“, fragte jemand, „bist du zufrieden? Du hast es wieder, dein Glück?“ „Ach“, antwortete er, „wo ist meine Zuversicht? Ich habe ein Glück wieder, das mich schon einmal verlassen hat.</i>	<i>Втрачена впевненість</i> (М. ф. Ебнер-Ешенбах) <i>Багато років тому у великому торговому місті жив чоловік, який досягав успіху в усьому, за що б він не брався, якого ніколи не спіткало нещастя, який з юності і до глибокої старості знав тільки радість і успіх, і який відчував тільки вдячність і відданість. Раптом його доля змінилася, він занурився в нещастя, познайомився з невдячністю і злістю, і все, що він любив, опинилося під загрозою небезпеки. Однак так само швидко, як доля відвернулася від нього, фортуна повернулася до нього, відшкодувала вдесятеро те, що він втратив, заново осипала його і тих, хто був йому дорогий, своїми найбагатшими дарами.</i> <i>«Ну що, – запитав хтось, – ти задоволений? Ти знову маєш його, своє щастя?»</i> <i>«Ах, – відповів він, – де моя впевненість? Я знову маю щастя, яке вже одного разу покинуло мене.</i>

У цій байці реалізуються такі коди культури. Просторовий код описує локалізацію персонажа у просторі, зокрема, у великому місті. Часовий код впо-

2.7. Притча Г. Кунерта *Freundschaft* / *Дружба* (переклад та інтерпретація Юлії Матюшенко, гр. ЯН-41)

<i>Freundschaft</i> (Günter Kunert)	<i>Дружба</i> (Гюнтер Кунерт)
<i>Ja, mit dem Meer bin ich befreundet. Kaum stecke ich morgens den Kopf zum Fenster hinaus, schlafferfrischt auf die frischen Wolken zu blicken, auf die gelben, sandigen Dünen, beginnt es am Horizont zu wallen. Lärmend und rollend, den Rücken windbedeckt, steigt es über den Strand auf. Schon kurze Zeit später hat es seinen eigenen Höchstpegel überschritten und nähert sich meinem Hause. Rasch sammelt es seine ausgestreckten Lachen hier und da, steigt erneut weiter, um damit erst in Höhe des ersten Stockes, aus dessen Fenster ich noch immer lehne, schwappend einzuhalten. Ich werfe einige kleine Abfälle hinaus, die es dankbar verschlingt. Mit ungebärdiger Bewegung leckt es meine Hand. Unterhalb seines Spiegels indes bricht es die Wände ein, lockert die Pfosten und – während es bei mir oben noch rauschend schwatzt und schwatzt – knickt es an allen vier Ecken das Haus um. Knapp gelange ich durchs Fenster und aufs Dach, auf dem reitend ich eilig vom Festland fortgetragen werde, hinaus, hinfort. Ja, daran seht ihr: Ich bin wirklich mit dem Meer befreundet.</i>	<i>Так, я дружу з морем. Щойно я вранці висуваю голову з вікна, щоб подивитися на чисті хмари, на жовті піщані дюни, як на горизонті починає з'являтися море. Шумне і рухливе, з обвіяною вітром спиною, воно здіймається над пляжем. Через деякий час воно пройшло свій власний пік і наближається до мого будинку. Воно стрімко збирає свої розтягнуті посмішки то тут, то там і продовжує підійматися, щоб зупинитися на рівні першого поверху, з вікна якого я все ще визирую. Я викидаю кілька дрібних шматочків непотребу, які воно з вдячністю поглинає. Воно лиже мою руку незграбними рухами. Однак під дзеркалом воно ламає стіни, розхитує підпори і – поки воно все ще розмовляє зі мною нагорі – нахилиє будинок на всі чотири кути. Я ледве встигаю вилізти через вікно на дах, на якому мене поспіхом несе геть від материка, геть і геть. Так, це й вам помітно: я дійсно дружу з морем.</i>

рядковує, позиціонує персонажа з молодого до похилого віку, до його сучасного буття, яке змінюється через попередню ситуацію. Духовний код виражено як гостре почуття нещастя, знайомство з невдячністю, злістю, а в інші часи, навпаки, – відчуття радощі, успіху, вдячності. Кінцеве вираження коду – нове почуття щастя, яке отруєне невпевненістю у майбутньому.

Авторська перспектива розповіді в байці має цікаву подвійну структуру. У часовому вимірі події

Ця притча переносить читача у світ, у якому при-

рода, особливо Море, відіграє живу роль. Оповідач розкриває надзвичайні стосунки з океаном, дружбу, що проявляється в найтонших відтінках природи. Захоплюючим є опис Моря як живої істоти, що наближається до будинку оповідача. Воно наростає, досягає кульмінації і нарешті зупиняється перед першим поверхом. Це персоніфіковане зображення Моря свідчить про тісний зв'язок людини з

природою. Оповідач викидає залишки, які, на його думку, з вдячністю пожирає Море. Цей акт подарунка та подяки, на думку автора притчі, зміцнює дружні узи. Далі взаємодія між Оповідачем і Морем стає більш інтенсивною, оскільки Море впливає на структуру будинку під вікном Оповідача. Розбиває стіни і розхитує стовпи, а вгорі ще веселий плескіт. Драматичне зображення цих подій передає глибший смисл, який виходить за межі фізичного зв'язку. Він символізує силу дружби, яка може вистояти навіть проти зовнішнього впливу. Оповідач тікає на дах і природа несе його далі. Ця сцена підкреслює динаміку дружби та здатність пристосовуватися до життєвих змін. Висновок Оповідача про те, що він справді дружить з морем, підкреслює інтенсивність і автентичність цього надзвичайного зв'язку. Притча містить в собі кілька взаємопов'язаних кодів культури.

Предметний код представляє об'єкти та їхнє символічне значення. Море є центральною темою тексту і уособлює глибокий зв'язок, природну привабливість і дружбу Оповідача. Будинок із його вікнами, стінами, опорами діє як сполучна ланка між внутрішнім і зовнішнім простором. Дрібний непотріб, на думку оповідача, символізує подарунок Морю. Будинок також може служити метафорою стабільності та захисту. Непотріб, який Оповідач кидає в Море, можна витлумачити як символічний акт відданості чи дарування.

Просторовий код чітко представлено через опис оточення Оповідача, зокрема моря. Жовті піщані дюни, свіжі хмари та горизонт створюють певну просторову атмосферу. Рух моря, коли воно підіймається на пляж і досягає будинку Оповідача, дає читачеві відчуття простору та руху. Те, як Море змінює простір, можна інтерпретувати як метафору зміни та впливу на довкілля. Образ Оповідача, який їде верхи на даху і якого несе з материка, приносить із собою зміну просторового контексту. Це може свідчити про особисте зростання або прагнення до нових горизонтів.

Часовий код відображає динаміку подій цієї притчі від поступового руйнування опор будівлі до її вільного руху морем разом з її хазяїном. При цьому це не викликає в нього жодної негативної емоції.

Духовний код представлено через персоніфікацію Моря та опис емоційного зв'язку Оповідача з цією стихією. Думка про те, що Море живе та спілкується з Оповідачем, може наводити на думку про культурну перспективу, яка приписує природі духовний або живий вимір. Одним із компонентів цього видатного культурного коду є зв'язок із природою та вдячність її силі та красі. Цей зв'язок імпліцитно виражається через тісний зв'язок Оповідача з Морем. Опис природи, що пробуджується на світанку, жовтих піщаних дюн і бурхливого Моря є вираженням цього глибокого зв'язку з природним середовищем. Метафоричне зображення дружби

Оповідача з Морем може свідчити про глибоко вкорінений культурний зв'язок між людьми та природою. Море як друг може відображати культурну важливість природи та навколишнього середовища в суспільстві. Опис дій Моря, таких як збирання сміху та облизування руки Оповідача, може бути культурним символом гармонійних стосунків між людьми та природою. Ці жести можуть вказувати на духовну або шанобливу взаємодію з природою.

Висновок Оповідача про те, що він справді дружить з Морем, підкреслює інтенсивність і автентичність цього надзвичайного зв'язку.

Однак у повторному твердженні Оповідача про його дружбу із Морем, конкретний інтерпретатор, за моїм враженням (Л.П.), може вбачати також і приховану іронічну тональність.

Виклад подій та їхніх наслідків у притчі відбувається у суттєво нелінійній перспективі. Відносно повільний опис автором спілкувань Оповідача з Морем, його емоцій, вражень, а також позначення повільного руйнування будинку Морем змінюється описом швидкого результату: зірвана з опор будівля пливе Морем разом із хазяїном, що не викликає у нього негативу, а навпаки. Така нелінійна перспектива викладу дозволяє автору висловити свої інтенції, зосередити на них читача. Це акцент на метафоричному зображенні людських дружніх відносин, турбулентних та непередбачених за вчинками, це метафора зв'язку з природою, це метафора незалежності, втечі від обмежень. У наш час такі інтенції автора залишаються зрозумілими і привабливими, але суто казковими. З екологічного погляду скидати залишки у море недоцільно, а численні руйнування у паводках викликають зовсім інші емоції. Отже, в цій притчі ми вбачаємо ще й нашу сучасну інтенцію – обережне ставлення до природи, пильність до наших втручань, розумне поєднання романтики життя з безпекою місця проживання.

Якщо ми беремо до уваги приховану іронічність, то нелінійність розповіді тільки підсилюється, оскільки за первісним захватом від Моря приходить усвідомлення руйнівної сили стихії, що уособлює хаос у соціальному середовищі.

2.8. Японська байка 大阪の蛙、京の蛙 / Жаба з Осаки та Жаба з Кіото (переклад та інтерпретація Нікіти Твердохліба, гр. ЯК-41) (див. рис. 1)

大阪の蛙、京の蛙

昔、大坂のある池に一匹の蛙が住んでいた。この大坂の蛙は、毎日同じ仕事の：繰り；返しに：嫌気がさし、仕事を：投げ出して隣の池へ向かった。

そこでは蛙たちが豆を作っていて、大坂の蛙は豆作りの手伝いをするようになったが、すぐに：飽きてしまい、また別の池へ向かった。

そこではまた別の蛙たちが：里芋作りをしていて、大坂の蛙は手伝いをするようになったが、すぐに：飽きてしまい、何もせずにゴロゴロする

のだった。

大坂の蛙が、どこか面白いところがないものかと考えて、京へ向かうことにした。大坂の蛙は京へ向かって；跳び；続け、やがて大坂と京の；境目にあたる大きな山の；頂上に；着いた。すると、京の；方向から一匹の蛙がやって来た。

大坂の蛙が京の蛙に「京は；寺や；神社があつて面白いところだろう」と；尋ねると、京の蛙は「京なんか面白くないところだ。大坂は面白いところだと聞き、向かっているのだ」とした。

それを聞いた大坂の蛙は「大坂なんかつまらない場所」と返答すると、京の蛙は「自分を大坂に行かせないために嘘を話している」と言った。二匹は；互いに嘘を言っている、と；睨み合った。

そこで二匹は「；頂上から自分の目で；景色を見る」と言い、二匹は天を；貫く；勢いで；背伸びをし、大坂と京の；景色を；眺めまわした。しかし、大坂も京も；大して；変わらないと分かり、二匹の蛙はがっかりしながら、自分の；故郷へ帰っていった。

実は、二匹があまりのいで；背伸びをし、背中がそっくり；返った；状態で；景色を見たので、二匹は前を見たつもりが後ろを見ていて、大坂の蛙は大坂を、京の蛙は京を見ていたのだ。

それからというもの、大坂の蛙は、生まれ；育った大坂の池で頑張つて；畑仕事をしていくうちに、働くことが楽しくなり、仲間たちと仲良く；暮らしたそうだ。

Жаба з Осаки та Жаба з Кіото

Колись давно, у ставку Осаки жила Жаба. Якось цій Жабі набридло робити одну й ту саму роботу кожного дня, то ж вона плигнула в сусідній ставок.

У тому ставку Жаби варили боби, і Жаба з Осаки мала допомагати в цьому. Але згодом їй і це набридло і плигнула вона в ще один, інший ставок.

На тому ставку Жаби сушили буряк, і Жаба з Осаки мала і в цьому допомагати, але швидко їй набридло і стала вона байдикувати.

І вирішила Жаба з Осаки піти пошукати чогось цікавого у Кіото, аби розважитись. І стрибала вона на схід, аж поки не залізла на гору що була якраз посередині між двома містами. Аж бачить – а зі сторони Кіото якраз до неї підстрибує ще одна Жаба.

Жаба з Осаки каже Жабі з Кіото: «А в Кіотських храмах мабуть є на що цікаве подивитись, еге ж?», а та їй відповідає: «Нічого цікавого там нема. Чула я, що в Осаці є багато чого цікавого, то ж іду туди сама подивитись на ті дива».

Жаба з Осаки як почула, то одразу ж здивувалась: «Та Осака – то найнудніше місце у світі!». А Кіотська їй: «Та ти просто не хочеш щоб я туди потрапила, от і брешеш». І стали вони одна одну називати брехуном, аж очі блискали.

Та й прийшла одночасно їм одна ідея: «Тоді я на тебе обіпрусь, встану на задні лапи та якраз зможу власними очима побачити як там у тому мі-

Рис. 1. Ілюстрація до байки «Жаба з Осаки та Жаба з Кіото»

сті». Так і зробили – потягнулись до неба, одна на одну обперлись, та обдивились добре, як виглядає Осака і Кіото. Але такими вони їм здались однаковими, що немає сенсу туди і йти, то ж засмучені, обидві повернулись до своїх рідних міст.

Але про що вони не подумали, так це про те, що настільки вони вигнулись, що спинами дивились кожна на свою домівку. Очі ж у жаби влаштовані так, що вниз, в сторону пуза, вони дивитись не можуть. А значить коли вони думали що дивляться вперед, то насправді дивились назад: Жаба з Осаки побачила Осаку, а Жаба з Кіото огледіла своє ж Кіото, які насправді настільки різні, наскільки міста тільки можуть бути.

З того часу Жаба з Осаки осіла у тому ставку, де вона народилась, почала старанно працювати і весело проводити час зі своїми товаришами.

Ця байка цікава не тільки в аспекті соціокультури, а й тим, що в ній наявний фактично один персонаж, а другий – його дзеркальна копія. У байці розповідається про двох Жаб з двох великих міст Японії – Осаки та Кіото. Обом в один момент набридло своє буденне життя, і вони, незалежно одна від одної, подались в мандри до сусідніх міст. Рівно посередині між двома містами, на горі, вони зустрічаються і розповідають свої неприємні враження про рідні міста, і кожна вирішує що співрозмовниця їй бреше. Захотівши побачити з гори свої місця призначення, вони вигнули спину і подивились на власні міста. Через таку плутанину вони розчарувались у подорожі і пішли кожна до своєї батьківщини.

У байці присутній конфлікт двох Жаб, по суті, навіть доходить до бійки, але він не є конфліктом моральним – Жаби не є різними персонажами, а копіями одна одної, отже протиставлення ідеологій від-

буватися не може, адже присутня лише одна. Жаби б'ються, але не тому що треба, а тому що дурні, і самі б не відповіли, якщо їх спитати «А навіщо?».

У байці присутній такий набір кодів культури: 1) просторовий код: Осака та Кіото протиставлені одне одному як міста, які неможливо переплутати. В оригінальному тексті цей аспект виражено імпліцитно (звідси й коментар Жаби з Осаки про те, що в храмах є, на що подивитися); 2) часовий код в тексті слабо виражено, хоча на початку історії розповідач і каже «*Колись давно*», але це лише словниковий зворот, який ні на що не вказує. Точно можна сказати лише, що дія відбувалась до першої половини 20-го століття, на що вказує доіндустріальний спосіб обробки агрокультурних продуктів; 3) біоморфний код цієї байки полягає у зображенні Жаб з алегоричними рисами, що притаманні людям, – Жаба мислить, розмовляє, працює. Спільноти Жаб займаються ремісництвом. Загалом образ Жаби у більшості культур світу пов'язаний із незграбністю, ледачістю, іноді з потенціалом до мудрості. В Японії, зокрема, Жаба – це образ грайливого дитинчати, пустотливого, ще нерозумного, але в жодному разі не злого. Так можна описати і головних персонажів цієї байки. Вони, як діти, втомлюються сидіти на одному місці та хочуть пригод, і непорозуміння їхнє теж дитяче – через егоцентризм. Таким чином жаби в цій історії слугують тими персонажами, у яких діти, читаючи чи слухаючи цю байку, можуть побачити себе, і завдяки цьому краще засвоїти мораль; 4) предметним кодом у байці виражено доволі мало. Це хіба що об'єкти двох згаданих промислів Жаб: боби і вид японської бульби – таро, а також згадані Жабою кіотські храми, які допомагають краще зрозуміти характер міста; 5) соматичний код байки, його суть – в анатомічній особливості жаб'ячого зору. Коли Жаби встали на задні лапи, щоб подивитись вперед, то вигнули спину і через неможливість нахилити голову дивились назад, не здогадуючись про цю свою ваду. Це символізує незнання неосвіченої людини методів пізнання світу. Якщо б хоч одна з них здогадалася про це, то вони б побачили всю різницю між своїми двома містами, назвали б ще раз одна одну брехухою – «Однак ж, те місто цікаве!» – і розійшлись би далі в мандрах. Але вузький кругозір не дав їм осягнути цю різницю. У цьому соматичний код поєднаний з духовним, але останній також має самостійний, провідний аспект у байці. Його описано у фіналі – Жаба з Осаки повернулася до свого рідного ставка, стала завзятіше працювати, краще ладнати з товаришами, загалом «подорослішала». Логічно буде вважати, що і Жаба з Кіото прийшла до того самого висновку, в силу ідентичності цих двох персонажів. У такому фіналі можна вбачати давню традицію обряду посвяти (rite of passage), що йде ще з часів племінного устрою. Починаючи шлях із, символічно, непосидючої дитини, Жаба обриває зв'язок з домом і йде у подорож задля розваги, але

врешті-решт збиває пиху і знаходить своє місце там, де народилася.

Мораль байки виражена імпліцитно, у духовно-му коді. Як духовний код цієї історії можна розділити на два аспекти, так і моралі винести можна дві. Перша виходить з обмеженого кругозору Жаб, яку символічно виражено соматичним кодом, і її можна сформулювати як «Не можна давати собі себе ж дурити. Не роби висновків про щось тільки побачивши це, а візьми на іспит: чи правильно я на нього дивлюсь?». Суть другої моралі – у тому, як Жаба осіла у себе в рідному ставку після мандрівки і стала розсудливішою. Її формулювання – «Подорожуй, дізнавайся нове, але якщо ні до чого мандри тебе не приведуть, то у рідному краї ти завжди знайдеш собі місце, і з новою мудрістю будеш в багато разів щасливішим».

Авторська перспектива розповіді в байці є нелінійною за часом (події і наслідки представлено послідовно, але відступами тут є спогади персонажів про дива Осаки і Кіото), а також просторово нелінійною. Остання, просторова частка нелінійної перспективи виражена неможливістю жаб оглядатися навкруги, вони можуть оглядатися тільки в одному напрямку.

3. ВИСНОВКИ

Повноцінна лінгвостилістична інтерпретація тексту, зокрема художнього, має спиратись на його соціокультурний зміст, на відображення в ньому кодів культури, оскільки саме це зумовлює перспективу розповіді автора. Остання втілюється в єдності змісту тексту, його форми та мовностилістичного вираження.

У всіх використаних у роботі прикладах схема інтерпретації тексту є у цілому спільною, а різниця стосується лише змісту авторської точки зору на духовну цінність, яку автор експліцитно чи імпліцитно висвітлює. Це означає, що в кожному з цих прикладів є різним зміст духовного коду культури, а інші коди його підтримують, ілюструють згідно з конкретним змістом художнього твору.

У проведеному дослідженні на матеріалі байок і притч різних народів виявлено універсальність набору кодів культури в текстах, але й різноманітність їхнього вираження в сюжетах, враховуючи історичний час і національні особливості культур цих народів.

Цілком зрозуміло, що процедура інтерпретації тексту потребує подальшого вдосконалення. Основні складові інтерпретації – зміст і форма тексту, їхній зв'язок, цілі автора, перспектива розповіді, соціокультурна складова, мовленнєва реалізація – потребують подальшої структуризації і системного впорядкування. Слід враховувати й те, що з математичної точки зору всі ці складові системи інтерпретації є так званими нечітко визначеними об'єктами, належність яких до певної складової є ймовірною

[8]. Досвід використання понять нечітких об'єктів, нечітких лінгвістичних змінних існує у вітчизняних дослідженнях [5], він потребує подальшої популяризації в колах філологів, зокрема лінгвістів, і подальшого вдосконалення як міждисциплінарного інструментарія.

Перспективи дослідження полягають у подальшому розвитку методики інтерпретації текстів, і не тільки художніх, поглибленні ана-

лізу образно-символічної, соціокультурної, концептуальної та інтенційної складових тексту в їх системній єдності. Ідеальним завершенням удосконалення процедури інтерпретації тексту є чіткий алгоритм її проведення, який може бути відображеним у фреймі або мережевому графіку. Таке вдосконалення також складає перспективу подальшої розробки методів інтерпретації текстів різних типів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Піхтовнікова, Л. С. (2022). Відображення соціокультури у мові, мовленні та художній літературі. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов»*. № 96, С. 30-36.
2. Піхтовнікова, Л. С. (2021). Еволюція німецької віршованої байки (XIII–XXI століття): стилістико-синергетичний та зіставний аспекти: монографія. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна.
3. Піхтовнікова, Л. С. (2011). Тексти малих форм: Лінгвістична інтерпретація; Дидактизація; Переклад. Частина 1.: Монографія / Навчальний посібник. Німецька мова. Для студентів, аспірантів і викладачів. Для наукової і навчальної роботи. Маріуполь: Приазовський державний технічний університет.
4. Селіванова, О. О. (2006). Сучасна лінгвістика. Термінологічна енциклопедія. Полтава.
5. Шевченко, О. І. (2020). *Телеологічна лінгвосоціотика: онтологія та евристика (на матеріалі англomовного публіцистичного дискурсу)*: дис. ... докт. філол. наук: 10.02.04. Запоріжжя.
6. Riesel, E. (1970). Komposition als Zusammenwirken des inneren und äußeren Textaufbaus – eine linguostilistische Erscheinung. *Wissenschaftliche Studien*. Leipzig. S. 189-194.
7. Riesel, E. (1974). Theorie und Praxis der linguostilistischen Textinterpretation. 184 p.
8. Zadeh, Lofty (1970). General scheme of the fuzzy system architecture. Fuzzy Logic in the Construction of Automated Systems. Retrieved from <https://www.europeanproceedings.com>

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

9. Deutsche Fabeln aus neun Jahrhunderten (1991). Hrsg. von K. W. Becker. Leipzig.
10. Kunert, G. (1968). Geschichten, Parabeln. Berlin und Weimar: Aufbau-Verlag.
11. Thurber, J. (2008). Fables for Our Time and Famous Poems. NY: Harper & Row Publishers.
12. The Two Frogs: A Japanese Folktale. Retrieved from <https://www.japanpowered.com/folklore-and-urban-legends/two-frogs-japanese-folktale>
13. 例: 山姥、やまうば、やまんば、など ※検索の [ヒント](http://nihon.syoukokuai.com/modules/stories/index.php?lid=762) について. Retrieved from <http://nihon.syoukokuai.com/modules/stories/index.php?lid=762>
14. One Thousand and One Nights. https://en.wikipedia.org/wiki/One_Thousand_and_One_Nights
15. رأفلاو دسأل القصص. Retrieved from <https://www.wledi.com/divertissements/%D9%82%D8%B5%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%A7%D9%94%D8%B3%D8%AF-%D9%88%D8%A7%D9%84%D9%81%D8%A7%D9%94%D8%B1>

Стаття надійшла до редакції 03.10.2024

Стаття рекомендована до друку 10.11.2024

Lydia Pichtownikowa – Doctor of Science (Philology), Professor at the Department of Romance and German Philology, at the Department of Oriental Languages and Intercultural Communication of V.N. Karasin Kharkiv National University; e-mail: lpichtov@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1830-0653>; GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=list_works&hl=de&authuser=3&; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Lidiya_Pichtownikowa;

LINGUISTIC-STYLISTIC INTERPRETATION OF THE TEXT: SOCIO-CULTURAL ASPECT

The article is devoted to the study of the essence and content of the linguistic-stylistic interpretation of the fictional text, taking into account the socio-cultural factors reflected in the speech of the author and characters. The indicated approach to interpretation is demonstrated on the material of English, German, Arabic, Chinese and Japanese texts of fables and parables, which are fragmentarily presented based on the materials of individual creative projects of students of the Faculty of Foreign Languages (2023/24 academic year) during the special course «Socio-cultural dynamics of fictional text».

The texts of fables and parables are convenient for multifaceted interpretation, since fables and parables as a genre respond quickly to contemporary events, consider themes that reflect social problems of society and historical factors. Our correction of the materials of these projects complements the characteristics of the sociocultural factors of the interpretation given by the students. In the article, an analysis of linguistic and cultural and historical factors is added to the traditional scheme of linguistic and stylistic interpretation of the text, which are mainly manifested in the texts in the form of cultural codes, systematically interconnected and aimed at creating the main code of culture – spiritual. It has also been studied how the cultural codes express the intentions of the authors of the texts, the linear or non-linear perspective of the depiction in the texts of various events and their consequences. An example of a double, linear and non-linear perspective of the story in a fable is given, which contributes to the deepening of its main meaning, the reflection of the fundamental essence of a person. An example of a parable is also considered, in which the intentions of the author of the previous century (H. Kunert) are understandable in our time, but generate in us during reading a reaction that is not at all what the author could expect at the time.

Summarizing in a single article the analysis of fables, parables of different peoples clearly demonstrates the stability and universality of the set of cultural codes in the texts and the diversity of their expression in the plots. The perspective of the work is the further development and improvement of the scheme of interpretation of the fictional text in the linguistic and cultural aspect, the creation of a clear algorithm of interpretation, which can be displayed in a frame or a network graph.

Key words: code of the culture, content and form of the text, fictional text, narrative perspective, sociocultural, the author's intention, the linguistic-stylistic interpretation of the text, tonality.

REFERENCES

- Pikhtovnikova, L. S. (2022). *Vidobrazhennya sotsiokul'tury u movi, movlenni ta khudozhnii literaturi*. [Reflection of socioculture in language, speech and fiction]. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriya «Inozemna filolohiya. Metodyka vykladannya inozemnykh mov»*. The Journal of Kharkiv National University named after V. N. Karazin. Series «Foreign philology. Methodology of teaching foreign languages». № 96, p. 30-36. (in Ukrainian)
- Pikhtovnikova, L. (2021). *Evolutsiya nimets'koyi virshovanoyi bayky (XIII–XXI stolittya): stylistyko-synerhetychnyy ta zistavnyy aspekty* [The evolution of the German verse fable (XIII–XXI centuries): stylistic-synergetic and comparative aspects]: monohrafiya. Kharkiv: KHNU imeni V. N. Karazina. (in Ukrainian)
- Pikhtovnikova, L. S. (2011). *Teksty malykh form: Linhvostylistychna interpretatsiya. Dydaktyzatsiya. Pereklad: monohrafiya/ navchal'nyy posibnyk* [Texts of small forms: Linguistic interpretation. Didactic teaching. Translation: monograph / tutorial]. Chastyna 1. Mariupol': PDTU Publ. (in Ukrainian)
- Selivanova, O. O. (2006). *Suchasna linhvistyka. Terminolohichna entsyklopediya*. [Modern linguistics. Terminological encyclopedia]. Poltava: Dovkillya-K Publ. (in Ukrainian)
- Shevchenko, O. I. (2020). *Teleolohichna linhvosemiotyka: ontolohiya ta evrystyka (na materialy anhlomovnoho publitsystychnoho dyskursu): dys. ... dokt. filol. nauk: 10.02.04*. [Teleological linguistic semiotics: ontology and heuristics (on the material of English-language journalistic discourse): diss. ... Dr. philol. Sciences: 10.02.04. Zaporozhye]. Zaporizhzhya. (in Ukrainian)
- Riesel, E. (1970). *Komposition als Zusammenwirken des inneren und äußeren Textaufbaus – eine linguostilistische Erscheinung*. *Wissenschaftliche Studien*. Leipzig. S. 189-194.
- Riesel, E. (1974). *Theorie und Praxis der linguostilistischen Textinterpretation*. 184 c.
- Zadeh, Lofty (1970). *General scheme of the fuzzy system architecture*. *Fuzzy Logic in the Construction of Automated Systems*. Retrieved from: <https://www.europeanproceedings.com>.

ILLUSTRATIVE MATERIAL

- Deutsche Fabeln aus neun Jahrhunderten* (1991). Hrsg. von K. W. Becker. Leipzig.
- Kunert, G. (1968). *Geschichten, Parabeln*. Berlin und Weimar: Aufbau-Verlag.
- Thurber, J. (2008). *Fables for Our Time and Famous Poems*. N. Y.: Harper & Row Publishers.

The Two Frogs: A Japanese Folktale. Retrieved from <https://www.japanpowered.com/folklore-and-urban-legends/two-frogs-japanese-folktale>

例：山姥、やまうば、やまんば、など ※検索の [ヒント](#) について Retrieved from <http://nihon.syoukokuai.com/modules/stories/index.php?lid=762>

One Thousand and One Nights. Retrieved from https://en.wikipedia.org/wiki/One_Thousand_and_One_Nights)

رافل او دسألأ قصق Retrieved from <https://www.wledi.com/divertissements/%D9%82%D8%B5%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%A7%D9%94%D8%B3%D8%AF-%D9%88%D8%A7%D9%84%D9%81%D8%A7%D9%94%D8%B1>

The article was received by the editors 03.10.2024

The article is recommended for printing 10.11.2024

DOI: 10.26565/2786-5312-2024-100-06

УДК: 811.111'42'22

Lyudmila Soloshchuk

Doctor of Science in Philology, Professor at the Department of English Philology and Foreign Language Teaching Methods of V. N. Karazin Kharkiv National University; e-mail: lsolo@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0003-2934-7721>;
GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=0sKbFhMAAAAJ&hl=uk>;
RESEARCH GATE: <https://www.researchgate.net/profile/Lyudmila-Soloshchuk>

Yuliia Skrynnik

Candidate of Science in Philology, Associate Professor, Doctoral student at the Department of English Philology and Foreign Language Teaching Methods of V. Karazin Kharkiv National University; e-mail: j.skrynnik@karazin.ua;
SCHOLAR. GOOGLE: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=mFB46zoAAAAAJ&hl>;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7592-4011>; RESEARCHGATE: https://www.researchgate.net/profile/Yuliia_Skrynnik;

Prototypical Model of a Discursive Personality Within the Theory of Values-Based Sociodiscourse

In this theoretical study the concept of the prototypical model of a discursive personality within the framework of the theory of values-based sociodiscourse is explored. The prototypical model, as conceived within this theory, represents a multidimensional structure that enables the analysis of values, roles, identity, and interpersonal interactions, all of which contribute to the formation of a personality in contemporary society. The model underscores the significance of values as guiding principles that shape an individual's construal of the world.

The prototypical model of a discursive personality within the theory of values-based sociodiscourse can be described as a conceptual framework where a discursive personality is shaped by multiple sociocultural factors. These factors include the types of discourse individuals engage in (everyday, institutional), their value orientations (such as belonging to a social group, love, esteem, and self-actualization), and social factors (social status, role, and gender). The social parameters play a crucial role in determining how individuals navigate and express their values through discourse. The framework also categorizes discursive personalities into participants, attractors, and creators, with each type exhibiting distinct verbal, non-verbal, and supra-verbal repertoires associated with each type of discursive personalities.

A key aspect of the multifaceted prototypical model of a discursive personality is its integration within the sociocultural context. This dimension is visually depicted through the stance of a discursive personality and discursive practices as central elements within the sociocultural mechanism. The study offers definitions of discourse and a discursive personality within the theory of values-based sociodiscourse framework, providing a foundation for future research. Further investigations in this area could enhance our understanding of how values shape a discursive personality and his / her behavior across various social contexts.

Key words: *construal of the world, discursive practices, discursive personality, stance, sociocultural context, the theory of values-based sociodiscourse, values.*

Як цитувати: Солощук Л., Скриннік Ю. (2024). Прототипна модель дискурсивної особистості у межах теорії ціннісно-орієнтованого соціодискурсу. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія: Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов*, (100), 69–76

DOI: 10.26565/2786-5312-2024-100-06

In cites: Soloshchuk L., Skrynnik Yu. (2024). Prototypical model of a discursive personality within the theory of values-based sociodiscourse. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: Foreign Philology. Methods of Foreign Language Teaching*, (100), 69–76

DOI: 10.26565/2786-5312-2024-100-06

1. INTRODUCTION

The contemporary tendency in linguistics reflects a perspective on language as both a form and a lifestyle of an individual. It serves as a medium for expressing experiences and consciousness, as well as a tool for showcasing individuality and organizing interpersonal interactions. This shift entails moving away from a perspective that objectifies and depersonalizes language towards one that is personal and proactive. The recent scientific exploration of the discursive personality and its integration into the field of linguistics is intertwined with the humanization of linguistics [5; 8; 9; 27; 31]. This shift is also aligned with a turn towards value-oriented scientific approaches and a neoanthropocentric worldview [11; 17].

The relevance of this study lies in the neoanthropocentric essence of communicative processes across diverse communicative scenarios and, consequently, for various types of discursive personalities that are intrinsic to contemporary linguistics. Discourse analysis aids in addressing the scholarly challenge of deciphering the meanings conveyed by verbal, non-verbal, and supra-verbal communicative components present in different types of contemporary personalities' discursive repertoires. It also contributes to the development of a prototypical model of a discursive personality within the framework of the theory of values-based sociodiscourse. The theory of values-based sociodiscourse, emerging at the intersection of discourse analysis and discursive personality studies, examines how language reflects, promotes, contests, and negotiates social values and beliefs through strategic discursive practices.

The object of the research is the prototypical model of a discursive personality within the theory of values-based sociodiscourse. The subject of the research is connected with the factors of the formation and development of the discursive personality. The aim lies in revealing the key components of the construction of a prototypical model of a discursive personality within the theory of values-based sociodiscourse. The aim of the study presupposes solving the following tasks:

- to distinguish the factors influencing the formation of the personalities' discursive repertoires;

- to organize the distinguished factors into a prototypical model of a discursive personality taking into account the interconnection and interrelation of these factors.

The theoretical significance of this research lies in its contribution to the ongoing shift towards neoanthropocentrism and value-based frameworks in linguistics. The study advances the theory of the discursive personality by illustrating how values and moral beliefs shape discourse. By developing a prototypical model, the research provides a structured means to analyze the interconnections between discourse, values, and social identities, expanding

upon established theories in sociolinguistics. This model serves as a framework for examining the moral and ethical dimensions of discourse, contributing to the humanization of linguistic inquiry. The research findings present a novel conceptualization of the discursive personality by integrating social, cultural and value-oriented parameters within the framework of the theory of values-based sociodiscourse. This study develops a prototype that bridges personal value systems and discursive practices, offering a fresh perspective on how individuals' verbal, non-verbal, and supra-verbal repertoires reflect their moral and ethical beliefs.

Sociodiscourse refers to the way social practices, norms, and structures are reflected and shaped through discourse. It is a theoretical framework that investigates how discourse is embedded in social contexts and how it can reflect and reinforce social hierarchies [14; 34], power relations [18; 19], and cultural practices [21; 22]. Sociodiscourse emphasizes the role of language and communication in the construction of social reality. Thus, we define the theory of values-based sociodiscourse [31] as a framework for examining communication that highlights the values and moral convictions of discursive personalities. Developed in the course of our research and grounded in the methodology of critical discourse analysis [34], it recognizes the importance of values that guide individuals and society, and aims to identify, discuss and understand the role of value beliefs and attitudes in the discursive practices making them visual through verbal, non-verbal and supra-verbal components of communication.

2. RESEARCH FINDINGS

According to L. V. Soloshchuk, the concept of a discursive personality [8, p. 127] refers to an individual engaged in ongoing communicative interactions. This individual, in addition to utilizing the language code, demonstrates the ability to employ and interpret various semiotic codes based on the specific discursive relations in which he / she participates during communication. When constructing discourse, a discursive personality incorporates non-verbal components of communication. These non-verbal components vary in structural complexity, accuracy, depth of reflection of reality, and purposefulness. They interact with verbal components according to specific principles governing the integration of verbal and non-verbal components of communication. Social status / role, gender [5; 15; 24; 32], gender [26; 27; 33; 35] play a significant role in shaping a discursive personality, influencing his / her behavior and modes of expression.

One of the core factors influencing the construction of the prototypical model of a discursive personality is the type of discourse within which a personality builds communicative relations. In sociolinguistics scientists differentiate everyday and institutional discourses [2; 7]. Dialogic interaction in everyday life

can be characterized as an informal process aimed at addressing participants' daily life issues. Everyday discourse is characterized by a high level of spontaneity in communication organization, situational dependency, relative subjectivity in addressing common everyday problems, and, consequently, a violation of logic, unrestricted use of structural, lexical-grammatical, and stylistic means in framing statements, and a significant presence of non-verbal communicative components in speech [7, p. 210]. In everyday discourse, participants of communication aim to disclose their inner world to the interlocutor and comprehend the interlocutor as an individual with multifaceted personal characteristics.

In institutional discourse, communicators represent specific social groups and assume roles dictated by the communicative context [3, p. 51]. Institutional discourse inherently involves a specific institutional community of participants, wherein individuals hold status-role positions [10, p. 96]. This form of discourse occurs in interactions among individuals from various fields such as politics, education, science, medicine, and others [4, p. 129–130]. Institutional communicative space denotes a structured setting for communicative and informational exchanges between the addresser and the addressee, linked by a shared institutional domain, status-role norms, specific models of social and professional knowledge, and a distinct array of communicative strategies and tactics [6, p. 13; 1, p. 46]. The status-role attributes of communicative participants, the communicative intent, and the typical setting of communication collectively impact an individual's speech behavior in society, which is inherently purposeful [1, p. 47].

Comprehending values is fundamental yet poses difficulties [17]. In the realm of everyday engagements, which are inherently shaped by values [11], values can be construed as elements deemed valuable, worthwhile, or integral to one's identity [30, p. 60]. In the context of the theory of values-based sociodiscourse, the fundamental needs, which underpin the typology of contemporary discursive personalities into participants, attractors, and creators, encompass the essentials of belonging to a social group and love, social needs and respect, and self-actualization accordingly [31]. These needs dictate the pivotal values for an individual and the values they strive to fulfill. The selection of these three types of needs is informed by A. Maslow's hierarchy of needs [25].

The product of the discursive personality's social activity is the discursive repertoire. The model of discursive personality presents not merely an abstract concept of related factors but rather a set of behavioral strategies that emerge based on these factors. The discursive repertoire is the product of the discursive personality's social activity, encompassing specific verbal, non-verbal, and supra-verbal components employed according to the above-mentioned factors of individual's social status, role, discourse type, and value orientations. Thus, the model focuses not only on

potential influencing factors but also on their practical manifestation in the form of discursive strategies used in different communicative situations. The prototypical model of a discursive personality within the theory of values-based sociodiscourse can be presented in the form of a tree diagram (Fig. 1.), where the trunk of the tree is the discursive personality himself / herself rooted deeply into the ground (society) with the help of discourse type (with their subroots of everyday / institutional discourse type), value esteem (with the subroots of belonging to a social group and love / social needs and respect / self-actualization) and social factors (with the subroots of social status / role, gender). The branches of the tree (a participant, an attractor, a creator as types of discursive personalities within the theory of values-based sociodiscourse) and their leaves (verbal, non-verbal, supra-verbal repertoires of each type of discursive personalities) of this tree are the products of an individual's social activity:

A key focus in this research is the investigation of an individual's position within society [9; 16; 28]. The conceptualization of a discursive personality's position in society presents one facet of the multidimensional construct of a discursive personality. In particular, language use both shapes and mirrors personality within the context of socio-cultural interactions [19; 23; 29]. The core of this facet of the prototypical model of a discursive personality resides in the socio-cultural context, encompassing social, cultural, economic, and other elements that shape the nature of communication and interaction within society. The individual's construal of the world mirrors his / her perception of the environment, its organization, causal relationships, values, and norms [13]. The mediator between the individual's construal of the world and the external social and cultural realities is discursive practices which are fundamental to the way individuals construct, reinforce, and negotiate their construal of the world. Discursive practices refer to the ways in which language is used in social contexts [19; 33] and involve the discourse types, communicative norms, communicative styles, forms of communication.

The stance of a discursive personality is shaped in society with the help of the individual's role, status, values, identity and interaction with other participants [12; 20; 21]. The stance of a discursive personality visually represents an element in the complex mechanism of a sociocultural context (Fig. 2). The cogwheels that make this element work are role / status, values, identity, interaction with other participants. These cogwheels bring into action other cogwheels of the second element – discursive practices: discourse types, communicative norms, communicative styles, forms of communication. The model takes into account the dynamics of interaction of a discursive personality with other participants and groups in society, which includes changing its position depending on the context and circumstances. The dynamics of interaction are

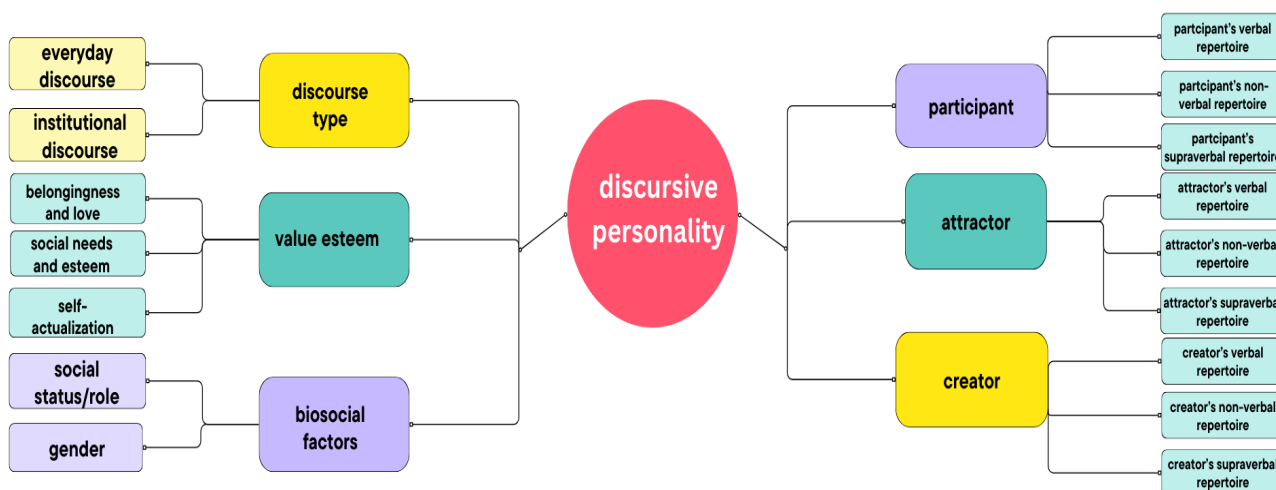

Fig. 1. Prototypical model of a discursive personality within the theory of values-based sociodiscourse

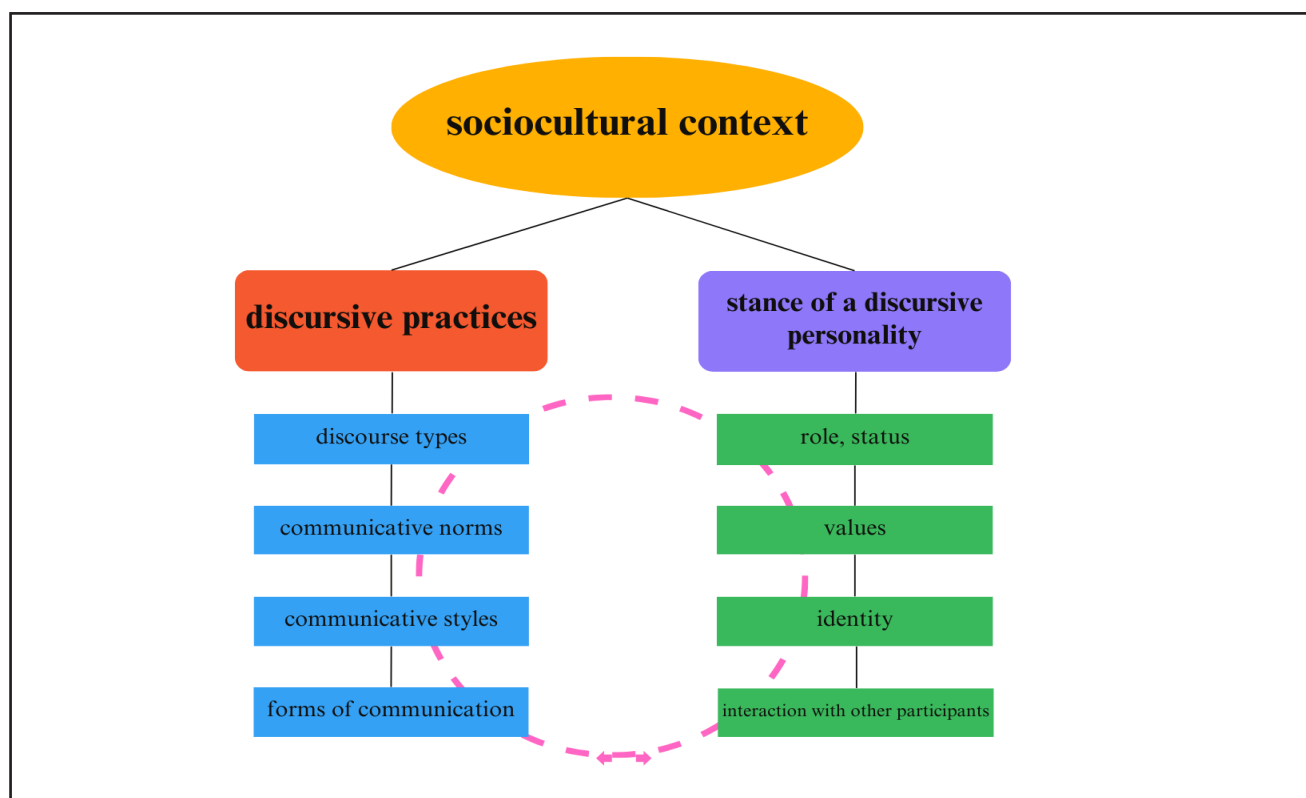

Fig. 2. Model of a discursive personality's stance

determined by the group's common goals and values. An individual can adapt his / her position according to the goals and values of the group with which he / she interacts.

Thus, in the context of the theory of values-based sociodiscourse, **discourse** represents a communicative phenomenon embedded in a broad sociolinguistic context, incorporating universal human values during its formation through lingual and non-lingual communicative tools. A **discursive personality**, accordingly, acts as an agent of communicative activity within a specific discourse type, conveying universal

human values through verbal, non-verbal, and supra-verbal communicative components.

3. CONCLUSIONS

The prototypical model of a discursive personality within the theory of values-based sociodiscourse emphasizes the multidimensional nature of personality and its positioning in society. This model suggests that an individual's values, roles, identity, and interaction with others are central to understanding his / her functioning and manifestations in contemporary society. Values act as guiding principles that influence

how individuals perceive and interact with the world around them.

One key aspect of this model is the role of values in shaping discursive repertoires, encompassing verbal, non-verbal, and supra-verbal components. Discursive repertoires emerge as the product of a discursive personality's social activity. Influenced by factors such as social status / role, discourse type, and value orientations, this repertoire reflects the complexity of a discursive personality within the framework of the theory of values-based sociodiscourse.

The prototypical model of a discursive personality can be visualized as a tree diagram. In this model, the tree's trunk represents the discursive personality, firmly rooted in society through discourse types (everyday and institutional), value orientations (belonging to a social group and love, social needs and respect, self-actualization), and social factors (social status / role, gender). The branches symbolize different types of discursive personalities – participants, attractors, creators – while the leaves represent the verbal, non-verbal, and supra-verbal repertoires associated with each type. This model emphasizes that the discursive repertoire is not merely a product of individual expression but is deeply intertwined with societal influences and values.

The stance of a discursive personality in this model functions like a cogwheel, engaging with the elements of the mechanism – such as role, status, values, and identity – to drive the broader mechanism of discursive practices, which include discourse types, communicative

norms, styles, and forms. The model emphasizes the dynamic nature of the interaction, as a discursive personality adapts his / her stance in response to the shifting goals and values of the groups he / she engages with. This adaptability highlights the fluidity of the discursive personality, constantly recalibrating his / her position to align with the surrounding sociocultural environment.

Perspectives of further research of the prototypical model of a discursive personality within the theory of values-based sociodiscourse could explore several avenues: in cross-cultural studies, longitudinal studies and digital discourse analysis. Investigating how cultural values influence the formation and expression of a discursive personality in different societies promotes understanding the universality or cultural specificity of certain values transmitted in language. Following individuals over time to examine how their values evolve in response to life events and societal changes provides insights into the dynamic nature of a discursive personality and language development. Examining how online communication platforms influence the construction of a discursive personality includes studying social media profiles, online interactions, and digital self-representations. Further research in this field has the potential to practically apply the developed prototypical model of a discursive personality and deepen the understanding of how values shape discursive personality and discursive behavior in diverse social contexts.

REFERENCES

- Askeland, H., Espedal, G., Løvaas, B. J., & Sirris, S. (2020). *Understanding values work: institutional perspectives in leadership and organization*. Cham: Palgrave.
- Atkinson, P. (2014). *Language, structure and reproduction: an introduction to the sociology of Basil Bernstein*. London: Taylor & Francis Group.
- Bielova, S. Ye. (2017). *Strukturno-semantychni ta linhvoprahmatychni osoblyvosti nepriamykh vidpovidej adresata v riznykh typakh anhlomovnoho dyskursu*. (Dys. kand. filol. nauk) [Structural-semantic and linguopragmatic features of addressee's indirect answers in different types of English discourse. (Philology PhD thesis)]. Kharkivskyj natsionalnyj universytet imeni V. N. Karazina, Kharkiv. (in Ukrainian)
- Bihari, A. A. (2006). *Dyskurs suchasnoi anhlomovnoi simi*. [The discourse of the modern English-speaking family. (Philology PhD thesis synopsis)]. (Dys. kand. filol. nauk). Kyivskyj natsionalnyj universytet imeni Tarasa Shevchenka, Kyiv. (in Ukrainian)
- Bondarenko, I. (2020). Tools of explicit propaganda: cognitive underpinnings. *Open journal of modern linguistics*, 10(1), 23–48. <https://doi.org/10.4236/ojml.2020.101003>.
- Bourdieu, P. (1991). *Language and symbolic power*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Bucholtz, M. (2001). The whiteness of nerds: superstandard English and racial markedness. *Journal of linguistic anthropology*, 11(1), 84–100. <https://doi.org/10.1525/jlin.2001.11.1.84>.
- Cherniak, Yu. I. (2010). Interdystyplinarni vymiry problemy typologii dyskursiv ta literaturoznavcha analityka [Interdisciplinary dimensions of the problem of typology of discourses and literary analysis]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Filolohichni nauky* [The journal of Zaporizhzhya National University. Philological Sciences], 1, 94–100. https://veb.znu.edu.ua/herald/issues/2010/fil_2010_1/094-100.pdf. (in Ukrainian)
- Englebretson, R. (2007). Stancetaking in discourse: an introduction. In Englebretson, R. (Ed.), *Stancetaking in discourse: subjectivity, evaluation, interaction* (pp. 1–25). Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- Espedal, G., Løvaas, B. J., Sirris, S. & Wæraas, A. (2022). Researching values in organizations and leadership. In Espedal, G., Løvaas, B. J., Sirris, S. & Wæraas, A. (Eds.), *Researching values methodological approaches for understanding values work in organisations and leadership* (pp. 1–12). Cham: Palgrave Macmillan.

- Fairclough, N. (2013). *Language and Power*. London: Routledge.
- Foucault, M. (2001). *Order of things: an archaeology of the human sciences*. London: Taylor & Francis Group.
- Fullan, M. & Kirtman, L. (2015). *Leadership: key competencies for whole-system change*. Bloomington: Solution Tree.
- Goffman, E. (2017). *Interaction ritual: essays in face-to-face behavior*. London: Taylor & Francis Group.
- Hall, S. (1997). *Representation: cultural representations and signifying practices (Culture, media and identities series)*. London: Sage Publications Ltd.
- Harari, R. (2020). *Lacan's four fundamental concepts of psychoanalysis*. New York: Other Press, LLC.
- Johnson, M., & Mercer, N. (2019). Using sociocultural discourse analysis to analyse professional discourse. *Learning, culture and social interaction*, 21, 267–277. <https://doi.org/10.1016/j.lcsi.2019.04.003>.
- Kalischuk, D. M. (2007). Do problemy typolohii dyskursu [To the problem of discourse typology]. *Naukovyy visnyk Volynskoho natsionalnoho universytetu imeni L. Ukrainky [The journal of L. Ukrainka Volyn National University]*, 4, 50–52. (in Ukrainian)
- Lysenko, O. M. (2018). Do pytannia klasyfikatsii dyskursu v suchasnomu movoznavstvi [To the issue of discourse classification in modern linguistics]. *Naukovyy visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy. Filolohichni nauky [The journal of the National University of Bioresources and Nature Management of Ukraine. Philological Sciences]*, 281, 126–134. (in Ukrainian)
- Maslow, A. (1943). A theory of human motivation. *Psychological Review*, 50 (4), 370–396.
- McLeod, L. (2021). *Gender politics and security discourse*. London: Taylor & Francis Group.
- Messerschmidt, J. W. & Bridges, T. (2022). *Kaleidoscope of identities: reflexivity, routine, and the fluidity of sex, gender, and sexuality*. London: Rowman & Littlefield Publishers, Incorporated.
- Nabokova, I., & Martyniuk, A. (2023). Naratyvy i radialni katehorii, scho ikh orhanizuiut (na materialy naratyvu zakhidnykh ZMI pro Melaniiu Tramp) [Narratives and radial categories that organize them (based on the narrative of the Western media about Melania Trump)]. *Visnyk KhNU imeni V. N. Karazina. Inozemna filolohiia. Metodyka vykladannia inozemnykh mov [The journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Foreign philology. Methods of teaching foreign languages]*, 97, 30–36. <https://doi.org/10.26565/2786-5312-2023-97-04>. (in Ukrainian)
- Pelclová, J. (2023). Stance-taking as an identity construction in advertising targeted at mothers. A comparative analysis. *Studies about Languages*, 42, 93–104. <https://doi.org/10.5755/j01.sal.1.42.33341>.
- Pietikainen, S. & Mantynen, A. (2023). *Discourse analysis: studying language, producing knowledge*. Hoboken: John Wiley & Sons, Limited.
- Pylypenko, R. Ye. (2007). *Instytutysijnyj komunikatyvnyj prostir Nimechchyny (fakhova mova ekonomiky) (Avtoreferat doktorskoi dysertatsii) [Institutional communicative space of Germany (technical language of economics) (Doctor of Sciences in Philology thesis synopsis)]*. Kyivskiy natsionalnyj universytet imeni Tarasa Shevchenka, Kyiv. (in Ukrainian)
- Selznick, P. (1992). *The moral commonwealth: Social theory and the promise of community*. Berkeley: University of California Press.
- Skrynnik, Yu. (2023). Media as a construct of the modern discursive personality: methodology of the values-based approach. *Communication Today*, 14(1), 40–51. <https://doi.org/10.34135/communicationtoday.2023.Vol.14.No.1.3>.
- Skrynnik, Yu. S., & Soloshchuk, L. V. (2022). Social roles as a construct of ecological interaction: diachronic aspects. *Theory and practice in language studies*, 12 (8), 1483–1488. <https://doi.org/10.17507/tpls.1208.03>.
- Soloshchuk, L. V. (2006). *Verbalni i neverbalni komponenty komunikatsii v anhlomovnomu dyskursi [Verbal and non-verbal components of communication in English discourse]*. Kharkiv: Konstanta. (in Ukrainian)
- Soloshchuk, L. V. (2015). Dyskursyvna osobystist u svitli teorii polikodovosti komunikatyvnoho protsesu [Discursive personality in the light of the polycode theory of the communicative process]. *Zapysky z romano-hermanskoj filolohii [Notes on Romano-Germanic Philology]*, 1(34), 160–167. (in Ukrainian)
- Tannen, D. (1994). *Gender and discourse*. Oxford: Oxford University Press.
- Uschyna, V. A. (2022). Dyskursyvna postava (anh. stantse): terminoznavchyj i perekladatski aspekty [Discursive stance: terminological and translational aspects]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni I. Franka. Filolohiia [Problems of humanitarian sciences: a collection of works of I. Franko Drohobych State Pedagogical University. Philology]*, 46, 128–137. <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.16>. (in Ukrainian)
- van Dijk, T. A. (2008). *Discourse and Power*. London: Macmillan Education UK.
- Wodak, R. (1997). *Gender and discourse*. London: Sage Publications, Incorporated.

The article was received by the editors 20.10.2024

The article is recommended for printing 20.11.2024

Солощук Людмила Василівна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри англійської філології та методики викладання іноземної мови, e-mail: lsolo@ukr.net; ORCID:<https://orcid.org/0000-0003-2934-7721>; GOOGLE SCHOLAR:<https://scholar.google.com.ua/citations?user=0sKbFhMAAAAJ&hl=uk>; RESEARCH GATE: <https://www.researchgate.net/scientific-contributions/Lyudmyla-Soloshchuk-2227326422>

Скринник Юлія Сергіївна – кандидат філологічних наук, доцент, докторантка кафедри англійської філології та методики викладання іноземної мови, e-mail: juliaskrynnik@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7592-4011>; GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=mFB46zoAAAAJ&hl=ru>; RESEARCH GATE: <https://www.researchgate.net/profile/Yuliia-Skrynnik-2>

ПРОТОТИПНА МОДЕЛЬ ДИСКУРСИВНОЇ ОСОБИСТОСТІ У МЕЖАХ ТЕОРІЇ ЦІННІСНО-ОРІЄНТОВАНОГО СОЦІОДИСКУРСУ

У цій статті розглядаються теоретичні підвалини дослідження концепції прототипної моделі дискурсивної особистості у межах теорії ціннісно-орієнтованого соціодискурсу. Прототипна модель дискурсивної особистості у межах цієї теорії є багатовимірною структурою, яка надає можливості дослідити такі поняття, як цінності, ролі, ідентичність та взаємодія з іншими людьми, за допомогою яких формується особистість у сучасному суспільстві. Ця модель акцентує увагу на ролі цінностей як керівних принципів, що впливають на формування картини світу особистості.

Прототипну модель дискурсивної особистості в межах теорії ціннісно-орієнтованого соціодискурсу представляємо як концептуальну структуру, де дискурсивна особистість формується під впливом різноманітних соціокультурних факторів. Ці фактори включають типи дискурсу, в якому беруть участь індивіди (побутовий, інституційний), їхні ціннісні орієнтації (приналежність, любов, повага та самоактуалізація) та соціальні фактори (соціальний статус, роль і стать). Соціальні параметри відіграють вирішальну роль у визначенні того, як індивіди орієнтуються та виражають свої цінності через дискурс. Розроблена структура прототипної моделі дискурсивної особистості також класифікує особистостей на учасників, атракторів і творців, причому кожен тип демонструє свій власний вербальний, невербальний і надвербальний репертуар, що є характерним для кожного типу дискурсивних особистостей.

Однією зі сторін багатогранної прототипної моделі дискурсивної особистості є її залученість у соціокультурний контекст. Цю сторону моделі візуально представлено у вигляді позиціонування дискурсивної особистості та дискурсивних практик як основних елементів механізму соціокультурного контексту. Дослідження уможливило формулювання визначень понять дискурсу та дискурсивної особистості у межах теорії ціннісно-орієнтованого соціодискурсу. Подальші дослідження в цій галузі можуть поглибити розуміння того, як цінності формують дискурсивну особистість і її дискурсивну поведінку в різноманітних соціальних контекстах.

Ключові слова: дискурсивна особистість, дискурсивні практики, картина світу, позиціонування, соціокультурний контекст, теорія ціннісно-орієнтованого соціодискурсу, цінності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Белова, С. Є. (2017). *Структурно-семантичні та лінгвопрагматичні особливості непрямих відповідей адресата в різних типах англомовного дискурсу*. (Дис. канд. філол. наук). Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Харків.
- Бігарі, А. А. (2006). *Дискурс сучасної англомовної сім'ї*. (Дис. канд. філол. наук). Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ.
- Калішук, Д. М. (2007). До проблеми типології дискурсу. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Л. Українки*, 4, 50–52.
- Лисенко, О. М. (2018). До питання класифікації дискурсу в сучасному мовознавстві. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Філологічні науки*, 281, 126–134.
- Набокова, І., & Мартинюк, А. (2023). Наративи і радіальні категорії, що їх організують (на матеріалі наративу західних ЗМІ про Меланію Трамп). *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов*, 97, 30–36. <https://doi.org/10.26565/2786-5312-2023-97-04>.
- Пилипенко, Р. Є. (2007). *Інституційний комунікативний простір Німеччини (фахова мова економіки)*. (Автореф. докт. філол. наук). Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ.
- Солощук, Л. В. (2006). *Вербальні і невербальні компоненти комунікації в англомовному дискурсі*. Харків: Константа.
- Солощук, Л. В. (2015). Дискурсивна особистість у світлі теорії полікодовості комунікативного процесу. *Записки з романо-германської філології*, 1 (34), 160–167.
- Ущина, В. А. (2022). Дискурсивна постава (анг. stance): термінознавчий і перекладацькі аспекти. *Проблеми гуманітарних наук: збірник праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені І. Франка. Філологія*, 46, 128–137. <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.16>.
- Черняк, Ю. І. (2010). Інтердисциплінарні виміри проблеми типології дискурсів та літературознавча аналітика. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*, 1, 94–100. https://web.znu.edu.ua/herald/issues/2010/fil_2010_1/094-100.pdf.

11. Askeland, H., Espedal, G., Løvaas, B. J., & Sirris, S. (2020). *Understanding values work: institutional perspectives in leadership and organization*. Cham: Palgrave.
12. Atkinson, P. (2014). *Language, structure and reproduction: an introduction to the sociology of Basil Bernstein*. London: Taylor & Francis Group.
13. Bondarenko, I. (2020). Tools of explicit propaganda: cognitive underpinnings. *Open journal of modern linguistics*, 10 (1), 23–48. <https://doi.org/10.4236/ojml.2020.101003>.
14. Bourdieu, P. (1991). *Language and symbolic power*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
15. Bucholtz, M. (2001). The whiteness of nerds: superstandard English and racial markedness. *Journal of linguistic anthropology*, 11 (1), 84–100. <https://doi.org/10.1525/jlin.2001.11.1.84>.
16. Englebretson, R. (2007). Stancetaking in discourse: an introduction. In Englebretson, R. (Ed.), *Stancetaking in discourse: subjectivity, evaluation, interaction* (pp. 1–25). Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
17. Espedal, G., Løvaas, B. J., Sirris, S. & Wæraas, A. (2022). Researching values in organizations and leadership. In Espedal, G., Løvaas, B. J., Sirris, S. & Wæraas, A. (Eds.), *Researching values methodological approaches for understanding values work in organizations and leadership* (pp. 1–12). Cham: Palgrave Macmillan.
18. Fairclough, N. (2013). *Language and Power*. London: Routledge.
19. Foucault, M. (2001). *Order of things: an archaeology of the human sciences*. London: Taylor & Francis Group.
20. Fullan, M. & Kirtman, L. (2015). *Leadership: key competencies for whole-system change*. Bloomington: Solution Tree.
21. Goffman, E. (2017). *Interaction ritual: essays in face-to-face behavior*. London: Taylor & Francis Group.
22. Hall, S. (1997). *Representation: cultural representations and signifying practices (Culture, media and identities series)*. London: Sage Publications Ltd.
23. Harari, R. (2020). *Lacan's four fundamental concepts of psychoanalysis*. New York: Other Press, LLC.
24. Johnson, M., & Mercer, N. (2019). Using sociocultural discourse analysis to analyse professional discourse. *Learning, culture and social interaction*, 21, 267–277. <https://doi.org/10.1016/j.lcsi.2019.04.003>.
25. Maslow, A. (1943). A theory of human motivation. *Psychological Review*, 50 (4), 370–396.
26. McLeod, L. (2021). *Gender politics and security discourse*. London: Taylor & Francis Group.
27. Messerschmidt, J. W. & Bridges, T. (2022). *Kaleidoscope of identities: reflexivity, routine, and the fluidity of sex, gender, and sexuality*. London: Rowman & Littlefield Publishers, Incorporated.
28. Pelclová, J. (2023). Stance-taking as an identity construction in advertising targeted at mothers. *A comparative analysis. Studies about Languages*, 42, 93–104. <https://doi.org/10.5755/j01.sal.1.42.33341>.
29. Pietikainen, S. & Mantynen, A. (2023). *Discourse analysis: studying language, producing knowledge*. Hoboken: John Wiley & Sons, Limited.
30. Selznick, P. (1992). *The moral commonwealth: Social theory and the promise of community*. Berkeley: University of California Press.
31. Skrynnik, Yu. (2023). Media as a construct of the modern discursive personality: methodology of the values-based approach. *Communication Today*, 14(1), 40–51. <https://doi.org/10.34135/communicationtoday.2023.Vol.14.No.1.3>.
32. Skrynnik, Yu. S., & Soloshchuk, L. V. (2022). Social roles as a construct of ecological interaction: diachronic aspects. *Theory and practice in language studies*, 12(8), 1483–1488. <https://doi.org/10.17507/tpls.1208.03>.
33. Tannen, D. (1994). *Gender and discourse*. Oxford: Oxford University Press.
34. van Dijk, T. A. (2008). *Discourse and Power*. London: Macmillan Education UK.
35. Wodak, R. (1997). *Gender and discourse*. London: Sage Publications, Incorporated.

Стаття надійшла до редакції 20.10.2024

Стаття рекомендована до друку 20.11.2024

DOI: 10.26565/2786-5312-2024-100-07
УДК 81'42 =111

Iryna Shevchenko

Doctor of sciences in Philology, fFull Professor, Head of the Department of Business Foreign Languages and Translation,
V.N. Karazin Kharkiv National University;

e-mail: iryna.shevchenko@karazin.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2552-5623>

Google Scholar: https://scholar.google.com.ua/citations?user=uHkA_kgAAAAJ&hl=ru

Migration Discourse: a Cognitive-Pragmatic Vantage Point

This article focuses on the English-language migration discourse and aims to develop its methodology through the lens of cognitive pragmatics and cognitively oriented critical discourse analysis. The analysis is underpinned by understanding of discourse against a social, pragmatic, and cognitive background, which postulates the unity of cognitive and pragmatic aspects of migration discourse. This paper focuses on the 2024 USA presidential election as a case study. First, I studied the discourse-generating concept of MIGRANT represented in Donald Trump's utterances by lexemes, word-combinations, and cognitive metaphors. Then with the help of critical discourse analysis framework I singled out discourse strategies of migration discourse in the Republican Party Platform and in Harris – Trump presidential debate. In the 2024 USA presidential election campaign, the written migration discourse of the Republican Party sought to evoke negative emotions and included populist content. I argue that in his speeches at public events, Donald Trump often generated dramatization, both verbally and non-verbally, and engaged in negative campaigning concerning the issues of migrants and migration. Migration discourse that involved negative campaigning and evoked negative emotions towards migrants yielded high voters engagement. Negative, exaggerated, and sensationalized style of argumentation in migration issues is a strategic tool of Donald Trump's political discourse, intentionally meant to reach the voters both rationally and subconsciously. Republican migration discourse is ethno- and culturally specified; its strategies bear the features of xenophobic ethno-cultural stereotypes that are underpinned by cognitive 'immigrants-as-home-invaders' scenario based on discursive narrowing of the conceptual space of MIGRANT as compared to that of CITIZEN.

Key words: *cognitive pragmatics, critical discourse analysis, migration discourse, negative campaigning, Trump.*

Як цитувати: Шевченко І. (2024). Міграційний дискурс: когнітивно-прагматична точка зору *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія: Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов*, (100), 77–82

DOI: 10.26565/2786-5312-2024-100-07

In cites: Shevchenko I. (2024). Migration discourse: a cognitive-pragmatic vantage point. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: Foreign Philology. Methods of Foreign Language Teaching*, (100), 77–82

DOI: 10.26565/2786-5312-2024-100-07

1. INTRODUCTION

Discourse Studies or Discourse Analysis is a broad, multidisciplinary field of research that combines linguistics and anthropology, sociology, psychology, semiotics, literature, and communication. In the 21st century, a scholarly interest in political discourse and migration studies gained a special significance; it both shapes public opinion and changes itself under the influence of the development of society. Its relevance is determined by the growing global inequality of countries, developed and developing, by their instability with an inherent flow of migrants, on the one hand; and on the other hand, the expansion of military conflicts and, as a result, huge flows of refugees to Europe and America. Accordingly, within the framework of political discourse, a separate field has emerged – the discourse of (im)migration [22], which is widely studied in linguistics, political and social sciences by P. Boccagni, V. Bilger, D. Jacobs, K. Leurs, E. Morawska, P. Scholten and others. In linguistics, scholars most often use the term Migration Discourse to refer to a large class of texts and discourses of or about migration and migrants [16]. In migration discourse studies, the methodology of Critical Discourse Analysis (CDA) prevails [8; 10; 11; 16].

The object of this analysis is English-language migration discourse. In this article, I aim to critically generalize linguistic approaches to the study of migration discourse and suggest a comparatively new framework of analysis—cognitive pragmatic, with the migration discourse of Donald Trump as a case study. In particular, this paper sets out to investigate the increasing negative attitudes within migration discourse in public spheres and the role of fakes, negative campaigning, and dramatization in Republican presidential election campaigning.

2. METHODOLOGY

As van Dijk puts it, migration discourse represents a vast class of different discourse genres primarily defined in terms of their reference to different aspects of migration as a social and political phenomenon [6, p.230]. He also points out the function of migration discourse as an independent component of social life: “Migration discourse not only may be about migration or its many aspects, but also be a constituent part of migration as a phenomenon, as would be the stories of migrants, as well as parliamentary discourse preparing immigration policies” [6, p.230].

Migration discourse studies have a wide range of focuses including sending and receiving societies, migration-related policies, and social institutions. Migration discourse differs along many criteria, and the roles of its actors mainly depend upon their social identities (ethnic identities, origin, gender, age, etc.) and goals of participants of communicative situations. In Donald Trump’s public speeches and official documents, which are my case study, his statements about migrants, migration, the Mexican border, etc. are a manifestation

of his own world construal. At the same time, in 2024, under President Biden, the migration discourse of Trump and his supporters in the Republican Party had a significant impact on the U.S. immigration policy.

In this present study, I will proceed from an integral understanding of discourse: “Discourse is a multidimensional cognitive–communicative–linguistic gestalt, which is specified by the unity of three aspects: the construction of ideas and beliefs (a cognitive aspect), the interaction of interlocutors in certain social-cultural contexts/situations (a social-pragmatic aspect), and the use of signs, verbal and para-verbal (a linguistic aspect). Various discourse aspects are inseparable: pragmatic and social-cultural aspects have cognitive-psychological basis, while cognitive ones are rooted in communicative experience, therefore they are divided only for heuristic purposes” [19, p.115-116].

The material for analysis – 450 discourse fragments containing lexical conceptualizations of migrant and migration – is drawn from Donald Trump’s discourse and illustrated by the excerpts from the official 2024 Republican Party Platform known as “Make America Great Again” [25] and the Harris–Trump presidential debate [24]. They supply realistic examples of Donald Trump’s verbal and non-verbal migration discourse.

Van Dijk argues that “discourse analysis is not a method, but a broad, multidisciplinary field of study of the humanities and social sciences” [6, p. 227]. Among many tools of migration discourse studies, Critical Discourse Analysis (CDA) is one of the leading; it addresses discursive domination and discursive resistance against domination [5; 7; 21].

Another approach to migrant discourse is Proximity Theory (PT) suggested by P. Cap [3] and involving discursively construed ‘THEM’-peripheral vs ‘US’-center entities. PT links negatively-charged evaluation of the out-group members to ‘disastrous’ consequences of their activities for the in-group (e.g., migrants vs Polish citizens [3]).

Today, a new cognitive-linguistic approach to CDA [8] offers “theoretical perspective on the conceptual import of linguistic choices identified as potentially ideological. It thus affords a new and promising lens on persuasive, manipulative and coercive properties of discourse, worldview and conceptualization which have hitherto been beyond the radar of CDA” [3, p.117]. Exploring discourse strategies in social and cognitive interaction is key to understanding political and migration discourse [4;17]. In my research, I use a complex cognitive and communicative approach to ideologically loaded discourse known as cognitive pragmatics. “Cognitive Pragmatics focuses on mental operations related to meanings construed in discursive situations; its subject is meaning production and interpretation viewed as mental/cognitive phenomena in linguistic interaction” [18, p. 308]. An integrated cognitive-pragmatic and CDA research framework suggests a few steps of analysis: first, to identify the

leading discourse-generating concept (here – MIGRANT) using a methodology appropriate to the type of concept (here – Zhabotynska's methodology of Semantics of Lingual Networks (SLN) [23]) and then proceed to find out discourse strategies using cognitively-oriented methods of CDA.

3. FINDINGS AND DISCUSSION: DONALD TRUMP ON MIGRANTS AND MIGRATION

Migration discourse is based on shared knowledge about migration, attitudes and ideologies about migration or refugees. Such migration discourses are ethno- and culturally specified; they bear the features of ethno-cultural stereotypes, which are inherently subjective and often distort identity. Among many migration-related topics in the political discourse of the USA, border and mobility on the one hand and discrimination and xenophobia on the other hand require deep contextual analysis. In particular, Donald Trump has made them part and parcel of his 2024 presidential campaign.

Migration discourse is generated by the concept of MIGRANT. There is no definition of 'migrant' or of 'immigrant' in law. Linguistically, it is represented by lexemes (*im*)*migrant*, *asylum seeker*, *foreigner*, *refugee*, *relocated person*, which bear the meaning "a person that travels to a different country or place, often in order to find work" [13]. Potentially, the most typical collocations *male / female / economic / illegal migrant* are propositional schemes of identification and qualification:

- "ID-MIGRANT is CL-" (classification): *migrant – male/female migrant, person – relocated*;
- "MIGRANT IS SUCH-QL»:" (quality): SUCH according to the law – *illegal migrant, migrant crime*; SUCH according to the reason of migration – *economic migrant*; SUCH according to the nature of migration (free choice or the force of circumstances) – *migrant labour/worker, refugee, relocated person*.

Viewed asynchronously, most entities within the two schemes of the concept of MIGRANT are neutral and only one (*illegal migrant*) has negative connotation. In historical perspective, the evaluation of this concept transformed in American world construal from neutral / positive to negative. America was traditionally called 'the melting pot' of nations; American identity was formed by immigrants from Europe, Africa, and Asia (as well illustrated in early American fiction). The very term 'migrant' was hardly ever used before the 19th century since every non-aboriginal American was aware of their connection to their former homeland. In American world construal, the concept of CITIZEN (associated with an in-group 'us') was initially inseparable from the concept of MIGRANT as hyper-hyponymic entities; they both had equal freedoms (the domain of CONSTITUTIONAL RIGHTS). The evolution of ethnocentrism – a syndrome of discriminatory attitudes and behaviors of an in-group towards out-groups – caused a reassessment of the

concept from positive to negative. With the formation of the nation, all newcomers were perceived as migrants and negatively conceptualized in the worldview of the receiving nation.

After WWII, significant shifts in geopolitics have caused large migration flows to Europe and the United States and changes in the assessment of the concept of MIGRANT in American world construal and, accordingly, in the migration policies and migration discourse.

For President Trump, migrants and migration issues have always been at the center of his policies with a clear negative stance. In 2024 Donald Trump's presidential election campaign, the topic of migration reached exceptional proportions never seen in presidential campaigns before. Current Trump's migration discourse carries a wide range of focuses, from migrants to host society and from migration policies to American public institutions.

The official 2024 Republican Party platform. The platform consists of 20 bullet points, four of which (#1, 2, 10, 18) directly address migration issues: the largest ever deportation action on Day 1, closing the border, crackdown on non-citizen voting [25]. It is illustrative that the platform begins with the issues of migration discourse:

1. Seal the border, and stop the migrant invasion.
2. Carry out the largest deportation operation in American history.
10. Stop the migrant crime epidemic, demolish the foreign drug cartels, crush gang violence, and lock up violent offenders.
18. Deport pro-Hamas radicals and make our college campuses safe and patriotic again." [25, p.4-5].

All these points elaborate a stereotypical 'immigrants-as-home-invaders' scenario and demonstrate an extremely negative assessment of the concept of MIGRANT *per se*. This rhetoric is not novel, it was a part of successful electoral campaigns that called for 'liberating / regaining' the home nation and used xenophobic home-invasion scenarios (e.g., the 2016 "Brexit" campaign in Britain or the U.S. President Trump's "Build the Wall" initiative [14]).

In such a worldview, the MIGRANT is profiled in the domains of WAR (*invader*), LAW AND ORDER (*radical, criminal, drug dealer*, presumably an *illegal migrant*), they are subject to *deportation*.

The first point of the Republican Party platform [25, p.4] is a metaphor where the MIGRANT is conceptualized in the cognitive scheme of WARFARE as an enemy:

- AMERICAN REALITY IS WAR (*the border is breached*);
- THE MIGRANT IS AN INVADER (*the migrant invasion*);
- MIGRANT'S ARRIVAL IN THE U.S. (border crossing) IS THE CAPTURE OF TERRITORY BY THE ENEMY.

In the cognitive metaphor of ILLNESS (point 10 [25]), the MIGRANT is profiled in the domains CRIME and then PANDEMICS (*the migrant crime epidemic*) to maximize the negative evaluation of the concept and link it to crime and drug trafficking. This point of the Party

platform limits the circle of criminals to migrants only.

In other examples above (# 2, #18 [25]), the MIGRANT is a radical who could undermine the foundations of society, denying its *safety and patriotism*. No wonder the only proper action towards the enemy is *deportation*; and this is exactly what his migration discourse postulates speaking of *the largest deportation operation in American history*.

This Republican discourse on migration is in stark contrast to other articles of the 2024 Party Platform that promote the most important rights and freedoms of the U.S. citizens: “7. *defend our constitution, our bill of rights, and our fundamental freedoms, including freedom of speech, freedom of religion, and the right to keep and bear arms*” [25]. Here the concept of the USA CITIZEN is profiled within the domain of CONSTITUTIONAL RIGHTS while MIGRANT is not. This xenophobic discourse strategy is the result of the narrowing of the conceptual space of the MIGRANT, from which the domain of RIGHTS/JUSTICE (inherent in all citizens of the country) disappears.

Kamala Harris–Donald Trump presidential debate. In political spheres, migration discourses are strategically configured as vehicles for argumentation, persuasion, and manipulation. In TV presidential debates, they acquire increased power as these debates take on the genre characteristics of the talk show.

Presidential debates in the United States have always had high popularity: in the ratings of television programs, they share top popularity with world sports events and famous TV series (such as “NCIS”, “Dynasty”, “Sunday Night Football”, etc.) The latest Harris–Trump debate [24] was watched by 67m people, which is more than pivotal 2024 Biden show by 31% [20]. Its exclusive popularity is a result of the sharp struggle between Democrats and Republicans in the current US presidential race.

Migration discourse, that permeates the entire debate, reaches a climax with the topics of immigrants’ voting rights, their ‘low’ cultural level, poor command of the English language, and crime (their negative assessment in the domains of CONSTITUTIONAL RIGHTS, CULTURE, LAW AND ORDER). Trump uses a range of representational strategies to frame MIGRATION as the main threat to America:

“DONALD TRUMP: Crime in this country is through the roof. And we have a new form of crime. It’s called migrant crime...”

In the course of the debate, Trump also uses outright lies and accuses migrants of eating domestic animals:

“DONALD TRUMP: In Springfield, they’re eating the dogs. The people that came in. They’re eating the cats. They’re eating –they’re eating the pets of the people that live there. And this is what’s happening in our country. And it’s a shame” [24].

At first glance, such an accusation is ridiculous, and the moderator immediately disavows it as he contacts the source of the ‘information’ and completely refutes it:

“Moderator: I just want to clarify here, you bring up Springfield, Ohio. And ABC News did reach out to the city manager there. He told us there have been no credible reports of specific claims of pets being harmed, injured or abused by individuals within the immigrant community –” [24].

Later in the course of debate, the former president is backing up his claim by a reference to a grey source of information (‘people on television’) which is a strategy of manipulation:

“DONALD TRUMP: Well, I’ve seen people on television Moderator: Let me just say here this ...

DONALD TRUMP: The people on television say my dog was taken and used for food. So maybe he said that and maybe that’s a good thing to say for a city manager.

Moderator: I’m not taking this from television. I’m taking it from the city manager.

DONALD TRUMP: But the people on television say their dog was eaten by the people that went there.

Moderator: Again, the Springfield city manager says there’s no evidence of that.

DONALD TRUMP: We’ll find out.” [24].

The use of false or distorted (‘grey’) information is well-known to be a tool of information warfare [10] and it is not ineffective. Akin to psychological warfare, it involves the use of information against the human mind; in particular, the use of subconscious archetypes based on people’s inner attachment to their pets and the desire to protect innocent animals. So even if the disinformation is uncovered, its effect – in this case, negative emotion of hatred towards migrants – remains at a subconscious level. Such intentional strategic use of negative emotions and populist content is characteristic of modern party campaigns [9, p.278].

In his public speeches, Donald Trump excessively uses non-verbal means of argumentation: a lot of gestures, facial expressions, raised tones. In debates, his turn-taking strategies (see [12] on turn-taking) are full of competitive overlaps, interruptions, and intrusions.

Negative evaluations distort the concept frame of MIGRANT in the voters’ world construal and switch the domains within which the concept is profiled from neutral to negative. In processing political information, negative emotions play a crucial role because they affect voters’ attitudes and voting decisions [2; 15]. Nai [15, p. 241] claims that negative campaigns are “detrimental forces in modern democracies, fostering depressed turnout, cynicism, apathy, and a gloomier public mood.”

Overall, Trump’s arguing style bears the evidence of declining institutional trust of political discourse. This coincides with the tendency of public spheres to become increasingly disconnected from traditional moral values and marked by disruptive communication processes [1]. Moreover, the latest technological affordances of social media make political discourse the sphere with obscure information sources, deceptive communication, and manipulative social effect.

4. CONCLUSIONS

This present paper suggested an integrated framework of migration discourse analysis based on cognitive-pragmatics and cognitive CDA. A case study of the USA migration discourse allowed describing the concept of MIGRANT that generates migration discourse and Republican migration discourse strategies in electoral campaigning.

Republican migration discourse is an anti-immigrant discourse dominated by xenophobic discourse strategies, negative representation of out-groups, and manipulation; it is marked by turn-taking strategies of overlaps and interruptions in Donald Trump's oral discourse. Republican migration discourse involves

recurring patterns of opposing the migrant group to the host nation; they rely on the overall stereotypical 'immigrants-as-home-invaders' scenario underpinned by negative evaluation of the conceptual of MIGRANT (the domains of CULTURE, LAW AND ORDER, conceptual metaphors of INVASION, WAR, ILLNESS) and discursive narrowing of the conceptual space of MIGRANT in contrast to the USA CITIZEN (lacking the domain of CONSTITUTIONAL RIGHTS).

Hopefully, the results obtained in this short study and the cognitive-pragmatic methodology suggested for analysis may be used in further analyses of migration discourse in Europe and America from different research vantage points.

REFERENCES

1. Bennett, W. L., & Pfetsch, B. (2018). Rethinking political communication in a time of disrupted public spheres. *Journal of Communication*, 68(2), 243–253. <https://doi.org/10.1093/joc/jqx017>
2. Brader, T., & Marcus, G. E. (2013). Emotion and political psychology. In L. Huddy, D. O. Sears, & J. S. Levy (Eds.), *The Oxford handbook of political psychology* (pp. 165–204). Oxford University Press.
3. Cap, P. (2017). *The Language of Fear: Communicating Threat in Public Discourse*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/978-1-137-59731-1>
4. Dijk, T. A. van (2008). *Discourse and context. A sociocognitive approach*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
5. Dijk, T. A. van (2015). Critical discourse analysis. In D. Tannen, H. Hamilton, & D. Schiffrin (Eds.), *Handbook of discourse analysis* (2nd ed., 2 vols., Vol. 1, pp. 466–485). Chichester: Wiley Blackwell.
6. Dijk, T. A. van (2018). Discourse and Migration. In R. Zapata-Barrero, & E. Yalaz (Eds.), *Qualitative Research in European Migration Studies* (pp. 227–245). Cham: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-76861-8_13
7. Fairclough, N. (1995). *Critical discourse analysis. The critical study of language*. London / New York: Longman.
8. Hart, C. (2015). *Critical discourse analysis and cognitive science. New perspectives on immigration discourse*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
9. Klinger, U., Koc-Michalska, K., & Russmann, U. (2023). Are Campaigns Getting Uglier, and Who Is to Blame? Negativity, Dramatization and Populism on Facebook in the 2014 and 2019 EP Election Campaigns. *Political communication*, 40(3), 263–282. <https://doi.org/10.1080/10584609.2022.2133198>
10. Kopp, C. (2000). Information warfare: A fundamental paradigm of infowar. *Systems: Enterprise Computing Monthly*. January, 46–55.
11. Korkut, U. (Ed.). (2013). *The discourses and politics of migration in Europe*. New York: Palgrave Macmillan.
12. Lavrinenko, I. & Shevchenko, I. (2019). Turn-taking in cinematic discourse: linguistic characteristics and practical implications for ESP teaching. *Advanced Education*, 12, 55–63. <http://doi.org/10.20535/2410-8286.155922>
13. Migrant. *Cambridge Advanced Learner's Dictionary & Thesaurus*. Retrieved from <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/migrant>
14. Musolff, A., & Viola, L. (2019). Introduction: Migration and crisis identity. In A. Musolff, & L. Viola (Eds.), *Migration and Media. Discourses about identities in crisis* (pp. 1–12). Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins.
15. Nai, A. (2020). Going negative, worldwide: towards a general understanding of determinants and targets of negative campaigning. *Government & Opposition*, 55(3), 430–455. <https://doi.org/10.1017/gov.2018.32>
16. Prieto Ramos, F. (2004). *Media & migrants. A critical analysis of Spanish and Irish discourses on immigration*. Oxford, NY: Peter Lang.
17. Romano, M., & Porto, M. D. (Eds.). (2016). *Exploring Discourse Strategies in Social and Cognitive Interaction*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins.
18. Shevchenko, I. (2017a). Had we never loved so kindly: Conceptualisation of communicative behavior. In E. Chrzanowska-Kluczewska, & O. Vorobyova (Eds.), *Language – Literature – the Arts: A Cognitive-Semiotic Interface. Series: Text – meaning – context: Cracow Studies in English Language, Literature and Culture*. (pp. 307–320). Frankfurt-am-Mein: Peter Lang.
19. Shevchenko, I. (Ed.). (2017b). *Kak narisovat' portret ptitsi. Metodologia kognitivno-kommunikativnogo analiza [Pour faire le portrait d'un oiseau. Methodology of cognitive-communicative language analysis]*. Kharkiv: Karazin University Press.
20. Sullivan, H. (2024, September 12). Harris-Trump debate watched by 67m people, beating pivotal Biden showdown. *The Guardian*. Retrieved from <https://www.theguardian.com/us-news/2024/sep/12/us-presidential-debate-tv-ratings-harris-trump-abc>
21. Wodak, R., & Meyer, M. (Eds.). (2015). *Methods of critical discourse analysis* (3rd ed.). Los Angeles / London: Sage.
22. Zapata-Barrero, R., & Yalaz, E. (Eds.). (2018). *Qualitative Research in European Migration Studies*. Cham: Springer.

23. Zhabotynska, S.A. (2013). *Imya kak tekst: konceptualnaya set leksicheskogo znacheniya (analiz imeni emocii)*. [The name as a text: conceptual network of lexical meaning (analysis of the name of emotion)]. *Cognition, communication, discourse*, 6, 47-76.

ILLUSTRATIVE MATERIAL

24. Hoffman, R. (2024, September 11). Harris-Trump presidential debate. Transcript. ABC-News. Retrieved from <https://abcnews.go.com/Politics/harris-trump-presidential-debate-transcript/story?id=113560542>

25. *The official 2024 Republican Party platform*. Retrieved from <https://rncplatform.donaldjtrump.com/>

The article was received by the editors 20.10.2024

The article is recommended for printing 20.11.2024

Шевченко Ірина Семенівна – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри ділової іноземної мови та перекладу, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна; e-mail: iryna.shevchenko@karazin.ua ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2552-5623>; GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com.ua/citations?user=uHkA_kgAAAAJ&hl=ru

МІГРАЦІЙНИЙ ДИСКУРС: КОГНІТИВНО-ПРАГМАТИЧНА ТОЧКА ЗОРУ

Ця стаття присвячена аналізу англomовного міграційного дискурсу і має на меті виопрацювати його методологію через призму когнітивної прагматики та когнітивно орієнтованого критичного аналізу дискурсу. В основі аналізу лежить розуміння дискурсу на соціальному, прагматичному та когнітивному тлі, що постулює єдність когнітивного та прагматичного аспектів міграційного дискурсу. Матеріалом для аналізу обрано дискурс президентських виборів у США 2024 року. На першому етапі досліджено дискурсові концепти МІГРАНТ, представлений у висловлюваннях Дональда Трампа лексемами, словосполученнями та когнітивними метафорами. Потім за допомогою методів критичного аналізу дискурсу виділено дискурсивні стратегії міграційного дискурсу в Платформі Республіканської партії і в дебатах Гарріс – Трамп. Письмовий міграційний дискурс представників Республіканської партії у президентській виборчій кампанії в США 2024 року мав на меті викликати негативні емоції та містив популістські смисли. Доведено, що у своїх промовах на публічних заходах Дональд Трамп часто вдавався до драматизації, як вербально, так і невербально, і наводив негативну аргументацію щодо мігрантів та міграції. Міграційний дискурс, який містив негативну аргументацію та викликав негативні емоції щодо мігрантів, посилював високу активність виборців. Негативний, перебільшений і сенсаційний стиль аргументації в питаннях міграції є стратегічним інструментом політичного дискурсу Дональда Трампа і розрахований отримати увагу виборців як на раціональному рівні, так і підсвідомо. Республіканський міграційний дискурс є етно- та культурно конкретизований; його стратегії мають риси ксенофобних етнокультурних стереотипів, які підкріплені когнітивним сценарієм «імігранти-як-загарбники-дому» на базі дискурсивного звуження концептуального простору МІГРАНТА порівняно з концептом ГРОМАДЯНИН США.

Ключові слова: когнітивна прагматика, критичний дискурс-аналіз, міграційний дискурс, негативна аргументація, Трамп.

Стаття надійшла до редакції 20.10.2024

Стаття рекомендована до друку 20.11.2024

DOI: 10.26565/2786-5312-2024-100-08
УДК 81'25

М. С. Дорофєєва

доктор філологічних наук, професор, професор кафедри
германської філології та перекладу,
Навчально-науковий інститут філології,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
e-mail: m.dorofeieva@knu.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2024-4806>;
GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?hl=uk&user=clUdwkYAAAAJ>

Варіантність термінів перекладознавства: проблеми терміновживання й аналізу перекладацьких рішень (експериментально-методологічне дослідження)

Статтю присвячено вивченню варіантності термінів перекладознавства як чинника впливу на методологію аналізу і оцінки якості перекладацьких рішень в науково-кваліфікаційних роботах студентів. Актуальність розвідки зумовлюється наявністю у категорійно-термінологічному апараті перекладознавства понять з неусталеним визначенням і варіантним позначенням. Цей факт викликає необхідність уточнення змісту й обсягу відповідних понять задля забезпечення коректності обраної теоретико-методологічної бази дослідження і подальшого аналізу практичного матеріалу. Метою розвідки стало виявлення залежності між варіантними термінами перекладознавства, особливостями їхнього уживання та практичним аналізом перекладу в роботах студентів. На етапі проектування було висунуто евристичну гіпотезу і проведено експериментально-методологічне дослідження за участі студентів-магістрів на матеріалі завдань, опрацьованих студентами в гугл-класі з дисципліни «Методологічні основи досліджень перекладу».

Варіантність термінів перекладознавства становить негативний вплив на процедури аналізу перекладу і валідність методології в науково-кваліфікаційних роботах студентів. Прослідковується залежність між неусвідомленим терміновживанням, виявленим у неточних визначеннях понять «еквівалентність» та «адекватність» учасниками експерименту, та дефектами подальшого аналізу наведеного практичного матеріалу. Передумовою правильного терміновживання і аналізу практичного матеріалу стає вибір конкретної парадигми перекладознавства як основи методології дослідження та послідовне уживання термінології в межах обраної парадигми.

Ключові слова: адекватність, варіантність термінів, визначення, еквівалентність, експеримент, перекладознавство, позначення.

Як цитувати: Дорофєєва М. (2024). Варіантність термінів перекладознавства: проблеми терміновживання й аналізу перекладацьких рішень (експериментально-методологічне дослідження). *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія: Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов*, (100), 83–95 DOI: 10.26565/2786-5312-2024-100-08

In cites: Dorofeieva M. (2024). Variability of terms in translation studies: problems of term use and analysis of translation decisions (an experimental and methodological study). *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: Foreign Philology. Methods of Foreign Language Teaching*, (100), 83–95 (in Ukrainian) DOI: 10.26565/2786-5312-2024-100-08

1. ВСТУП

Категорійно-термінологічний апарат перекладознавства становить системотвірний елемент методології дослідження перекладу. Перекладознавство як самостійна галузь науки, починаючи з середини XX століття напружувало окрему систему понять і відповідних термінологічних одиниць для позначення цих понять у фаховій мові перекладознавства, тобто власну терміносистему. Утім, як показує багаторічний досвід викладання дисциплін «Методологічні основи досліджень перекладу», «Колоквіум перекладознавчих досліджень», а також рецензування і керування науково-кваліфікаційними роботами студентів Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, на рівні ключових категорій перекладознавства дотепер спостерігаються варіантність номінацій і дефініцій понять.

У теоретико-методологічному аспекті така варіантність призводить до хибного тлумачення термінів, дефектів аналізу і оцінки якості перекладацьких рішень, а з практичного погляду виникають труднощі з відтворенням того чи іншого терміна мовою перекладу. Необхідність стандартизації одиниць терміносистеми перекладознавства для удосконалення методологічних процедур аналізу й оцінки якості перекладацьких рішень, а також уніфікації відтворення термінів мовою перекладу зумовлює актуальність розвідки.

Р. Якобсон ще у 1959 році у програмній статті "On Linguistic Aspects of Translation" підкреслював нагальну потребу створення двомовних словників, які б надавали порівняльні дефініції усіх одиниць щодо їхнього значення та сфери уживання для однозначної інтерпретації з боку дослідників [18, р. 232-239]. Майже 60 років потому О. Чередниченко у розвідці «Категорійний апарат сучасного перекладознавства: стан і перспективи» наголошує на перспективі укладання й публікації українського перекладознавчого словника з метою узагальнення вітчизняного й світового досвіду термінотворення і терміновживання у галузі перекладознавства [15, с. 95-99]. У цьому контексті Т. Кияк визначає системність як одну із найважливіших умов існування терміна, оскільки термінологічна одиниця може функціонувати лише у межах певної терміносистеми – «впорядкованої сукупності термінів, які адекватно висловлюють систему понять теорії...» [5, с. 11-12]. Серед низки вимог до терміна перекладознавець окремо виділяє ознаку дефінітивності, від якої залежить рівень абстрактності аналізованого тексту [8, с. 46].

Попри наявні, у тому числі перекладні, українськомовні довідники й навчальні посібники з теорії перекладу, порівняльного літературознавства і методології перекладознавчих досліджень [див., напр., 4; 6; 10; 11; 14] проблема варіантності дефініцій (визначень), термінологічних номінацій та

варіантного відтворення термінів на позначення основних понять перекладознавства залишається на периферії уваги наукової спільноти.

Мета пропонованої розвідки полягає у висвітленні явища варіантності у терміносистемі перекладознавства з погляду методології аналізу та оцінки якості перекладацьких рішень. Задля досягнення мети і перевірки евристичної гіпотези про вплив варіантних термінів перекладознавства на коректність процедур аналізу й оцінки перекладацьких рішень студентами було проведено експериментально-методологічне дослідження за участі напівпрофесійних перекладачів (студентів-магістрів 1 курсу Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, які навчаються за освітньо-науковою програмою «Галузевий переклад з німецької та англійської мови; міжкультурний менеджмент»). Заявлена мета передбачає вирішення конкретних завдань:

- 1) виявити причини варіантності у терміносистемі перекладознавства з погляду терміновживання;
- 2) на прикладі понять «еквівалентність» та «адекватність» проілюструвати: (а) варіантність у визначенні (дефініції) одного й того самого поняття, позначуваного одним терміном; (б) варіантність позначення (номінації) одного й того самого поняття кількома термінами;
- 3) на матеріалі виконаних завдань учасників експериментально-методологічного дослідження продемонструвати варіантність інтерпретації понять «еквівалентність» та «адекватність», яка впливає на аналіз та оцінку якості перекладацьких рішень;
- 4) надати рекомендації щодо вживання перекладознавчих понять з неусталеним визначенням та варіантним позначенням;
- 5) надати рекомендації щодо методу аналізу перекладацьких рішень за допомогою варіантних термінів з неусталеним визначенням.

2. МЕТОДИ/ПРОЦЕДУРА

Об'єкт пропонованої розвідки охоплює два ключових поняття теорії перекладу: еквівалентність та адекватність, їхні визначення і позначення (номінації) у терміносистемі перекладознавства.

Предмет дослідження становить варіантність визначень і номінацій понять «еквівалентність» та «адекватність» у терміносистемі перекладознавства як фактор впливу на інтерпретацію обох понять і аналіз перекладацьких рішень.

Матеріалом експериментально-методологічного дослідження слугували практичні завдання, виконані студентами-магістрами першого курсу Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка на семінарських заняттях з дисципліни «Методологічні основи досліджень

перекладу» у 2022 – 2024 навчальному році. Відповіді студентів зберігаються в електронному вигляді у відповідних гугл-класах автора розвідки [25; 26]. Формулювання практичних завдань на тему «Термінологічний апарат перекладознавства в контексті методології дослідження перекладу» взяті з авторського навчально-методичного посібника [4, с. 55].

Методи відповідають меті дослідження, і належать до категорії якісних: 1) метод словникових дефініцій та суцільної вибірки із довідкових джерел для відбору визначень понять «еквівалентність» та «адекватність»; 2) письмові завдання для учасників дослідження (студентів-магістрів), сформульовані у вигляді дидактичних інструкцій у гугл-класі; 3) термінологічний аналіз визначень понять «еквівалентність» та «адекватність», запропонованих студентами; 4) критично-перекладознавчий аналіз прикладів перекладацьких рішень, наведених студентами, відповідно до інструкцій.

Експериментально-методологічне дослідження включало кілька етапів: 1) фаза проектування, де відбувалось висунення первинної гіпотези та її конкретизація; 2) технологічна фаза проведення дослідження та узагальнення його результатів; 3) рефлексивна фаза аналізу й оцінки отриманих результатів та визначення дослідницьких перспектив [4, с. 20].

Евристична гіпотеза дослідження полягає у таких припущеннях: 1) поняття терміносистеми перекладознавства з неусталеним визначенням та варіантним позначенням (варіантні терміни) ускладнюють процедуру аналізу й оцінки якості перекладацьких рішень; 2) неусвідомлене уживання варіантних термінів як методологічного інструменту перекладознавства викликає дефекти аналізу практичного матеріалу і критичні похибки у методології дослідження, що призводить до втрати його наукової валідності.

По завершенню фази проектування і висунення евристичної гіпотези у наступній фазі дослідження було проведено експеримент за участі студентів-магістрів 1 курсу Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка 2022 та 2023 років вступу. Незмінними умовами експерименту стали: 1) завдання-інструкції; 2) асинхронність виконання завдань (самостійно у гугл-класі з умовно необмеженим часом на виконання протягом трьох днів); 3) статус учасників експерименту (напівпрофесійні перекладачі). До змінних умов належали: 1) кількість учасників академічної групи; 2) час проведення експерименту (1 семестр 2022/2023 навчального року та 2 семестр 2023/2024 навчального року); 3) елементи власної творчості учасників у вигляді відповідей на відкриті питання.

У пропонуваному експерименті взяли участь 7 студентів 2022 року вступу та 11 студен-

тів 2023 року вступу. Після опрацювання теми «Термінологічний апарат перекладознавства в контексті методології дослідження перекладу» на семінарських заняттях з дисципліни «Методологічні основи досліджень перекладу» студенти отримали такі завдання у вигляді інструкцій:

Завдання 1. *Надайте власне визначення еквівалентності та адекватності, спираючись на вивчений теоретичний матеріал* [4, с. 46-54].

Завдання 2. *Знайдіть короткі приклади (1-2 речень) із довідкової літератури, підручників з перекладознавства або з власного перекладацького досвіду, які би продемонстрували: (а) еквівалентний, але не адекватний переклад; (б) адекватний, але не еквівалентний переклад; (в) еквівалентний та адекватний переклад; (г) не еквівалентний та не адекватний переклад* [4, с. 55].

На етапі узагальнення результатів експерименту для зручності аналізу відповіді було об'єднано в групи за критерієм коректності наведених визначень і прикладів: група (а) – коректні визначення понять і логічна послідовність у прикладах відповідно до наведених визначень; група (б) – частково хибні визначення понять і частково непослідовні та/або хибні приклади; (в) некоректні визначення і переважно хибні приклади.

3. ДИСКУСІЯ

3.1. Причини варіантності у терміносистемі перекладознавства

Перш ніж висвітлити причини варіантного терміновживання одиниць терміносистеми перекладознавства, розгляньмо сам термін «варіантність», оскільки ця термінологічна одиниця становить один із термінів метамови теорії перекладу, який потребує уточнення. У розвідці О. Васецької, присвяченій метаодинаціям опису варіантності термінів української мови, наводиться синонімічний ряд термінів *варіантність* – *варіативність* – *варіювання* [2, с. 70]. Авторка обстоює паралельність функціонування названих термінів у сучасному науковому дискурсі, ілюструючи цю тезу численними прикладами із мовознавчих лексикографічних джерел. Так, «Словник сучасної лінгвістики» А. П. Загнітка демонструє паралельність уживання терміна «варіантність»: **«Варіантність (варіативність)** (франц. *variante* від лат. *varians* (*variantis*) – змінюю, урізноманітнюю) – основне поняття узагальненого позначення різних форм варіювання (тих чи тих окремих мовних одиниць, окремих форм існування мови <...>), зумовлених внутрішньомовними і позамовними чинниками; універсальна властивість мови як системи, що виявляється в одночасному існуванні кількох (двох і більше) модифікацій тієї самої мовної одиниці (фонем, морфем, лексем, конструкцій, семантичного комплексу)» [7, с. 102].

У контексті термінознавства терміни «варіантність» і «варіативність» також вживаються пара-

лельно, зокрема «функціональна **варіативність** наукового терміна» [3, с. 98]; «факти **варіативності** в термінології <...> <i> у терміносистемах» [1, с. 123]; «<...> багатьом галузевим термінологіям властива й **варіантність**, тобто формальна видозміна того самого слова (словосполуки) без порушення тотожності значень» [12, с. 42].

І. Кочан визначає варіанти термінологічної одиниці як множинність засобів вираження одного й того самого значення, тому термінологічні синоніми і дублети теж можна вважати варіантами терміна [9, с. 14]. Ми поділяємо думку дослідників про два типи варіантності: формальну і семантичну (в іншій концепції: фізичний та функціональний типи) [13, с. 215].

У випадку формальної варіантності маємо справу з незначними відмінностями у зовнішній формі та структурі терміна як позначення одного й того самого поняття (наприклад, *функціональний/функційний*), у випадку семантичної варіантності поняття може мати словесне позначення (термін) з іншою семантикою, але ідентичним за змістом позначуваного поняття та функцією (наприклад, *адекватність/прийнятність*).

На нашу думку, варіантність визначень та позначень понять у терміносистемі перекладознавства має кілька причин: 1) різний *обсяг поняття*, зумовлений національними традиціями терміновживання у західноєвропейських та східноєвропейських школах перекладознавства; 2) переосмислення *змісту конкретного поняття* теорії перекладу в діячності (на різних етапах розвитку перекладознавства); 3) дефіцит знань та/або нерозуміння молодими науковцями усталеного термінологічного апарату теорії перекладу, у тому числі незнання довідкових перекладознавчих джерел нормативного терміновживання (перекладознавчих артефактів); 4) невиправдана термінотворчість молодих дослідників [4, с. 46-47].

3.2. Варіантність визначень і номінацій понять «еквівалентність» та «адекватність»

Варіантність у визначенні (дефініції) та термінологічній номінації одного й того самого поняття в теорії перекладу зумовлено різними підходами до вивчення перекладознавчих феноменів, усталеними у вітчизняній та зарубіжних традиціях. Яскравим прикладом варіантності у визначеннях понять можуть слугувати дві центральні категорії перекладознавства: *еквівалентність* та *адекватність*. Провідні перекладознавці України вказують на різний *обсяг* (та навіть лакуарність) понять, позначуваних цими термінами, у європейській, американській, колишній радянській та пострадянській школах вивчення перекладу. О. Ребрій в цьому контексті зазначає, що «традиція протиставлення адекватності й еквівалентності перекладу, очевидно, є прерогативою радянського та пострадянського перекладознавства, тоді як американській та

європейській дослідницьким традиціям притаманне протиставлення різних типів еквівалентності» [14, с. 57].

До прикладу, представник німецького напряму лінгвістичної теорії перекладу В. Коллер у програмній праці «Вступ до перекладознавства» (нім. «Einführung in die Übersetzungswissenschaft») хоча й не наводить власну дефініцію, але детально висвітлює різні типи еквівалентності, серед яких: (а) денотативна еквівалентність; (б) конотативна еквівалентність; (в) нормативно-текстова еквівалентність; (г) прагматична еквівалентність; (д) формально-естетична еквівалентність [19, S. 214-258]. Примітно, що науковець чітко відрізняє поняття перекладацької еквівалентності (нім. Äquivalenz) від формальної кореспондентності (нім. Korrespondenz) [там само, S. 223]. Перекладацька еквівалентність за В. Коллером стосується відповідностей між висловленнями й текстами на рівні *мовлення*, а системно-мовні відповідники на рівні *мови* належать до галузі контрастивної лінгвістики і мають назву кореспондентності.

Л. Черноватий підкреслює різний *зміст* понять «еквівалентність» та «адекватність» як у представників окремих напрямів перекладознавства, так і в діячності розрізі: «у межах лінгвістичної теорії перекладу еквівалентність загалом визначалась як семантична відповідність <...> Спроба розширення змісту даного поняття за рахунок введення деяких прагматичних елементів, а також пропозиції розглядати еквівалентність як динамічне явище <...> не змогли радикально змінити ситуацію, оскільки <...> при реалізації <нового підходу> виникає головна проблема еквівалентності: суперечність між вірністю концептуальній програмі автора і прийнятністю ТП для цільової культури» [16, с. 94]. Із певними застереженнями науковець підтримує концепцію комунікативної еквівалентності З. Львовської, відповідно до якої поняття «еквівалентний переклад» є ширшим за поняття «адекватний переклад», оскільки еквівалентність «оцінює загальний результат перекладу з точки зору концептуальної вірності ТО для користувача ТП, а адекватність – тільки відповідність ТП новій комунікативній ситуації, яка виникає у цільовій культурі» [там само, с. 95].

Історична зміна парадигм перекладознавства з лінгвістичної (знакової) теорії на комунікативно-функціональне розуміння перекладу у 70-тих роках ХХ століття привела до зміни змісту й обсягу поняття «еквівалентність» та подальших дискусій щодо статусу цього терміна. Спочатку в лінгвістичній теорії перекладу панувало поняття *структурно-семантичної* (семантичної, денотативної, формальної, міжмовної) *еквівалентності*, тобто формальної відповідності одиниць ВТ і ЦТ на рівні мови. Комунікативні теорії перекладу запропонували концепцію *комунікативно-функціональної* (динамічної, прагматичної, функціональної, комунікативної, міжтекстової) еквівалентності.

Утім, вже в середині 80-тих років XX століття разом із появою функціонального та неогерменевтичного підходів до перекладу поняття еквівалентності почало втрачати свою універсальність, а представники теорії скопосу, герменевтики перекладу та інтегративної концепції навіть оголосили його «ілюзорним» [20, S. 227].

Вибірково проілюструймо *варіантність визначень* поняття «еквівалентність» у різних наукових школах (див. табл. 1):

Таблиця 1

**Варіантність визначень поняття
«еквівалентність»
у терміносистемі перекладознавства**

автор/джерело	визначення (дефініція)
Handbuch Translation	визначення відсутнє [24]
Routledge Encyclopedia of Translation Studies	<u>Зв'язок між вихідним та цільовим текстом</u> , який дозволяє розглядати цільовий текст в першу чергу як переклад [23, р. 77 – тут і далі переклад наш. – М.Д.]. Теоретична еквівалентність – <u>ідеальний зв'язок між оригіналом та його перекладом</u> , якого тільки може очікувати читач [23, р. 79].
В. Коллер (Werner Koller)	еквівалентність означає наявність перекладацького відношення між двома текстами, тому слід говорити не про еквівалентність, а про <u>відношення еквівалентності</u> [19, S. 215].
К. Райс (Katharina Reiss)	еквівалентність є <u>особливою формою адекватності</u> , а саме – адекватність за умови функціональної константи між вихідним та цільовим текстами [22, S. 58].
Е. Прунч (Erich Prunč)	еквівалентність становить <u>зв'язок відносної ідентичності (порівнюваності) між елементами вихідної та цільової мови</u> у межах відповідних мовних та культурних систем [21, S. 158].
О. Ребрій	перекладацька еквівалентність не дорівнює ані структурно-семантичній, ані функціональній окремо і має розглядатися як <u>складне синтетичне утворення, яке врівноважується дією низки вимог та обмежень</u> , що знаходяться стосовно одне одного у відносинах діалектичних протиріч [14, с. 60].

Як впливає з таблиці 1, жодне визначення не повторюється, не є синонімічним до інших наведених визначень і у більшості випадків відбиває положення певної теоретичної концепції або напряму діяльності дослідника. Маркерами такого відбитку виступають терміни конкретної концепції (див., напр., *перекладацьке відношення між текстами, адекватність, функціональна константа, відносна ідентичність*). Показово, що у німецькому енциклопедичному словнику «Перекладознавство» (нім. «Handbuch Translation») [24] на сьогоднішній день немає окремої статті, присвяченої *еквівалентності*. Можна дійти висновку про залежність дефініції поняття «еквіва-

лентність» від парадигми перекладознавства, у межах якої воно використовується.

Продемонструймо *варіантність номінацій* поняття «еквівалентність» на прикладі термінологічних одиниць, уживаних представниками різних парадигм теорії перекладу (див. табл. 2):

Таблиця 2

**Варіантність термінологічних номінацій
поняття «еквівалентність»
у терміносистемі перекладознавства**

автор/джерело	позначення (номінація)
Handbuch Translation	термін відсутній [24]
В. Коллер (Werner Koller)	денотативна еквівалентність конотативна еквівалентність нормативно-текстова еквівалентність прагматична еквівалентність формально-естетична еквівалентність кореспондентність [19, S. 216-226; 228-258]
Ю. Найдя (Eugen Nida)	динамічна еквівалентність <i>к о м у н і к а т и в н о - ф у н к ц і о н а л ь н а</i> еквівалентність [цит. за 21, S. 104-105].
Ф. Пенке (Fritz Paepcke)	вдалий збіг (нім. <i>geglückte Übereinstimmung</i>) [20, S. 92].
М. Дорофєєва	структурно-семантична еквівалентність [4, с. 54].

Як бачимо у таблиці 2, майже всі наведені номінації поняття «еквівалентність» мають додаткові атрибуції, які уточнюють зміст цього поняття через розрізняльні ознаки (див., напр., *денотативна, динамічна, структурно-семантична еквівалентність*). У лінгвістичній теорії перекладу такі розрізняльні ознаки відповідають рівням еквівалентності. Примітно також, що енциклопедичний словник «Перекладознавство» німецькою мовою [24] не містить номінацію поняття «еквівалентність» в алфавітному покажчику термінів наприкінці довідника. Цей факт може свідчити про нерелевантність поняття для представників функційної парадигми перекладознавства німецькомовних країн.

Вибірково проілюструймо *варіантність визначень* поняття «адекватність» у різних концепціях теорії перекладу (див. табл. 3).

Як впливає з таблиці 3, підґрунтям для визначень поняття «адекватність» виступають ключові терміни, які характеризують центральні положення відповідних теоретичних напрямків перекладознавства (див., напр., *текстема, скопос, текст, функція, комунікативна ситуація, дискурс, акт міжмовної комунікації*). Відтак, можна зробити висновок про залежність варіанта визначення поняття «адекватність» від конкретної перекладознавчої концепції.

Сучасні артефакти з німецькомовного перекладознавства, зокрема вже згаданий довідник «Handbuch Translation» [24], не надають визначення адекватності. Відповідний термін відсутній і в алфавітному покажчику.

Таблиця 3

Варіантність визначень поняття «адекватність» у терміносистемі перекладознавства

автор/джерело	визначення (дефініція)
<i>Handbuch Translation</i>	визначення відсутнє [24]
<i>Г. Турі (Gideon Toury)</i>	інваріантна величина порівняння ВТ і ЦТ на рівні одиниці перекладу – тексти [цит. за 23, р. 251].
<i>К. Райс, Г. Фермеєр (Katharina Reiß, Hans Vermeer)</i>	відношення між вихідним та цільовим текстом за умови послідовного дотримання мети (скопосу), яка переслідується під час процесу трансляції [22, S. 59].
<i>Е. Прунч (Erich Prunč)</i>	зв'язок між ВТ і ЦТ на рівні цілого тексту, функції та комунікативної ситуації в конкретному дискурсі [21, S. 158].
<i>О. Ребрій</i>	відповідність перекладу вимогам та умовам конкретного акту міжмовної комунікації [14, с. 56].

П. Фосетт у статті «Linguistic approaches», розміщеній у Раутледжській енциклопедії перекладознавства, згадує поняття адекватності двічі, причому в різних контекстах. У першому випадку йдеться не про адекватність загалом (на рівні цілого тексту), а про один із типів міжмовних відповідників – еквівалент, аналог та *адекватні заміни*, а саме: конкретизація і генералізація; логічний розвиток поняття; антонімічний переклад; компенсація [23, р. 123]. У другому контексті джерело наводить розуміння адекватності в межах дескриптивної концепції перекладу. Один із авторів концепції ізраїльський дослідник Г. Турі розглядає адекватний переклад як частину методології дослідження оригінального і перекладного текстів. Адекватний переклад, за Г. Турі, це – реконструкція текстом вихідного тексту, що складається з експлікації внутрішньо-текстових зв'язків та функцій цільового тексту. Відтак, адекватний переклад є не реальним текстом, а гіпотетичною величиною, тобто методологічним інструментом порівняння *актуальної еквівалентності* цільового тексту з ідеальними нормами перекладу. Така адекватність встановлюється на функціонально-текстовому рівні [23, р. 251].

Резюмуючи викладений вище зміст поняття «адекватність» у різних перекладознавчих джерелах, проілюструймо *варіантність номінацій* поняття «адекватність» (див. табл. 4).

Як бачимо у таблиці 4, поняття «адекватність» може позначатись як атрибутивними терміносполученнями, що відокремлюють це поняття від еквівалентності (*ідеальна еквівалентність*, *комунікативно-функціональна еквівалентність*) так і семантичними варіантами (*прийнятність*) або взагалі бути лакунарним. О. Ребрій підкреслює той факт, що з переосмисленням поняття *еквівалентності* та еволюцією його досліджень від рівня мови до рівня мовлення на початку 70-тих років ХХ сто-

Таблиця 4

Варіантність термінологічних номінацій поняття «адекватність» у терміносистемі перекладознавства

автор/джерело	позначення (номінація)
<i>Handbuch Translation</i>	термін відсутній [24]
<i>Routledge Encyclopedia of Translation Studies</i>	адекватні заміни [23, р. 123]
<i>Г. Турі (Gideon Toury)</i>	ідеальна еквівалентність [цит. за 23, р. 251]
<i>І. Івен-Зогар</i>	прийнятність (нім. Akzeptabilität) [17, р. 9]
<i>М. Дорофєєва</i>	комунікативно-функціональна еквівалентність як повний синонім терміна «адекватність» [4, с. 54]

ліття «виникає потреба запровадження оцінного терміна, яким стає *адекватність* перекладу <...>» [14, с. 56].

У контексті різниці між поняттями «еквівалентність» та «адекватність» та їхніми номінаціями Е. Прунч приходять до таких висновків. Саме уживання термінів «еквівалентність» та «адекватність» сигналізує про рівень аналізу й дослідження перекладного тексту. Якщо йдеться про *еквівалентність* між ВТ і ЦТ, мається на увазі лише *системно-мовний рівень*, якщо аналізується *адекватність* транслята, враховується *рівень цілого тексту, функція ВТ і ЦТ та всі релевантні фактори комунікативної ситуації конкретного дискурсу*.

Ми, слідом за Е. Прунчем, розглядаємо *еквівалентність* як суто системне міжмовне явище в ієрархії порівнюваних одиниць перекладу у ВТ і ЦТ, що відповідає поняттю *структурно-семантичної еквівалентності*. Натомість сучасне розуміння *комунікативно-функціональної еквівалентності* ми вважаємо повним збігом за змістом і обсягом поняття з *адекватністю*.

4. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ**4.1. Варіантність інтерпретації понять «еквівалентність» та «адекватність» у студентських роботах**

Спочатку вибірково розглянемо визначення понять «еквівалентність» та «адекватність», а також приклади, запропоновані учасниками експерименту із групи (а) (див. табл. 5).

Як впливає з таблиці 5, наведені учасниками С1/23, С1/22 визначення понять «еквівалентність» та «адекватність» відповідають функційній парадигмі в дусі представників австрійської перекладознавчої школи, зокрема Е. Прунча (див. наведені визначення у табл. 3, а також пояснення у п. 2.2 вище). Представлені приклади послідовно відтворюють наведені визначення і можуть ілюструвати поняття «еквівалентність» та «адекватність» у межах функційної парадигми німецькомовного перекладознавства.

Таблиця 5

Співвідношення інтерпретації понять учасниками групи (а) і наведених ними прикладів
(стиль, орфографія і пунктуація виконавців збережені)

С <студент> + N учасника /група <рік вступу>	визначення понять «еквівалентність» та «адекватність» (завдання 1)	приклади учасників (завдання 2)
C1/23	<u>Еквівалентність</u> – це таке відношення між оригіналом та перекладом, що передбачає максимально вичерпне відтворення оригіналу на системно-мовному рівні. <u>Адекватність</u> – це таке відношення між оригіналом та перекладом, що передбачає максимально вичерпне відтворення оригіналу на рівні комунікативної ситуації. [26]	(а) еквівалентний, але не адекватний переклад; (б) адекватний, але не еквівалентний переклад; (в) еквівалентний та адекватний переклад; (г) не еквівалентний та не адекватний переклад (а) еквівалентний, але не адекватний переклад: tief in Text kommen – заглиблюватися в текст; (б) адекватний, але не еквівалентний переклад: It's raining cats and dogs – лє як з відра; (в) еквівалентний та адекватний переклад: sich den Kopf zerbrechen – ламати собі голову; (г) не еквівалентний та не адекватний переклад: Er hat keine Ahnung von Büchern – Я ранише ніколи його не зустрічав. [26]
C1/22	<u>Еквівалентність</u> – відповідність між елементами вихідного та цільового текстів на різних рівнях – морфологічному, лексичному та синтаксичному. <u>Адекватність</u> – відповідність між вихідним та цільовим текстами на рівні цілого тексту, включає в себе передачу комунікативної мети ВТ для цільової аудиторії ЦТ. [25]	A) Hier ist das Android One. – Це Android One. Б) Bevor Sie in ferne oder unterentwickelte Orte verreisen, bestimmen Sie eine alternative Methode, einen Nothelfer zu kontaktieren. – Перед поїздкою у місця, де можуть бути проблеми зі зв'язком, визначте альтернативний спосіб зв'язку зі службою екстреної допомоги. В) Gebrochenes Glas oder Acryl können Ihre Hände und Gesicht verletzen. – Розбите скло або акрил можуть травмувати руки та обличчя. Г) Mit 50 zum alten Eisen – стріляний горобець [25]

Таблиця 6

Співвідношення інтерпретації понять учасниками групи (б) і наведених ними прикладів
(стиль, орфографія і пунктуація виконавців збережені)

С <студент> + N учасника /група <рік вступу>	визначення понять «еквівалентність» та «адекватність» (завдання 1)	приклади учасників (завдання 2)
C3/23	<u>Еквівалентність</u> - це відношення рівноцінності та взаємозамінності між елементами вихідного та цільового текстів на системно-мовному рівні. <u>Еквівалентність забезпечує передачу незмінного плану змісту при дотриманні норм мови перекладу*</u> <u>(у такій інтерпретації це стосується адекватності –М.Д.).</u> <u>Адекватність - це відповідність перекладу вимогам і умовам конкретної комунікативної ситуації. Адекватний переклад забезпечує максимально можливу відповідність функції, змісту та впливу цільового тексту щодо вихідного, з урахуванням мети і контексту перекладу.</u> [26]	2. (а) <u>Еквівалентний, але не адекватний переклад:</u> "Er hat den Löffel abgegeben". «Він віддав ложку.» Буквальний переклад «Він віддав ложку» є еквівалентним, але не адекватним, оскільки німецький ідіоматичний вираз «den Löffel abgeben» насправді означає «померти». (б) <u>Адекватний, але не еквівалентний переклад:</u> <...> «Das ist nicht meine Baustelle.» «Це не моя компетенція.» Український переклад точно передає значення німецького ідіоматичного виразу «nicht meine Baustelle» як «не моя сфера відповідальності», проте робить це нееквівалентними словами. Зміст збережено адекватно, а от форма* (тут ідеться про семантику – М.Д.) відрізняється. (с) <u>Еквівалентний та адекватний переклад:</u> «In Anbetracht der jüngsten Ereignisse und der wachsenden Bedenken der Öffentlichkeit beschloss die Regierung, strengere Maßnahmen zur Bekämpfung der Umweltverschmutzung zu ergreifen.» «Зважаючи на останні події та зростаючу стурбованість громадськості, уряд вирішив вжити жорсткіших заходів для боротьби із забрудненням навколишнього середовища.» У цьому перекладі зберігається точний лексичний склад і структура німецького речення, водночас повністю передається його зміст та комунікативна мета українською мовою. Переклад є еквівалентним, оскільки відтворює форму вихідного речення, і адекватним, оскільки зміст речення передано максимально близько до оригіналу без змістових втрат. (d) <u>Не еквівалентний та не адекватний переклад:</u> «Die Katze liegt auf der Matte und lässt sich die Sonne auf den Pelz scheinen.» «Кіт воював на килимку і вбивав сонячні промені своїм хутром.» У цьому перекладі повністю втрачено як зміст, так і форму вихідного німецького речення. [26]

Продовження таблиці 6

C6/23	Еквівалентність – це пряма лексична, стилістична та граматична відповідність перекладного тексту до першотвору. Переклад, що несе одну й ту ж інформацію без уточнень чи випущень* (не обов'язково стосується еквівалентності, може визначати і адекватність – М.Д.). Адекватність – це рівноцінність вихідного та перекладного текстів з урахуванням широкого контексту, змісту, форми, структури* та стилю з можливим застосуванням різних перекладацьких тактик, а також граматичних та лексичних змін (збереження форми і структури не є первинною ознакою адекватного перекладу, це може бути лише його особливою формою – М.Д.). [26]	(а) еквівалентний, але не адекватний переклад; Оригінал: «Compliance ist eine private Strafverfolgung in Großunternehmen, die wie eine private Staatsanwaltschaft organisiert ist.» Переклад: «Compliance – це приватне кримінальне переслідування на великих підприємствах, яке організоване як «приватна» прокуратура.» (б) адекватний, але не еквівалентний* переклад; Оригінал: «This island consists of little else than the sea sand, and is about three miles long.» Переклад: «Цей острів тягнеться в довжину милі на три і складається майже з одного морського піску.» (За винятком пермутації поверхневої структури речення переклад еквівалентний – М.Д.) (в) еквівалентний та адекватний переклад; Оригінал: „Тиждень тому я став свідком страшної аварії“ Übersetzung: «Vor einer Woche wurde ich Zeuge eines schrecklichen Unfalls.» (г) не еквівалентний та не адекватний переклад. <...> Оригінал: “She was wearing a pair of long jade earrings, and apart from those she was stark naked”. Переклад: «В її руках були довгі нефритові сережки, однаке, коли не брати до уваги шалі, вона була зовсім роздягнена» Переклад даного фрагменту неадекватний з огляду на появу у ньому фактів, яких не існує у початковому тексті, а також і не еквівалентним. [26]
C2/22	Еквівалентність це передача в перекладі змісту оригіналу та відтворення змістової, змістовної*, семантичної та стилістичної функцій тексту оригіналу* у перекладі. Текст перекладу не повинен містити великих відхилень та розбіжностей від тексту оригіналу та має бути орієнтований на результат (відтворення функцій тексту в перекладі – прерозатива адекватності. Змістова, змістовна і семантична функція – це суб'єктивна терміноворчість виконавця завдання – М.Д.) Адекватність перекладу - це співвідношення тексту оригіналу та перекладу з дотриманням початкової прагматичної мети перекладу та всіх намірів автора, переклад що відповідає оригіналу* (за якими критеріями? – М.Д.) та не викликає ніяких питань і зауважень до перекладача у спеціаліста. [25]	1. Vor einer Woche noch saß ich ebenso <u>in einer Bank</u>. - Ще тиждень тому я, як і вони, сидів <u>на лавочці</u>. – еквівалентний*, але не адекватний (очевидно, що переклад не є еквівалентним, а просто хибним, тобто належить до групи (г) – М.Д.) 2. Das kannst du halten wie der Pfarrer Aßmann - роби, як хочеш - адекватний, але не еквівалентний 3. Der Kunde hat das Paket nicht bekommen und war sauer. - клієнт не отримав пакет і був кислим. - не еквівалентний та не адекватний 4. Die Computertechnologie entwickelte sich im Vergleich zu anderen Elektrogeräten sehr schnell – Комп'ютерні технології розвивалися дуже швидко порівняно з іншими електроприладами. - еквівалентний та адекватний* переклад (переклад важко назвати адекватним, оскільки «технології» та «електроприлади» не є порівнюваними поняттями – М.Д.) [25]
C3/22	1. Еквівалентність – єдність змісту оригіналу і перекладу, пов'язану з особливостями мови оригіналу і перекладу* (незрозуміле й амбівалентне твердження. Складається враження, що від певної пари мов на рівні контрастивної лінгвістики залежить відтворення змісту оригіналу в перекладі – М.Д.) 2. Адекватність – передача змісту оригіналу і функціонально-стилістичної відповідності йому. Йдеться про те, щоб передати зміст тексту з дотриманням норм літератури* (очевидно, ідеться про літературні норми – М.Д.), стилю, лексики, граматики*, а також, найголовніше, наміри чи мету автора вихідного тексту. Ширше поняття. (Відтворення лексики і граматики, точніше структури і семантики оригіналу в перекладі не є розрізняльною ознакою адекватності, радше її особливим випадком – М.Д.) [25]	а) еквівалентний*, але не адекватний переклад Heute wird Pflaster zur Befestigung von innerstädtischen Straßen, Geh- und Radwegen sowie Parkplätzen eingesetzt. Сьогодні <u>пластур</u> використовують для мощення центральних доріг, пішохідних, велосипедних доріжок та автостоянок (тут ідеться про вибір хибного відповідника зі списку значень, тому приклад належить до групи (г) – М.Д.) б) адекватний, але не еквівалентний переклад Als sich der Waldbrand den Häusern näherte, mussten die Bewohner die Beine unter die Arme nehmen und sich schnell in Sicherheit bringen. Оскільки лісова пожежа наблизилася до будинків, мешканцям довелося швидко тікати в безпечне місце. в) еквівалентний* та адекватний переклад In der Nacht kann es mitunter auch kräftig regnen. Der Wind weht meist nur schwach aus südlichen Richtungen. Вночі можливий сильний дощ. Вітер переважно слабкий, здебільшого південних напрямків. (Чи можна вважати цей приклад еквівалентним, залежить від інтерпретації поняття «еквівалентність» – М.Д.) г) не еквівалентний* та не адекватний переклад Sie muss einen Dachschaden haben. Anders kann ich mir ihr Verhalten nicht erklären. У неї, мабуть, пошкоджений дах. Інакше я не можу пояснити її поведінку. (Переклад першого речення задовольняє вимогам еквівалентності на рівні речення як одиниці перекладу. Утім, у контексті надфразової єдності весь переклад не є адекватним – М.Д.) [25]

Продовження таблиці 6

C4/22	Еквівалентність є вужчим поняттям, оскільки вона може бути розглянута на конкретних рівнях і навіть прикладів з мовлення* (Еквівалентність стосується одиниць перекладу на рівні системи мови, а не мовлення – М.Д.) Наприклад, der Student - "студент". Це може бути частково правильно, але за певного контексту значення передається не повністю, тому що, наприклад, це слово мало б бути у певному контексті перекладено як "учень" або "студент за обміном". У такому випадку еквівалент неповний. Тобто еквівалентність, на мою думку, це відповідність слів та одиниць мовлення за контекстуальним та мовленнєвими факторами у вихідній та цільовій мовах* (У такому формулюванні ідеться про адекватність – М.Д.) Еквівалентність одного слова в цільовій мові завжди розглядається у порівнянні з його вихідним словом. Адекватність же, навпаки, є ширшим поняттям. Вона свідчить про те, чи відповідає перекладений текст всім параметрам: передачі смислу мовлення* (очевидно, висловлення або тексту – М.Д.), контексту ситуації, інтонаційному наповненню і т.д. Тобто адекватність оцінюється як результат і наскільки цей результат є вдалим. Адекватність є більш самостійним поняттям. Ми можемо визначити, наскільки переклад вдалий, використовуючи до нього опис "адекватний". Це так, як я це зрозуміла. [25]	(а) еквівалентний, але не адекватний* переклад; <i>a student (англ.) - студент.</i> Але тут не враховуються такі переклади, як "студент", "студентка", "учень", "учениця", "стипендіат", "вчений", "любитель наукових занять". Тобто в залежності від контексту слово могло б бути перекладено одним із цих варіантів. (Цілком правильно, але про адекватність перекладу можна говорити хоча б на рівні речення або краще абзацу, але не на рівні ізольованої лексики – М.Д.) (б) адекватний, але не еквівалентний переклад; <i>Als ich den Saal betreten habe, sagte ich mit Verzeiflung: "Hallo! Warum machst du das?" - Увійшовши до зали, я з відчаєм промовила: "Ей! Ти для чого це робиш?"</i> Адекватним перекладом було б саме "ей" або якийсь інший вигук, оскільки у цьому контексті слово "hallo" не можна перекладати як стандартний еквівалент "привіт". (в) еквівалентний та адекватний переклад; <i>Der Schwarzfahrer – „заяць“ (у значенні «безбілетний пасажир») – еквівалентний переклад* (залежить від інтерпретації поняття «еквівалентність», тут радше ідеться про адекватну заміну – М.Д.)</i> (г) не еквівалентний та не адекватний переклад <i>"Die Mutter war wirklich scharf" - "мама (замість "гайка") була справді гострою" - не еквівалентний переклад; (і не адекватний – М.Д.)</i> <i>"Das arme Mädchen hatte jedoch nicht die leiseste Ahnung..."</i> <i>("Rumpelstilzchen", Gebrüder Grimm) - "Бідна дівчина не мала ані найтхішоого (замість "найменшого") уявлення..." (мій переклад) - не адекватний переклад (але еквівалентний, тобто група (а) – М.Д.) [25]</i>
-------	--	---

Вибірково проаналізуємо визначення понять «еквівалентність» та «адекватність», а також приклади, запропоновані учасниками експерименту із групи (б). Одразу зауважимо, що таблиця 6 містить не тільки ілюстративні матеріали, а й коментарі керівника експерименту – автора розвідки. Помилкові формулювання у визначеннях і прикладах учасників та їхньому аналізі виділено жирним шрифтом і відмічено символом *. Коментарі керівника виділено жирним курсивом (див. табл. 6).

Отже, як бачимо у таблиці 6, неточності у визначенні понять «еквівалентність» і «адекватність» призводять до некоректної класифікації та/або неправильного аналізу прикладів практично у всіх учасників групи (б). Тут не ідеться про пряму залежність, а радше про первинну нечіткість інтерпретації понять, яка відбивається на подальшому практичному аналізові матеріалу (див. коментарі керівника експерименту в таблиці 6).

Зрештою, розгляньмо визначення понять «еквівалентність» та «адекватність» та відповідні приклади, запропоновані учасниками експерименту із групи (в). Таблиця 7 поряд з ілюстративними матеріалами так само містить коментарі керівника експерименту, виділені жирним курсивом. Помилкові формулювання у визначеннях і прикладах учасників групи (в) виділено жирним шрифтом і відмічено символом * (див. табл. 7).

Таблиця 7 демонструє виражену залежність між неправильним розумінням понять «еквівалентність» і «адекватність», яке відбивається у визначеннях учасників та відповідних прикладах. Так, у кожному визначенні учасників C4/23, C5/23 спостерігається від трьох до п'яти похибок, а три із чотирьох наведених ними прикладів не відповідають заявленій класифікації.

5. ОБГОВОРЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ

Узагальнюючи результати дослідження за кількісними показниками коректності/часткової коректності/хибності визначень понять «еквівалентність» та «адекватність» і відповідних прикладів, ми склали порівняльну таблицю, де вказано абсолютні та відносні (відсоткові) показники виконаних завдань з боку учасників експерименту (див. табл. 8).

Як впливає з таблиці 8, лише 3 учасника експерименту із 20-ти виконавців правильно виконали обидва завдання, тобто змогли надати коректне визначення понять «еквівалентність» та «адекватність» і навести послідовні приклади. Більшість учасників, а саме – 11 осіб, тобто 55% належать до групи (б), у межах якої спостерігались неточності окремих визначень і, відповідно, некоректно класифіковані приклади. Шестеро учасників із третьої групи (в), тобто 28%, продемонстрували відсутність розуміння аналізованих понять і критичні помилки під час аналізу прикладів.

Таблиця 7

**Співвідношення інтерпретації понять учасниками групи (в) і наведених ними прикладів
(стиль, орфографія і пунктуація виконавців збережені)**

С <студент> + N учасника /група <рік вступу>	визначення понять «еквівалентність» та «адекватність» (завдання 1)	приклади учасників (завдання 2) (а) еквівалентний, але не адекватний переклад; (б) адекватний, але не еквівалентний переклад; (в) еквівалентний та адекватний переклад; (г) не еквівалентний та не адекватний переклад
C4/23	Еквівалентність – характеристика перекладу, коли перекладений текст є повною копією* оригінального тексту в семантичному, граматичному та текстологічному* (очевидно, композиційно-текстовому – М.Д.) плані (повною копією в усіх трьох іпостасях переклад не зможє бути ніколи – М.Д.) Адекватність – характеристика перекладу, коли перекладений текст є еквівалентним* до тексту оригіналу в семантичному плані*, а в граматичному та текстологічному* враховує потреби читачів (визначення знаходиться у герменевтичному колі, де одна категорія визначається через іншу: адекватність – це семантична еквівалентність*. Утім, семантично еквівалентний переклад далеко не завжди буде адекватним, радше навпаки. Врахування потреб читачів у граматичному і текстологічному плані – не зовсім зрозуміло, що мається на увазі. Припускаю, що ідеться про прийнятність перекладу на рівні норм мови перекладу і жанрово-стильових норм певного дискурсу – М.Д.) [26]	Еквівалентний, не адекватний – Er übertönte seine Sehnsucht mit Hilfe von Badenweiler. – Він глушив свою тугу за допомогою Баденвайлера. Не еквівалентний* , адекватний – Die Prüfungen sind vorbei, Gott sei dank. – Слава Богу, екзамени позаду. (За винятком поверхневої структури речення переклад еквівалентний – М.Д.) Еквівалентний, адекватний – Sie haben unsere* Dorf ge*brannt. – Вони спалили наше село (граматичні помилки у прикладі – М.Д.) Не еквівалентний, не адекватний – 1920-e waren die Zeit von großen* Wandel. – 1930 став часом великих змін. (граматичні помилки у прикладі – М.Д.) [26]
C5/23	Адекватність перекладу – це точна відтворення форми* і змісту оригінального тексту за допомогою засобів мови перекладу (структура*, стиль, лексика і граматики). Також враховуватись має стилістична характеристика* (тавтологія –М.Д.), комунікативний посил вихідного тексту, де всі наміри автора чітко передані. (Відтворення форми і структури оригіналу в перекладі не належить до розрізняльних однак адекватності – М.Д.) Еквівалентність - це відношення сенсу, структури, знаків вихідного тексту та перекладеного*, також еквівалентний переклад радше орієнтований на результат процесу* та здійснюється на рівні, який треба для передачі незмінного плану змісту за умови дотримання норм мови перекладу*. (невдале формулювання та змішування трьох різних категорій смислу, структури і знаків. Еквівалентність не здійснюється, а досягається на певному рівні мовної системи. Рівень передачі змісту за умови дотримання норм мови перекладу свідчить про адекватність, або про особливий випадок еквівалентності як виключення – М.Д.) [26]	Еквівалентний* , але не адекватний переклад: Оригінал: «Das geht mir auf den Keks.» Переклад: «Це йде мені на печиво.» (Еквівалентно*, але в українській мові вживається інший вираз: «Це мене дратує.») (Тут ідеться не про еквівалентність, а про хибний буквалізм, тому приклад належить до групи (г)– М.Д.) Адекватний* , але не еквівалентний переклад: Оригінал: «Er bringt mich auf die Palme.» Переклад: «Він мене приводить на пальму.» (Адекватно передається сенс*, але в українській мові використовується інший вираз: «Він мене виводить з себе.») (Так само, див. коментар до першого прикладу – М.Д.) Еквівалентний та адекватний переклад: Оригінал: «Alle guten Dinge sind drei.» Переклад: «Всі хороші речі у трьох*.» (Відображено як сенс, так і формулювання оригіналу.) (Запропонований варіант перекладу є хибним – М.Д.) Не еквівалентний та не адекватний переклад: Оригінал: «Er hat Tomaten auf den Augen.» Переклад: «У нього помідори на очах.» (Переклад не відображає ідіоматичного значення оригіналу.) [26]

Таблиця 8

**Кількісне співвідношення якості виконаних завдань
учасниками експерименту**

N (абсолютна кількість учасників експерименту)/% (відсоткове відношення)	група (а) N/%	група (б) N/%	група (в) N/%
20 осіб /100%	3 особи /17%	11 осіб /55%	6 осіб /28%

6. ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Проведене дослідження дозволяє зробити такі **ВИСНОВКИ**:

1. Експериментально-методологічне дослідження за участі напівпрофесійних перекладачів підтвердило евристичну гіпотезу про ускладнення процедури аналізу практичного матеріалу за допомогою понять з неусталеним визначенням і варіантним позначенням, що належать до терміносистеми перекладознавства.

2. Результати експерименту продемонстрували переважну залежність між неусвідомленим уживанням варіантних термінів, виявленим у неточних визначеннях понять «еквівалентність» та «адекватність» учасниками експерименту, та дефектами подальшого аналізу й класифікації наведеного ними практичного матеріалу.

3. У кількісному плані помірні дефекти визначень понять і аналізу практичного матеріалу спостерігались у відповідях 55% учасників, критичні похибки у формулюванні визначень понять та аналізу прикладів було виявлено у роботах 28% виконавців, тоді як лише 17% виконавців продемонстрували повне розуміння, правильну інтерпретацію варіантних термінів і відповідність прикладів

наведеним визначенням понять «еквівалентність» та «адекватність».

4. З метою правильного уживання варіантних термінів у науково-кваліфікаційних роботах рекомендуємо обирати конкретну парадигму (напрямок) перекладознавства відповідно до наукових інтересів дослідника і послідовно дотримуватись класичних визначень понять і відповідних термінологічних позначень у межах обраної парадигми. Прикладом такої послідовності можуть слугувати відповіді учасників експерименту із групи (а).

5. Аналіз і оцінка якості перекладацьких рішень у практичній частині роботи має відбуватись відповідно до обраної методології дослідження на засадах конкретної парадигми та/або наукової школи перекладознавства і з використанням саме її категорійно-поняттєвого апарату. Так можна уникнути плутанини, зайвої терміноворотчості та похибок в аналітичних і класифікаційних процедурах.

Перспективою подальших досліджень вважаємо вивчення варіантності позначень понять у терміносистемі перекладознавства та їхнього відтворення з погляду синергетики перекладу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бондаренко, Г., & Герасимова І. (2013). *Дублетність в економічній термінології та проблеми її впорядкування*, Всеукраїнська наук. конф. "Історичні регіони України: минуле та сучасність", 28–29 листопада. Харків, 123–126.
2. Васецька, О. І. (2015). Метаодиниці опису варіантності термінів української мови. *Система і структура східнослов'янських мов*, 8, 70–79.
3. Голі-Оглу, Т. (2010). Дублетність наукових термінів в українській і російській мовах: функціональний аспект. *Лінгвістичні студії*, 21, 97–100.
4. Дорофєєва, М. (2020). *Методологія перекладознавчих досліджень. Навчально-методичний посібник для студентів-магістрів*. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго.
5. Д'яков, А. С. & Кияк, Т. Р. & Куделько, З. Б. (2000). *Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти*. Київ: "КМ Academia".
6. Гамб'є, І. ван Дорслар, Л. (Ред.), Кальниченко, О. & Черноватий, Л. (Заг. ред.) (2020). *Енциклопедія перекладознавства: у 4 т. (Т.1–2)*. Вінниця: Нова книга.
7. Загнітко, А. П. (2012). *Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни: у 4 т.* Донецьк: ДонНУ.
8. Кияк Т. Р. (2012). Перекладність дискурсу: міф та реальність. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*, 104(1), 44–47.
9. Кочан, І. М. (2008). Варіанти і синоніми термінів з міжнародними компонентами. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія "Проблеми української термінології"*, 620, 14–19.
10. *Лексикон загального та порівняльного літературознавства*. (2001). Чернівці: Золоті литаври.
11. Литвин, І. М. (2013). *Перекладознавство. Науковий посібник*. Черкаси: Видавництво Ю. А. Чабаненко.
12. Польщикова, О. М. (2010). Синонімія в українській телекомунікаційній термінології. *Вісник національного університету "Львівська політехніка". Серія: Проблеми української термінології*, 675, 42–44.
13. Попович, Р. Г. & Вакуленко, О. Л. (2004). Термінологічна варіантність у номінативному аспекті. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*, 17, 215–217.
14. Ребрій, О. В. (2016). *Вступ до перекладознавства: конспект лекцій для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «Бакалавр» факультету іноземних мов*. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна.
15. Чередниченко, О. І. (2016). Категорійний апарат сучасного перекладознавства: стан і перспективи. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*, 144, 95–99.
16. Черноватий, Л. М. (2013). *Методика викладання перекладу як спеціальності*. Вінниця: Нова Книга.
17. Even-Zohar, I. (1990). *Polysystem Studies. Poetics Today*. Durham: Duke University Press.
18. Jakobson, R. (1966). On Linguistic Aspects of Translation. In R. A. Brower (ed.) *On Translation* (pp. 232–239). New York, Oxford University Press.

19. Koller, W. (2004). *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*. Wiebelsheim: Quelle & Meyer Verlag.
20. Paepcke, F. (1986). *Textverstehen-Textübersetzen-Übersetzungskritik*. Tübingen: Narr.
21. Prunč, E. (2012). *Entwicklungslinien der Translationswissenschaft. Von den Asymmetrien der Sprachen zu den Asymmetrien der Macht*. Berlin: Frank&Timme.
22. Reiss, K. & Vermeer, H. (1984). Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie. *Linguistische Arbeiten*, 147, 50-71.
23. Baker, M. (Ed.). (1998). *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London-New York.
24. Snell-Hornby M., Hönig H./Kußmaul P., & Schmitt P. (Hrsg.). (2006). *Handbuch Translation*. Tübingen: Stauffenburg Verlag.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

25. Дорофєєва, М. С. (2022). *2022-Методологічні основи досліджень перекладу*. Гугл-клас для студентів-магістрів Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, ОНП «Галузевий переклад з німецької та англійської мови; міжкультурний менеджмент». Відновлено з: <https://classroom.google.com/c/NTI4NTkxNjkxNzQ0>
26. Дорофєєва, М. С. (2024). *2024-Методологічні основи досліджень перекладу*. Гугл-клас для студентів-магістрів Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, ОНП «Галузевий переклад з німецької та англійської мови; міжкультурний менеджмент». Відновлено з: <https://classroom.google.com/c/NjcxOTgwMTIwNDIw>

Стаття надійшла до редакції 25.09.2024

Стаття рекомендована до друку 10.11.2024

Marharyta Dorofeieva – Doctor of Philology, Professor, Professor at the Department of Germanic Philology and Translation, Educational and Scientific Institute of Philology Taras Shevchenko National University of Kyiv; e-mail: m.dorofeieva@knu.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2024-4806>; GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?hl=uk&user=clUdwkYAAAAJ>

VARIABILITY OF TERMS IN TRANSLATION STUDIES: PROBLEMS OF TERM USE AND ANALYSIS OF TRANSLATION DECISIONS (AN EXPERIMENTAL AND METHODOLOGICAL STUDY)

The article deals with the terminological variability in translation studies as a factor influencing the research methodology and practical translation analysis in students' scientific and qualification works. The relevance of the study is determined by the concepts with unstable definitions and variable nomination in the translation studies' terminological system. It is important to specify the extension and the intension of the translation studies' concepts as well, in order to ensure the correctness of the chosen theoretical and methodological basis and further practical translation analysis. The aim of the study was to identify the relationship between the variable terms in translation studies, the peculiarities of their use and the practical analysis of translation in students' works. A heuristic hypothesis was put forward and an experimental and methodological study was conducted with the participation of master's students based on the tasks in a Google class on the discipline 'Methodological Foundations of Translation Research'.

The variability of terms in translation studies has a negative impact on translation analysis procedures and the methodological validity in students' scientific and qualification works. There is a correlation between unconscious use of variable terms, revealed in the inaccurate definitions of the 'equivalence' and 'adequacy' concepts on the one hand, and defects in the further practical analysis by the participants on the other hand. For the correct use of terminology and translation analysis it is recommended to choose a specific translation studies' paradigm as the basis for the research methodology and the consistent use of terminology within the chosen paradigm.

Key words: adequacy, definition, equivalence, experiment. translation studies, variability of terms.

REFERENCES

- Bondarenko, H., & Herasymova I. (2013). *Dubletnist v ekonomichnii terminolohii ta problemy yii vporiadkuvannia [Duplication in economic terminology and the problems of its harmonization]*, Proc. of the sci. int. conf. "Istorychni rehiony Ukrainy: mynule ta suchasnist", Nov. 28–29. (pp. 123–126). Kharkiv (in Ukrainian)
- Vasetska, O. I. (2015). Metaodynitsi opysu variantnosti terminiv ukrainskoi movy [Meta-units for describing the variability of Ukrainian language terms]. *Systema i struktura shhidnoslovianskykh mov [System and structure of East Slavic languages]*, 8, 70-79 (in Ukrainian)
- Holi-Ohlu, T. (2010). Dupletnist naukovykh terminiv v ukrainskii i rosiiskii movakh: funktsionalnyi aspekt [Duplication of scientific terms in the Ukrainian and Russian languages]. *Linhvistychni studii [Linguistic Studies]*, 21, 97–100 (in Ukrainian)
- Dorofeeva, M. (2020). *Metodolohiia perekladoznavchykh doslidzhen. Navchalno-metodychnyi posibnyk dlia studentiv-mahistriv. [Methodology of translation studies. Study guide for master's students]*. Kyiv: Vydavnychiy dim Dmytra Buraho (in Ukrainian).

- D'iakov, A. S. & Kyiak, T. R. & Kudel'ko, Z. B. (2000). *Osnovy terminotvorennia: semantychni ta sotsiolinhvistychni aspekty*. [Basics of term formation: semantic and sociolinguistic aspects]. Kyiv: KM Academia (in Ukrainian)
- Hambie, I. van Dorslar, L. (Red.), Kalnychenko, O. & Chernovatyi, L. (Zah. red.) (2020). *Entsyklopediia perekladoznavstva: u 4 t. (T1–2)* [Encyclopaedia of Translation Studies: in 4 vols. (Vol. 1–2)]. Vinnytsia: Nova knyha (in Ukrainian)
- Zahnitko, A. P. (2012). *Slovyk suchasnoi linhvistyky: poniattia i terminy: u 4 t.* [Dictionary of modern linguistics: concepts and terms: in 4 vols.]. Donetsk: DonNU (in Ukrainian)
- Kyiak T. R. (2012). Perekladnist' dyskursu: mif ta real'nist' [Transaltion of discourse: myth and reality]. *Naukovi zapysky. Seriia Filolohichni nauky* [Scientific notes. Series "Philological Sciences"], 104(1), 44–47 (in Ukrainian)
- Kochan, I. M. (2008). Varianty i synonimy terminiv z mizhnarodnymy komponentamy [Variants and synonyms of terms with international components]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika". Seriia "Problemy ukrainskoi terminolohii"* [Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Series 'Problems of Ukrainian Terminology'], 620, 14–19 (in Ukrainian)
- Leksykon zahalnoho ta porivnialnoho literaturoznavstva* [Lexicon of General and Comparative Literature]. (2001). Chernivtsi: Zoloti lytavry (in Ukrainian)
- Lytvyn, I. M. (2013). *Perekladoznavstvo. Naukovyi posibnyk* [Translation Studies. A scientific guide]. Cherkasy: Vydavnytstvo Yu. A. Chabanenko (in Ukrainian)
- Polshchukova, O. M. (2010). Synonimiia v ukrainskii telekomunikatsiinii terminolohii [Synonyms in Ukrainian telecommunications terminology]. *Visnyk natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika". Seriia: Problemy ukrainskoi terminolohii* [Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Series: Problems of Ukrainian terminology], 675, 42–44 (in Ukrainian)
- Popovych, R. H. & Vakulenko, O. L. (2004). Terminolohichna variantnist u nominatyvnomu aspekti [Terminological Variability in the Nominative Aspect]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnogo universytetu imeni Ivana Franka* [Bulletin of Zhytomyr Ivan Franko State University], 17, 215–217 (in Ukrainian)
- Rebrii, O. V. (2016). *Vstup do perekladoznavstva : konspekt leksii dlia studentiv osvitho-kvalifikatsiinoho rivnia «Bakalavr» fakultetu inozemnykh mov* [Introduction to Translation Studies : lecture notes for students of the Bachelor's degree programme of the Foreign Languages Faculty]. Kharkiv: KhNU imeni V. N. Karazina 217 (in Ukrainian)
- Cherednychenko, O. I. (2016). Katehoriinyi aparat suchasnoho perekladoznavstva: stan i perspektyvy [The Categorical System of Modern Translation Studies: Status and Perspectives]. *Naukovi zapysky. Seriia: Filolohichni nauky* [Scientific notes. Series: Philological sciences], 144, 95 - 99 (in Ukrainian)
- Chernovatyi, L. M. (2013). *Metodyka vykladannia perekladu yak spetsialnosti* [Methods of teaching translation as a speciality]. Vinnytsia: Nova Knyha (in Ukrainian)
- Even-Zohar, I. (1990). *Polysystem Studies. Poetics Today*. Durham: Duke University Press.
- Jakobson, R. (1966). On Linguistic Aspects of Translation. In R.A. Brower (ed.) *On Translation* (pp. 232-239). New York, Oxford University Press.
- Koller, W. (2004). *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*. Wiebelsheim: Quelle & Meyer Verlag.
- Paepcke, F. (1986). *Textverstehen-Textübersetzen-Übersetzungskritik*. Tübingen: Narr.
- Prunč, E. (2012). *Entwicklungslinien der Translationswissenschaft. Von den Asymmetrien der Sprachen zu den Asymmetrien der Macht*. Berlin: Frank&Timme.
- Reiss, K. & Vermeer, H. (1984). Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie. *Linguistische Arbeiten*, 147, 50-71.
- Baker, M. (Ed.) (1998). *Routledge Encyclopedia of Transaltion Studies*. London-New York.
- Snell-Hornby M., Hönl H./Kußmaul P., & Scmitt P. (Hrsg.) (2006). *Handbuch Translation*. Tübingen: Stauffenburg Verlag, 2006.

ILLUSTRATIVE MATERIAL

- Dorofeieva, M.S. (2022). *2022-Metodolohichni osnovy doslidzhen perekladu* [2022 Methodological foundations of translation studies]. Gugl-klas dlia studentiv-mahistriv Navchalno-naukovoho instytutu filolohii Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka, ONP «Haluzevyi pereklad z nimetskoi ta anhliiskoi movy; mizhkulturnyi menedzhment» [Google class for master's students of the Educational and Research Institute of Philology of Taras Shevchenko National University of Kyiv, ESP 'Specialized translation from German and English; intercultural management']. Retrieved from: <https://classroom.google.com/c/NTI4NTkxNjkxNzQ0>
- Dorofeieva, M.S. (2024). *2024_Metodolohichni osnovy doslidzhen perekladu* [2024_ Methodological foundations of translation studies]. Gugl-klas dlia studentiv-mahistriv Navchalno-naukovoho instytutu filolohii Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka, ONP «Haluzevyi pereklad z nimetskoi ta anhliiskoi movy; mizhkulturnyi menedzhment» [Google class for master's students of the Educational and Research Institute of Philology of Taras Shevchenko National University of Kyiv, ESP 'Specialized translation from German and English; intercultural management']. Retrieved from: <https://classroom.google.com/c/NjcxOTgwMTIwNDIw>

The article was received by the editors 25.09.2024

The article is recommended for printing 10.11.2024

DOI: 10.26565/2786-5312-2024-100-09

УДК 81'255.4-05=161.2=112.2:82'03

М. Л. Іваницька

доктор філологічних наук, професор, професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка / науковий співробітник Тюбінгенського університету Ебергарда й Карла;

e-mail: ivanytska@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4870-431X>GOOGLESCHOLAR: <https://scholar.google.com/citations?user=H1iX2lwAAAAJ&hl=uk>;RESEARCH GATE: <https://www.researchgate.net/profile/Mariia-Ivanytska-2>

«Небо над Харковом»: про політичну та імагологічну функції перекладу

Метою розвідки є висвітлення двох особливих функцій перекладу, а саме політичної та імагологічної, на матеріалі українсько-німецького перекладу за останні 3 роки. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю продемонструвати вагомість перекладу на політичній арені, передусім для створення іміджу України, її літератури та культури за кордоном. Об'єктом дослідження є вплив перекладу на формування в Німеччині суспільної думки щодо України та її літератури, предметом дослідження – вербалізація імагологічної функції перекладу в усіх її проявах. Матеріалом розвідки слугувала книга німецькою мовою «Himmel über Charkiw. Nachrichten vom Überleben im Krieg» (2022) Сергія Жадана, рецензії на неї, а також публічні дискусії про автора та українську літературу, відображені у німецькомовній пресі та соціальних мережах. Основні результати дослідження: охарактеризовано книгу як переклад без оригіналу, описано роль агентів перекладацького поля, які підготували публікацію та забезпечили її рецепцію на літературній сцені німецькомовних країн, проаналізовано рецензії та відгуки на видання, досліджено частотність лексем, що зустрічаються в них та візуалізовано результати за допомогою хмари слів, описано перекладацькі підходи до перекладу. Висновки: книга «Himmel über Charkiw» – творчий інтермедіальний продукт перекладу, що зайняв помітне місце у суспільно-політичному й літературному просторі Німеччини завдяки співпраці агентів перекладацького поля із солідним мовним, освітнім, символічним капіталом та активною позицією між-культурних посередників і промоутерів України: автора, перекладачів, видавництва та експертів. Вона виконала важливу політичну та імагологічну функцію, запропонувавши багатовекторний позитивний образ українського суспільства, що захищає свою незалежність та культурні здобутки, і апелювала до німецькомовної аудиторії із закликом до підтримки України. Дискусії навколо книги збільшили її медійну присутність і зачепили низку політичних, естетичних, культурологічних, емоційних аспектів, які сенсibilізували читача до сприйняття України.

Ключові слова: *агенс перекладу, імагологія, образ України, паратекст, Сергій Жадан, українсько-німецький переклад, функція перекладу.*

Як цитувати: Іваницька М. (2024) «Небо над Харковом»: про політичну та імагологічну функції перекладу. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія: Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов*, (100), 96–104

DOI: 10.26565/2786-5312-2024-100-09

In cites: Ivanytska M. (2024). "The sky over Kharkiv": on the political and imagological functions of translation. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: Foreign Philology. Methods of Foreign Language Teaching*, (100), 96–104 (in Ukrainian)

DOI: 10.26565/2786-5312-2024-100-09

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Переклад виконує у сучасному суспільстві цілу низку функцій: зламує мури нерозуміння, зводить мости між культурами, знайомить із життям інших країн, привертає увагу до оригіналу, продовжує буття першотвору тощо [3], причому функції цільових текстів значно ширші, ніж функції твору джерельної літератури, адже перекладена книга презентує не лише автора, але й країну походження першотвору [4, с. 161]. Та все ж для певних мов у певний час деякі функції перекладу можуть набувати особливої ваги. Це стосується, зокрема, перекладу з української в умовах загрози для української державності та культури.

Метою цієї розвідки є висвітлення двох особливих функцій перекладу, а саме політичної та імагологічної, на матеріалі українсько-німецького перекладу за останні 3 роки. Актуальність дослідження зумовлено необхідністю продемонструвати вагомість перекладу на політичній арені, передусім для створення іміджу України, її літератури та культури за кордоном, для розвінчання стереотипів про Україну, що побутують на німецькомовному просторі. Об'єктом дослідження є вплив перекладу на формування в Німеччині суспільної думки щодо України та її літератури, предметом дослідження – вербалізація імагологічної функції перекладу у всіх її проявах. Матеріалом розвідки слугувала передусім книга німецькою мовою «Himmel über Charkiw. Nachrichten vom Überleben im Krieg» (2022) С. Жадана, рецензії на неї, а також публічні дискусії про Жадана та українську літературу, відображені у німецькій пресі та соціальних мережах.

Стан дослідження та методологія. Культурологічний поворот у перекладознавстві змістив увагу дослідників із суто лінгвістичних та літературознавчих аспектів аналізу перекладеного тексту до вивчення перекладу як культурного феномену чи як соціального акту, а отже й до аналізу його ролі у суспільстві. Звісно, переклад у такому випадку розуміється досить широко. Завдяки працям соціолога П. Бурдьє перекладознавство спрямувало вектор своєї уваги на агентів перекладу, які, володіючи певним капіталом [10], впливають на вибір першотвору для перекладу, стають співтворцями цільового тексту, його пара- та метатекстів, забезпечують йому супровід на шляху до цільового літературного ринку, формуючи рецепцію перекладеного тексту в цільовій культурі, «патрунують» його. Під патронажем/опікуванням А. Лефевр розуміє діяльність певних осіб чи інституцій, які можуть або підтримати сам переклад і його рецепцію або ж завадити їм [16, с. 15], що відбувається у трьох площинах: економічній, ідеологічній та статусній. Для кожної з цих площин важливим виявляється не лише сам текст перекладу як відтворення тексту оригіналу, але також і передмови чи післямови до цього тексту, коментарі, біографії авторів,

рецензії, літературознавчі статті й довідники, які здатні формувати у цільовому суспільстві образи перекладених літературних творів, їхніх авторів, а також через них – образ вихідної культури загалом [16, с. 126]. Лефевр також вважає, що переклад певного твору може мати в цільовій культурі більший суспільний вплив, ніж вплив оригіналу у вихідній літературі, а певна кількість перекладів з малої мови може надати їй більшого авторитету та ваги в очах реципієнтів цільової культури [16, с. 110].

Міркування соціологів перекладу про формування уявлень про вихідну культуру перегукуються із дослідженнями імагології, яка аналізує стереотипи й топоси, що існують у певний момент часу у свідомості індивідів та колективу у вигляді серії образів, які проявляються в мовному матеріалі, надаючи «можливість ідентифікації» [7, с. 13-19]. Аналізуючи образи інших країн, створювані літературою, М. Беллер описує методологічні засади та підходи, які використовували літературна критика та компаративістика, торуючи шлях для імагологічних досліджень, починаючи від опису зовнішності інших у подорожніх записках і закінчуючи формуванням образів чужої культури та національного характеру в художніх творах та журналістиці. Він подає таке визначення поняттю образу в імагології: «Так звані колективні «образи» чи «уявлення» – це конструкти із думок і ментальностей, які служать для опису різноманітності чи приблизної сукупності вражень, що проявляються у будь-яких типах текстів в одязі селективних чи узагальнених стереотипів» [8, с. 29] та зазначає, що такі пошуки інтердисциплінарні за своєю суттю, а сам образ іншого сприймається залежно від перспективи та інтерпретації. Саме ця перспектива та інтерпретація цікавить нас у контексті нашого дослідження, щоб зрозуміти і продемонструвати, як і завдяки чому функціонує текст вихідної літератури, у нашому випадку – української, у соціокультурному та політичному середовищі іншої країни, зокрема, у Німеччині, і яким чином він може вплинути на рецепцію вихідної літератури та культури. Для того, щоб відповісти на це дослідницьке питання, виконаємо такі завдання: 1) розглянемо книгу С. Жадана «Himmel über Charkiw» як феномен перекладу без оригіналу, 2) опишемо гравців перекладацького поля, які впливають на переклад та промоцію української літератури в Німеччині, 3) проаналізуємо різні аспекти рецепції цієї книги, 4) охарактеризуємо перекладацькі рішення, 5) зробимо висновки про функції перекладеної української літератури в Німеччині.

2. ПЕРЕКЛАД І РЕЦЕПЦІЯ ТВОРІВ СЕРГІЯ ЖАДАНА У НІМЕЧЧИНІ

2.1. Переклад без оригіналу. Перекладознавство лише епізодично зверталося до текстів, які не відповідали класичному уявленню про переклад як

відтворення першоджерела. Тим не менше, дослідники описують випадки псевдоперекладів, фіктивних перекладів та інших «соціальних фікцій», коли тексти перекладу не мали відповідних джерельних текстів або ж джерельні тексти ніколи не існували як незалежні, а лише послужили основою для перекладів [2]. Книга «Himmel über Charkiw», опублікована у відомому німецькому видавництві Suhrkamp, також не має книги-першоджерела українською мовою у класичному розумінні цього слова. Тексти, що увійшли до німецького видання, існують як дописи відомого українського письменника С. Жадана у соціальних мережах Фейсбук та Твіттер, які він публікував у перші 4 місяці після повномасштабного вторгнення. Жанр книги видавці та критики характеризують як щоденник письменника із охопленого війною міста, хоча заголовок пов'язаний переважно із ліричними рядками автора, котрий часто починає свої дописи із неба: «Сьогодні небо над Харковом було високе й прозоре, і хмари були якісь легковажно леткі. З дахів падають важкі шапки снігу» (6.03.22) або «Небо над Харковом нині глибоке й уважне. Ніби чиєсь око» (15.03.22) чи «Небо ... велике, чисте. Зірки – як волоські горіхи. Видно всі сузір'я» (27.02.22). Тому можна вважати, що назва, дана книзі, виражає один із її мотивів. Разом із тим, підзаголовок видання – «Nachrichten vom Überleben im Krieg» («Новини про виживання під час війни»), імплікує набагато більше, ніж розповідь про події, які відбувалися із Жаданом у той час, та про його думки, враження й емоції: книга стає свідченням незламності мешканців Харкова та загалом – українського народу.

Сукупність дописів письменника видавці книги перетворили на ту єдність, яка притаманна цілісному твору, зі своєю темою, сюжетом, композицією та своїми паратекстами. Книга вміщує, окрім дописів, післямову Жадана, коментарі й пояснення перекладачів/видавців, багато кольорових світлин з Харкова (небо, люди у метро, дитячі малюнки, зруйновані будинки), тексти двох пісень гурту «Жадан і Собаки», оскільки автор добре відомий в Німеччині і як музикант, а також 8 QR-кодів, за якими читач може послухати ці пісні та подивитися відео з Харкова: як діти співають український гімн, а харківчани у метро – «Червону Руту», музичну композицію на основі поезії М. Бажана із лейтмотивом «В нас воля єдина...» та сучасними словами. Тож очевидним стає, що ідея німецького видання, вибір дописів, рішення про композицію та додаткові паратексти, зокрема й цифрові, дозволяють вважати такий переклад повноцінним творчим інтерактивним продуктом та підтверджує думку Лефевра про переклад як переписування (Rewriting), яке передбачає різні види опрацювання оригінальних текстів. Слід зазначити, що сучасні переклади є завжди більшою чи меншою мірою переписуванням, і це явище не варто розглядати в оцінкових категоріях,

але цікаво аналізувати з точки зору соціології перекладу, тобто, взаємодії перекладу та суспільства, передусім різних гравців перекладацького поля.

2.2. Гравці перекладацького поля. Важливо наголосити, що ініціаторами створення такої книги німецькою мовою стали якраз ті агенси перекладацького поля, які вже близько 15 років знайомили німецького читача з українською літературою і були зацікавлені у якомога швидшій реакції німецького суспільства на ситуацію брутального нападу на Україну. Тобто, у термінології Лефевра, йдеться про патронаж: вплив певних осіб та інституцій на процеси літературного трансферу з певною метою.

До основних агентів впливу належать у нашому випадку передусім видавництво та перекладачі. Коротко охарактеризуємо їх. Над перекладом працювали троє перекладачів, до освітнього та соціального капіталу яких віднесемо їхні глибокі знання української мови й літератури, історії та соціуму, дружні контакти з багатьма представниками української культурної сцени, багаторічний досвід роботи з цим автором та участь у численних презентаціях його творів у Німеччині. Забіне Штьор та Юрій Дуркот переклали самі дописи та післямову Жадана. Вони добре знають стиль автора, працювали у тандемі над німецькими виданнями більш ніж десяти його книг, неодноразово брали участь у літературних ярмарках як перекладачі української літератури та часто давали інтерв'ю, в яких тематизували свою роботу перекладачів та актуальні питання стосовно України. За переклад роману «Інтернат», першої художньої книги в Німеччині про війну в Україні, вони отримали у 2018 році премію Лейпцизького книжкового ярмарку.

Клавдія Дате, яка переклала тексти пісень «Діти» та «Метро», вміщених у книзі, теж вже більше 15 років співпрацює із Жаданом, а у 2021 році її номінували на премію Drahoman Prize для перекладачів з української мови на мови світу за переклади поетичної збірки Жадана «Антенa» та роману Олексія Чупи «Казки мого бомбосховища». За останні 20 років Дате стала не лише найвідомішою перекладачкою з української в Німеччині, але й експертом з питань України, з її ініціативи була заснована спілка Трансліт, яка поставила за мету переклад та промоцію української літератури.

Таким чином, ці агенси перекладу не є невидимими, вони перебирають на себе низку додаткових функцій як міжкультурні посередники та промоутери українських інтересів і мають досить широку популярність серед тих, хто цікавиться Україною, що становить їхній символічний капітал. Усвідомлення важливості такої промоції України з боку перекладачів перегукується з ідеями Е. Честермана, який розглядає агентні моделі аналізу перекладу та пропонує звернути увагу на перекладацький активізм [11, с. 17], та М. Бейкер, яка досліджує перекладацький активізм у процесі циркулювання ідей та по-

казує, що перекладачі докладаються до укріплення певних наративів завдяки вибору текстів та підходів до перекладу [6].

Найважливішим агенсом цього літературного трансферу стало все ж видавництво Suhrkamp, котре, починаючи з 2003 р., вивело на літературний ринок Німеччини двох найвідоміших сучасних українських авторів, Андруховича і Жадана, та має у своєму портфоліо майже всі їхні книги, перекладені німецькою. Літературна редакторка цього видавництва Катаріна Раабе, яка відповідає за східноєвропейський напрям, чинить вирішальний вплив як на вибір творів та авторів, так і на остаточну версію перекладу, яку отримує читач. Саме її зусиллям українська література завдячує тому, що з 2003 р. це відоме видавництво почало брати у свою програму на той час невідомих у Німеччині українських авторів. За останні роки Раабе ініціювала, підготувала і видала низку книг про Україну, зокрема про Євромайдан «Euromaidan. Was in der Ukraine auf dem Spiel steht» (2014) та війну Росії проти України та Європи «Testfall Ukraine. Europa und seine Werte» (2015). Безперечно, що попередня робота видавництва над перекладами романів та поезій Жадана, організація презентацій його книг у Німеччині, на літературних виставках, ярмарках та читаннях стала запорукою успішного шляху цієї книги до читача. Лише співпраця усіх цих агенсів уможливила швидкий вихід у світ цієї книги, впродовж кількох місяців, що для німецької видавничої сфери є радше винятком. Така публікація стала, безперечно, символічним актом підтримки України, демонструючи, що німецькі діячі культури стоїть на її боці.

Вибір постів для видання здійснив сам автор разом із Маркусом Вельшем, публіцистом та режисером документального кіно. Жадан написав також і післямову, в якій він викладає свої думки про літературу під час війни («Війна бореться з мовою [...]. Дійсність потребує нових слів, нових інтонацій, вона вимагає, щоб ми називали по-іншому всі важливі речі та феномени» [20, с. 229]); про себе і харківчан («Ми надто любимо це місто, щоб залишити його у важку годину» [там само]); загалом про українців («Ми готові захищати нашу країну і протистояти агресорам і воєнним злочинцям. Бо ми маємо відчуття нашого простору, нашої країни і нашого неба над головою» [20, с. 232]) і підсумовує написане, вказуючи на мету видання: «Ми беремо своє право самотійно говорити правду – правду про цю війну, про цей час, правду тих голосів, що піднімаються у небо і роблять повітря яснішим і сильнішим» [20, с. 233]. Про це Жадан написав у ФБ і після виходу книги у світ: «Нам дуже важливо говорити про себе в світі. За нас цього ніхто не зробить» (7.10.22). Тісна співпраця автора з перекладачами та видавцями – це соціальний капітал усіх агенсів перекладу на українсько-німецькому перекладацькому полі. У 2022-2023 рр. Жадан часто виступав

у Німеччині на культурних заходах, зокрема й зі своїм музичним гуртом, що, з одного боку, розширило аудиторію для промоції української літератури, а з іншого боку, підтримало волонтерські ініціативи автора, адже економічний капітал також грає роль у літературному трансфері.

Варто зазначити, що для німецького літературного ринку характерне жваве обговорення нових видань, зокрема й перекладних. Великі газети й журнали, не лише літературні, регулярно публікують професійні рецензії на книги, читацькі відгуки, огляди літературних дискусій, а німецька аудиторія досить активно з ними знайомиться. Ба більше: якщо на певне видання вийшла схвальна рецензія відомого письменника чи журналіста, книга та її автор мають набагато більше шансів на значний резонанс серед широкого кола читачів. Тобто, до агенсів перекладацького поля належать також і літературознавці, оглядачі, журналісти, які сприяють тому, щоб перекладена книга потрапила до читача і щоб переклад виконав свої функції. Їх Лефевр називає експертами [16]. Відповідно до дослідження Українського інституту (2020) щодо сприйняття України і зокрема її культури за кордоном, німецькі експерти, що мають стосунок до міжкультурних взаємин, виділяли сучасну українську літературу як найпомітніший феномен, відомий фаховій німецькомовній аудиторії. Серед культурних феноменів, відомих німецькому фаховому читачу, називали передусім Ю. Андруховича, С. Жадана, А. Куркова та О. Забужко (цих письменників вважають міжнародно відомими) [1, с. 22-23], у 2020 році Жадан був найбільш впізнаваним українським автором у Німеччині і належав до 14 із 72 феноменів української культури, яких називали німецькі експерти [1, с. 64]. Таке фахове середовище зараз і є одним із промоутерів України у Німеччині, адже воно активно говорить про країну і сприяє тому, що українська література закріплюється на ментальній карті німецькомовних читачів.

2.3. Рецепція та створення іміджу України.

Якщо говорити про функції літератури загалом, то серед багатьох назвемо ті, які найбільш релевантні для нашої розвідки: книги дають читачам нові знання, розвивають емпатію, спонукають до роздумів про описане. Перекладна українська література виконує ці функції у німецькомовному суспільно-політичному та культурному просторі у ще ширшому діапазоні: переклади дають читачам не лише нові знання про ситуації, події чи культурні явища, до яких має стосунок першоджерело, але й розвивають розуміння значно ширшого кола тем, пов'язаних із Україною завдяки паратаметекстам, сенсibilізують німецькомовних читачів до українських проблем, дозволяють відрефлексувати наявні стереотипи чи наративи.

Платформа Blinkist, створена для швидкої та короткої подачі основних думок видань, наводить го-

Рис. 1. Хмара слів: частотність іменників у рецензіях на книгу Жадана

Ці дві престижні відзнаки вивели автора у ряд найвідоміших письменників і збільшили його символічний капітал та медійну присутність: автор отримав численні запрошення від літературних будинків, університетів та літературних фестивалів та, відповідно, – платформу для промоції України, де письменника уважно сприймають та ретранслюють його меседжі. Виступи Жадана на врученні премій – надзвичайно потужні тексти, які емоційно та образно, але разом із тим реалістично описують будні брутальної війни, тематизують роль слова у цей час, між рядками його промови міститься заклик до слухачів не стояти осторонь. Жадан підкреслив вагу та значення мови й літератури в екзистенційній боротьбі так: «Поки у нас є наша мова, у нас є принаймні певний шанс бути в змозі пояснити себе, сказати свою правду» [12], що в умовах інформаційної війни як ніколи важливе для України: пояснити себе і свою боротьбу та розвінчати міфи про Україну, нав'язані німецькому суспільству російською пропагандою.

На книгу вийшло більше двох десятків рецензій у найбільших газетах та журналах німецькомовних країн: «Spiegel», «Neue Züricher Zeitung», «Süddeutsche Zeitung», «Die Zeit», «Frankfurter Allgemeine Zeitung», «Handelsblatt» та інших.

Більша частина критиків, журналістів та рецензентів схвально відгукнулися на видання та нагороду для автора, зазначаючи, що «Небо на Харковом» – це «найкраще, що можна прочитати про Україну сьогодні» [19]. Рецензенти розширили для читачів коло знань про Україну. Зокрема, аналіз рецензій виявив високу частотність таких концептів, які у сукупності характеризують нашу країну загалом та у ситуації війни, зокрема: *мужність, спротив, підтримка, взаємодопомога, оптимізм, гнів, ненависть, синьо-жовтий, Слава Україні* (у транскрипції), а також *Харків – друге за величиною місто України, місто студентства та українського авангарду, з його культурою сценою, фестивалями* тощо. Рецензії презентують також такі концепти, які експліцитно не зустрічаються у книзі, але стосуються контексту української історії та культури і створили широку палітру історично-культурного тла, яке дозволило німецькій аудиторії зрозуміти взаємозв'язки, причини та наслідки російської агресії проти України та український спротив: *відчуття спільності, стратегія виживання, козаки, козацька зачіска, визвольна війна* тощо.

З іншого боку, німецькі журналісти критикують Жадана за радикалізм та те, що автор, який у своїх попередніх творах «як ніхто інший виступає проти однозначної перспективи завдяки своїм літературним метафорам та багатоплановим образам, тепер не залишає місця для амбівалентності, пишучи «*Tod den russischen Invasoren*», «*Die Russen sind Barbaren*» oder «*Monster*», [...] що зрозуміло з огляду на ситуацію війни та жакливі воєнні злочини нападників, проте одночасно розкриває, що творчість у такій

ситуації наражається на небезпеку внутрішньої ескалації мови» [14].

Відомий німецький журналіст Франц Альт написав досить гостру статтю «Премія миру для ненависника росіян?», яку передрукували кілька видань, наприклад, під заголовком «Скандальна відзнака». У цій статті знайшла відображення суспільна дискусія в Німеччині щодо шляхів підтримки України. Альт, прихильник «мирного врегулювання», підписав сумнозвісний «Маніфест за мир» німецьких політичних і культурних діячів з вимогою припинити військову підтримку України та розпочати мирні переговори. Така позиція «захисника миру» містить все ж підміну понять та видає традиційне для Німеччини замилювання російською «величчю» та культурою: «Наша солідарність з українським народом, на який напав Путін, зробила нас морально сліпими? Призмиру за нелюдяність? Премія миру для поета, який не може відрізнити військового злочинця Путіна від російського народу?», пише автор [5]. Не будемо деталізувати хибність твердження про єдиного військового злочинця, але підкреслимо, що до усіх рецензій можна прочитати численні коментарі, які переростають у дискусії та переважно переходять від літератури до політики. Такі дискусії ведуться й на німецькому радіо та телебаченні, а також у публічному просторі із запрошенням експертів.

Одну з важливих тез цих дискусій виклав М. Вельш, який разом із Жаданом відбирав дописи для книги: «Ми свідомо залишили (в книзі) ці висловлювання Жадана, через які тут, у Німеччині, перечіплюється громадська думка [...], бажаючи бачити жертву «бездоганною». Без такого знаку якості не може бути нашої солідарності. В моїх очах це – жаклива зарозумілість – диктувати українцям, що живуть в умовах 25 ракетних атак в день, як їм про це висловлюватися, як їм обходитися зі своїми почуттями з огляду на щоденну реальну загрозу знищення» [17]. Йдеться про те, що частина німецьких інтелектуалів повчає українських письменників, якою має бути література, – не пафосною, не надто суб'єктивною чи емоційною та старанно відрефлексованою, і переносить цю позицію «кращого розуміння» на ставлення до українського культурно-політичного життя загалом. Ця тенденція отримала назву *westsplaining*, що можна тлумачити як зарозумілість Заходу та переоцінка своїх знань у парі з нерозумінням Східної Європи. У відповідь на таку тенденцію за ініціативою літературознавців-експертів у 2023 році в Німеччині було опубліковано книгу «Все дорожче, ніж українські життя. Тексти про вестсплейнинг та війну» [Konarzewska], в якій вміщено тексти 44 українських, німецьких, американських, польських письменників, перекладачів, літературознавців та істориків, які, з одного боку, розповідають про культурне різноманіття України (А. Портнов), спротив агресору (С. Жадан) і літературу під час війни (Г. Крук), а з іншого боку, гостро

критикують німецький пацифізм (В. Черепанин), пояснюють імперські наративи російської культури (Н. Сняданко) та її відповідальність (С. Панич).

Таким чином, можна говорити про широкую суспільну дискусію як про саму книгу та її автора, про його мову та образи, так і про розширення уявлення німецьких читачів про Україну та необхідність її підтримки, де одночасно із аспектами пізнання йдеться про почуття, емпатію. Відповідно, можна стверджувати, що перекладені дописи Жадана стали вагомим імпульсом до впливу української літератури на політичні погляди німецькомовної аудиторії, а представлення та обговорення творчості українських авторів у Німеччині можна вважати продуктивним з точки зору донесення важливих меседжів про Україну.

2.4. Перекладацькі рішення. Слід визнати, що перекладачі притримуються визначених стратегій у відтворенні певних особливостей оригіналу. Так, топоніми, особливо назви харківських районів, подаються як транскрипція: *Bawaria, Moskaliwka, Saltiwka, Rohan*, за винятком топонімів із загальною назвою, які перекладаються: *на Холодній Горі – auf dem Kalten Berg*. Назви установ чи станцій метро пояснюються за допомогою додавання загальної назви: *до Пролетарської – bis zur Metrostation Proletarska*. Власні назви-аббревіатури, які відомі лише мешканцям Харкова, розшифровуються, іноді до цього додається загальна назва: *на ХТЗ – Viertel um das Traktorenwerk*. Гасло *Слава Україні* перекладається: *Ruhm der Ukraine*. Такий підхід до відтворення ономастики та реалій свідчить про бажання перекладачів зберегти харківський колорит, але разом із тим завдяки стратегії «золотої середини» не залишити читача серед засилля чужих назв.

Розмовні одиниці передаються здебільшого нейтрально: *Українські військові працюють криво – Das ukrainische Militär arbeitet beeindruckend; вороги почали валити по місту – Gleich darauf fing der Feind an, auf die Stadt zu feuern; Фотки з дитячого майданчика на нівничній Салмиці, які зараз є в нємі – Die Fotos vom Spielplatz in Nord-Saltiwka, die jetzt im Netz sind*. Разом із тим, частина розмовної лексики передається стилістичними еквівалентами: *універ – Uni*. Груба та лайлива лексика, що виражає почуття ненависті до агресора, завжди передається лексикою із таким самим стилістичним забарвленням: *виродки – Arschlöcher, мерзота – Unrat*. Якщо Жадан вживає влучні описи, перекладачі знаходять функціональні аналоги: *На вулицях багато поліцейських – відловлюють лієух – Auf den Straßen – viel Polizei – sie sucht nach «falschen Fuffzigern* [20, с. 8]. (Німецький розмовний вираз *falscher Fuffziger* означав початково сфальшовану купюру номіналом 50 марок, в результаті метафоричного перенесення так тепер називають брехуна, нечесну особу, яка видає себе за чесну). Так само цікавий образ *пацани борзо з семками сидять під кіосками* відтворено перекладацьким неологіз-

мом *sitzen die Bier-und-Sonnenblumen-Rabauken vor den Kiosken* [20, с. 25], де для створення відповідного образу додано *пиво* та пацанів названо жартівливо-просторічним *Rabauken* («неотесаний хуліган»).

Не надто частотні епітети та метафори майстерно відтворюються перекладачами такими самими тропами: *zapadaє глибока невичерпна тиша – worauf tiefe unermessliche Stille eintritt; місто-фортеця – Festungsstadt*.

У кінці книги подано коментарі, пов'язані з перекладом. Видавець зазначає, що тут пояснюються лише ті історичні чи сучасні імена й поняття, які можуть бути менш відомими читачам. З цього випливає, що німецькомовна аудиторія вже підготовлена і має фонові знання про українські реалії або загалом цікавиться Україною. Серед коментарів зустрічаємо пояснення щодо українських вчених (Ю. Шевельов), письменників (М. Хвильовий, М. Куліш, М. Бажан), музикантів (А. Хливнюк), культурних феноменів (*театр «Березіль», П'ятий Харків*), сучасних реалій чи лексичних новотворів війни (*волонтери, «Хармія», #ібаштеїхпоетично, рашист*). Безперечно, такі паратексти доповнюють та розширюють знання читачів як про українську історію, так і про сьогодення, формуючи образ не лише воєнних буднів, але й громадянського суспільства, культурних традицій та літературної тягlosti.

3. ВИСНОВКИ

Книга «Himmel über Charkiw» – творчий інтермедіальний продукт перекладу, що зайняв помітне місце у суспільно-політичному й літературному просторі Німеччини завдяки співпраці агентів перекладацького поля із солідним мовним, освітнім, символічним капіталом та проактивною позицією міжкультурних посередників і промоутерів України: автора, перекладачів, видавництва, його літературної редакції та експертів (рецензентів, журналістів, літературознавців). Вона виконує важливу політичну та імагологічну функцію, запропонувавши багатовекторний позитивний образ українського суспільства, що захищає свою незалежність та культурні здобутки, і апелює до німецькомовної аудиторії із закликом до підтримки України. Дискусії навколо книги збільшили її медійну присутність і зачепили низку політичних, естетичних, культурологічних, емоційних аспектів, які сенсibilізували читача до сприйняття України.

Перспективи дослідження вбачаємо у подальшому аналізі сучасного стану українсько-німецького перекладу та рецепції української літератури у трьох німецькомовних країнах, зокрема, з опитуваннями респондентів (експертів та читачів). Важливо дослідити роль пара- та метатекстів у посиленні імагологічної функції перекладу у кількісному та якісному аспектах, адже вони безпосередньо впливають на рецепцію видань українських авторів у німецькомовних країнах.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гусев, І. (2020). *Сприйняття України за кордоном. Німеччина. Аналітичний звіт*. Берлін: Український інститут. Відновлено з <https://ui.org.ua/sectors/projects/research-sectors/research-ukraine-in-germany/>
2. Кальниченко, О. А. (2009). Псевдопереклад як перекладознавча проблема. *Протей: Переклад. альманах*, 2. Харків: Вид-во НУА, 148-162.
3. Радчук, В. (2006). Функції перекладу. *Всесвіт*, 11-12, 149-159.
4. Чередниченко, О. (2007). *Про мову і переклад*. Київ: Либідь.
5. Alt, F. (2022). Ein Friedenspreis für einen Russen-Hasser? *Sonnenseite*. 22.10.2022. Retrieved from: <https://www.sonnenseite.com/de/franz-alt/kommentare-interviews/ein-friedenspreis-fuer-einen-russen-hasser/>
6. Baker, M. (2006). *Translation and Conflict: A Narrative Account*. London: Routledge.
7. Bausinger, H. (1989). Name und Stereotyp. In H. Gerndt (Ed.), *Stereotypvorstellungen im Alltagsleben. Beiträge zum Themenkreis Fremdbilder, Selbstbilder, Identität* (pp. 13-19). München: Institut für deutsche und vergleichende Volkskunde der Universität München.
8. Beller, M. (2006). *Eingebildete Nationalcharaktere. Vorträge und Aufsätze zur literarischen Imagologie*. Göttingen: V&R unipres.
9. Himmer über Charkiw. *Serhij Zhadan*. (2022). Retrieved from: <https://www.blinkist.com/de/books/himmel-uber-charkiw-de>.
10. Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In John G. Richardson (Ed.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (pp. 241-258). New York: Greenwood Press.
11. Chesterman, A. (2017). *Reflections on Translation Theory: Selected papers 1993-2014*. Amsterdam: John Benjamins.
12. *Friedenspreis* (2022). Retrieved from: <https://www.friedenspreis-des-deutschen-buchhandels.de/alle-preistraeger-seit-1950/2020-2029/serhij-zhadan>.
13. Hummitzsch, Thomas (2022). Auserlesene ukrainische Literatur. *Intellectures*. Retrieved from: <https://www.intellectures.de/2022/03/22/ukraine-erlesen/#comments>.
14. Kegel, S. (2022). Chronik einer belagerten Stadt. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*. 8.10.2022. Retrieved from: https://www.buecher.de/artikel/buch/himmel-ueber-charkiw/64285500/#product_description.
15. Konarzewska, A., Schahadat, Sch., & Weller, N. (Ed.) (2023). *«Alles ist teurer als ukrainisches Leben». Texte über Westsplaining und den Krieg*. Berlin: FotoTapeta.
16. Lefevere, A. (1992). *Translation, Rewriting and the Manipulation of Literary Fame*. London & New York: Routledge.
17. Schmid, Th. (2022). Serhij Zhadan und deutsche Überheblichkeit. Ein kleiner Briefwechsel. *Die Welt*. Retrieved from: <https://schmid.welt.de/2022/10/29/serhij-zhadan-und-deutsche-ueberheblichkeit-ein-kleiner-briefwechsel/>
18. *Serhij Zhadan erhält den Hannah-Arendt-Preis für politisches Denken* (2022). Suhrkamp. Retrieved from: <https://www.suhrkamp.de/nachricht/serhij-zhadan-erhaelt-den-hannah-arendt-preis-fuer-politisches-denken-2022-b-3706>
19. Stephan, F. (2022). Friedenspreisan Serhij Zhadan: Alltag einer brennenden Stadt. *Süddeutsche Zeitung*. 24.10.2022. Retrieved from: <https://www.sueddeutsche.de/kultur/serhij-zhadan-himmel-ueber-charkiw-friedenspreis-1.5672745?reduced=true>
20. *Zhadan, S. (2022). Himmel über Charkiw. Nachrichten vom Überleben im Krieg*. Berlin: Suhrkamp

Стаття надійшла до редакції 25.09.2024

Стаття рекомендована до друку 10.11.2024

Maria Ivanytska – Doctor of Philology, Professor, Professor at the Department of Germanic Philology and Translation, Eberhard Karls Universität researcher; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4870-431X>; GOOGLESCHOLAR: <https://scholar.google.com/citations?user=H1iX2IwAAAAJ&hl=uk>; RESEARCH GATE: <https://www.researchgate.net/profile/Mariia-Ivanytska-2>

“THE SKY OVER KHARKIV”: ON THE POLITICAL AND IMAGOLOGICAL FUNCTIONS OF TRANSLATION

The aim of the research is to highlight two specific functions of translation, namely political and imagological, based on Ukrainian-German translation over the past three years. The study is relevant because of the need to demonstrate the importance of translation in the political arena, primarily in creating an image of Ukraine, its literature and culture abroad. The object of the study is the impact of translation on the formation of public opinion in Germany about Ukraine and its literature, and the subject of the study is the verbalisation of the imagological function of translation in all its manifestations. The research is based on the book by Serhij Zhadan “Himmel über Charkiw. Nachrichten vom Überleben im Krieg” (2022) published in Germany, reviews of the book, and public discussions about the author and Ukrainian literature in the German-language press and social media. The main results of the study: the book is characterised as a translation without the original text; the role of translation field agents in preparing the publication and ensuring its reception in the German-speaking literary scene is described; the reviews and the feedback on the publication as well as the frequency of lexemes in them are analysed and the results are visualised in a word cloud; translation approaches are described. Conclusions: The book “Himmel über Charkiw” is a creative intermedial translation product that holds a key role in the socio-political and literary space of Germany thanks to the cooperation of translation field

agents with solid linguistic, educational and symbolic capital and the active position of intercultural mediators and promoters of Ukraine: the author, the translators, the publishers and the experts. The book fulfilled an important political and imagological function, offering a multi-vector positive image of Ukrainian society defending its independence and cultural achievements, and appealing to the German-speaking audience to support Ukraine. The discussions around the book increased its media presence and focused on a number of political, aesthetic, cultural and emotional aspects that sensitised the reader to the perception of Ukraine.

Key words: *image of Ukraine, imagology, paratext, Serhiy Zhadan, translation agent, translation function, Ukrainian-German translation.*

This research was supported by a grant from the MSCA4Ukraine project, which is funded by the European Union.

REFERENCES

- Alt, F. (2022). Ein Friedenspreis für einen Russen-Hasser? *Sonnenseite*. 22.10.2022. Retrieved from: <https://www.sonnenseite.com/de/franz-alt/kommentare-interviews/ein-friedenspreis-fuer-einen-russen-hasser/>
- Baker, M. (2006). *Translation and Conflict: A Narrative Account*. London: Routledge.
- Bausinger, H. (1989). Name und Stereotyp. In H. Gerndt (Ed.), *Stereotypvorstellungen im Alltagsleben. Beiträge zum Themenkreis Fremdbilder, Selbstbilder, Identität* (pp. 13-19). München: Institut für deutsche und vergleichende Volkskunde der Universität München.
- Beller, M. (2006). *Eingebildete Nationalcharaktere. Vorträge und Aufsätze zur literarischen Imagologie*. Göttingen: V&R unipres.
- Himmer über Charkiw. *Serhiy Zhadan*. (2022). Retrieved from 3: <https://www.blinkist.com/de/books/himmel-uber-charkiw-de>.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In John G. Richardson (Ed.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (pp. 241-258). New York: Greenwood Press.
- Cherednychenko, O. (2007). Pro movu i pereklad [On language and translation]. Kyiv: Lybid'. (in Ukrainian)
- Chesterman, A. (2017). *Reflections on Translation Theory: Selected papers 1993-2014*. Amsterdam: John Benjamins.
- Friedenspreis* (2022). Retrieved from: <https://www.friedenspreis-des-deutschen-buchhandels.de/alle-preistraeger-seit-1950/2020-2029/serhij-zhadan>
- Hummitzsch, Thomas (2022). Auserlesene ukrainische Literatur. *Intellectures*. Retrieved from: <https://www.intellectures.de/2022/03/22/ukraine-erlesen/#comments>.
- Husiev, I. (2020). Spryjniattia Ukrainy za kordonom. Nimechchyna. Analitychnyj zvit. Berlin [Perception of Ukraine abroad. Germany. Analytical report.]: Ukrains'kyj instytut. Retrieved from: <https://ui.org.ua/sectors/projects/research-sectors/research-ukraine-in-germany/> (in Ukrainian)
- Kal'nychenko, O. A. (2009). Pseudopereklad iak perekladoznavcha problema [Pseudo-translation as a translation problem]. *Protej: Pereklad. al'manakh*, 2. Kharkiv: Vyd-vo NUA, 148–162. (in Ukrainian).
- Kegel, S. (2022). Chronik einer belagerten Stadt. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*. 8.10.2022. Retrieved from: https://www.buecher.de/artikel/buch/himmel-ueber-charkiw/64285500/#product_description.
- Konarzewska, A., Schahadat, Sch., & Weller, N. (Ed.) (2023). «Alles ist teurer als ukrainisches Leben». *Texte über Westsplainung und den Krieg*. Berlin: FotoTapeta.
- Lefevere, A. (1992). *Translation, Rewriting and the Manipulation of Literary Fame*. London & New York: Routledge.
- Radchuk, V. (2006). Funktsii perekladu [Translation functions]. *Vsesvit*, 11-12, 149-159. (in Ukrainian)
- Schmid, Th. (2022). Serhiy Zhadan und deutsche Überheblichkeit. Ein kleiner Briefwechsel. *Die Welt*. Retrieved from: <https://schmid.welt.de/2022/10/29/serhij-zhadan-und-deutsche-ueberheblichkeit-ein-kleiner-briefwechsel/>
- Serhiy Zhadan erhält den Hannah-Arendt-Preis für politisches Denken* (2022). Suhrkamp. Retrieved from: <https://www.suhrkamp.de/nachricht/serhij-zhadan-erhaelt-den-hannah-arendt-preis-fuer-politisches-denken-2022-b-3706>
- Stephan, F. (2022). Friedenspreis an Serhiy Zhadan: Alltag einer brennenden Stadt. *Süddeutsche Zeitung*. 24.10.2022. Retrieved from: <https://www.sueddeutsche.de/kultur/serhij-zhadan-himmel-ueber-charkiw-friedenspreis-1.5672745?reduced=true>
- Zhadan, S. (2022). Himmel über Charkiw. Nachrichten vom Überleben im Krieg*. Berlin: Suhrkamp.

The article was received by the editors 25.09.2024

The article is recommended for printing 10.11.2024

DOI: 10.26565/2786-5312-2024-100-10
УДК 81'1:81'373.7–115:168.522

К. І. Мізін

доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри іноземної філології,
перекладу та методики навчання Університету Григорія Сковороди в Переяславі;
e-mail: kostiantyn.mizin@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5216-6032>;
GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=KfjA5XgAAAAJ&hl>;
RESEARCH GATE: <https://www.researchgate.net/profile/Kostiantyn-Mizin-2>

Німецький специфічний емоційний концепт Sehnsucht і його відповідники в англійськомовних культурах

Метою пропонованої статті є опрацювання методики, за допомогою якої можна встановити ті емоційні концепти (ЕК) в цільових культурах, які найбільш адекватно передають уявлення про фрагменти емоційного світу представників вихідних культур, що представлені у специфічних концептах. Апробація методики здійснена на прикладі німецького специфічного ЕК SEHNSUCHT, а цільовою культурою виступає таке збірне поняття, як «англійськомовні культури», оскільки в англійськомовному середовищі відсутній подібний концепт. На основі дефініційного аналізу імені ЕК SEHNSUCHT – лексеми Sehnsucht – виявлено її найближчі відповідники в англійській мові – longing, yearning, pining, craving, desire та wistfulness. Розкриття усіх смислових граней ЕК SEHNSUCHT дало змогу «відсіяти» ЕК WISTFULNESS, DESIRE, CRAVING та PINING як такі, що демонструють менший рівень еквівалентності порівняно з LONGING і YEARNING, які є змістовно найбільш близькими до SEHNSUCHT. Аналіз показників частотності концептних проксиматів ЕК SEHNSUCHT, LONGING і YEARNING встановив, що у парах SEHNSUCHT – LONGING і SEHNSUCHT – YEARNING подібність смислових структур становить 70 %, що свідчить про досить високий рівень еквівалентності цих пар. Порівняння середніх значень показників оцінки та інтенсивності цих трьох ЕК виявило, що LONGING і YEARNING репрезентують більш позитивні емоційні переживання, ніж SEHNSUCHT. Особливо це стосується ЕК YEARNING, який є як позитивнішим, так і інтенсивнішим. Тому саме LONGING можна вважати тим ЕК в англійськомовних культурах, який може викликати у представників цих культур найбільш адекватне уявлення про те емоційне переживання, яке репрезентує німецький ЕК SEHNSUCHT.

Ключові слова: емоційний концепт, еквівалент, семантика, перекладацький відповідник, мовний корпус, лінгво-культура.

Як цитувати: Мізін К. (2024). Німецький специфічний емоційний концепт SEHNSUCHT і його відповідники в англійськомовних культурах. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія: Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов*, (100), 105–111
DOI: 10.26565/2786-5312-2024-100-10

In cites: Mizin K. (2024). The German specific emotion concept SEHNSUCHT and its equivalents in English-speaking cultures. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: Foreign Philology. Methods of Foreign Language Teaching*, (100), 105–111 (in Ukrainian)
DOI: 10.26565/2786-5312-2024-100-10

1. ВСТУП

Останнім часом значна увага стала приділятися специфічним ЕК, зокрема в німецькомовному середовищі [13; 14], оскільки вивчення таких концептів може надати нові, досить об'єктивні, результати у питанні вивчення когнітивної та вербальної категоризації емоцій людини. У цілому ж аналіз етно- й лінгвокультурно маркованих концептів дає змогу виявити специфічні смисли, які вказують на особливості менталітету представників тієї чи іншої лінгвокультури, тобто розкривають своєрідність психотипу народу [1; 2; 3]. Тому в нинішній час тотальної глобалізації дослідження ЕК є особливо актуальним у царині культуроорієнтованих розвідок, присвячених гострим проблемам міжкультурної взаємодії та міжкультурної комунікації.

Одним з ЕК, що виявляє чітку етнокультурну специфіку, є, наприклад, німецький концепт *Sehnsucht* [14]. Останній є поширеним у сучасному німецькомовному соціумі, що підтверджує висока частотність його імені в різних типах дискурсів (у корпусі DWDS лексема *Sehnsucht* має показник 3 на шкалі від 0 до 6), а його своєрідність і комплексність підштовхнули психологів до активного вивчення тієї емоції, яку він представляє [12; 20].

Без точного уявлення про природу емоції, яку позначає німецький іменник *Sehnsucht*, неможливо встановити ті слова в цільових мовах, які найбільш повно передавали б його зміст. Пошук міжмовних відповідників ускладнюється тим, що не всі перекладні словники містять лексему *Sehnsucht*. Ще більш проблемним є пошук крос-культурних еквівалентів ЕК *SEHNSUCHT*, бо тут йдеться вже не про зміст мовних одиниць, а про відтворення цілого фрагменту емоційного світу людини. При цьому ті ЕК у цільових культурах, які можуть претендувати на роль еквівалентів ЕК *SEHNSUCHT*, мають викликати у представників цих культур найбільш адекватне уявлення про те емоційне переживання, яке репрезентує цей ЕК.

У такому випадку залучення елементарного дефініційного аналізу лексеми *Sehnsucht* замало, бо словники, зокрема тлумачні, часто не надають достатньої інформації про емоцію, яку позначає ця лексема, напр.: *Sehnsucht* – «inniges, schmerzliches Verlangen, Herbeiwünschen [внутрішня, болісна жага, прагнення]» [9, с. 832]. Ця дефініція є малоінформативною для носія цільової мови. Тим більше, якщо враховувати багатозначність іменника *Verlangen*, який передає семантику і потреби, і туги, і жаги.

З огляду на викладене вище метою пропонованої статті є встановлення в англійськомовних культурах, передусім в американців і британців (залучений у дослідженні корпус iWeb представлений здебільшого американським і британським варіантами англійської мови), того ЕК, який найбільш адекватно може передати уявлення про цілий фрагмент емоційного світу німців, представлений ЕК *SEHNSUCHT*.

2. МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічно важливим є положення, що кожний ЕК, як динамічний ментальний конструкт, являє собою «коктейль» різноманітних смислів. Ці смисли вказують на зв'язки ЕК з іншими культурними концептами – емоційними, соціокультурними, етнокультурними та ін. Якщо відштовхуватися від факту, що в ЕК домінують емоційні смисли, то існує можливість визначити найрелевантніші серед них, тобто встановити найближчі концепти-кореляти, які називаються *концептними проксиматами* (КП) [15]. Останні встановлюються на основі частотності окурентних форм імен ЕК у мовних корпусах, а їхня ієрархія у смисловій структурі певного ЕК може сформувати чітке уявлення про його зміст.

Методика пропонованого дослідження передбачає реалізацію таких етапів:

1) установлення за допомогою дефініційного аналізу лексеми *Sehnsucht* у тлумачних і англійсько-німецьких двомовних словниках її семантично найближчих відповідників в англійській мові;

2) виявлення на основі контекстного аналізу смислових відтінків лексеми *Sehnsucht*. Цей аналіз здійснюється за допомогою автоматично сформованого в корпусі Webkorpus [10] конкордансу;

3) визначення найрелевантніших КП концепту *SEHNSUCHT* та його найбільш адекватних відповідників в англійськомовних культурах (Табл. 1). З цією метою сформовано три вибірки по 20 лем, але лише тих, які позначають емоції. Ці лемі відібрані мануально за принципом найвищих показників частотності. Базою для відбору цих лем слугували автоматично створені за допомогою функцій «Collocates» [11] та «Wortprofil 2024» [10] списки окурентних форм слів-запитів *Sehnsucht*, *longing* і *yearning*. Вибірki по 20 лем є цілком достатніми, на моє переконання, щоб мати досить повне уявлення про смислову організацію досліджуваних ЕК. До того ж списки у Wortprofil 2024 обмежені 100-ма колокатами й коокурентами слів-запитів, тому відібрати з цих списків більше 20-ти номінативних лем, які позначають емоції, є дещо проблематично;

4) порівняння смислових структур ЕК *SEHNSUCHT* та його англійськомовних відповідників за такими важливими для емоцій характеристиками, як оцінка та інтенсивність. Ці характеристики вираховуються на основі показників оцінки та інтенсивності відповідних КП (Табл. 2). Зазначені показники ґрунтуються на даних, представлених у праці М. Бредлі та П. Ланґа [5].

Розбіжність в обсягах матеріалу, який опрацьовується за допомогою «Collocates» (14 млрд слів) і «Wortprofil 2024» (6 млрд слів), є непринциповою для пропонованої розвідки, оскільки це не впливає на визначення за допомогою показників частотності релевантності ЕК та їхніх КП у зіставлюваних культурах. До того ж автор розвідки певною мірою

вирівняв показники частотності колокатів (Табл. 1), подавши їх у значенні на 1 млн слів (1мс).

Слід також зауважити, що згідно з концепцією дослідження, ЕК та КП, що їх репрезентують, є культурними концептами. Тому при крос-культурному вивченні цих концептів слід урахувати те, що їхні назви можуть не мати повних еквівалентів у цільових мовах. Це може певною мірою вплинути на результати пропонованої розвідки, бо через відсутність списку німецьких слів з їхньою оцінкою та інтенсивністю, опрацьованих методом ANEW, у Таблиці 2 подано дані англійських еквівалентів цих слів. Водночас автор статті усвідомлює, що дані в цій таблиці можуть бути дещо неточними. Однак для реалізації мети дослідження така неточність вважається несуттєвою.

3. РЕЗУЛЬТАТИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

Брати Грімм визначають лексему *Sehnsucht* як «*schmachthendes verlangen* [тужлива жага]» [8]. У середньовісній німецькій мові слово *sensucht* позначало хворобу болісної жаги або хворобу кохання. Згодом *sehnsucht* почало передавати семантику високого ступеня палкого й часто болісного жадання чогось, особливо коли немає надії отримати це, або коли його досягнення є невизначеним, усе ще далеким. Це емоційне переживання є цілком зрозумілим для представників німецькомовної спільноти, тому в тлумачних словниках німецької мови подаються, як правило, короткі дефініції, напр.: *Sehnsucht* – «*der Drang, der Wunsch nach etwas* [порив, бажання чогось]» [20]. Такі словникові статті містять замало інформації про зміст цієї лексеми. Особливо, коли мова йде про носіїв «чужих» мов. Для потреб останніх слугують перекладні (двомовні) словники, напр.: *Sehnsucht* – «*longing; yearning; craving; wistfulness*» [6]; «*longing; yearning; pining*» [7]; «*longing; yearning*» [17]. Утім, наведені перекладні відповідники не лише адекватно не розкривають змісту лексеми *Sehnsucht*, але можуть навіть збити з пантелику носія цільової мови, оскільки незрозуміло, чи є значення «(сильний) потяг», «мрійливість», «туга» релевантними для цієї лексеми. Однозначно можна стверджувати лише про те, що основними змістовими елементами *Sehnsucht* є «сильна пристрасть» і «(тужлива) жага».

Більш повним є список із шести лексем англійської мови як змістових елементів *SEHNSUCHT*, який можна вважати досить вичерпним: (1) *longing*, (2) *yearning*, (3) *pining*, (4) *craving*, (5) *desiring* та (6) *wistfulness* [14]. До цього списку мала б належати й лексема *nostalgia*, проте психологи стверджують, що та емоція, яку позначає ця англійська лексема, є значно негативнішою за емоцію *Sehnsucht* [18, с. 778]. Семантика цих шести лексем є настільки сплетеною, що в численних контекстах вони можуть бути взаємозамінними. Це підтверджують їхні дефініції у тлумачних словниках: *longing* – «a feeling

of wanting something or someone very much; a strong desire» [6]; «a prolonged unfulfilled desire or need; having or showing desire or need» [7]; «a strong feeling of wanting something/somebody» [16]; *yearning* – «a strong feeling of wishing for something, especially something that you cannot have or get easily» [6]; «an intense or overpowering longing, desire, or need; craving» [7]; «a strong and emotional desire» [16]; *pining* – «a strong desire esp. for something that is difficult or impossible to obtain» [6]; «a feeling of a great longing or desire; yearning» [7]; «a strong sadness because somebody has died or gone away» [16]; *craving* – «a strong feeling of wanting something; a strong or uncontrollable desire» [6]; «an intense desire or longing» [7]; «a strong desire for something» [16]; *desiring/desire* – «a strong feeling of wanting something, or something you want; the strong feeling that you want to have sex with someone» [6]; «a wish or longing; craving; sexual appetite; lust» [7]; «a strong wish to have or do something; a strong wish to have sex with somebody» [16]; *wistfulness* – «a feeling of sadness because you are thinking about something that is impossible or in the past» [6]; «a sad pensiveness, esp. about something yearned for» [7]; «a slightly sad feeling caused by thinking about something that you would like to have, especially something in the past that you can no longer have» [16].

Тісний семантичний перетин аналізованих лексем створює досить хаотичне уявлення про ту складну емоцію, яку репрезентує ЕК *SEHNSUCHT*. Оскільки ці лексеми є іменами відповідних ЕК, можна визначити той з останніх, який може викликати у представників англійськомовних культур найбільш адекватне до *SEHNSUCHT* емоційне переживання. Для цього слід розглянути всі грані *SEHNSUCHT*.

Аналіз мовної об'єктивації ЕК *SEHNSUCHT* виявив, що базовим для цього концепту є смисловий кластер «потужний внутрішній потяг» [14]. Цей кластер охоплює широкий емоційний спектр: від простого бажання до туги або журби. Емоції є настільки сплетеними в ЕК *SEHNSUCHT*, що надзвичайно складно виділити щось одне. І якщо при об'єктивації цього концепту вдається виокремити якусь певну емоцію, то вона є «розмитою» внаслідок «накладання» інших емоцій. Однозначно можна стверджувати лише про тісну кореляцію ЕК *SEHNSUCHT* і *LIEBE*, напр.:

Liebe ist eine Hoffnung, eine Sehnsucht, kein Faktum [10].

Смисли кохання є частиною одного з інтегральних смислових кластерів цього ЕК – «пристрасний потяг», під яким розуміється і кохання, і фізичний (сексуальний) потяг, і непереборна жага бути поруч із людиною, яку обожнюєш, напр.:

Gelbe Rosen stehen für die Sehnsucht nach heißen Küssen [10].

Тому в наївному уявленні представників німецької лінгвокультури *SEHNSUCHT* є амальгамою цих почуттів і природних потягів (потреб), напр.:

Die Sehnsucht nach Liebe, Sex und Zärtlichkeit ist groß, auf die Schnelle aber kein geeigneter Partner zu Hand [10].

EK SEHNSUCHT містить глибинні смисли, напр.: *Blaue Blumen stehen für sehr tiefe Gefühle und die Sehnsucht nach Unendlichkeit* [10].

Глибинні ж емоції і почуття є потаємними, інтимними, тобто вони завжди містять частинку внутрішнього світу конкретного індивіда, напр.:

In dieser Komposition mischen sich Sehnsucht, Demut und Vertrauen, und wurden verwoben von der Sopranistin [10].

Залежно від емоційної ситуації, яка налаштовує індивіда на переживання певного емоційного стану, EK SEHNSUCHT активує в індивідуальній свідомості то позитивні, то негативні смисли. При цьому глибинність і потаємність SEHNSUCHT може навіть трансформуватися в індивіда у маніакальний стан, коли одна з його пристрастей перетворюється на манію, викликаючи маніакально-суїцидальну депресію [4].

Це означає, що EK SEHNSUCHT репрезентує смисли соціальної емоції, у якій позитив (пристрасть і жага) трансформується відразу в негатив (смуток), оскільки перспективи реалізації індивіда нівелюються самою утопічністю цих перспектив. Іншими словами, «солодкі» фантазії, сподівання та мрії доповнюються «гіркою» неможливістю їхньої реалізації. Через це психологи визначають цю емоцію як «солодко-гірку» [18, с. 779]. І попри те, що EK SEHNSUCHT вважається специфічним для німецької лінгвокультури, він неповною мірою, лише фрагментарно, але, усе ж таки, є відомим для представників інших мовних етносів [19, с. 605]. Очевидно, кожна людина може переживати такий емоційний стан, коли сувора реальність заміщається на короткий час «солодкими» мріями, породжуючи щасливу надію та сумну безнадію водночас.

Отже, у смисловій структурі EK SEHNSUCHT можна виділити три основних змістових елементи: «1) пристрастний, глибокий потяг до іншої особи, у т. ч. сексуальний (як правило, безнадійний); 2) непереборне прагнення, сильна жага життєвих змін і альтернатив (як правило, нездійснених, утопічних); 3) глибокий смуток, ностальгічна туга за ким-н./чим-н. недосяжним або втраченим, у т. ч. журба, скорбота за втраченою людиною». З огляду на це кожна із шести лексем англійської мови – *longing, yearning, pining, craving, desire* і *wistfulness* – лише фрагментарно об'єктивує смислову структуру EK SEHNSUCHT. Хоча всі разом вони досить повно відтворюють змістову «мозаїку» останнього.

Слід визнати, що уявлення про EK SEHNSUCHT, яке формують у представників цільових культур ці шість тісно сплєтених між собою лексем, може бути дещо хаотичним, безакцентним. Тому носію «чужої» культури важко виділити пріоритетні (базові) смисли досліджуваного концепту. Це стосується, наприклад, позитивного/негативного заряду EK

SEHNSUCHT (домінування позитивних/негативних смислів) або інтенсивності цього емоційного переживання. Відповідно, замість повного уявлення про EK SEHNSUCHT можна отримати хибне уявлення. У цьому випадку представнику «чужої» культури краще відштовхуватися від одного, але знайомого йому, EK.

Здійснений вище аналіз дає змогу «відсіяти» чотири із шести EK англійськомовних культур, які можуть претендувати на еквівалентність до EK SEHNSUCHT – *WISTFULNESS, DESIRE, CRAVING* та *PINING*. Підґрунтям для «відсіювання» слугує наявність у їхній структурі специфічних базових смислів: (1) у EK *WISTFULNESS* домінують негативні смисли сумної замріяності та тужливого розпачу. Це емоційне переживання викликає думка про щось, що людина хотіла б мати, особливо про щось у минулому, чого вона більше не може мати; (2) одним із базових смислів EK *DESIRE* є «хтивість (сексуальний потяг)»; (3) EK *CRAVING* містить смисли лише сильної, часто неконтрольованої, пристрасті (жаги); (4) смисли сильного бажання, особливо чогось, що важко або неможливо отримати, є спільними для EK *PINING* та *SEHNSUCHT*. Проте перший EK може передавати ще й сильний смуток через те, що хтось помер.

Зважаючи на це, змістовно найбільш близькими до EK SEHNSUCHT є *LONGING* і *YEARNING*. При цьому дефініційний аналіз виявив, що останній EK є навіть ближчим до SEHNSUCHT, ніж *LONGING*. У випадку такої невизначеності методологічно виправданим є залучення досить об'єктивних даних мовних корпусів. З цією метою сформовано три вибірки дослідження (Табл. 1).

Аналіз даних (Табл. 1) виявив, що в парах EK SEHNSUCHT – *LONGING* і SEHNSUCHT – *YEARNING* збігається однакова кількість КП – 28, тобто подібність смислових структур цих пар становить 70 %. Це свідчить про досить високий рівень еквівалентності як SEHNSUCHT – *LONGING*, так і SEHNSUCHT – *YEARNING*. При цьому якісний склад однакових або подібних КП у цих парах дещо відрізняється. Що стосується самих EK *LONGING* і *YEARNING*, то їхні смислові структури подібні на 67.5 %. Це означає, що імена цих EK – лексеми *longing* та *yearning* – можуть взаємозамінятися в більшості контекстів.

Порівняння перших двох – визначальних – КП досліджуваних концептів демонструє більший позитив *LONGING* і *YEARNING* щодо SEHNSUCHT, оскільки найрелевантнішими як для *LONGING*, так і для *YEARNING* є смисли любові та пристрасті, а для SEHNSUCHT – екзистенційного страху й бажання. До того ж смислова структура EK SEHNSUCHT, на відміну від *LONGING* і *YEARNING*, більшою мірою представлена негативними й водночас інтенсивними смислами, пов'язаними з ненавистю та розпачем. Проте для об'єктивності цих, начебто очевидних, висновків слід здійснити їхню верифікацію на основі даних Таблиці 2.

Таблиця 1

Найрелевантніші КП ЕК SEHNSUCHT, LONGING і YEARNING
(ч/1мс – частотність окурентів слів-запитів *Sehnsucht, longing* та *yearning* на 1 млн слів)

Table 1

The most relevant CPs of the ECs SEHNSUCHT, LONGING, and YEARNING
(f/1mw – frequency of the word queries *Sehnsucht, longing, and yearning* occurrences per 1 million words)

N	SEHNSUCHT		LONGING		YEARNING	
	КП	ч/1мс	КП	ч/1мс	КП	ч/1мс
1	ANGST	0.05	love	0.05	love	0.01
2	WUNSCH	0.04	desire	0.04	desire	0.009
3	hoffnung	0.04	hope	0.02	longing	0.004
4	LIEBE	0.02	fear	0.01	hope	0.003
5	SEHNSUCHT	0.01	pain	0.01	passion	0.003
6	VERLANGEN	0.01	nostalgia	0.009	aspiration	0.003
7	SCHMERZ	0.01	sadness	0.008	nostalgia	0.002
8	ENTTÄUSCHUNG	0.01	passion	0.007	fear	0.002
9	LEIDENSCHAFT	0.01	regret	0.006	happiness	0.002
10	VERZWEIFLUNG	0.009	joy	0.006	pleasure	0.001
11	MELANCHOLIE	0.009	aspiration	0.005	joy	0.001
12	HEIMWEH	0.008	lust	0.005	wish	0.001
13	BEGIERDE	0.007	happiness	0.005	frustration	0.001
14	LUST	0.007	sorrow	0.004	acceptance	0.001
15	TRAUER	0.007	yearning	0.004	excitement	0.001
16	FURCHT	0.006	frustration	0.003	craving	0.0009
17	SORGE	0.004	glory	0.003	disappointment	0.0008
18	TRAURIGKEIT	0.003	grief	0.003	ANGST	0.0008
19	GLÜCK	0.003	pleasure	0.003	suffering	0.0007
20	HASS	0.002	satisfaction	0.003	sorrow	0.0007

Таблиця 2

Показники оцінки (O.) та інтенсивності (I.) ЕК SEHNSUCHT, LONGING і YEARNING

Table 2

Indicators of evaluation and intensity of the ECs SEHNSUCHT, LONGING, and YEARNING

N	SEHNSUCHT	O.	I.	LONGING	O.	I.	YEARNING	O.	I.
1	ANGST	2.76	6.96	love	8.72	6.44	love	8.72	6.44
2	WUNSCH	7.09	5.16	desire	7.69	7.35	desire	7.69	7.35
3	HOFFNUNG	7.05	5.44	hope	7.05	5.44	longing	7.83	7.54
4	LIEBE	8.72	6.44	fear	2.76	6.96	hope	7.05	5.44
5	SEHNSUCHT	6.94	6.83	pain	2.13	6.50	passion	8.03	7.26
6	VERLANGEN	7.69	7.35	nostalgia	6.21	6.03	aspiration	7.69	7.35
7	SCHMERZ	2.13	6.50	sadness	1.61	4.13	nostalgia	6.21	6.03
8	ENTTÄUSCHUNG	2.39	4.92	passion	8.03	7.26	fear	2.76	6.96
9	LEIDENSCHAFT	8.03	7.26	regret	2.25	5.75	happiness	8.25	7.00
10	VERZWEIFLUNG	2.19	5.72	joy	8.62	6.73	pleasure	8.00	6.20
11	MELANCHOLIE	2.34	5.47	aspiration	7.69	7.35	joy	8.62	6.73
12	HEIMWEH	6.21	6.03	lust	7.12	6.88	wish	7.09	5.16
13	BEGIERDE	7.41	7.21	happiness	8.25	7.00	frustration	2.48	5.61
14	LUST	7.69	7.35	sorrow	1.65	4.81	acceptance	7.98	5.40
15	TRAUER	1.61	4.13	yearning	7.81	7.38	excitement	7.50	7.67
16	FURCHT	2.76	6.96	frustration	2.48	5.61	craving	7.69	7.35
17	SORGE	1.55	6.20	glory	7.40	6.13	disappointment	2.39	4.92
18	TRAURIGKEIT	1.61	4.13	grief	1.65	4.81	angst	2.76	6.96
19	GLÜCK	8.25	7.00	pleasure	8.00	6.20	suffering	2.00	6.42
20	HASS	1.98	6.66	satisfaction	7.44	4.44	sorrow	1.65	4.81
$\bar{x}$		4.82	6.19		5.73	6.16		6.12	6.43

Порівняння середніх значень показників оцінки та інтенсивності ЕК SEHNSUCHT, LONGING і YEARNING дійсно підтверджує те, що два останніх ЕК репрезентують більш позитивні емоційні переживання, ніж перший. Особливо це стосується YEARNING, який є як позитивнішим, так і інтенсивнішим. Тому LONGING демонструє більший рівень еквівалентності до SEHNSUCHT, ніж YEARNING.

4. ВИСНОВКИ

Апробована методика дала змогу виявити найближчі відповідники ЕК SEHNSUCHT в англійськомовних культурах як на рівні мови й мовлення (дефініційний аналіз, опрацювання даних мовних корпусів), так і на рівні когніції (зіставлення показників концептних проксиматів). Розкриття усіх смислових граней SEHNSUCHT дало змогу «відсіяти» ЕК WISTFULNESS, DESIRE, CRAVING та PINING як такі, що демонструють менший рівень еквівалентності порівняно з LONGING і YEARNING, які є змістовно найбільш близькими до SEHNSUCHT. При цьому вивчення дефініцій

виявило, що YEARNING є навіть ближчим до SEHNSUCHT, ніж LONGING. Аналіз показників частотності концептних проксиматів ЕК SEHNSUCHT, LONGING і YEARNING встановив, що у парах SEHNSUCHT – LONGING і SEHNSUCHT – YEARNING подібність смислових структур становить 70 %, тобто вони мають досить високий рівень еквівалентності. Порівняння середніх значень показників оцінки та інтенсивності виявило, що LONGING і YEARNING репрезентують більш позитивні емоційні переживання, ніж SEHNSUCHT. До того ж YEARNING є не лише позитивнішим, але й інтенсивнішим. Це означає, що LONGING демонструє більший рівень еквівалентності до SEHNSUCHT, ніж YEARNING. Тому саме LONGING можна вважати тим ЕК в англійськомовних культурах, який може викликати у представників цих культур найбільш адекватне уявлення про те емоційне переживання, яке репрезентує німецький ЕК SEHNSUCHT.

Перспектива дослідження вбачається в удосконаленні апробованої методики шляхом крос-культурного порівняння специфічних ЕК.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Мізін, К. І. (2007). Лінгвістичний і лінгвокультурологічний статуси образу-еталона (на матеріалі української, німецької, англійської та російської мов). *Мовознавство*, 2(240), 58–72.
2. Мізін, К. І. (2009). Перспектива вивчення антропоцентричності усталених порівнянь (на матеріалі компаративних фразеологій англійської, німецької, української та російської мов). *Лінгвістика*, 1(16), 75–81.
3. Мізін, К. І. (2010). *Англо-український словник компаративної фразеології*. Кременчук: Щербатих.
4. Bloch, R. (1967). Über die Bedeutung der Todessehnsucht für psychogene Störungen des Ernährungstriebes. *Zeitschrift für Psychosomatische Medizin und Psychoanalyse*, 13(1), 63–69.
5. Bradley, M. M., & Lang, P. J. (1999). *Affective norms for English words (ANEW): Instruction manual and affective ratings*. Technical Report C-1, The Center for Research in Psychophysiology, University of Florida.
6. CD. *Cambridge Dictionary*. Retrieved from: <https://dictionary.cambridge.org>
7. Collins. *Collins Dictionary*. Retrieved from: <https://www.collinsdictionary.com>
8. DWB. *Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm*. Retrieved from: <https://woerterbuchnetz.de/?sigle=DWB&lemid>
9. DKW. (1997). *Der kleine Wahrig. Wörterbuch der deutschen Sprache*. Gütersloh: Bertelsmann Lexikon.
10. DWDS. *Digitale Wörterbuch der deutschen Sprache*. Retrieved from: <http://www.dwds.de/ressourcen/korpora/>
11. iWeb. *The Intelligent Web-based Corpus*. Retrieved from: <https://www.english-corpora.org/iweb/>
12. Kotter-Gröhn, D., Scheibe, S., Blanchard-Fields, F., & Baltes, P. B. (2009). Developmental emergence and functionality of "Sehnsucht" (life longings): The sample case of involuntary childlessness in middle-aged women. *Psychology and Aging*, 24(3), 634–644. <https://doi.org/10.1037/a0016359>
13. Mizin, K., & Letiucha, L. (2019). The Linguo-Cultural Concept TORSCHLUSSPANIK as the Representative of Ethno-Specific Psycho-Emotional State of Germans. *Психолінгвістика. Psycholinguistics*, 25(2), 234–249. <https://doi.org/10.31470/2309-1797-2019-25-2-234-249>
14. Mizin, K., & Ovsienko, L. (2020). Application perspectives of corpus-based methods within linguo-cultural and psycholinguistic analysis: German emotional concept SEHNSUCHT. *East European Journal of Psycholinguistics*, 7(1), 111–127. <https://doi.org/10.29038/eejpl.2020.7.1.miz>
15. Mizin, K., Slavova, L., Letiucha, L., & Petrov, O. (2023). Emotion concept DISGUST and its German counterparts: Equivalence determination based on language corpora data. *Forum for Linguistic Studies*, 5(1), 72–90. <https://doi.org/10.18063/fls.v5i1.1552>
16. OLD. *Oxford Learner's Dictionaries*. Retrieved from: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/>
17. PONS. *PONS Online-Wörterbuch*. Retrieved from: <https://de.pons.com/>
18. Scheibe, S., Freund, A. M., & Baltes, P. B. (2007). Toward a developmental psychology of Sehnsucht (life longings): The optimal (utopian) life. *Developmental Psychology*, 43(3), 778–795. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.43.3.778>
19. Scheibe, S., Blanchard-Fields, F., Wiest, M., & Freund, A. M. (2011). Is longing only for Germans? A cross-cultural comparison of Sehnsucht in Germany and the United States. *Developmental Psychology*, 47(3), 603–618. <https://doi.org/10.1037/a0021807>
20. WbI. *Wortbedeutung.Info. Online-Wörterbuch mit Erklärungen und Hilfen zur Rechtschreibung, Silbentrennung und Aussprache auf Deutsch*. Retrieved from: <https://www.wortbedeutung.info/>

Стаття надійшла до редакції 23.08.2024

Стаття рекомендована до друку 20.10.2024

Kostiantyn Mizin – Doctor of Philology, Professor, Head of the Department of Foreign Philology, Translation and Teaching Methodology, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav; e-mail: kostiantyn.mizin@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5216-6032>; GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=KfjA5XgAAA&hl=ru>; RESEARCH GATE: <https://www.researchgate.net/profile/Kostiantyn-Mizin-2/research>

THE GERMAN SPECIFIC EMOTION CONCEPT SEHNSUCHT AND ITS EQUIVALENTS IN ENGLISH-SPEAKING CULTURES

The aim of the proposed article is to develop a technique that can be used to identify those emotion concepts (ECs) in the target cultures that most adequately convey the idea of fragments of the emotional world of representatives of the source cultures presented in specific concepts. The technique is tested on the example of the German specific EC SEHNSUCHT, and the target culture is such a collective notion as “English-speaking cultures”, since there is no such concept in the English-speaking environment. Based on the definition analysis of the name of the EC SEHNSUCHT – the lexeme *Sehnsucht* – its closest correspondences in English – *longing, yearning, pining, craving, desire* and *wistfulness* – have been identified. The disclosure of all semantic facets of the EC SEHNSUCHT made it possible to “weed out” the ECs WISTFULNESS, DESIRE, CRAVING and PINING as those that demonstrate a lower level of equivalence compared to LONGING and YEARNING, which are the closest to SEHNSUCHT in terms of content. The analysis of the frequency indices of conceptual proximates of the ECs SEHNSUCHT, LONGING and YEARNING has revealed that in the pairs SEHNSUCHT – LONGING and SEHNSUCHT – YEARNING the similarity of semantic structures is 70 %, which indicates a rather high level of equivalence of these pairs. The comparison of the average values of the evaluation and intensity indicators of these three ECs revealed that LONGING and YEARNING represent more positive emotional experiences than SEHNSUCHT. Mostly it concerns the EC YEARNING, which is both more positive and more intense. Therefore, it is LONGING that can be considered the EC in the English-speaking cultures and within their representatives that can evoke the most adequate idea of the emotional experience represented by the German EC SEHNSUCHT.

Key words: *emotion concept, equivalent, semantics, translation equivalent, language corpus, linguoculture.*

REFERENCES

- Bloch, R. (1967). Über die Bedeutung der Todessehnsucht für psychogene Störungen des Ernährungstriebes. *Zeitschrift für Psychosomatische Medizin und Psychoanalyse*, 13(1), 63–69.
- Bradley, M. M., & Lang, P. J. (1999). *Affective norms for English words (ANEW): Instruction manual and affective ratings*. Technical Report C-1, The Center for Research in Psychophysiology, University of Florida.
- CD. *Cambridge Dictionary*. Retrieved from: <https://dictionary.cambridge.org>
- Collins. *Collins Dictionary*. Retrieved from: <https://www.collinsdictionary.com>
- DWB. *Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm*. Retrieved from: <https://woerterbuchnetz.de/?sigle=DWB&lemid>
- DKW. (1997). *Der kleine Wahrig. Wörterbuch der deutschen Sprache*. Gütersloh: Bertelsmann Lexikon.
- DWDS. *Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache*. Retrieved from: <http://www.dwds.de/ressourcen/korpora/iweb>
- iWeb. *The Intelligent Web-based Corpus*. Retrieved from: <https://www.english-corpora.org/iweb/>
- Kotter-Grühn, D., Scheibe, S., Blanchard-Fields, F., & Baltes, P. B. (2009). Developmental emergence and functionality of “Sehnsucht” (life longings): The sample case of involuntary childlessness in middle-aged women. *Psychology and Aging*, 24(3), 634–644. <https://doi.org/10.1037/a0016359>
- Mizin, K. I. (2007). Lihnvistychnyy i lnhvokul'turolohichnyy statusy obrazu-etalona (na materialy ukrayins'koyi, nimets'koyi, anhliys'koyi ta rosiys'koyi mov). *Movoznavstvo*, 2(240), 58–72. (in Ukrainian)
- Mizin, K. I. (2009). Perspektyva vyvchennya antropotsentrychnosti ustalenykh porivnyan' (na materialy komparatyvnykh frazeolohiy anhliys'koyi, nimets'koyi, ukrayins'koyi ta rosiys'koyi mov). *Linhvistyka*, 1(16), 75–81. (in Ukrainian)
- Mizin, K. (2010). *English-Ukrainian dictionary of comparative phraseology*. Kremenchuk: Shcherbatykh.
- Mizin, K., & Letiucha, L. (2019). The linguo-cultural concept TORSCHLUSSPANIK as the representative of ethno-specific psycho-emotional state of Germans. *Психолінгвістика. Психолінгвістика. Psycholinguistics*, 25(2), 234–249. <https://doi.org/10.31470/2309-1797-2019-25-2-234-249>
- Mizin, K., & Ovsienko, L. (2020). Application perspectives of corpus-based methods within linguo-cultural and psycholinguistic analysis: German emotional concept SEHNSUCHT. *East European Journal of Psycholinguistics*, 7(1), 111–127. <https://doi.org/10.29038/eejpl.2020.7.1.miz>
- Mizin, K., Slavova, L., Letiucha, L., & Petrov, O. (2023). Emotion concept DISGUST and its German counterparts: Equivalence determination based on language corpora data. *Forum for Linguistic Studies*, 5(1), 72–90. <https://doi.org/10.18063/fls.v5i1.1552>
- OLD. *Oxford Learner's Dictionaries*. Retrieved from: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/>
- PONS. *PONS Online-Wörterbuch*. Retrieved from: <https://de.pons.com/>
- Scheibe, S., Freund, A. M., & Baltes, P. B. (2007). Toward a developmental psychology of Sehnsucht (life longings): The optimal (utopian) life. *Developmental Psychology*, 43(3), 778–795. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.43.3.778>
- Scheibe, S., Blanchard-Fields, F., Wiest, M., & Freund, A. M. (2011). Is longing only for Germans? A cross-cultural comparison of Sehnsucht in Germany and the United States. *Developmental Psychology*, 47(3), 603–618. <https://doi.org/10.1037/a0021807>
- WbI. *Wortbedeutung.Info. Online-Wörterbuch mit Erklärungen und Hilfen zur Rechtschreibung, Silbentrennung und Aussprache auf Deutsch*. Retrieved from: <https://www.wortbedeutung.info/>

The article was received by the editors 23.08.2024

The article is recommended for printing 20.10.2024

DOI: 10.26565/2786-5312-2024-100-11

УДК 81'255:821.161.2-96Потебня.08

О. В. Ребрій

доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри перекладознавства

імені Миколи Лукаша Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

e-mail: o.v.rebrii@karazin.ua; ORCID: <https://orcid.org/my-orcid?orcid=0000-0002-4912-7489>;GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com/citations?user=ak5-nc8AAAAJ&hl=en>;RESEARCH GATE: <https://www.researchgate.net/profile/Oleksandr-Rebrii>

Відкриваючи наново Потебню: спостереження вченого і нотатки перекладача

Статтю присвячено вивченню спадщини видатного українського філолога О. О. Потебні та особливостям перекладу його провідних праць лінгвофілософського спрямування українською мовою. Актуальність роботи зумовлюється актуальністю ідей О. О. Потебні для розвитку сучасної української та світової філології і, передусім, таких її магістральних напрямків, як мовознавство, літературознавство і перекладознавство. Робота переслідує подвійну мету: (1) окреслити коло проблем, ініційованих науковцем, які становлять потенційний інтерес для сучасних українських мовознавців, літературознавців і перекладознавців, і таким чином сприяти подальшій популяризації його спадщини серед наукового загалу; (2) описати стратегію та труднощі перекладу праць О. О. Потебні українською мовою. Реалізація зазначеної мети вимагала застосування низки методів, таких як аналіз та синтез (для визначення актуальних положень теорії О. О. Потебні та їхньої екстраполяції в сучасний науковий вимір), лінгвостилістичний аналіз (для визначення особливостей індивідуального стилю автора-науковця), саморефлексія (для визначення стратегії перекладу та чинників її формування), порівняльний аналіз (для визначення труднощів перекладу, способів та засобів їхнього подолання). Протягом всієї наукової кар'єри О. О. Потебня звертався до питань взаємозв'язку мислення, мови та мовлення. Найбільш відомою в цьому сенсі є праця «Думка і мова», в якій науковець не тільки розвиває теорію мовного детермінізму В. фон Гумбольдта, а й пропонує власну оригінальну концепцію структури слова як поєднання форми, змісту та уявлення (яке пізніше стало основою для теорії внутрішньої форми слова). Серед провісницьких ідей, які пронизують праці О. О. Потебні, найбільш значущими є положення про системність мови та її знакову природу (структуралізм), про слово як засіб упорядкування дійсності (концептуалізація та категоризація), зв'язок між мовою, наукою та мистецтвом (мультимодальність). Стратегію перекладу було здійснено з опертям на першотвори та індивідуально-авторський стиль О. О. Потебні, а головні його труднощі пов'язані з архаїчною термінологією, культурно специфічним ілюстративним матеріалом та значними обсягами інтертекстуальних включень.

Ключові слова: архаїчна термінологія, внутрішня форма слова, «Думка і мова», індивідуальний стиль, наукова спадщина О. О. Потебні, перекладацькі труднощі, стратегія перекладу.

Як цитувати: Ребрій О. (2024). Відкриваючи наново Потебню: спостереження вченого і нотатки перекладача. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна*.

Серія: *Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов*, (100), 112–119

DOI: 10.26565/2786-5312-2024-100-11

In cites: Rebrii O. (2024). Re-discovering Potebnya: the scholar's observations and the translator's notes. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: Foreign Philology. Methods of Foreign Language Teaching*, (100), 112–119 (in Ukrainian)

DOI: 10.26565/2786-5312-2024-100-11

1. ВСТУП

У назві цієї статті ховається подвійний смисл. По-перше, в ній йдеться про відкриття спадщини нашого великого співвітчизника Олександра Опанасовича Потебні українському науковому загалу завдяки здійсненню першого повного українського перекладу його головних лінгвофілософських праць за рахунок фінансування від Програми підтримки переміщених викладачів України (VFA/UDS). По-друге, в ній йдеться про ті особисті відкриття, які зробив для себе перекладач і якими він хотів би поділитися з читачами, а також про обрану ним стратегію перекладу, перекладацькі труднощі, що спіткали його у процесі роботи, та шляхи їхнього подолання. А к т у а л ь н і с т ь розвідки, таким чином, зумовлюється актуальністю самих ідей О. О. Потебні для розвитку сучасної української та світової філології і, передусім, таких її магістральних напрямків, як мовознавство, літературознавство і перекладознавство. Звідси – подвійна м е т а розвідки: (1) окреслити коло проблем, ініційованих свого часу О. О. Потебнею, які мають потенційний інтерес для сучасних українських мовознавців, літературознавців і перекладознавців, і таким чином сприяти подальшій популяризації його спадщини серед наукового загалу; (2) визначити на основі саморефлексії стратегію та труднощі перекладу праць О. О. Потебні українською мовою.

Реалізація поставленої мети окреслила коло з а в д а н ь : (1) виокремити та проаналізувати з позицій сучасної філології ті положення О. О. Потебні, які мали вирішальний вплив на розвиток вітчизняного мовознавства та перекладознавства у XX та XXI сторіччях; (2) розглянути теорію О. О. Потебні у світлі актуальних принципів гуманітаристики – мультиmodalності та міждисциплінарності; (3) визначити особливості індивідуального стилю вченого, стратегію та способи його відтворення в перекладі; (4) схарактеризувати шляхи подолання труднощів перекладу лінгвофілософських праць О. О. Потебні українською мовою.

Об'єктом дослідження виступають (1) ті положення праць О. О. Потебні, які провіщають розвиток філології у XX – XXI сторіччях, а також (2) особливості індивідуального стилю викладу, що утворюють труднощі при відтворенні в українських перекладах. Відповідно, п р е д м е т о м дослідження є (1) вплив теорії О. О. Потебні на формування сучасних парадигм мовознавства і перекладознавства та (2) стратегії, способи та засоби подолання труднощів перекладу його лінгвофілософських праць українською мовою.

Об'єкт, предмет, мета та завдання дослідження визначили його м е т о д и, серед яких, зокрема, важливу роль грають такі: аналіз і синтез (для визначення актуальних положень теорії О. О. Потебні та їхньої екстраполяції в сучасний науковий вимір), лінгвостилістичний аналіз (для визначення особ-

ливостей індивідуального стилю автора-науковця), саморефлексія (для визначення стратегії перекладу та чинників її формування), порівняльний аналіз (для визначення труднощів перекладу, способів та засобів їхнього подолання).

М а т е р і а л о м для дослідження виступили праці О. О. Потебні лінгвофілософського спрямування, такі як «Думка і мова», «Психологія поетичного та прозаїчного мовлення», «Мислення поетичне та міфічне», «Характер міфічного мислення», «Міф і слово», «Про участь мови в утворенні міфів» в оригіналі та перекладі. Оперативну частину дослідницької вибірки утворили ті мовностилістичні засоби, що можуть бути віднесені до провідних рис індивідуально-авторського стилю О. О. Потебні і водночас утворюють головні труднощі сучасного перекладу його праць, написаних понад 150 років тому.

2. НАУКОВА КОНЦЕПЦІЯ ОЛЕКСАНДРА ПОТЕБНІ: ПОВЕРНЕННЯ В МИНУЛЕ ЧИ ПОГЛЯД У МАЙБУТНЄ?

Видатний український мовознавець Олександр Опанасович Потебня народився 22 вересня 1835 року, тож маємо нагоду відсвяткувати в 2025 році 190 річницю з дня його народження. Все професійне життя О. О. Потебні пов'язане з Харківським університетом, де він спочатку вчився, а потім працював на різних посадах і факультетах з 1851 року до своєї передчасної смерті в 1891 році.

О. О. Потебня був справжнім науковим провидцем, який сміливо порушував кордони мовознавства; в його працях знаходимо багато згадок, нехай і недостатньо систематизованих, про ті аспекти функціонування слова (яке для вченого уособлювало саму мову), з яких пізніше, вже у XX сторіччі, сформулюються такі ключові філологічні напрямки, як структуралізм, семіологія, теорія комунікації і навіть когнітивістика. Сьогодні ми прагнемо показати, як сучасні українські вчені-філологи переосмислюють ідеї О. О. Потебні, осучаснюють їх, спираючись на новітні положення, концепції та теорії філології, і втілюють у власних розробках.

Вчений мав надзвичайно широке коло наукових інтересів, пов'язаних з мовознавством, філософією, етнографією, історією мов, теорією літератури, перекладознавством, міфологією, фольклористикою тощо. Він активно вивчав культурну спадщину багатьох слов'янських народів, але передусім українського, приділяючи багато уваги народним пісням, обрядам та віруванням наших предків. Це захоплення пізніше вилилося у власну концепцію міфу, в якій Потебня полемізує з популярною на той час школою Макса Мюллера, що намагалася пов'язати міфологію з так званою «хворобою мови». Сутність підходу М. Мюллера полягала в тому, що на початкових етапах свого існування мова була усвідомлено метафоричною, закріплюючи в собі передусім високі поетичні поняття, а потім внаслідок забуття

своїї первинної метафоричності стала породжувати міфи, тобто в тому, що основа міфів якраз і полягає в забутті первинного – метафоричного – значення слів, яке і зветься «хворобою мови».

О. О. Потебня з цього приводу зазначає: «Думка М. Мюллера та його послідовників, що міф є певною мірою хворобою мови у стані самозабуття і що, відповідно, первинне значення слова (а отже, й пов'язаної з ним думки) значно піднесеніше за міф, вже давно викликала заперечення. Передбачуваний піднесений стан думки та її наступне падіння є немотивованими та такими, що суперечать теорії поступового розвитку думки» [3, с. 422-423]. Український дослідник цілком справедливо вказує на те, що первинно в мові господарювали якраз не абстрактні, а конкретні, хоча й неусвідомлено метафоричні, значення, з чого випливає, що метафоричність є іманентною ознакою мови: «Помилковість нашого висновку стане зрозумілою лише тоді, коли вивчення нашої мови покаже нам, що абстрактна ознака у слові не первісна. Таким чином, коли зрозумітим є джерело поглядів на те, що первинне значення слів предикативне, тобто абстрактне, усувається й необхідність цих поглядів, а разом із ними відпадає думка М. Мюллера, що міфологічна релігія передбачає розумну, як хворе тіло передбачає здорове» [там само, с. 425].

Найбільш відомими в Україні й у світі вважаються мовознавчі дослідження О. О. Потебні, виконані на перетині лінгвістики, філософії та психології, в яких автор показав по-справжньому революційний підхід до вивчення нерозривної єдності мови, мислення, мовлення, поведінки та культури. Він був не просто інтерпретатором спадщини В. фон Гумбольдта, а оригінальним – і досі недостатньо оціненим – мислителем.

Перлиною в намісті лінгвофілософських праць О. О. Потебні є «Думка і мова», опублікована вченим у 1862 році, коли йому було всього-на-всього 28 років. У цій книзі дослідник не тільки пропонує власний, свіжий, подекуди доволі критичний, погляд на вже відомі на той час, але водночас контрверсійні тези щодо походження мови, її еволюції та сучасного стану, впливу мови на мислення, мови як інструменту формування думки та втілення духу народу тощо, а й формує унікальну концепцію словесної структури як поєднання форми, змісту й уявлення, з якої пізніше розвилася популярна на вітчизняних теренах теорія внутрішньої форми слова¹. Мова в цілому і слово як її провідний складник є для українського вченого передусім результатом і проявом творчої енергії людини: «Визнаючи, що художній твір є синтезом трьох моментів (зовнішньої форми, внутрішньої форми та змісту), результатом несвідомої творчості, засобом розвитку думки та самосвідомості, тобто знаходячи і в ньому ті самі ознаки,

що й у слові і навпаки, відкриваючи у слові ідеальність та цілісність, притаманні мистецтву, ми робимо висновок, що слово також є мистецтвом, а саме поезією» [2, с. 162].

Вітальність потебнянських ідей стає зрозумілішою за рахунок усвідомлення, що мова в його теорії нерозривно пов'язана з культурою народу. Слідом за В. фон Гумбольдтом О. О. Потебня бачить у мові не тільки засіб передачі змісту думки, а й механізм її формування. Виражаючись мовою сучасної когнітивної науки, він так намагається пояснити дві головних функції мовних знаків – бути засобом концептуалізації та категоризації дійсності: «Слово є засобом утворення поняття, причому не зовнішнім, не таким, як вигадані людиною засоби писати, рубати дрова тощо, а нав'язаним самою природою людини й незамінним; ясність, що характеризує поняття (роздільність ознак), відношення субстанції до атрибуту, необхідність їхнього поєднання, прагнення поняття посісти місце в системі: все це первинно досягається у слові та перетворюється ним» [там само, с. 136].

Провідним напрямком мовознавчих досліджень, який сформувався вже після О. О. Потебні та фактично визначив весь розвиток світової лінгвістики у XX сторіччі, є структуралізм, хоча, на думку укладачів «Словника мовознавчої термінології» (*“Słownik terminologii językoznawczej”*), саме О. О. Потебня є ««творцем оригінальної теорії загального мовознавства, яка нагадує положення сучасних мовознавчих напрямків, так званого структуралізму» [11, с. 699]. Дійсно, згадками про системність мови та знакову природу слова буквально пронизані праці українського мовознавця, який наголошує на тому, що «показати насправді участь слова в утворенні послідовної низки систем, що охоплюють відношення особистості до природи, є головним завданням історії мови; у загальних рисах ми зрозуміємо вірно значення цієї участі, якщо погодимось з головним положенням, що мова є засобом не виражати вже готову думку, а створювати її, що вона не відбиття світогляду, що вже склався, а діяльність, яка його створює» [2, с. 141].

Тобто, автор, з одного боку, міцно стоїть на позиціях семіотики, яка проголошує системність головним принципом життєдіяльності людини та соціуму, а з іншого боку, ще раз акцентує роль слова і мови як провідного засобу упорядкування, а отже й систематизації, дійсності.

До систем, що опинилися у фокусі дослідницької уваги О. О. Потебні, можна, окрім мови, віднести фольклор, міфологію, літературу та науку. У дійсно комплексному підході українського вченого до усвідомлення ролі і завдань мовознавства, наука про мову переростає свою тогочасну залежність від порівняльно-типологічного методу і перетворюється

¹ «Уявлення» в термінології О. О. Потебні

на дійсно масштабну програму дій із дослідження думки, втіленої в різного роду текстах. Якщо додати до цього етнографічний матеріал, який О. О. Потебня активно використовує для ілюстрації буквально кожної своєї ідеї щодо зародження, еволюції та функціонування мови, стає очевидним, що здатність вченого сприймати світ крізь призму мови, його впевненість в тому, що мова формує думку й світогляд людини, дозволили йому побачити у міфології, фольклорі, літературі та науці не просто системи, а такі, що є похідними від мови та моделюються нею. Звідси випливає пророчий прогноз розвитку структуралізму, що сформував мовознавство в його сучасному вигляді.

Серед критичних закидів на адресу О. О. Потебні можемо зустріти ігнорування ним комунікативної функції мови. Наприклад, в дисертації І. М. Кардаш зазначається, що «перебуваючи на позиціях “лінгвістичної естетики”, мовознавець розглядав здебільшого семіотичний (знаково-символічний) аспект слова і відповідного художнього образу і дещо недооцінював їх гносеологічну і комунікативну природу» [1, с. 75]. Це не цілком справедливо, адже в концепції О. О. Потебні комунікативність закладена вже в саму природу мови. По-перше, слово не є продуктом індивідуальної свідомості і набуває сенсу тільки за рахунок включення в процес спілкування, а по-друге, обмін вербалізованою інформацією завжди діалогічний, і адресат грає в ньому не менш важливу роль, ніж адресант: «Повідомлення думки є висловленням, яке кожний, якщо не зробить якогось зусилля над собою, зрозуміє не в переносному, а у власному сенсі. Здається, начебто думка в мовленні переходить зовсім або частково до слухача, хоча від цього не позбавляється розумової власності мовця, як полум'я свічки, що горить, не зменшується від того, що вона вочевидь ділиться ним із сотнею інших. Але подібно до того, як полум'я свічки не дрібниться, тому що в кожній свічці, яку підпалюють, спалахують свої власні гази, так і мовлення тільки збуджує розумову діяльність того, хто розуміє, який, розуміючи, мислить своєю власною думкою» [2, с. 110].

Розмірковуючи над спорідненістю мови, поезії, науки та мистецтва, О. О. Потебня виступає передвісником того розквіту мультимодальності, мультимедійності та інтерсеміотичності, які захопили гуманітарний науковий простір на початку XXI століття. Вчений проводить аналогію між словом та витвором мистецтва: як слово не виражає вже готову думку, а формує її, так і художній витвір не є відбиттям якоїсь готової, завершеної у свідомості художника ідеї, а є тільки засобом формування цієї ідеї та цього змісту. Він бачить зв'язок між витвором мистецтва і словом не тільки на рівні прояву творчої енергії людини, а й на структурному рівні, проголошуючи, що у слові діють «ті самі стихії», що й у витворі мистецтва: «Виявляється, що у витворі

мистецтва образ відноситься до змісту, як у слові уявлення – до чуттєвого образу або поняття» [там само, с. 146]. З цього робиться висновок про те, що «мова у всьому своєму обсязі і кожне окреме слово відповідає мистецтву, причому не тільки за своїми стихіями, а й за способом їхнього поєднання» [там само, с. 151]. Цей висновок О. О. Потебня повторює знову і знову за допомогою майже афористичних формулювань: «Мистецтво – та сама творчість, в тому самому сенсі, що й слово, художній твір вочевидь не належить природі, він достворюється до неї людиною» [там само, с. 152], або «Мистецтво є мовою художника, і саме так як за допомогою слова не можна передати іншому своїй думки, а можна тільки збудити в ньому його власну, так не можна її повідомити і у витворі мистецтва; тому зміст цього останнього (коли воно закінчене) розвивається вже не в художнику, а в тих, хто розуміє» [там само, с. 153], або «Визнаючи, що художній твір є синтезом трьох моментів (зовнішньої форми, внутрішньої форми та змісту), результатом несвідомої творчості, засобом розвитку думки та самосвідомості, тобто знаходячи і в ньому ті самі ознаки, що й у слові, і навпаки, відкриваючи у слові ідеальність та цілісність, притаманні мистецтву, ми робимо висновок, що слово також є мистецтвом, а саме поезією» [там само, с. 162].

3. ІНДИВІДУАЛЬНИЙ СТИЛЬ О. О. ПОТЕБНІ ЯК ДжЕРЕЛО ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ ТРУДНОЩІВ: СТРАТЕГІЯ ТА СПОСОБИ ПОДОЛАННЯ

Почати цей розділ статті хотілося би з короткої історичної довідки про ситуацію з перекладами праць О. О. Потебні українською мовою, оскільки, як добре відомо, через існуючі утиски щодо національних мов за часів царату, науковець, який добре знав і досліджував українську мову, не мав змоги писати нею свої наукові праці. Про роль української мови у своєму науковому житті науковець пише так: «Обставинами мого життя зумовлене те, що для наукових моїх занять вихідною точкою, іноді помітною, іноді непомітною для інших, була Українська мова та Українська народна словесність. Якби ця вихідна точка та пов'язане з нею почуття не були мені надані і якби я виріс поза зв'язку з переказом, то мені здається, що я навряд чи став би займатися наукою» [10, с. 15].

Ситуація з перекладами виявилася сумною та парадоксальною. З одного боку, О. О. Потебня позиціонується як головний український філолог, ім'я якого носить Інститут філології АН України, а з іншого боку, в Україні досі немає жодного повного перекладу хоча б однієї з його значущих праць.

Першим ще в далекому 1930 році з'явився переклад «3 лекцій теорії словесності. Байка, прислів'я, приповідка» у виконанні А. Диких та М. Оглобліна [8], у «Вступній статті (Критичний вступ до Потебні)» до якого інший харківський класик О. М. Фінкель

рішуче заявляє: «Постав цей твір випадково. Група учительок звернулася до О. О. Потебні, прохаючи прочитати їм кілька лекцій з питань мови та поезії. Потебня згодився й зачитав їм невеликий курс вдома. Від самого Потебні лишився тільки невеликий конспект, а твір, що його ми публікуємо, складено за записами однієї з слухачок. Як видно з усього, запис не стенографічний, і Потебня його не редагував. Отже, кажучи точно, “Байка...” – це не безпосередній твір Потебні, він сам її за життя свого не опублікував, а тому на незаперечний вислів поглядів нашого вченого даний твір претендувати не може» [9, с. 3]. Тим дивнішим є вибір для перекладу саме цієї праці, а ще дивнішим є те, що у 2022 році цей самий конспект, але вже під більш інтригуючою назвою «ПОЕТИКА, або $x = a < A$ (Лекції з теорії словесності)» і в сучасному перекладі Андрія Жемаковського виходить у львівському видавництві «Апріорі» [6].

У 1985 році, у розпал радянського застою у київському видавництві «Мистецтво» надруковано збірку вибраних праць О. О. Потебні під назвою «Естетика і поетика слова», упорядниками та водночас перекладачами якої виступили українські філософи І. В. Іваньо та А. І. Колодна [7]. Головною «родзинкою» цієї антології є те, що в ній немає жодної повної праці українського вченого, про що упорядники-перекладачі ніде не згадують, а про масові купюри в текстах можна здогадатися тільки завдяки наявності спеціальних коректорських позначень ([...]). Так само нез'ясованою залишається причина та природа цих вилучень. Зважаючи на наявність повних російськомовних видань творів О. О. Потебні, надрукованих в різні роки пізнього радянського періоду, та відштовхуючись від власного аналізу тексту, можемо припустити, що укладачі-перекладачі просто обмежилися викладом головних теоретичних положень, а численні приклади, підібрані на основі різних (в тому числі й класичних та мертвих) мов світу та літературних чи фольклорних творів просто прибрали як такі, що занадто ускладнюють роботу перекладача².

За роки незалежності ситуація не покращилася. Окрім вже згаданого перекладу «Лекцій з теорії словесності», маємо фрагменти «Думки й мови», у перекладі Марії Зубрицької для її антології світової літературно-критичної думки ХХ сторіччя «Слово. Знак. Дискурс»³ [4] та переклад відносно невеликої та маловідомої статті «Про купальські вогні та споріднені з ними уявлення» у виконанні відомого українського фольклориста В. Ф. Давидюка [5].

Для власного перекладацького проекту я відібрав праці О. О. Потебні, що мають лінгвофілософське спрямування і, проаналізувавши свої враження від їхнього перекладу, вважаю, що головними чин-

никами формування перекладацької стратегії для мене стали: (1) індивідуальний стиль автора та (2) архаїчний характер мови автора. Прагнучи максимально повно й точно зберегти унікальний стиль викладу, притаманний О. О. Потебні, я прийняв рішення максимально орієнтуватися на першотвір, залишаючись водночас в нормативних межах сучасної української мови. Відносно невеликий рівень міжмовної асиметрії між вихідною та цільовою мовами, що належать до однієї підгрупи слов'янської групи мов, певною мірою спрощував імплементацію зазначеної стратегії. Натомість, величезна кількість ілюстративних культурних вкраплень та інтертекстуальних запозичень разом із сильним ідеологічним підтекстом ускладнювали процес перекладу.

Варто зауважити, що О. О. Потебня намагався максимально використовувати приклади з українського фольклору, збирачем якого він був. Вчений не тільки застосовував у своїх працях власні записи різних фольклорних творів, а й вносив деякі правки в тексти українських пісень, які цитував за друкованими джерелами. Особливі складнощі при відтворенні українських фольклорних текстів пов'язані з використанням різних видань, що відрізнялися за правописом. Тому О. О. Потебня фактично підлаштовував джерела під свою власну орфографію, яку в цитованих текстах я залишив без змін.

О. О. Потебня писав в епоху, коли сучасна мовознавча термінологія або не існувала взагалі, або існувала у дещо незвичному для нас форматі. Тому при перекладі іноді доводилося вдаватися до заміни деяких із його термінів на сучасніші аналоги, але при цьому діяти з обережністю, аби не спричинити надмірного осучаснення, несумісного з періодом творчості О. О. Потебні. Найяскравішими прикладами таких одиниць є ідеологічно забарвлені «Малороссия», «малороссиянин» та «малорусское наречие», які в нашому перекладі перетворилися на «Україну», «українця» та «українську мову». До застарілих можна віднести й «флектирующий язык», замість якого використано звичну для нас «флексивну мову», і «туземне» (слово), яке я замінив на «питоме», а авторський новотвір «интеръекционный» (характер) (від латинського *interjectio* – «вигук») перетворився на цілком узуальний «вигуковий».

Водночас, в деяких випадках ми залишали оригінальну термінологію автора, задовольняючись виносками-поясненнями. Цікавим в цьому відношенні є термін «неподільний», який є калькою з латинського *individuus*, і використовується в працях О. О. Потебні у значенні окремої особи. Після довгих міркувань я вирішив залишити його у первинному вигляді, не замінюючи на «особу» чи «людину», аби не втрачати конотації термінологічності, наприклад:

² Зважаючи на те, що І. В. Іваньо та А. І. Колодна є за фахом філософами, а не філологами, моє припущення не позбавлене вірогідності.

³ Незрозуміло, яким чином до цієї антології потрапив О. О. Потебня, який помер у 1891 році.

«У другому члені цієї антиномії неподільного та народу повторюється викладена вище протилежність свободи та необхідності, і це призводить до нового протиставлення та суміщення в мові божественного та людського» [2, с. 30].

До культурно специфічних труднощів перекладу можна віднести, наприклад, прислів'я, які вживаються автором або як ілюстрації особливостей образного мислення, міфотворчості чи – і це найскладніший випадок – для пояснення етимології. Наприклад, у статті «Мислення поетичне та міфічне» О. О. Потебні пише:

«Буває, що первинно надані звуки календарних назв не викликають у пам'яті підходящих питомих слів; в цьому випадку ці звуки несвідомо видозмінюються та пристосовуються до панівного змісту думки. Це є впливом на мову» [3, с. 404].

Далі для ілюстрації цієї тези автор згадує цілу низку церковних свят на честь різних святих, імена яких знайшли відображення в народній мовотворчості на основі справжньої чи хибної етимології. Наприклад, в оригіналі маємо:

«24-го февраля. Обрѣтеніе главы Іоанна Крестителя "Птица гнѣздо обрѣтаетъ". Мр. "Обретеніе" – "чоловік до жінки бertaється" – начинаетъ ее больше любитъ» [там само].

Переклад:

«24 лютого: Віднайдення голови Іоана Предтечі, в народі обретіння. "На обретіння прилітають з вирію птахи; це святий Іван чудом своєї голови повертає їх назад додому". Українське «обертання» – «Чоловік до жінки обertaється, і птахи обertaються з вирію» – «обertaється»: починає її більше кохати».

У цьому прикладі задля збереження вихідного значення («обретіння» – «обрітати») я був змушений додати до офіційної назви свята («віднайдення») її розмовний варіант («обретіння»). Відповідно, перше прислів'я «Птица гнѣздо обрѣтаетъ» я замі-

нив на схоже українське, у складі якого є необхідна лексема: «На обретіння прилітають з вирію птахи; це святий Іван чудом своєї голови повертає їх назад додому». Друге прислів'я, яке в автора подається як українське, було наведено в його більш сучасному варіанті: «Чоловік до жінки обertaється, і птахи обertaються з вирію»

На окрему згадку заслуговують синтаксичні особливості індивідуального стилю О. О. Потебні, для якого характерними є доволі довгі конструкції з великою кількістю підрядних речень, дієприкметникових та дієприслівникових зворотів тощо. В межах обраної стратегії я намагався зберегти авторський синтаксис, вдаючись тільки до тих трансформацій, що були спричинені міжмовною асиметрією.

4. ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило висвітлити ті аспекти теорії О. О. Потебні, які мали провісницький вплив на розвиток вітчизняного мовознавства, літературознавства та перекладознавства у XX та XXI сторіччях. Важливу роль у виокремленні та обґрунтуванні цих положень зіграв виконаний автором перший повний український переклад головних лінгвофілософських праць вченого. Переклад було здійснено з опертям на першотвори та індивідуально-авторський стиль О. О. Потебні, а головні його труднощі пов'язані з архаїчною термінологією, культурно специфічним ілюстративним матеріалом та значними обсягами інтертекстуальних включень.

Завершуючи, пригадаємо чудові слова великого харків'янина, які сьогодні набувають пророчого змісту: «Мова є засобом розуміти самого себе. Розуміти себе можна різною мірою; чого я в собі не помічаю, те для мене не існує, звичайно ж, не буде виражене у слові. Тому ніхто не має права вкладати в мову народу те, чого сам цей народ у своїй мові не знаходить» [2, с. 119].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кардаш, І. М. (2009). *Творчий розвиток філологічної спадщини О. Потебні в сучасній лінгводидактиці*. (Дис. канд. пед. наук). Миколаївський державний університет імені В. О. Сухомлинського. Миколаїв.
2. Потебня, А. (1913). *Мысль и языкъ*. 3-е издание, дополненное статьями «Языкъ и народность» и «О национализмъ». Харьковъ: Типографія «Мирный Трудъ». 225 с.
3. Потебня, А. А. (1905). *Изъ записокъ по теоріи словесности. Поэзія и проза. Тропы и фигуры. Мышленіе по-этическое и мифическое. Приложенія*. Харьковъ: Паровая Типографія и Литографія М. Зильбербергъ и С-въ. 649 с.
4. Потебня, О. (1996). Думка й мова (фрагменти). Переклад Марії Зубрицької. *Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки XX ст.* Львів: Центр гуманітарних досліджень Львівського державного університету імені Івана Франка. Наукове товариство ім. Шевченка. С. 23–39.
5. Потебня, О. (2008). Про купальські вогні та споріднені з ними уявлення. *Фольклористичні зошити: Зб. наук. пр.* Луцьк. Вип. 11. С. 167–188
6. Потебня, О. (2022). *ПОЕТИКА, або $x = a < A$ (Лекції з теорії словесності)*; переклад з російської Андрій Жемаковський. Львів: Видавництво «Апріорі». 136 с.
7. Потебня, О. О. (1985). *Естетика і поетика слова: Збірник*. Пер. з рос., Упоряд., вступ, ст., приміт. І. В. Іваньо, А. І. Колодної. Київ: Мистецтво. 302 с.

8. Потебня, О. О. (1930). *З лекцій по теорії словесності. Байка, прислів'я, приповідка*. Видання четверте (вперше українською мовою). В перекладі А. Диких та М. Оглобліна. Харків: Державне видавництво України. 111 с.

9. Фінкель, О. (1930). Вступна стаття (Критичний вступ до Потебні). *Потебня О.О. З лекцій по теорії словесності. Байка, прислів'я, приповідка*. Видання четверте (вперше українською мовою). В перекладі А. Диких та М. Оглобліна. Харків: Державне видавництво України. С. 3-21.

10. Шевельов, Ю. (1992). Олександр Потебня і українське питання. Спроба реконструкції цілісного образу науковця. *Олександр Потебня. Мова. Національність. Денаціоналізація. Статті і фрагменти*. Нью-Йорк: Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the US., Inc. С. 7-46.

11. Gołąb, Z., Heinz, A., & Polański, K. (1968). *Słownik terminologii językoznawczej*. Warszawa: Państwowe Wydawn. Naukowe. 847 s.

Стаття надійшла до редакції 06.10.2024

Стаття рекомендована до друку 10.11.2024

Oleksandr Rebrii – Doctor of Philology, Full Professor, Head at Mykola Lukash Translation Studies Department, School of Foreign Languages of V. N. Karazin Kharkiv National University; e-mail: o.v.rebrii@karazin.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4912-7489>; GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=ak5-nc8AAAAJ&hl>; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Oleksandr_Rebrii

RE-DISCOVERING POTEBNYA: THE SCHOLAR'S OBSERVATIONS AND THE TRANSLATOR'S NOTES

The article deals with studying the heritage of the outstanding Ukrainian philologist Oleksandr Potebnya and specifics of translating his main linguophilosophical works into Ukrainian. The research was substantiated by the relevance of O. Potebnya's ideas for the development of philology both in Ukraine and internationally, especially such its major branches as linguistics, literary studies and translation studies. The article pursues a double aim: (1) to outline a range of problems initiated by the scientist that are of a potential interest for the Ukrainian researchers today and thus to contribute to further popularization of O. Potebnya's heritage in the academic circles; (2) to describe the strategy and difficulties of translating O. Potebnya's works into Ukrainian. The implementation of this aim required the use of a number of different methods such as: analysis and synthesis (for determining relevant provisions of O. Potebnya's theory and their extrapolation into the modern philological dimension), linguostylistic analysis (for determining specifics of the author's individual style as a scientist), self-reflection (for determining the strategy of translation and factors that determined it), comparative analysis (for determining the difficulties of translation and ways of overcoming them). During all his academic career, O. Potebnya investigated the interrelations between human mind, language and speech. His most distinguished work in this domain is "Thought and language", in which he not only elaborates on Wilhelm von Humboldt's theory of linguistic determinism, but also proposes his own concept of a word structure as a combination of a form, meaning and concept (that later on evolved into the theory of a word's internal form). Among O. Potebnya's prognostic ideas permeating his works the most outstanding are those relating to the language as a system and structure, the word as a sign and a means of reality's conceptualization and categorization, ties between language, science and arts (multimodality). The strategy of translation was implemented with emphasis on the original and the author's individual style, and its main difficulties were connected with archaic terminology, culture specific illustrative material and intertextual inclusions.

Key words: archaic terminology, individual style, O. Potebnya's heritage, "Thought and language", translation difficulties, translation strategy, word's internal form.

REFERENCES

- Finkel', O. (1930). Vstupna stattia (Krytychnyj vstup do Potebni) [Introductory article (introduction to Potebnya)]. *Potebnia O.O. Z lektzij po teorii slovesnosti. Bajka, prysliv'ia, prypovidka*. [From the lectures on the theory of literature. Fable, proverb, saying]. Vydannia chetverte (vpershe ukrains'koju movoiu) . V perekladi A. Dykykh ta M. Ohloblina [Fourth edition (first in Ukrainian). Translation by A. Dykykh and M. Ohloblin]. Kharkiv: Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy. S. 3-21. (in Ukrainian)
- Gołąb Z., Heinz A., & Polański K. (1968). *Słownik terminologii językoznawczej*. Warszawa : Państwowe Wydawn. Naukowe. 847 s.
- Kardash, I. M. (2009). *Tvorchij rozvytok filolohichnoi spadschyny O. Potebni v suchasnij linhvodydaktytsi* [Creative development of O. Potebnya's philological heritage in modern linguodidactics]. (Dys. kand. ped. Nauk [Disserattion for the degree of a candidate of philological scences]). Mykolaivs'kyj derzhavnyj universytet imeni V. O. Sukhomlyns'koho [Mykolaiv V. O. Sukhomlynsky State University]. Mykolaiv. (in Ukrainian).

Potebnia, A. (1913). *Mysl' y iazyk*. 3-e yzdanie, dopolnennoe stat'iamy "Yazyk i narodnost'" i "O natsionalizme" [Thought and language. 3^d edition supplemented with articles "Language and nationality" and "On nationalism"]. Khar'kov : Tipohrafiia "Myrnyj Trud". 225 s.

Potebnia, A. A. (1905). *Iz zapisok po teorii slovesnosti. Poeziia i proza. Tropy i fihury. Myshlenie poeticheskoe i mificheskoe. Prilozheniia* [From the notes on the theory of literature. Poetry and prose. Poetical and mythical thinking. Supplements]. Khar'kov: Parovaia Tipohrafiia i Litohrafiia M. Zil'berberh i S-v'ia. 649 s. (in Ukrainian)

Potebnia, O. (1996). Dumka j mova (frahmenty). Pereklad Marii Zubryts'koi [Thought and language (fragments). Translated by Mariia Zubrytska]. *Slovo. Znak. Dyskurs. Antolohiia svitovoi literaturno-krytychnoi dumky XX st* [Word. Sign. Discourse. Anthology of the world's literary and critical thought of the XXth century]. L'viv: Tsentr humanitarnykh doslidzhen' L'vivs'koho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. Naukove tovarystvo im. Shevchenka. S. 23–39. (in Ukrainian)

Potebnia, O. (2008). Pro kupal's'ki vohni ta sporidneni z nymy uiavlennia [On Kupala fires and related phenomena]. *Fol'klorystychni zoshyty: Zb. nauk. pr.* [Folklore notebooks. Collection of scientific papers] Luts'k. Vyp. 11. S. 167-188. (in Ukrainian)

Potebnia, O. (2022). *POETYKA, abo $x = a < A$ (Lektsii z teorii slovesnosti)* [POETICS or $x = a < A$ (Lectures on the theory of literature)]; pereklad z rosijs'koi Andrii Zhemakovs'kyj [translation from Russian by Andrii Zhemakovs'kyj]. L'viv : Vydavnytstvo «Apriori». 136 s. (in Ukrainian)

Potebnia, O. O. (1985). *Estetyka i poetyka slova: Zbirnyk* [Esthetics and poetics of the word]. Per. z ros., uporiad., vstup, st., pry-mit. I. V. Ivan'o, A. I. Kolodnoi. [translation, editing, introduction and notes by . V. Ivan'o, A. I. Kolodna] Kyiv : Mystetstvo. 302 s. (in Ukrainian)

Potebnia, O. O. (1930). *Z leksij po teorii slovesnosti. Bajka, prysliv'ia, prypovidka* [From the lectures on the theory of literature. Fable, proverb, saying]. Vydannia chetverte (vpershe ukrains'koiu movoiu). V perekladi A. Dykykh ta M. Ohloblina [Fourth edition (first in Ukrainian). Translation by A. Dykykh and M. Ohloblin]. Kharkiv: Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy. 111 s. (in Ukrainian)

Shevel'ov, Yu. (1992). Oleksandr Potebnia i ukrains'ke pytannia. Sproba rekonstruktsii tsilisnoho obrazu naukovtsia [Oleksandr Potebnia and the Ukrainian question. An attempt to reconstruct the scientist's integrated image]. *Oleksander Potebnia. Mova. Natsional'nist'. Denatsionalizatsiia. Statti i frahmenty* [Language. Nationality. De-nationalization. Articles and fragments]. N'iu-Jork: Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the US, Inc. S. 7–46. (in Ukrainian)

The article was received by the editors 06.10.2024

The article is recommended for printing 10.11.2024

DOI: 10.26565/2786-5312-2024-100-12

УДК 378.014

С. А. Віротченко

кандидат філологічних наук, доцент, декан факультету іноземних мов

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;

e-mail: s.a.virotchenko@karazin.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7927-5696> ;GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?hl=ru&user=c54DLtUAAAAJ> ;RESEARCH GATE: <https://www.researchgate.net/profile/Svetlana-Virotchenko>

Питання визначення мовної освіти в науково-педагогічному дискурсі України та країн Балтії

У глобалізованому світі поняття мовної освіти стає предметом уваги через різноманітність факторів, які визначають її сутність. Важливість розуміння та визначення мовної освіти посилюється в контексті зростання багатомовності у суспільствах і технологічних змін, що впливають на способи навчання та комунікації. Метою цієї статті є аналіз визначень мовної освіти в українському та балтійському науково-педагогічному дискурсі з метою виявлення схожих та відмінних підходів до цього поняття. Об'єктом дослідження є поняття «мовна освіта», а предметом – визначення цього поняття в українському та балтійському науково-педагогічному дискурсі. У статті аналізуються підходи українських дослідників до визначення мовної освіти з різних перспектив. Розглядається роль мовної освіти в збереженні культурної ідентичності та розвитку суспільства, досліджуються різні стратегії та методи мовної освіти, включаючи підходи до вивчення мовних правил, формування мовленнєвих навичок, а також розвитку мовної компетентності. Окрема увага приділяється питанням доступності й якості мовної освіти для всіх соціальних і мовних груп населення. У порівнянні з українським досвідом вивчаються підходи до мовної освіти в Литві, Латвії та Естонії. Зокрема, досліджується роль мовної освіти у формуванні культурної та соціальної громадянської компетентності у Литві. У Латвії ж важливою є проблема відсутності чіткої термінології у сфері мовної освіти, що ускладнює проведення наукових досліджень. В Естонії, натомість, основний акцент ставиться на викладання та вивчення мов, але без чіткого визначення поняття «мовна освіта». Таким чином, дослідження вказує на різні підходи до визначення змісту мовної освіти, які відображаються у вивченні ролі мови у забезпеченні мовного розвитку, різноманітні методи і стратегії мовної освіти та питаннях доступності і якості освіти для різних соціальних та мовних груп населення. Дослідження показало, що Україна, Литва, Латвія та Естонія прагнуть розвивати мовну освіту як ключовий елемент культурного розвитку та міжнародного спілкування, хоча кожна з них має свої унікальні виклики та підходи до цього процесу.

Ключові слова: вивчення мов, країни Балтії, мовна освіта, науково-педагогічний дискурс, тенденції розвитку, Україна.

Як цитувати: Віротченко С. (2024). Питання визначення мовної освіти в науково-педагогічному дискурсі України та країн Балтії. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія: Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов*, (100), 120–126

DOI: 10.26565/2786-5312-2024-100-12

In cites: Virotchenko S. (2024). Issues of defining language education in the scientific-pedagogical discourse of Ukraine and the Baltic countries. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: Foreign Philology. Methods of Foreign Language Teaching*, (100), 120–126 (in Ukrainian)

DOI: 10.26565/2786-5312-2024-100-12

1. ВСТУП

У сучасному світі мовна освіта зазнає впливу різноманітних факторів, які спричиняють складні виклики для освітніх систем. Зростання мовної різноманітності у суспільстві, вплив цифрової революції та інструменти навчання виступають ключовими аспектами цієї проблематики. У цьому контексті виникає проблема дефініції поняття «мовна освіта» у науково-педагогічних дискурсах різних країн, оскільки воно може трактуватися по-різному залежно від культурних, історичних і політичних особливостей кожної країни. Відмінності у мовних політиках, навчальних програмах і підходах до мовної освіти створюють неоднозначність у розумінні та визначенні цього поняття. Таким чином, проблема визначення змісту поняття «мовна освіта» у педагогічних дискурсах різних країн вимагає дослідження та розуміння контекстуальних особливостей кожної конкретної ситуації.

Метою статті є аналіз визначень поняття мовної освіти в українському та балтійському науково-педагогічному дискурсі, спрямований на виявлення схожих і відмінних підходів до розуміння мовної освіти в цих регіонах. Під час дослідження було враховано культурні, історичні, політичні та соціальні контексти кожної країни, які впливають на визначення та розуміння цього поняття.

Актуальність дослідження обумовлена необхідністю розуміння сутності та особливостей мовної освіти для її подальшого вдосконалення, оскільки ефективна мовна освіта має ключове значення для подолання мовних бар'єрів, сприяє зближенню культур і розвитку гармонійних відносин між різними національними та мовними спільнотами у світі. Аналіз і розуміння процесів мовної освіти допомагають розробляти ефективні стратегії в освітній сфері, спрямовані на покращення міжнародного спілкування та співпраці між різними культурами і мовними групами.

Об'єктом дослідження є поняття «мовна освіта», а предметом – його визначення в українському та балтійському науково-педагогічному дискурсі.

2. ОСНОВНА ЧАСТИНА

Дослідження визначення поняття мовної освіти привертає увагу українських дослідників з декількох перспектив: по-перше, це вивчення ролі мовної освіти у забезпеченні мовного розвитку та збереження мовної ідентичності в умовах глобалізації та культурного розмаїття; по-друге, аналіз методів і стратегій мовної освіти з огляду на потреби сучасного суспільства та вимоги ринку праці; по-третє, дослідження доступності й якості мовної освіти для різних соціальних і мовних груп населення.

Проаналізувавши праці українських дослідників (І. Зайцева [3], К. Корсак [6], Ю. Короткова [5], Р. Мартинова [8], О. Семенов [10]), які пропонують

визначення поняття «мовна освіта», ми виявили розбіжності в його трактуванні, що можна пояснити складністю та комплексністю цього поняття, а також відмінними підходами до його дослідження. Мовна освіта, як зазначають українські науковці (А. Гармаш [1], Ю. Короткова [5], Р. Мартинова [8], Г. Півняк [9], С. Черничко [11]), – це комплексна складова загальної освіти держави, для якої характерна певна самостійність. Система мовної освіти сформована з кількох взаємопов'язаних компонентів, що функціонують як автономні компоненти єдиної освітньої системи.

С. Черничко зазначає, що мовна освіта в Україні фокусується на необхідності вивчення громадянами державної й іноземних мов задля розвитку мовної культури та набуття відповідної мовної компетентності [11, с. 97]. Цілком логічно, що мовна освіта визначається і як чинник, що збільшує рівень мовної грамотності й усвідомлення значення державної мови.

О. Кузнецова тлумачить мовну освіту як комплексне явище, що включає вивчення, збереження та передачу національних цінностей в процесі навчання та виховання особистості. Науковиця підкреслює важливість забезпечення відкритості системи освіти й її міжнародної інтеграції до світового освітнього простору. Авторка зауважує, що мовна освіта включає вдосконалення усного та писемного мовлення, а також розвиток комунікативної компетентності [7, с. 1].

Ще одним важливим аспектом мовної освіти, якому приділяється значна увага в Україні та в інших демократичних суспільствах, є поширення державної мови та зміцнення її об'єднавчої ролі. При цьому враховується потреба у вивченні мов міжнародного спілкування та мов меншин для підтримки культурного різноманіття та сприяння взаєморозумінню [1]. Це пояснюється тенденцією сучасної мовної освіти, яка характеризується розвитком мультилінгвальної, полікультурності та діалогу культур [9].

Як зазначено в Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття») [2] та «Концепції національного виховання» [4], основна мета мовної освіти полягає у сприянні розвитку особистості шляхом формування культурної освіченості та розвитку умінь вираження власних думок та ідей за допомогою мови у різних сферах життя.

Таким чином, мовна освіта виконує кілька важливих функцій. По-перше, вона сприяє розвитку комунікативної компетентності для ефективного спілкування та сприйняття світу. По-друге, мовна освіта формує толерантність у контексті багатомовності та мультикультурності. По-третє, мовна освіта зосереджується на формуванні мовної особистості, здатної до ефективної комунікації та постійного самовдосконалення. Всі ці аспекти є важливими для гуманізації та гуманітаризації освітніх процесів на всіх рівнях навчання.

Вивчення литовських науково-педагогічних джерел [16; 17; 18; 22; 23; 25] дає підстави стверджувати, що дослідники тлумачать мовну освіту (*kalbos ugdymas / kalbų mokymas*) ширше, ніж просто навчання мовних правил, її метою вбачається навчання мовних і соціальних поведінкових стандартів.

3. Наукунайте вважає, що мовна освіта є комплексною та практично невичерпною сферою науки, до якої застосовуються різні параметри, проте, як вважає дослідниця, ключовими критеріями диференціації парадигм мовної освіти виступають предметна спрямованість, мета, основний метод навчання, майстерність педагога, навчальний матеріал і загальний стандарт освіти [22].

Мовну освіту в Литві спрямовано на забезпечення здобувачів освіти можливістю оволодіти мовною системою, розвинути навички комунікації та виробити літературно-культурні компетентності. Основні завдання включають формування вмінь висловлюватися зрозуміло та правильно як у мовленні, так і на письмі, а також відчуття власної причетності до мови та культури, як їхніх спадкоємців та активних учасників [15]. Литовська система освіти характеризується акцентом на комунікативній компетентності, здобувачі освіти мають вміти критично мислити у процесі засвоєння мов [25, с. 225]. Мовна освіта нерозривно пов'язана із соціокультурним середовищем, а тому її важливі складові включають соціальну ситуацію та статус мовців, мовленнєву поведінку, її варіативність і систему цінностей у мовній спільноті.

Іншою метою литовської мовної освіти є розвиток загальнокультурних компетентностей, виховання особистості, розбудову творчого суспільства разом із формуванням незалежності нації. Литовська мовна освіта чітко транслює здобувачам освіти литовський наратив, важливий для національної спільноти [21]. Розвиток литовської ідентичності за допомогою трансформації мовної освіти спрямовано на укріплення національної гідності та підвищення самооцінки населення країни. Зміст мовної освіти проявляється у викладанні мови як інструмента мислення та самовираження [23]. Таким чином, мовна освіта відіграє ширшу роль, ніж просто передача знань про мовну культуру. Вона визначає ставлення до державної мови та розглядає вивчення рідної мови як ключовий елемент підтвердження соціального статусу особистості.

На основі укорінених у рідній культурі й усвідомлених національних цінностей виявляються різні аспекти національної та міжнародної ідентичності [25], тому мовна освіта тісно пов'язана з інтернаціоналізаційними стратегіями вищої освіти, оскільки розвиток міжнародних зв'язків стає одним із ключових завдань університетів і значно впливає на їхню репутацію. Знання мов вважається одним із головних пріоритетів для успішного міжнародного

спілкування й академічного обміну [18]. У сучасному світі набуття компетентності міжкультурної комунікації є надзвичайно важливим. Вивчаючи іноземні мови, люди формують у собі ціннісні погляди та вміння, які є ключовими для взаємодії в різноманітному й багатокультурному світі. Це відкриває шлях до толерантного й ефективного міжкультурного спілкування та співпраці, розвиваючи в людях відкритість до різних мов та культур і готовність до дій у багатонаціональному середовищі [17].

Таким чином, мовна освіта в Литві спрямована на розвиток кількох ключових компетентностей. Вони включають культурну компетентність, що полягає в розумінні литовської та світової культурних традицій, соціальну громадянську компетентність для формування самосвідомості та ціннісної національно-громадянської ідентичності, комунікативну компетентність для ефективної мовної взаємодії та розвитку індивідуального стилю, творчу компетентність для стимулювання творчого та критичного мислення, а також іншомовну компетентність для успішної комунікації іноземними мовами в професійній сфері.

Досліджуючи зміст поняття «мовна освіта» у педагогічній думці Латвії, було помічено недостатню розробку термінології в сфері вивчення мови. На думку М. Платонової, така ситуація ускладнює проведення наукових досліджень у галузі мовної освіти [24]. С. Лаздіна підкреслює, що вивчення процесу засвоєння мови завжди включало широкий діапазон підходів, оскільки дослідники враховували не лише педагогічні аспекти, але й лінгвістичні, соціальні та психологічні фактори [20]. Таким чином, вивчення мови є міждисциплінарним, а за відсутності системи чіткої термінології для пояснення суті мовної освіти можуть виникнути розбіжності в її розумінні.

Національна програма розвитку латиської мови 2002 р. прогнозувала майбутні перспективи мовної освіти в рамках «Стратегії латиської мовної політики (2003–2013)». Основним завданням цієї освіти було забезпечення високого рівня володіння національною мовою, збереження її як культурної спадщини та підтримка мовного різноманіття [19]. Концепцію мовної освіти було розглянуто з трьох ключових поглядів: правового (регулювання мовних відносин у суспільстві та соціолінгвістичні аспекти), педагогічного (навчання різних мовних груп) і лінгвістичного (наукове вивчення мов). Водночас відзначається відсутність системного підходу до аналізу мовної освіти як цілісного об'єкта, що включає різноманітні аспекти навчання та вживання мов у суспільстві.

Це питання набуло особливого значення через значну кількість дослідницьких проєктів, присвячених вивченню теоретичних і емпіричних аспектів вивчення мов, що призвело до наукових обговорень і розвідок у сфері мовної освіти. Проте, у лат-

війській науково-педагогічній літературі відсутнє поняття «мовна освіта», і з точки зору його змісту це питання висвітлюється рідко. Замість цього частіше зустрічається термін «вивчення / засвоєння мови» (*valodas arguve*). Але навіть цей термін не має чіткого визначення або стандарту, що може перешкоджати узгодженому розумінню й дослідженню мовної освіти в контексті латвійської педагогіки.

У контексті естонського науково-педагогічного дискурсу, вивчення та навчання мов описується термінами *“keeleeõpe / keelekoolitus”*. Результати дослідження показали, що відповідно до «Тлумачного словника естонської мови» [13] та мовного порталу Інституту естонської мови, поняття *“keeleeõpe”* визначається як процес викладання, навчання та вивчення мови. Естонські дослідники зазначають, що дослідження мови ґрунтується на розумінні самої мови, процесу та методів її викладання, що враховуються окремо для кожної мови. До підходів у вивченні мов належать і методичні принципи, які охоплюють загальні стратегії навчання мов [12]. П. Еслон вважає, що вивчення та володіння мовою є ключовими для її активного використання та постійного розвитку. Оскільки мова постійно еволюціонує, автор вважає необхідним адаптувати методи її викладання, щоб вони відображали сучасний стан мови та максимально точно передавали її суть [14].

Досліджуючи естонські довідкові, педагогічні та наукові джерела, ми виявили, що в естонському науково-педагогічному контексті не відслідковується конкретне поняття «мовна освіта» у його звичайному розумінні. Питання, пов'язані з мовною освітою, висвітлюються через терміни «викладання / ви-

вчення мови» (*keeleeõpe / keelekoolitus*), але їхні точні визначення не встановлено. Також важливо відзначити, що в Естонії, так само, як і в Латвії, аспекти мовної освіти розглядаються в контексті мовної освітньої політики країни в її нормативно-правових документах і наукових працях, які її досліджують.

3. ВИСНОВКИ

Мовна освіта в Україні, Литві, Латвії та Естонії є важливим елементом функціонування держави та ключовим фактором у збереженні культурної спадщини та розвитку особистості. У всіх цих країнах головна увага приділяється вивченню державної мови як ключового засобу ідентичності та комунікації. Головні пріоритети мовної освіти охоплюють формування мовленнєвих навичок, розвиток мовної й мовленнєвої компетентностей та підтримку мультилінгвальності. Незважаючи на виклики, що мають місце у Латвії та Естонії, як-то брак термінології у сфері мовної освіти, ці країни продовжують працювати над підвищенням рівня системи мовної освіти для сприяння культурному розвитку та міжнародному спілкуванню.

Перспектива подальших досліджень мовної освіти в Україні та країнах Балтії полягає у вивченні впливу мовної політики на мовну освіту й її реалізацію, аналізі інноваційних підходів у мовній освіті, оцінці її доступності й якості для різних соціальних і мовних груп, а також ролі мовної освіти в міжнародному спілкуванні та співпраці. Ці дослідження мають великий потенціал для покращення якості освіти та сприяння розвитку суспільства через забезпечення ефективної мовної комунікації та культурного розмаїття.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гармаш, А. А., Салов, В. О. & Свіжевська, С. А. (2011). Єдність професійної та іншомовної компетентностей – вимога часу. Мовна підготовка фахівців України у новому тисячолітті: проблеми та шляхи їх вирішення. Збірник тез і матеріалів міжнародного науково-практичного семінару. Дніпропетровськ.
2. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»). Відновлено з: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF#Text> (1993).
3. Зайцева, І. О. (2016). *Формування професійних компетентностей майбутніх учителів філологічних спеціальностей в умовах дистанційного навчання*. (Автореф. канд. пед. наук). Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди, Харків.
4. Концепція національного виховання студентської молоді. https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr2_4290-09#Text (2009).
5. Короткова, Ю. М. (2018). *Теорія і практика підготовки філологів в університетах Греції другої половини XX - початку XXI століття*. (Автореф. канд. пед. наук). Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди, Харків.
6. Корсак, К. В. (1997). *Світова вища освіта. Порівняння і визнання закордонних кваліфікацій і дипломів: монографія*. Київ.
7. Кузнецова, О. Ю. (2003). *Розвиток мовної освіти у середніх і вищих навчальних закладах Великої Британії другої половини XX століття* (Автореф. докт. пед. наук). Харківський державний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди, Харків.
8. Мартинова, Р. Ю. (2004). *Цілісна загальнодидактична модель змісту навчання іноземних мов*. Київ.

9. Півняк, Г. Г. (2011). Мовна освіта майбутніх фахівців України як чинник ефективної міжнародної співпраці. Мовна підготовка фахівців України у новому тисячолітті: проблеми та шляхи їх вирішення. Збірник тез і матеріалів міжнародного науково-практичного семінару. Дніпропетровськ.
10. Семенов, О. (2005). *Професійна підготовка майбутніх учителів української мови і літератури: монографія*. Суми.
11. Черничко, С. (2009). Напрямки мовної освіти України і угорськомовна освіта на Закарпатті. *Acta Beregsasiensis: a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tudományos évkönyve*.
12. Argus, R., Rütmaa, T., Verschik, A. & Baird, P. (2021). *Mitmekeelsus, esimese ja teise keele omandamine. Peamistest teooriatest, uuringutulemustest ja õpetamismeetoditest*. Tallinn: Tallinna Ülikool.
13. Eestikeelsele tavasõnaraamat. Retrieved from: <https://www.eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=keele%C3%B5pe>
14. Esilon, P. (2014). *Eesti vahekeele korpus. Keel ja Kirjandus*.
15. Bendroji programa. Lietuvių kalbos pradinio ugdymo. (2017). Retrieved from: <https://smsm.lrv.lt/uploads/smsm/documents/files/svietimas/bendroji%20programa%20INTERNETUI.pdf>.
16. Čiužas, R. & Jucevičienė, P. (2006). Lietuvos mokytojų didaktinė kompetencija. *Švietimo problemos analizė*.
17. Jankauskienė, I. (2015). Atvejo analizės svarba plėtojant užsienio kalbos kompetenciją. *Mokslo taikomieji tyrimai Lietuvos kolegijose*. Retrieved from: <https://etalpykla.lituanistika.lt/fedora/objects/LT-LDB0001:j.04~2014~1408120819413/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>
18. Kajėnaitė, G. & Suchadolskienė, G. (2021). *Lietuvos užsienio kalbų politikos ir strategijos formavimo gairės*. Retrieved from: <https://data.kurkl.lt/wp-content/uploads/2023/04/Lietuvos-uzsienio-kalbu-politikos-ir-strategijos-formavimo-gaires-1.pdf>
19. *Latviešu valodas attīstības valsts programma*. (2002). Retrieved from: <http://www.vvk.lv/index.php?sadala=1&id=352>.
20. Lazdiņa, S. (2007). *Korelācija starp mācību līdzekļu tekstiem un dominējošām pieejām latviešu valodas kā otrās valodas apguvē : promocijas darba kopsavilkums filoloģijas doktora grāda iegūšanai valodniecības zinātņu nozarē lietišķās valodniecības apakšnozarē*. Rīga : Latvijas Univesitāte.
21. *Lietuvių kalbos ir literatūros pagrindinio ugdymo bendroji programa*. (2016). Retrieved from: <https://www.nsa.smm.lt/wp-content/uploads/2018/03/Lietuviu-k-ir-lit-pagrindinio-ugdymo-bendroji-programa.pdf>.
22. Nauckūnaitė, Z. (2015). Kalbos didaktika: kalbos ugdymo paradigmu kaita ir kalbos mokymo(si) logika. *Acta Paedagogica Vilnensia*. doi:10.15388/ActPaed.2015.34.8342.
23. Nauckūnaitė, Z. (2014). Lietuvių kalbos ir literatūros ugdymo siekiniai ir jų įgyvendinimo retrospektyva. *Acta Paedagogica Vilnensia*. doi:10.15388/ActPaed.2014.33.4394.
24. Platonova, M., Markus, D., Vulāne, A. & Ilynska, L. (2016). Aligning terms in the field of child language acquisition in English and Latvian. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*.
25. Urbonaitė, D. (2017). Kalbos samprata kalbinio švietimo politikoje. Lietuvos ir Danijos lyginamoji analizė. *Taikomoji kalbotyra*. Retrieved from: www.taikomojikalbotyra.lt

Стаття надійшла до редакції 16.08.2024

Стаття рекомендована до друку 20.10.2024

Svitlana Virotchenko – PhD in Philology, Associate Professor, Dean of School of Foreign Languages of V. N. Karazin Kharkiv National University e-mail: s.a.virotchenko@karazin.ua ; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7927-5696>; GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?hl=ru&user=c54DLtUAAAAJ>; RESEARCH GATE: <https://www.researchgate.net/profile/Svetlana-Virotcenko>

ISSUES OF DEFINING LANGUAGE EDUCATION IN THE SCIENTIFIC-PEDAGOGICAL DISCOURSE OF UKRAINE AND THE BALTIC COUNTRIES

In the globalized world, the concept of language education becomes a subject of attention due to various factors defining its essence. The importance of understanding and defining language education is heightened in the context of increasing multilingualism in societies and technological changes affecting teaching and communication methods. The aim of this article is to analyze the definitions of language education in Ukrainian and Baltic scientific-pedagogical discourse to identify similar and different approaches to this concept. The object of the study is the concept of «language education», and the subject is the definition of this concept in Ukrainian and Baltic scientific-pedagogical discourse. The article examines approaches of Ukrainian researchers to defining language education from various perspectives. The role of language education in preserving cultural identity and societal development is considered, different strategies and methods of language education are explored, including approaches to studying language rules, developing speaking skills, and fostering language competence. Special attention is given

to issues of accessibility and quality of language education for all social and language groups of the population. In comparison with Ukrainian experience, approaches to language education in Lithuania, Latvia, and Estonia are studied. In Lithuania the role of language education in shaping cultural and social civic competence is investigated. In Latvia lack of clear terminology in the field of language education is highlighted, complicating scientific research. In Estonia the focus is mainly on teaching and learning languages without a clear definition of the concept of «language education». Thus, the research indicates various approaches to defining language education, reflecting in the study of the role of language in ensuring language development, diversity of methods and strategies of language education, and issues of accessibility and quality of education for different social and language groups of the population. The study shows that Ukraine, Lithuania, Latvia, and Estonia seek to develop language education as a key element of cultural development and international communication, although each of them has its unique challenges and approaches to this process.

Key words: *Baltic countries, development trends, language education, language study, scientific-pedagogical discourse, Ukraine.*

REFERENCES

- Harmash, A. A., Salov, V. O. & Svizhevs'ka, S. A. (2011). Yednist' profesijnoi ta inshomovnoi kompetentnostej – vymoha chasu [The unity of professional and foreign language competences is a requirement of the time]. *Movna pidhotovka fakhivtsiv ukrainy u novomu tysiacholitti: problemy ta shliakhy ikh vyrishennia*. Zbirnyk tez i materialiv mizhnarodnoho naukovo-praktychnoho seminaru [Language Training of Ukrainian Specialists in the New Millennium: Problems and Solutions. Collection of abstracts and materials of the international scientific and practical seminar]. Dnipropetrovs'k. (in Ukrainian)
- Derzhavna natsional'na prohrama «Osvita» («Ukraina XXI stolittia») [Ukraine of the XXI century']. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/lavs/show/896-93-%D0%BF#Tekht> (1993). (in Ukrainian)
- Zajtseva, I. O. (2016). *Formuvannia profesijnykh kompetentnostej majbutnikh uchyteliv filolohichnykh spetsial'nostej v umovakh dystantsijnogo navchannia*. (Avtoref. kand. ped. nauk) [Formation of Professional Competences of Future Language Teachers through Distance Learning. (Philology PhD thesis synopsis)]. Kharkivs'kyj natsional'nyj pedahohichnyj universytet im. H. S. Skovorody, Kharkiv. (in Ukrainian)
- Kontseptsiiia natsional'noho vykhovannia students'koi molodi [The concept of national education of student youth]. https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr2_4290-09#Tekht (2009). (in Ukrainian)
- Korotkova, Yu. M. (2018). *Teoriia i praktyka pidhotovky filolohiv v universytetakh Hretsii druhoi polovyny XX - pochatku XXI stolittia*. (Avtoref. kand. ped. nauk). [Theory and Practice of Training Philologists in the Universities of Greece in the Second Half of XX – the Early XXI Century. (Philology PhD thesis synopsis)] Kharkivs'kyj natsional'nyj pedahohichnyj universytet im. H. S. Skovorody, Kharkiv. (in Ukrainian)
- Korsak, K. V. (1997). *Svitova vyscha osvita. Porivniannia i vyznannia zakordonnykh kvalifikatsij i dyplomiv: monohrafiia* [Global higher education. Comparison and recognition of foreign qualifications and diplomas: monograph]. Kyiv. (in Ukrainian)
- Kuznetsova, O. Yu. (2003). *Rozvytok movnoi osvity u serednikh i vyschykh navchal'nykh zakladakh Velykoi Brytanii druhoi polovyny KhKh stolittia* (Avtoref. dokt. ped. nauk) [The Development of Language Education in Secondary and Higher Educational Institutions of Great Britain in the Second Half of the XX Century (Pedagogical PhD thesis synopsis)]. Kharkivs'kyj derzhavnyj pedahohichnyj universytet im. H. S. Skovorody, Kharkiv. (in Ukrainian)
- Martynova, R. Yu. (2004). *Tsilisna zahal'nodydaktychna model' zmistu navchannia inozemnykh mov* [A holistic general didactic model of foreign language teaching content]. Kyiv. (in Ukrainian)
- Pivniak, H. H. (2011). *Movna osvita majbutnikh fakhivtsiv Ukrainy iak chynnyk efektyvnoi mizhnarodnoi spivpratsi*. *Movna pidhotovka fakhivtsiv ukrainy u novomu tysiacholitti: problemy ta shliakhy ikh vyrishennia*. Zbirnyk tez i materialiv mizhnarodnoho naukovo-praktychnoho seminaru [Language Education of Future Specialists of Ukraine as a Factor of Effective International Cooperation. Language Training of Ukrainian Specialists in the New Millennium: Problems and Ways to Solve Them. Collection of abstracts and materials of the international scientific and practical seminar]. Dnipropetrovs'k. (in Ukrainian)
- Semenoh, O. (2005). *Profesijna pidhotovka majbutnikh uchyteliv ukrains'koi movy i literatury: monohrafiia* [Professional training of future teachers of Ukrainian language and literature: monograph]. Sumy. (in Ukrainian)
- Chernychko, S. (2009). *Napriamky movnoi osvity Ukrainy i uhors'komovna osvita na Zakarpatti* [Directions of language education in Ukraine and Hungarian-language education in Transcarpathia.]. *Atsta Beregsasiensis: a II. Rákóczy Ferents Kárpátiai Magiar Főiskola tudományos évkönyve*.
- Argus, R., Rüütmaa, T., Verschik, A. & Baird, P. (2021). *Mitmekeelsus, esimese ja teise keele omandamine. Peamistest teooriatest, uuringutulemustest ja õpetamise meetoditest*. Tallinn: Tallinna Ülikool.
- Eesti keele seletav sõnaraamat*. Retrieved from: <https://www.eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=keele%C3%B5pe>
- Eslon, P. (2014). *Eesti vahekeele korpus. Keel ja Kirjandus*.
- Bendroji programa. Lietuvių kalbos pradinio ugdymo. (2017). Retrieved from: <https://smsm.lrv.lt/uploads/smsm/documents/files/svietimas/bendroji%20programa%20INTERNETUI.pdf>.
- Čiužas, R., & Jucevičienė, P. (2006). *Lietuvos mokytojų didaktinė kompetencija. Švietimo problemas analizė*.
- Jankauskienė, I. (2015). *Atvejo analizės svarba plėtojant užsienio kalbos kompetenciją. Mokslo taikomieji tyrimai Lietuvos kolegijose*. Retrieved from: <https://etalpykla.lituanistika.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2014~1408120819413/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>
- Kajėnaitė, G. & Suchadolskienė, G. (2021). *Lietuvos užsienio kalbų politikos ir strategijos formavimo gairės*. Retrieved from: <https://data.kurkl.lt/wp-content/uploads/2023/04/Lietuvos-uzsienio-kalbu-politikos-ir-strategijos-formavimo-gaires-1.pdf>
- Latviešu valodas attīstības valsts programma. (2002). Retrieved from: <http://www.vvk.lv/index.php?sadala=1&id=352>.

Lazdiņa, S. (2007). *Korelācija starp mācību līdzekļu tekstiem un dominējošām pieejām latviešu valodas kā otrās valodas apguvē : promocijas darba kopsavilkums filoloģijas doktora grāda iegūšanai valodniecības zinātņu nozarē lietīšķās valodniecības apakšnozarē*. Rīga : Latvijas Univesitāte.

Lietuvių kalbos ir literatūros pagrindinio ugdymo bendroji programa. (2016). Retrieved from: <https://www.nsa.smm.lt/wp-content/uploads/2018/03/Lietuviu-k.-ir-lit.-pagrindinio-ugdymo-bendroji-programa.pdf>.

Nauckūnaitė, Z. (2015). Kalbos didaktika: kalbos ugdymo paradigmų kaita ir kalbos mokymo(si) logika. *Acta Paedagogica Vilnensia*. doi:10.15388/ActPaed.2015.34.8342.

Nauckūnaitė, Z. (2014). Lietuvių kalbos ir literatūros ugdymo siekiniai ir jų įgyvendinimo retrospektyva. *Acta Paedagogica Vilnensia*. doi:10.15388/ActPaed.2014.33.4394.

Platonova, M., Markus, D., Vulāne, A. & Ilynska, L. (2016). Aligning terms in the field of child language acquisition in English and Latvian. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*.

Urbonaitė, D. (2017). Kalbos samprata kalbinio švietimo politikoje. Lietuvos ir Danijos lyginamoji analizė. *Taikomoji kalbotyra*. Retrieved from: www.taikomojikalbotyra.lt

The article was received by the editors 16.08.2024

The article is recommended for printing 20.10.2024

DOI: 10.26565/2786-5312-2024-100-13
УДК 378.011.3-051:784

І. І. Костікова

професорка, докторка педагогічних наук, завідувачка кафедри теорії і практики англійської мови,
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди;
e-mail: ilonakostikova@gmail.com; ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-5894-4846>,
GOOGLE SCHOLAR ID: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=Gym266IAAAAJ>;
RESEARCHER ID (Web of Science): <https://www.webofscience.com/wos/author/rid/M-9580-2018>,

Х. Цзян

аспірант кафедри освітології та інноваційної педагогіки,
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди;
e-mail: 591099861@qq.com; ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-9300-892X>

Використання англомовного музично-пісенного матеріалу в початковій школі Китаю

Актуальність. У передмові до Стандартів навчальної програми з англійської мови для початкових шкіл у Китаї зазначається, що навчальна програма має розвивати всебічні навички використання мови, змінювати процес навчання англійської мови на процес активного формування в учнів навичок володіння англійською мовою. **Мета дослідження** – схарактеризувати впровадження музично-пісенного матеріалу на уроках англійської мови для створення штучного середовища в початковій школі Китаю. **Завдання дослідження:** окреслити теоретичне підґрунтя застосування музично-пісенного матеріалу; навести приклади сучасних можливостей застосування цифрових ресурсів Британської Ради в Китаї для створення штучного англомовного середовища; навести практичні поради використання музично-пісенного матеріалу на уроках англійської мови з цифрового ресурсу «LearnEnglish Kids» від Британської Ради в Китаї. **Результати** дослідження підтверджують теоретичне обґрунтування застосування музично-пісенного матеріалу через теорію множинного інтелекту Г. Гарднера, а саме через лінгвістичний і музичний інтелекти, а також через гіпотезу афективного фільтра С. Крашена. Практичні поради створення штучного англомовного середовища спираються на цифрові ресурси Британської Ради в Китаї, яка працює вже 45 років, з 1979 року. Особливо корисним для початкової школи є ресурс «LearnEnglish Kids» від Британської Ради. До цифрових ресурсів можна доєднатися за допомогою китайських цифрових додатків Weibo, Douban, Youku, WeChat. Окреслено практичні засади використання музично-пісенного матеріалу під час уроків англійської мови в початковій школі Китаю, що створює штучне англомовне середовище. Наведено приклади з конкретними піснями для аудіювання, усного мовлення, читання, як-то пісні «People work», «In my dreams», «Feelings are feelings», «Turkey Trouble», «Happy New Year», «Santa, Santa, high in the sky», «Ramadan chant». **Висновок** – викладання англійської мови в молодшій школі Китаю стає значно ефективнішим при створенні штучного англомовного середовища за допомогою використання музично-пісенного матеріалу. Це позитивно впливає на покращення навичок аудіювання, активного слухання, усного мовлення, читання, що сприяє успішності учнів з вивчення англійської мови. Застосування цифрових ресурсів, а саме ресурсів від Британської Ради в Китаї, є особливо корисним.

Ключові слова: англомовне середовище; Китай; музично-пісенний матеріал; початкова школа; цифровий ресурс.

Як цитувати: Костікова І., Цзян Х. (2024). Використання англомовного музично-пісенного матеріалу в початковій школі Китаю. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія: Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов*, (100), 127–135
DOI: 10.26565/2786-5312-2024-100-13
In cites: Kostikova I., Jiang H. (2024). The use of music and song materials in English at Chinese primary schools. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: Foreign Philology. Methods of Foreign Language Teaching*, (100), 127–135 (in Ukrainian)
DOI: 10.26565/2786-5312-2024-100-13

1. ВСТУП.

Постановка проблеми. У передмові до Стандартів навчальної програми з англійської мови для початкових шкіл у Китаї [10] зазначається, що вона має ґрунтуватися на пізнавальних інтересах та життєвому досвіді учнів, розвивати всебічні навички й уміння використання мови та перетворювати навчання англійської мови на активне формування в учнів англомовної комунікативної компетенції. Важливого значення набуває процес емоційного ставлення, позитивного мислення та практики усного мовлення, розвитку умінь використання автентичної мови.

Актуальність дослідження. Англійська мова є дуже важливою іноземною мовою для китайських учнів початкової школи. Важливість навчання англійської мови як іноземної для китайських учнів початкової школи полягає у ранньому формуванні англомовної комунікативної компетентності; учні початкової школи, які починають вивчати англійську в молодших класах, краще адаптуються до культурної різноманітності, що сприяє розвитку міжкультурної комунікації і подальшій інтеграції учнів у світову спільноту.

Однак, через відсутність автентичного мовного середовища та застосування некомунікативних методів викладання англійської мови, учням початкових класів бракує зацікавленості, інтересу до навчання.

Багатьом учням буває нецікаво вивчати англійську мову, вони не розуміють її необхідності і не можуть відчувати красу її вивчення. Тому для викладання англійської мови в початковій школі Китаю особливої важливості набуває створення штучного англомовного середовища.

Таке середовище створюється через інтерактивні й рольові ігри, перегляд анімації, відео, використання флеш-карток, а також через залучення англійської мови у повсякденні шкільні ситуації, що допомагає учням зануритися в англомовну атмосферу. Одним із ефективних засобів створення згаданого середовища є використання музично-пісенного матеріалу, який сприяє підвищенню зацікавленості, ентузіазму та мотивації учнів початкових класів до вивчення англійської мови.

Аналіз останніх досліджень для виділення невирішених раніше питань. Огляд літератури з окресленої проблеми підтверджує важливість створення штучного англомовного середовища за допомогою використання музично-пісенного матеріалу. Дослідження китайських авторів доводить необхідність, користь та ефективність такого середовища. Досліджувалися в Китаї і певні аспекти застосування музично-пісенного матеріалу у навчанні.

Ван Лу [5, с. 78] зазначив, що використання пісень має чимало переваг, таких як концентрація уваги учнів і підвищення їхнього інтересу до навчання, знайомство з автентичною розмовною мо-

вою, культурними явищами, а також можливість створення альтернативних традиційним підручникам завдань. Пісні можна використовувати для формування фонетичних, лексичних і граматичних навичок. Для цього рекомендується використовувати широкий спектр вправ і завдань.

Цзян Лей [3, с. 103] наводить приклади використання пісень для розвитку усного мовлення. Пісні сприяють запам'ятовуванню слів, розумінню текстів, розвитку умінь читання та сприйняття на слух. Спів пісень і читання римованих слів допомагають розпізнати в мові та музиці спільні риси в ритміці, динаміці й емоційній експресії. Використання пісень у навчанні не тільки поживляє інтерес учнів, але й допомагає їм позбутися пасивності у відношенні до вивчення англійської мови.

Ци Аунг-кун та Пенг Чунся [8, с. 85] вважають пісні найбагатшим культурним ресурсом для навчання англійської мови, наголошуючи на позитивному ефекті пісень. За умови вдалого їх вибору, пісні урізноманітнюють рутинну діяльність у класі та підвищують мотивацію учнів. Під час вивчення лексики та граматики пісні розкріпачують учнів і усувають негативне ставлення до цих формальних аспектів мови, забезпечуючи автентичний мовний матеріал, що робить англомовний контекст легшим для розуміння.

Ефективність музики та пісень для навчання фонетики, лексики та граматики підкреслює і Сюй Лі-Хонг [7, с. 58]. Музика та пісні, на його думку, забезпечують ефективний матеріал для навчання англійської мови, а їх використання, через створення штучного англомовного середовища, здатне дати учням заряд енергії та натхнення.

Китайські методисти наголошують на використанні різноманітних навчальних матеріалів для стимулювання вивчення англійської мови. Ван Лілі [4, с. 189] підкреслює, що різноманітні музично-пісенні матеріали забезпечують активізацію максимальної кількості учнів. Вони рекомендують використовувати аудіо- та візуальні засоби для забезпечення взаємодії учнів. При цьому найефективнішим засобом вважається музика, а пісні через свій вербальний компонент створюють автентичне англомовне середовище. Спів і музика сприяють незвичним способам формування мовленнєвих навичок, оскільки мовлення й музика є тісно пов'язаними через спільні елементи та схожість. Пісні задовольняють як освітні потреби учнів, так і психологічні, а музика є важливою в контексті розвитку мовленнєвих навичок. В плані зниження рівня тривожності [4, с.189], музика і пісні зменшують щільність афективного фільтру, підвищують самооцінку та мотивацію до вивчення мови, сприяють розвитку інтелектуальних здібностей, пам'яті та засвоєнню соціокультурної інформації.

Бу Йі-Тін та Чжан Лінг-Джун [2, с. 128] також високо оцінюють роль пісень у навчанні, розглядаючи їх як засоби забезпечення соціальної гармонії та

мотивації учнів. Вони підкреслюють необхідність ознайомлення вчителів із досвідом застосування пісень у навчанні англійської мови та їхнім впливом на мислення та поведінку учнів. Різноманітні характеристики пісень сприяють не тільки успішності в навчанні, але й підвищенню мотивації учнів, оскільки така варіативність сприяє різноманітності навчання і має потенціал приносити задоволення учням.

Як зазначають дослідники [2, с.130], музика й пісні, включно з аудіовізуальними матеріалами, за умови їх використання в потрібному місці і в потрібний час, допомагають знизити рівень тривожності та стресу учнів, що має загалом позитивний вплив на процес навчання, мотивуючи учнів до вивчення англійської мови. З іншого боку, практичні засади використання музично-пісенного матеріалу для створення штучного англомовного середовища на уроках англійської мови у початкових класах Китаю, видаються недостатньо вивченими.

Таким чином, метою нашого дослідження було визначення змісту впровадження музично-пісенного матеріалу на уроках англійської мови для створення англомовного середовища в початковій школі Китаю. Для досягнення згаданої мети слід було розв'язати такі завдання: окреслити теоретичне підґрунтя застосування музично-пісенного матеріалу; проаналізувати сучасні можливості застосування цифрових ресурсів Британської ради в Китаї для створення штучного англомовного середовища; розглянути практичні аспекти використання музично-пісенного матеріалу на уроках англійської мови з цифрового ресурсу LearnEnglish Kids Британської Ради в Китаї.

Теоретичним матеріалом дослідження послужили праці китайських учених, а практичним матеріалом – цифрові ресурси Британської Ради в Китаї. Методами дослідження включали аналіз та узагальнення згаданих теоретичних праць, практичного підґрунтя та методики навчання англійської мови в Китаї.

Об'єктом дослідження є процес навчання англійської мови в початковій школі Китаю, а предметом – способи використання музично-пісенного матеріалу на уроках англійської мови в початковій школі Китаю.

Теоретичне значення отриманих результатів полягає у поглибленні розуміння ролі музично-пісенного матеріалу у створенні штучного англомовного середовища для навчання англійської мови, обґрунтованої в численних дослідженнях китайських авторів Ван Лу [5], Цзян Лей [3], Ци Аунг-кун та Пенг Чунся [8], Сюй Лі-Хонг [7], Ван Лілі [4], Ву Йі-Тін та Чжан Лінг-Джун [2]. За їхніми припущеннями, використання музики та пісень не лише сприяє покращенню мовленнєвої діяльності (говоріння, аудіювання, читання, письмо), мовленнєвих навичок (фонетичних, лексичних і граматичних), але й підвищує мотивацію школярів, знижує рівень

тривожності та викликає інтерес. Це дозволяє інтегрувати англомовні соціокультурні аспекти у навчальний процес, робить його більш ефективним та цікавим для учнів, особливо на початковому етапі навчання англійської мови.

2. ОСНОВНА ЧАСТИНА

2.1. Теоретичне підґрунтя застосування музично-пісенного матеріалу. Можливість використання такого розглядається у всіх країнах, де англійська мова вивчається як іноземна при відсутності автентичного англомовного мовленнєвого середовища. Подібна можливість ґрунтується на двох головних теоріях створення згаданого середовища.

Перша теорія спирається на теорію множинного інтелекту, запропоновану Говардом Гарднером [11], який розрізняв лінгвістичний і музичний інтелекти, і які, зокрема, аналізували китайські дослідники Цю Шенгян [1, с. 114-115] та Цинь Х [6, с. 232-233]. Лінгвістичний інтелект тлумачиться як мовні здібності, які притаманні усім людським расам, як здатність використовувати мову для переконання інших. Крім того, лінгвістичний інтелект розглядається також як інструмент, що допомагає запам'ятовувати інформацію, передавати головні поняття та пояснювати власну поведінку, зокрема під час викладання та навчання.

Учні, які раціонально володіють мовою, добре навчаються за допомогою аудіювання, говоріння, читання та письма. Їм подобається сприймати, читати й розповідати історії, слухати й переказувати пісні та оповідання, розглядати малюнки й складати тексти з використанням заданих слів. Враховуючи це, вчителі мови зазвичай використовувуть широкий діапазон методів, що ґрунтуються на різних видах мовленнєвої й навчальної діяльності: діалог, монолог, розповідь, переказ історій, словесні ігри, читання, перегляд відео, читання вголос, заміна речень, прослуховування текстів, рольові ігри, вікторини, декламація, словесні ігри, написання щоденника тощо.

Іншим типом інтелекту є музичний інтелект, який розглядається як здатність розпізнавати сенс і значення набору ритмічних тонів і породжувати такі ритмічні послідовності як засіб спілкування. Відповідно музичне виконання тлумачиться як здатність відчувати, розрізняти, адаптувати й виражати різні музичні форми. Цей інтелект включає чутливість до темпу, висоти, тональності та тембру музичного твору.

Налаштовані на музику учні навчаються за допомогою ритму та мелодії, полюбують слухати музику, проспівувати те, чого вони навчилися і відбивати ритм під час виконання завдань. Загальні навчальні дії у цьому випадку включають підюір фонові музики, прослуховування контекстних пісень, диктування та розрізнення пісень, створення оповідань про пісні, конкурси пісень, навчання співу тощо.

Відповідно до теорії множинного інтелекту Г. Гарднера [11], вчителі – це не тільки поширювачі знань, а й менеджери процесу навчання, творці атмосфери в класі. Кожен вид інтелекту учнів може відігравати належну роль у навчанні, наприклад, в учнів з високим музичним інтелектом можна підтримувати інтерес і значний когнітивний рівень на уроках, якщо використовувати музику у викладанні різних предметів.

На думку Г. Гарднера [11], концепція множинного інтелекту може сприяти викладанню іноземних мов, бо учні можуть засвоювати відповідні мовні знання, лексику, граматику, використовуючи свої природні схильності, наприклад, до співу чи танцю. Навчання нерідко є максимально результативним, коли в ньому поєднуються різні види діяльності. Наприклад, засвоєння іноземної мови для деяких учнів може бути більш ефективним, якщо залучати до нього різні види інтелекту. Наприклад, одночасно співати, танцювати, грати, рухатися.

Завдяки теорії множинного інтелекту Г. Гарднера [11] використання різних прийомів із застосуванням музики і пісень на уроках англійської мови в молодшій школі може дозволити учням повністю мобілізувати власні схильності та розвивати мовний інтелект у роботі з музично-пісенним матеріалом. Комбінації різних видів інтелекту дозволяють досягати максимального ефекту у навчанні лексики, граматики, мовленнєвих зразків, що також мобілізує ентузіазм учнів щодо вивчення англійської мови.

Друга теорія спирається на гіпотезу афективного фільтра, запропоновану Стівеном Крашеном [14]. Він стверджував, що на засвоєння іноземної мови впливають різні афективні фактори, такі як мотивація, відношення, ставлення до вчителя тощо. Сприятливі емоційні чинники, такі як позитивне ставлення до навчання, потужна мотивація та ентузіазм, сприяють кращому засвоєнню мови. І навпаки, несприятливі емоційні чинники, такі як негативне ставлення до вчителя, відсутність впевненості в собі або слабка мотивація до навчання, діятимуть як фільтр, тобто стануть психологічним бар'єром, заважаючи засвоєнню мови.

Згідно з гіпотезою афективного фільтра [14], вчителі мови мають приділяти особливу увагу впливу емоційних чинників у навчальному процесі, стимулювати навчальну мотивацію учнів на належному рівні та дати змогу учням навчатися з низьким рівнем тривожності.

Одним із шляхів створення позитивних емоційних чинників може бути створення штучного англомовного середовища. Застосування англомовних пісень може стимулювати навчальну мотивацію учнів, а приваблива мелодія може знизити рівень тривожності учнів, дозволяючи їм відчувати красу англійської мови в невимушеній навчальній атмосфері.

Гіпотеза емоційного фільтра [14] надихає вчителів на створення невимушеної й приємної атмосфери в класі, аби забезпечити невимушену комунікацію учнів. Вчитель може допомогти учням розвинути впевненість у собі, позбавитись сором'язливості та страху помилятися, підняти самооцінку. Зменшення тривожності у навчанні сприяє більшій активності на заняттях, яка, у свою чергу, позитивно впливає на ефективність засвоєння мови.

Під час викладання англійської мови вчителям рекомендується застосовувати різні прийоми застосування музики та співу [13, с.1], вводячи англомовні пісні до процесу навчання [23, с.75], щоб сприяти створенню невимушеної атмосфери [17, с.136], вчити і співати з учнями англомовні пісні, аби учні могли проявити себе [15, с.1], підняти їхній ентузіазм [9, с.52], змінивши пасивне відношення до навчання на активне. Проаналізоване нами теоретичне підґрунтя дає підставу для характеристики сучасних можливостей створення штучного англомовного середовища. На допомогу цьому [15, с.1], [17, с. 134-141] сьогодні приходять цифрові ресурси.

2.2. Приклади сучасних можливостей застосування цифрових ресурсів Британської Ради в Китаї. Перспективним напрямом для створення штучного англомовного середовища з використанням автентичних пісень у Китаї є використання цифрових ресурсів. Застосування різноманітних цифрових програмних продуктів та інструментів дозволяє працювати з цифровим контентом, зберігати, створювати, транслювати та отримувати інформацію в цифровому форматі [19, с. 48-67; 20, с. 212-218]. Це комп'ютерні мережі, сайти, онлайн-сервіси, програмне забезпечення, а також цифровий контент, аудіо і відеофайли тощо. Безумовно, цифрові ресурси допомагають у навчанні, розширюють варіативність навчання, дозволяючи вчителю створювати штучне англомовне середовище в класі.

Створення такого середовища потребує від вчителів зміни власних підходів та мислення, а також опанування нових форм, методів і прийомів роботи з учнями. Вчителі мають стати не лише посередниками у передачі знань, але й провідниками цифрових ресурсів, менторами та радниками. Застосування цифрових ресурсів в навчанні дозволяє вживати різноманітні прийоми роботи з учнями, а також зменшує час між введенням і закріпленням нового матеріалу та оцінкою результатів навчання.

Цифрові ресурси, на наш погляд, відкривають нові можливості для взаємодії та комунікації між всіма учасниками освітнього процесу, створюючи широкі можливості застосування, наприклад, музично-пісенного матеріалу, що підвищує ефективність навчання мови. Цифрові ресурси стають важливим інструментом для формування англомовного середовища. Використання цифрових ресурсів

у роботі з музично-пісенним матеріалом на уроках англійської мови передбачає впровадження різноманітних вправ до прослуховування пісні, а також після її прослуховування, включаючи творчі завдання. Такий підхід допомагає підвищити мотивацію учнів, зберегти їхній інтерес до вивчення мови та створює сучасне освітнє англомовне середовище. Таким чином, використання цифрових ресурсів у вивченні англійської мови є важливим елементом сучасного навчального процесу в Китаї, сприяючи підвищенню ефективності навчання, зацікавленості та вмотивованості учнів.

Ресурси, які надає Британська Рада в Китаї [<https://www.britishcouncil.cn/en>], яка працює вже 45 років, з 1979 року, є цінними з кількох причин. По-перше, ресурси на цьому веб-сайті завжди є актуальними та сучасними, що робить їх особливо привабливими для використання. Ці ресурси стимулюють інтерес учнів до вивчення англійської мови, показуючи, що це не просто нудні правила, але жива мова, яка використовується в сучасному світі, і є ключем до розуміння мультфільмів, анімації, відео, популярних пісень.

По-друге, можливість виконувати завдання онлайн безпосередньо на веб-сайті робить навчання доступним для всіх і зручним. Система автоматично перевіряє відповіді, що полегшує процес навчання як для учнів, так і для вчителів. Ці завдання можна легко інтегрувати в онлайн систему навчання, або роздрукувати відповідний матеріал для проведення занять в режимі реального часу, для парної або групової роботи, а також для індивідуального навчання.

Крім того, на веб-сайті Британської Ради доступні сучасні відео- та аудіо-матеріали, надаються відповіді для самоперевірки завдань, що полегшує процес контролю і оцінювання. Всі ці фактори роблять ресурс Британської Ради цінним для вчителів і учнів, оскільки допомагають зробити навчання англійської мови цікавим і ефективним. До того ж, доєднатися до сайту можна за допомогою китайських цифрових додатків Weibo, Douban, Youku, WeChat.

Для учнів початкової школи корисним видається ресурс Британської Ради LearnEnglishKids [<https://learnenglishkids.britishcouncil.org/listen-watch/songs>]. Його матеріали можуть сприяти застосуванню музично-пісенного матеріалу для створення автентичного середовища. Цей ресурс містить чимало пісень і вправ до них. На наш погляд, завдяки використанню цифрових ресурсів, процес навчання може стати доступнішим [24, с.84].

2.3. Практичні рекомендації щодо використання музично-пісенного матеріалу Британської Ради на уроках англійської мови в Китаї. Виходячи з аналізу теоретичних засад проблеми, що розглядається, окреслимо загальні рекомендації щодо використання згаданого матеріалу

на уроках англійської мови в початкових класах Китаю. Перш за все, це рекомендації по створенню штучного англомовного середовища для розвитку умінь аудіювання [21, с.60; 22, с.170]. Спираючись на результати нашого аналізу, можна припустити, що прослуховування простих англійських пісень може сприяти розвитку не тільки умінь аудіювання [12, с.36], а й здатності учнів розуміти мелодичність, тональність, вимову, наголос. Воно також сприяє розширенню словникового запасу, ознайомлює з новими лексико-граматичними конструкціями. Доведено [25, с.68], що англомовні пісні містять відповідні культурні реалії, а тому їх прослуховування розвиває зацікавленість в англомовних культурах. Відповідно, вибір кількох англомовних пісень певного спрямування може бути виправданим при вивченні конкретних тем на уроках англійської мови.

Різноманітність пісенних форм (діалог, монолог) дозволяє розробляти варіативні вправи та завдання до них, враховуючи тематику, фонові культурні знання та когнітивний розвиток учнів молодших класів.

Пісні можуть також використовуватися на дотекстовому етапі роботи з новим текстом. У цьому випадку учні можуть прослухати пісню відповідної тематики, записати її ключові слова, які потім зустрічаються в тексті, й опрацювати їх. Наприклад, під час роботи з темою «Професії», на сайті Британської ради LearnEnglish Kids можна обрати пісню відповідної тематики «People work», [<https://learnenglishkids.britishcouncil.org/listen-watch/songs/people-work>], записати назви професій, які трапляються там, поєднати ці назви з відповідними малюнками, а потім відтворити їх, спираючись лише на малюнки тощо. Такі вправи можуть стати доброю основою для аудіювання і подальшого усного мовлення.

По-друге, матеріал тематично пов'язаних пісень може сприяти і формуванню штучного англомовного середовища, створюючи передумови для комунікативно орієнтованих вправ. Наприклад, прослухавши пісню, учні можуть переходити до мовленнєвих вправ з використанням власного досвіду. Приміром, прослухавши пісню «In my dreams» [<https://learnenglishkids.britishcouncil.org/listen-watch/songs/my-dreams>], вони можуть розповісти про свої мрії.

Безумовно, для прослуховування і співу доцільно відбирати англомовні пісні з позитивним, здоровим і надихаючим змістом. Прикладом може бути пісня про емоції «Feelings are feelings» [<https://learnenglishkids.britishcouncil.org/listen-watch/songs/feelings-are-feelings>], слухаючи яку, учні можуть не тільки пережити емоції, про які йдеться в цій пісні, але й потім порівняти їх із власними емоціями.

Щодо виконання пісень, то виходячи з наявного досвіду, варто віддати перевагу хоровому співу. Для полегшення такого виконання рекомендується показувати учням текст пісні та/або окремі ключові

чові слова, з вимовою або прочитанням яких вони можуть мати проблеми. Увесь процес навчання має бути неформальним. Хорове виконання учнями англомовних пісень сприяє підвищенню впевненості у собі, поживає емоційний фон в класі та створює невимушену навчальну атмосферу. Ці вправи сприяють покращенню фонетичних та просодичних навичок, а також вимову підвищують інтерес до вивчення англійської мови.

По-третє, враховуючи аналіз теоретичних засад проблеми, наведений вище, можна також рекомендувати заходи для розвитку навичок та умінь читання. Доцільно органічно поєднувати музично-пісенний матеріал та навчання читанню, а також використовувати пісні зі спокійним ритмом для створення приємної атмосфери в класі. Крім того, що пісня дарує учням красу, задоволення від навчання, позитивні емоції, вона також може зняти стрес учнів і стимулювати їх до активної пізнавальної діяльності, тим самим підвищуючи ефективність навчання.

У порівнянні з навчанням усного мовлення, іноді процес читання може здатися нудним. Використання музики в класі може сприяти створенню невимушеної атмосфери в класі й стимулювати інтерес учнів до навчання читанню. Вибір музики має бути пов'язаний з темою уроку, наприклад, коли пісні про свята використовуються як музично-пісенний матеріал для читання. Наприклад, можна обрати пісню під назвою «Turkey Trouble» [<https://learnenglishkids.britishcouncil.org/listen-watch/songs/turkey-trouble>], що стосується свята Різдва із англомовною традицією вживати індичку. При прослуховуванні пісні учитель може розповісти учням про це свято, оскільки воно відсутнє в Китаї. Учні, як правило, з інтересом слухають про різні свята, це викликає поживання у процесі прослуховування пісні, урок проходить у невимушеній та веселій атмосфері. Або, навпаки, учитель може обрати пісню про знайоме учням свято китайського

нового року (див. рис.1), це пісня «Happy New Year» [<https://learnenglishkids.britishcouncil.org/listen-watch/songs/happy-new-year>].

До того ж, тематика читання охоплює різні тексти. Відповідно до навчального змісту та тем, кілька цілеспрямованих, надихаючих англомовних, безумовно, стимулюватимуть пізнавальний інтерес і мотивацію, а також зробить навчання читання легшим і цікавішим.

Зокрема, ефективними можуть бути англомовні пісні з яскравим змістом, зокрема коли йдеться про якусь незнайому учням Китаю традицію, до яких варто розробити додаткові вправи з читання. Прикладом може бути традиція Санти Клауса дарувати дітям подарунки на Різдво у пісні «Santa, Santa, high in the sky» [<https://learnenglishkids.britishcouncil.org/listen-watch/songs/santa-santa-high-sky>] чи мусульманське свято Рамадан у пісні «Ramadan chant» [<https://learnenglishkids.britishcouncil.org/listen-watch/songs/ramadan-chant>] з традицією пригощати всіх за столом. За результатами наявних праць (див. вище) учні відчують себе комфортніше, коли в завданнях із читання йдеться про цікаві свята чи події. Це психологічно сприяє розумінню прочитаного.

3. ВИСНОВКИ

Узагальнення отриманих результатів, їхньої теоретичної значущості. Викладання англійської мови в молодшій школі Китаю може стати значно ефективнішим в умовах штучного англомовного середовища, створеного за допомогою музично-пісенного матеріалу. Різноманітне використання англомовних пісень може підтримувати інтерес учнів до навчання та їхній ентузіазм щодо вивчення англійської мови, а також зменшити рівень їхньої тривожності. Мелодійність пісень має суттєвий потенціал позитивного впливу на формування навичок та розвиток умінь аудіювання, говоріння, читання та письма, що здатне підвищити ефективність навчання англійської мови.

Наявні праці дозволяють також припустити, що англомовні пісні сприяють запам'ятовуванню слів і лексико-граматичних моделей речень, покращують фонетичні й просодичні навички, поліпшують розуміння англомовної культури, включно із святами і традиціями. Корисним інструментом у реалізації згаданого потенціалу видаються ресурси Британської Ради в Китаї.

Перспективи дослідження вбачаємо в аналізі інших цифрових ресурсів для навчання англійської мови в початковій школі Китаю при використанні музично-пісенного матеріалу.

Рис.1. Приклад пісні «Happy New Year» з сайту LearnEnglish Kids від Британської Ради

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. 仇盛艳. (2011). 音乐智能在英语教育中的应用. 出国与就业(就业版). 05, 114-115.
2. 吴依婷, 张玲君. (2023). 音乐元素融入小学英语教学设计. 中学生英语. 36, 128-130.
3. 江蕾. (2019). 浅谈音乐在英语教学中的应用. 中学生英语. 2, 103.
4. 王丽莉. (2015). 如何将音乐韵律运用在英语课堂上. 校园英语. 31, 189.
5. 王露. (2019). 音乐元素在英语教学中的运用及思考. 小学教学参考. 21, 78.
6. 秦慧琦. (2007). 在英语教学中实践音乐智能训练. 三峡大学学报(人文社会科学版). 1, 232-233.
7. 许利红. (2016). 引入音乐节奏构建智慧课堂——谈音乐节奏在英语教学中的运用. 小学教学参考. 18, 58.
8. 齐昂昆, 彭春霞. (2016). 音乐元素在英语教学中的应用探索. 海外英语. 24, 85-86.
9. Bastidas, J. A. (2002). How to Use Songs in the EFL/ESL class. *MEXTESOL. Mexico: Mextesol Association*. 25(3), 47-62. <http://www.mextesol.net/journal/public/files/109929c7b5ba774809f0d8071178b9e8.pdf>
10. *Compulsory Education's English Curriculum Standards (2022 Edition) of China*. (2022). Beijing Normal University Publishing Group. https://www.britishcouncil.cn/sites/default/files/annex_4_-_cnec_translated_version_final.pdf
11. Gardner, H. E. (2000). *Intelligence reframed: Multiple intelligences for the 21st century*. Basic Books. 300 p.
12. Kostikova, I., Chastnyk, O., Ptushka, A., Yazlovyska, O., & Dovzhenko, O. (2021). Digital technology implementation in students' proficiency development for English listening. *Amazonia Investiga*. 10(48), 34-42. <https://doi.org/10.34069/AI/2021.48.12.4>
13. Kostikova, I., Gulich, O., Holubnycha, L., & Besarab, T. (2019). Interactive whiteboard use at English lessons: from university students to young learners. *Revista Espacios*, 40(12). <http://www.revistaespacios.com/a19v40n12/a19v40n12p10.pdf>
14. Krashen, S. (2021). *Explorations in Language Acquisition and Use*. Heinemann. 29 p. Retrieved from: https://palazzomalvisi.com/wp-content/uploads/2015/03/S_Krashen_Explorations_Language.pdf
15. Lems, K. (2018). New Ideas for Teaching English Using Songs and Music. *English teaching forum*. 14-21. https://americanenglish.state.gov/files/ae/resource_files/etf_56_1_pg14-21_0.pdf
16. Macancela, J. M. (2019). Websites as support tools for learning the English language. *Journal of Science and Research: Revista Ciencia E Investigacion*. 4(2), 13-20. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3240647>
17. Millington, N. T. (2011). Using Songs Effectively to Teach English to Young Learners. *Language Education in Asia*, 2(1), 134-141. https://leia.org/LEiA/LEiA%20VOLUMES/Download/LEiA_V2_I1_2011/LEiA_V2I1A11_Millington.pdf
18. Mindari, R., Sriemulyaningsih, M.J., & Joewono, A. (2019). Young Learners' Responses on the Use of Animation in an English Class. *Magister Scientiae*. 46, 274-285. <https://doi.org/10.33508/mgs.v2i46.2232>
19. Okai-Ugbaje, S., Ardzejewska, K., Imran, A., Yakubu, A., & Yakubu, M. (2020). Cloudbased m-learning: A pedagogical tool to manage infrastructural limitations and enhance learning. *International Journal of Education and Development using Information and Communication Technology*. 16(2), 48-67. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1268798.pdf>
20. Pangaribuan, T., Sinaga, A., & Sipayung, K. T. (2017). The Effectiveness of Multimedia Application on Students Listening Comprehension. *English Language Teaching*. 10(12), 212-218. <http://doi.org/10.5539/elt.v10n12p212>
21. Renukadevi, D. (2014). The Role of Listening in Language Acquisition; the Challenges & Strategies in Teaching Listening. *International Journal of Education and Information Studies*. 4(1), 59-63. https://www.ripublication.com/ijeisv1n1/ijeisv1n1_13.pdf
22. Safran, J. (2015). Advancing listening comprehension through movies. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. 191, 169-173. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.04.513>
23. Setyaningsih, A. (2007). Teaching English to Young Learners Through Songs. *Journal of English and Education*. 1(2), 75-85. <https://doi.org/10.20885/jee.v1i2.6443>, <https://journal.uin.ac.id/JEE/article/view/6443>
24. Костікова, І., Цзян, Х. (2023). Музично-пісенні засоби формування англомовної компетентності молодших школярів: можливості цифрових технологій. *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету*. 15, 73-84. <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2023.156>
25. Цзінь, Л. (2019). Динаміка сформованості лінгвокультурної компетентності учнів початкових класів. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія: Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов*, (89), 59-69. <https://doi.org/10.26565/2227-8877-2019-89-09>

Стаття надійшла до редакції 16.08.2024

Стаття рекомендована до друку 20.10.2024

Ilon Kostikova – Full Professor, Doctor of Pedagogy, Head of the Department of Theory and Practice of the English Language, H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University; e-mail: ilonakostikova@gmail.com; ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-5894-4846>, GOOGLE SCHOLAR ID: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=Gym266IAAAA>; RESEARCHER ID (Web of Science): <https://www.webofscience.com/wos/author/rid/M-9580-2018>

Haozhe Jiang – PhD Student at the Department of Educology and Innovative Pedagogy, H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University; ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-9300-892X>

THE USE OF MUSIC AND SONG MATERIALS IN ENGLISH AT CHINESE PRIMARY SCHOOLS

Relevance. The preface to the Standards of the English language curriculum for primary schools in China states that the curriculum should develop comprehensive language skills, change the process of learning English to the process of actively forming learners' English language skills. *The purpose* of the study is to characterize the introduction of music and song materials at English lessons to create an artificial environment in primary schools in China. The tasks of the research are to characterize the theoretical basis for the use of music and song materials; to give examples of modern possibilities of using digital resources from the British Council in China to create an artificial English-speaking environment; to provide practical tips for using music and song materials at English lessons from the British Council in China with "LearnEnglish Kids" digital resource. *The results* of the study confirm the theoretical justification of the use of music and song materials through the theory of multiple intelligences by H. Hardner, namely through linguistic and musical intelligences, as well as through the hypothesis of the affective filter by S. Krashen. The practical pieces of advice on creating an artificial English-speaking environment are based on the digital resources from the British Council in China, that has been working for 45 years, since 1979. The digital resource "LearnEnglish Kids", from British Council is particularly useful for primary schools. The digital resources may be connected by using Chinese digital apps such as Weibo, Douban, Youku, WeChat. The practical principles of using music and song materials at English lessons in primary schools in China are outlined. It creates an artificial English-speaking environment. The examples are given with the specific songs for listening, speaking, reading; the songs are "People work", "In my dreams", "Feelings are feelings", "Turkey Trouble", "Happy New Year", "Santa, Santa, high in the sky", "Ramadan chant". *The conclusion* is teaching English in primary schools in China becomes significantly effective when an artificial English-speaking environment is created with the help of music and song materials. It affects positively to the improvement of learners' active listening, speaking, and reading skills, that contributes to their success in learning English. The use of digital resources becomes particularly useful, namely the resources from the British Council in China.

Key words: China; digital resource; English-speaking environment; music and song material; primary school.

REFERENCES

- Bastidas, J. A. (2002). How to Use Songs in the EFL/ESL class. *MEXTESOL. Mexico: Mextesol Association*. 25(3), 47-62. <http://www.mextesol.net/journal/public/files/109929c7b5ba774809f0d8071178b9e8.pdf>
- Compulsory Education's English Curriculum Standards (2022 Edition) of China. (2022). Beijing Normal University Publishing Group. https://www.britishcouncil.cn/sites/default/files/annex_4_-_cnec_translated_version_final.pdf
- Gardner, H. E. (2000). *Intelligence reframed: Multiple intelligences for the 21st century*. Basic Books. 300 p.
- Jiang, L. (2019). An Introduction to the Application of Music in English Teaching. *English for Middle School Students*. 2, 103 (in Chinese)
- Tszin, L. (2019). Dynamika sformovanosti linhvokulturnoi kompetentnosti uchniv pochatkovykh klasiv. (Dynamics of linguistic and cultural competence development for primary school learners). *Visnyk KhNU imeni V. N. Karazina. Seriya: Inozemna filologiya. Metodyka vykladannia inozemnykh mov*. 89, 59-69. <https://doi.org/10.26565/2227-8877-2019-89-09> (in Ukrainian)
- Kostikova, I., Chastnyk, O., Ptushka, A., Yazlovyska, O., & Dovzhenko, O. (2021). Digital technology implementation in students' proficiency development for English listening. *Amazonia Investiga*. 10(48), 34-42. <https://doi.org/10.34069/AI/2021.48.12.4>
- Kostikova, I., Gulich, O., Holubnych, L., & Besarab, T. (2019). Interactive whiteboard use at English lessons: from university students to young learners. *Revista Espacios*. 40(12). <http://www.revistaespacios.com/a19v40n12/a19v40n12p10.pdf>
- Kostikova, I., & Tszian Kh. (2023). Muzychno-pisenni zasoby formuvannia anhlomovnoi kompetentnosti molodshykh shkoliariv: mozhyvosti tsyfrovyykh tekhnolohii. (Music and song tools for English language competence development for young learners: opportunities of digital technologies). *Vidkryte osvritnie e-seredovyshche suchasnoho universytetu*. 15, 73-84. <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2023.156> (in Ukrainian)
- Krashen, S. (2021). *Explorations in Language Acquisition and Use*. Heinemann. 29 p., https://palazzomalvisi.com/wp-content/uploads/2015/03/S_Krashen_Explorations_Language.pdf
- Lems, K. (2018). New Ideas for Teaching English Using Songs and Music. *English teaching forum*. 14- 21. https://americanenglish.state.gov/files/ae/resource_files/etf_56_1_pg14-21_0.pdf
- Macancela, J. M. (2019). Websites as support tools for learning the English language. *Journal of Science and Research: Revista Ciencia E Investigacion*. 4(2), 13-20. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3240647>
- Millington, N. T. (2011). Using Songs Effectively to Teach English to Young Learners. *Language Education in Asia*. 2(1), 134-141. https://leia.org/LEiA/LEiA%20VOLUMES/Download/LEiA_V2_I1_2011/LEiA_V2I1A11_Millington.pdf
- Mindari, R., Sriemulyaningsih, M.J., & Joewono, A. (2019). Young Learners' Responses on the Use of Animation in an English Class. *Magister Scientiae*. 46, 274-285. <https://doi.org/10.33508/mgs.v2i46.2232>

- Okai-Ugbaje, S., Ardzejewska, K., Imran, A., Yakubu, A., & Yakubu, M. (2020). Cloudbased m-learning: A pedagogical tool to manage infrastructural limitations and enhance learning. *International Journal of Education and Development using Information and Communication Technology*. 16(2), 48-67. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1268798.pdf>
- Pangaribuan, T., Sinaga, A., & Sipayung K. T. (2017). The Effectiveness of Multimedia Application on Students Listening Comprehension. *English Language Teaching*. 10(12), 212-218. <http://doi.org/10.5539/elt.v10n12p212>
- Qi, A., & Peng, Ch. (2016). Exploration of the Application of Music Elements in English Teaching. *Overseas English*. 24, 85-86. (in Chinese)
- Qin, H. Q. (2007). Practicing musical intelligence training in English teaching. *Journal of Three Gorges University (Humanities and Social Sciences Edition)*. 1, 232-233 (in Chinese)
- Qiu, Sh. (2011). The application of musical intelligence in English education. *Going Abroad and Employment (Employment Edition)*. 5, 114-115. (in Chinese)
- Renukadevi, D. (2014). The Role of Listening in Language Acquisition; the Challenges & Strategies in Teaching Listening. *International Journal of Education and Information Studies*. 4(1), 59-63. https://www.ripublication.com/ijeisv1n1/ijeisv1n1_13.pdf
- Safran, J. (2015). Advancing listening comprehension through movies. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. 191, 169-173. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.04.513>
- Setyaningsih, A. (2007). Teaching English to Young Learners Through Songs. *Journal of English and Education*. 1(2), 75-85. <https://doi.org/10.20885/jee.v1i2.6443>, <https://journal.uui.ac.id/JEE/article/view/6443>
- Wang, L. (2015). How to use music rhymes in English classroom. *Campus English*. 31, 189. (in Chinese).
- Wang, L. (2019). The use of music elements in English teaching and thinking. *Primary School Teaching Reference*. 21, 78. (in Chinese)
- Xu, L. (2016). Introducing Music Rhythm to Build a Smart Classroom-Talking about the Use of Music Rhythm in English Teaching. *Primary School Teaching Reference*. 18, 58. (in Chinese)
- Yi-Ting, W., & Ling-Jun, Zh. (2023). Music elements into elementary school English teaching design. *English for Middle School Students*. 36, 128-130. (in Chinese).

The article was received by the editors 16.08.2024

The article is recommended for printing 20.10.2024

DOI: 10.26565/2786-5312-2024-100-14

УДК 37. 211.24

І. О. Сімкова

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри англійської мови гуманітарного спрямування
№ 3, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»;
e- mail: isimkova@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0410-5454>, GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com/citations?user=PmOmaVsAAAAJ&hl=uk>; RESEARCH GATE: <https://www.researchgate.net/profile/Iryna-Simkova>

Роль концепції нейрорізноманіття у навчанні англійської мови для професійного спілкування

Статтю присвячено дослідженню ролі концепції нейрорізноманіття у навчанні англійської мови для професійного спілкування, з акцентом на вплив війни в Україні на психоемоційний стан студентів. Внаслідок цих обставин у багатьох студентів з'являються нейровідмінності, що ускладнює їхню навчальну діяльність і взаємодію з навколишнім середовищем. Основною метою статті є дослідження концепції нейрорізноманіття та її принципів у контексті викладання англійської мови для професійного спілкування, а також підвищення обізнаності та розуміння цієї концепції для впровадження її у закладах вищої освіти України. У роботі здійснено теоретичний аналіз літератури з методики викладання англійської мови для професійного спілкування, педагогіки та психології, щоб визначити сутність поняття «нейрорізноманіття». Проаналізовано праці дослідників, які розглядають концепцію нейрорізноманіття як різні способи мислення, сприйняття, обробки інформації та комунікації. На основі цього визначено основні принципи нейрорізноманіття, які можуть бути застосовані у навчанні англійської мови для професійного спілкування, до яких належать: створення сенсорно сприятливого навчального середовища; використання різних зображальних опор; навчальна гнучкість діяльності; залучення елементів універсального дизайну для навчання; визначення та розвиток сильних сторін особистості. Запропоновано методику викладання з урахуванням цих принципів і наведено приклади вправ для впровадження нейрорізноманіття у навчальний процес. У висновках зазначено, що підтримка студентів з нейровідмінностями у навчанні англійської мови для професійних цілей сприяє їхньому професійному розвитку і сприяє інноваційній діяльності майбутніх спеціалістів. Перспективним напрямком подальших досліджень є вивчення концепції нейрорізноманіття та розробка системи ефективного оцінювання студентів у таких умовах.

Ключові слова: англійська мова для професійного спілкування, заклад вищої освіти, концепція нейрорізноманіття, принципи навчання в умовах нейрорізноманіття.

Як цитувати: Сімкова І. (2024). Роль концепції нейрорізноманіття у навчанні англійської мови для професійного спілкування. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія: Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов*, (100), 136–141

DOI: 10.26565/2786-5312-2024-100-14

In cites: Simkova I. (2024). The role of the concept of neurodiversity in teaching English for professional communication. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: Foreign Philology. Methods of Foreign Language Teaching*, (100), 136–141 (in Ukrainian)

DOI: 10.26565/2786-5312-2024-100-14

1. ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ В ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ТА ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ.

Російська збройна агресія проти України дедалі частіше стає причиною виникнення надзвичайних ситуацій техногенного характеру не лише в Україні, але й у світі. Це, у свою чергу, спричиняє суттєві зміни в сучасному суспільстві на різних рівнях. Серед змін у вищій освіті України є визнання унікальності та цінності кожної особистості й її національної спадщини, посилена увага до забезпечення прав і свобод звичайних громадян, розуміння різноманіття як ключового фактору розвитку та прогресу держави.

На жаль, війна в Україні негативно впливає на психоемоційний стан студентів, що спричиняє зростання нейрорізноманіття серед молоді. Підвищена тривожність, депресивні стани та психосоматичні розлади призводять до змін у когнітивних функціях. У результаті це відображається на відмінностях у сприйнятті та вирішенні проблем, особливостях мислення, аналізу, синтезу й обробки навчальної інформації, а також на реакціях студентів у різних навчальних ситуаціях.

Створення Європейського простору вищої освіти у 2010 році та приєднання України до Болонської конвенції надало викладачам іноземної мови для професійного спілкування значну свободу у виборі методів навчання, творчій інтерпретації змісту та шляхів реалізації програмних вимог. В умовах сучасного навчання першочергову роль відіграють методи, засновані на особистісно-орієнтованому підході, що дозволяє викладачам англійської мови для професійних цілей (АМПС) враховувати індивідуальні потреби студентів. На заняттях з англійської мови для професійного спілкування студенти розвивають не тільки навички і вміння іншомовного спілкування, але й критичне мислення, роботу в команді, креативність та інші важливі компетентності.

Через війну в Україні багато студентів можуть набувати рис нейровідмінності у взаємодії з оточуючим середовищем, що ускладнює процес навчання. Однак міжнародні роботодавці, як зазначено у дослідженнях Harvard Business Review, все частіше визнають переваги нейровідмінних працівників, розглядаючи їх як конкурентну перевагу для компаній [1]. Це підкреслює важливість впровадження принципів концепції нейрорізноманіття на заняттях з англійської мови для професійного спілкування, що може сприяти успіху студентів як майбутніх професіоналів.

Протягом останніх п'яти років науковці спостерігають зростання інтересу до концепції нейрорізноманіття в освітній та професійній сферах як на національному, так і на міжнародному рівнях. В Україні також було впроваджено низку ефективних практик завдяки благодійним організаціям та медіа, таким як «Бережи себе» та «Громадське радіо». Ці організації активно розвивають нові ініціативи,

спрямовані на те, щоб допомогти суспільству краще зрозуміти й прийняти нейрорізноманіття. Це доводить актуальність звернення до ролі нейрорізноманіття зокрема у контексті навчання англійської мови для професійного спілкування.

Теоретичною основою дослідження є науково обґрунтоване твердження, що нейрорізноманіття в навчанні є концепцією, відповідно до якої студенти по-різному сприймають і взаємодіють із навколишнім світом. Ця концепція визнає, що не існує єдиного «правильного» способу мислення, навчання чи поведінки, а відмінності в цих аспектах не слід розглядати як недоліки [5].

Аналіз досліджень свідчить, що багато зарубіжних науковців (G. P. Pisano, P. Dwyer, J. Singer, N. Walker) розглядають нейрорізноманіття як різні способи мислення, сприйняття, розуміння завдань, обробки інформації та спілкування. Проте, суспільство і заклади вищої освіти часто орієнтовані на підтримку лише тих студентів, які діють у спосіб, визнаний «типовим» для виконання завдань. Це призводить до того, що викладачі несвідомо надають перевагу певним студентам, ігноруючи індивідуальні особливості інших. У результаті студенти, які вирішують завдання «нетиповим» способом, можуть втратити свою унікальність, що, в свою чергу, зберігає бар'єри для нейрорізноманітних людей у їхній майбутній професійній діяльності [5].

В Україні питання нейрорізноманіття досліджується через призму адаптації освітніх програм для студентів з різними когнітивними особливостями та впровадження інклюзивної освіти, тому в межах нашого дослідження, ми б воліли зосередитися на здобутках зарубіжних фахівців, які наразі застосовують концепцію різноманіття значно ширше.

Уперше увагу до проблем нейрорізноманіття було привернуто в 1990-х роках у контексті захисту прав людей з аутизмом. Однак за останні 30 років дослідники значно розширили межі розуміння цього явища. Таким чином, концепція нейрорізноманіття отримала відображення в дослідженнях соціальних, економічних, педагогічних і культурологічних наук, виходячи далеко за межі спільноти людей з аутизмом [9].

Наразі концепція нейрорізноманіття активно застосовується для вирішення поведінкових, соціальних та навчальних проблем студентів. У центрі уваги знаходяться принципи, які викладачі можуть використовувати в межах цієї концепції для підвищення ефективності навчального процесу.

Метою статті є дослідження концепції нейрорізноманіття та її принципів під час навчання англійської мови для професійного спілкування та підвищення обізнаності і розуміння основ концепції нейрорізноманіття задля впровадження в ЗВО України.

Об'єктом дослідження є процес застосування концепції нейрорізноманіття під час навчання анг-

лійської мови для професійного спілкування, а його предметом методика навчання англійської мови для професійного спілкування з урахуванням принципів концепції нейрорізноманіття.

Завдання дослідження: здійснити теоретичний аналіз наукової літератури з методики навчання англійської мови для професійного спілкування, педагогіки, психології з метою визначення сутності поняття «нейрорізноманіття»; визначити принципи концепції нейрорізноманіття, які можуть бути застосовані для навчання англійської мови для професійного спілкування; навести приклади впровадження принципів концепції нейрорізноманіття в межах методики навчання англійської мови для професійного спілкування.

2. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Відповідно до концепції нейрорізноманіття, кожен студент має унікальний спосіб сприйняття, обробки інформації та взаємодії зі світом. Це поняття виходить за межі традиційних уявлень про норму і відхилення, визнаючи, що різні способи мислення і навчання є природними і варто враховувати їх у освітньому процесі. Термін «нейрорізноманіття» має кілька різних значень, як це зазначає N. Walker. По-перше, це поняття охоплює реальну різноманітність когнітивних здібностей серед студентів, що можна порівняти з поняттям «біорізноманіття» [11]. Фахівці з психології стверджують, що навіть серед нейротипових студентів існує нейрорізноманіття, оскільки не існує двох осіб з абсолютно ідентичними способами мислення та когнітивними здібностями [8].

Другий аспект використання терміну «нейрорізноманіття» пов'язаний із специфічною теоретичною перспективою, яку N. Walker називає «парадигмою нейрорізноманіття» [11]. Водночас, інші науковці, такі як S. Карп, G. Russel та інші, віддають перевагу терміну «нейрорізноманітність» [6]. Ми погоджуємося з N. Walker в тому, що важливо відрізнити концепцію нейрорізноманіття від руху нейрорізноманіття. Останній є ініціативою активістів, які прагнуть просувати і захищати права та благополуччя людей з неврологічно-атиповими особливостями, відомими як «нейродивергенти». Такі науковці як A. Bailin, R. Chapman та інші, також, використовують термін «нейрорізноманіття» у тісному зв'язку із соціальною моделлю інвалідності [2; 3].

Отже, важливо розрізнити термін «нейровідмінність», який є загальним і охоплює широкий спектр станів (такі як дислексія, епілепсія, аутизм, ОКС, синдром Туретта тощо). У контексті концепції нейрорізноманіття, нейровідмінність може бути як вродженою (наприклад, аутизм або дислексія), так і набутою внаслідок фізичних травм або значних емоційних потрясінь [4].

Відповідно до теми нашого дослідження, доцільно розглянути концепцію нейрорізноманіття в кон-

тексті педагогіки та методики навчання, а саме в групах, де є студенти, які пережили значні емоційні потрясіння через війну в Україні.

Результати досліджень у галузі когнітивних нейронаук, психології, нейропсихології та нейробіології, дали змогу визначити методичні принципи навчання англійської мови для професійного спілкування в умовах нейрорізноманіття [4; 5; 7; 10]:

- 1) створення сенсорно сприятливого навчального середовища;
- 2) використання різних зображальних опор;
- 3) навчальна гнучкість діяльності;
- 4) залучення елементів універсального дизайну для навчання;
- 5) визначення та розвиток сильних сторін особистості.

Перший принцип полягає у створенні сенсорно сприятливого навчального середовища. Після сильних емоційних потрясінь студенти можуть стати надто чутливими до сенсорних стимулів і відчувати себе перевантаженими. Щоб зменшити відволікання та допомогти студентам зосередитися на завданні, викладач повинен надавати чіткі інструкції. Наприклад, замість загальної інструкції для завдання на аудіювання, такої як: «Listen to an expert on gifted children describing an unusual case and complete missing information», інструкцію можна конкретизувати таким чином: «Follow the link, find Track 3.2, reduce the Speaker volume to 30%, open your file, listen to an expert on gifted children describing an unusual case, look through the table below, and complete the missing information».

Аналогічно, для завдання на говоріння можна надати інструкції, які спочатку дозволять студентам обдумати проблему в тиші перед обговоренням. Наприклад, завдання: «Discuss what energy-efficient project is the best solution for coal mines in Ukraine» можна переформулювати так, щоб дати студентам час для роздумів перед початком обговорення, наприклад: «Take a few minutes to choose the most suitable three answers to complete the following statement:

The developers usually make mistakes in coal mining projects because ...

- ✓ they don't study the quality of seams
- ✓ they don't pay attention to the environment
- ✓ they make such projects technically feasible
- ✓ they forget about coal preparation plants

Think about the energy-efficient projects for coal mines in Ukraine and consider which might be the best solution. Then, participate in the discussion».

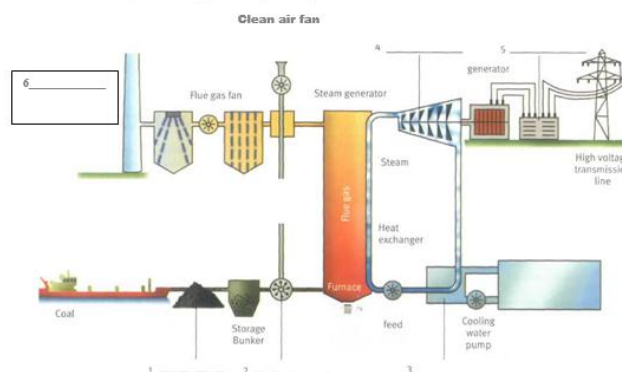
Другий принцип – використання візуальних опор, ґрунтується на припущенні, що в умовах нейрорізноманіття студенти часто краще сприймають інформацію через зображення, такі як малюнки, діаграми та кольорове кодування. Візуальні засоби допомагають посилити процес навчання, зокрема через графічне відображення різних процесів (див. рисунки 1.1 і 1.2).

Наприклад, перед виконанням завдання на говоріння, можна запропонувати студентам «mingle

«The topic of discussion is: Rehabilitation project is suitable for extractive industries.

Before discussing with your classmates what a rehabilitation project looks like, prepare five questions

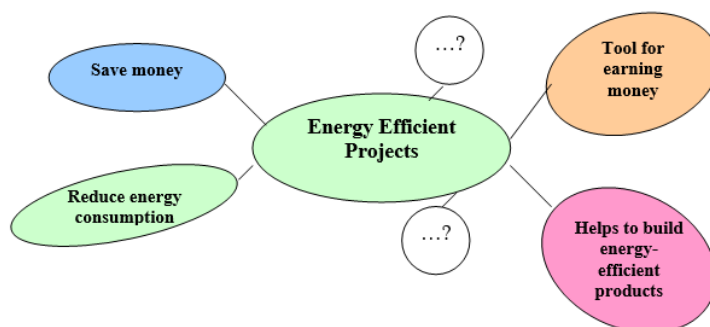
Functional diagram of power plant process

coal crusher * coal storage are * condenser * stack * transformer * turbine

Рис. 1.1. Приклад використання зображальної опори для виконання завдання з говоріння майбутніх фахівців з енергоменеджменту

1. Work in small groups, choose one point from the scheme and think of its advantages and disadvantages? Use your own ideas to fill in the gaps.

e.g.: Let's think of the advantages and disadvantages of ... point.

Look at the table and add your own ideas.

For:	Against:
✓ Different types of such projects reduce pollution. ✓ Some of them help to reduce emissions of carbon dioxide. ✓ ...	✓ It's effective marketing tool that provides manufacturers with money. ✓ Simple way used by developed countries to control the third world countries. ✓ ...

Рис. 1.2. Приклад ментальної карти у якості зображальної опори для виконання завдання з говоріння майбутніх фахівців з енергоменеджменту

about extractive industries and then mingle to ask other students in the class about their ideas».

Четвертий принцип — використання елементів універсального дизайну для навчання — дозволяє викладачам застосовувати різноманітні методи навчання, орієнтуючись на різні стилі сприйняття інформації студентів. Цей принцип безпосередньо пов'язаний з основною ідеєю нейрорізнаніття, згідно з якою студенти можуть обробляти та вивчати інформацію різними способами. Наприклад, можна запропонувати студентам пройти тестування для визначення їхнього стилю навчання. Студенти, які мають переважно візуальний стиль, отримають користь від схем, відео та зображень; для студентів-кінестетиків важлива практична діяльність; а студенти з аудіальним стилем навчання потребують більше можливостей для слухання. Забезпечуючи мультисенсорні варіанти, що поєднують візуальні, слухові, тактильні та експериментальні елементи, викладачі можуть задовольнити широкий спектр навчальних потреб. Оскільки деяким студентам потрібні чіткі, систематичні інструкції, тоді як інші краще сприймають творчий і відкритий підхід до навчання.

Наприклад, завдання на письмо «Write a profile about yourself and your future job for the company website» може бути змінено таким чином, щоб всі студенти могли виконати його якнайкраще. Ось декілька варіантів виконання завдання:

A. Make a video where you are talking about yourself as a future professional, and your future job and download it for the company website.

B. Create a poster where with the help of an infographic you introduce yourself and your future job, and download it to the company website

C. Read or listen to the profiles of other students, create your profile, and choose the way that suits you best (writing, making a video, or creating a poster).

Зміна методів подання матеріалу сприяє створенню інклюзивного класу, в якому студенти з нейрорізнаніттям можуть використовувати свої природні сильні сторони та вподобані способи засвоєння інформації. Використання елементів універсального дизайну для навчання підтримує нейрорізнаніття студентів і допомагає їм досягати успіху.

П'ятий принцип — визначення та розвиток сильних сторін особистості. В умовах нейрорізнаніття студенти можуть стикатися з труднощами в певних сферах, але також володіють унікальними сильними сторонами, талантами та інтересами, особливо у сфері креативності. Викладачі, які здатні виявити і розвивати креативні навички та здібності студентів під час навчання англійської мови для професійного спілкування, можуть вплинути на їхнє подальше професійне становлення як фахів-

ців. Багато науковців вважають, що в умовах нейрорізнаніття студенти зазвичай досягають успіху в мистецтві, літературі, музиці та інших творчих сферах. Проте останні дослідження показали, що такі студенти також можуть проявляти здібності до кодування, вирішення проблем або виявлення унікальних зв'язків. Визнання і відзначення таких здібностей на заняттях зміцнює впевненість у собі студентів.

Викладачі, які підтримують нейрорізнаніття на заняттях з англійської мови для професійного спілкування, зазвичай адаптують свої методи навчання, навіть коли йдеться про підготовку до іспитів. Вони можуть обирати способи виконання завдань, що дозволяють студентам продемонструвати свої здібності. Під час розробки плану заняття викладачі повинні застосовувати особистісно-орієнтований підхід, елементи універсального дизайну для навчання, акцентуючи увагу на сильних сторонах студентів, зміцнюючи їхню витривалість і підвищуючи мотивацію до навчання англійської мови для професійного спілкування.

3. ВИСНОВКИ

Таким чином, можна стверджувати, що концепція нейрорізнаніття спрямована на визнання і цінування кожної нейровідмінної особливості, перетворюючи потенційні недоліки на переваги. Наприклад, такі прояви нейрорізнаніття на занятті з англійської мови для професійного спілкування, як підвищена увага до деталей і здатність створювати точні логічні ланцюги, можуть перетворити нейровідмінних людей на видатних студентів під час написання есе, або виконання завдань після аудіювання. Викладачі можуть допомогти студентам адаптуватися до складнощів сприйняття та функціонування за допомогою впровадження принципів концепції нейрорізнаніття.

Визнаючи та підтримуючи студентів у контексті нейрорізнаніття під час навчання англійської мови для професійних цілей, викладачі іноземної мови сприяють їхньому професійному зростанню. Це дозволяє об'єктивно оцінювати різноманітні таланти, що приносить користь суспільству, сприяючи інноваційній діяльності майбутніх фахівців. Концепція нейрорізнаніття допомагає подолати стереотипи щодо тих, хто по-різному спілкується, обробляє інформацію та навчається, забезпечуючи рівні можливості для всіх.

Перспективи подальших досліджень. Подальшими розвідками у цьому напрямку може бути подальше дослідження концепції нейрорізнаніття та системи ефективного оцінювання студентів в умовах нейрорізнаніття на заняттях з англійської мови для спеціальних цілей.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ / REFERENCES

1. Austin, R. D. & Pisano, G. P. (2017). Neurodiversity as a Competitive Advantage. Why you should embrace it in your workforce. *Harvard Business Review*. URL: <https://hbr.org/2017/05/neurodiversity-as-a-competitive-advantage>
2. Bailin, A. (2019). Clearing up some misconceptions about neurodiversity. *Scientific American*. URL: <https://blogs.scientificamerican.com/observations/clearing-up-some-misconceptions-about-neurodiversity/>
3. Chapman, R. (2020). Defining neurodiversity for research and practice. In H. B. Roqvist, N. Chown, & A. Stenning (Eds). *Neurodiversity Studies: A new critical paradigm*. Routledge. 218–220.
4. Cooks-Campbell, A. (2022). No two brains are the same. Learn about the types of neurodiversity. *Better up*. URL: <https://www.betterup.com/blog/types-of-neurodiversity>
5. Dwyer, P. (2022). The Neurodiversity Approach(es): What Are They and What Do They Mean for Researchers? *Human Development*. 66(2): 73-92. doi:10.1159/000523723.
6. Kapp, S. K., Steward, R., Crane, L., Elliott, D., Elphick, C., Pellicano, E., & Russel, G. (2019). People should be allowed to do what they like: Autistic adults' views and experiences of stimming. *Autism*. 23(7), 1782–1792.
7. Reindal, S. M. (2008). A social relational model of disability: A theoretical framework for special needs education? *European Journal of Special Needs Education*. 23(2). 135–146.
8. Robison, J. E. (2017). The Controversy Around Autism and Neurodiversity. *Psychology Today*. URL: <https://www.psychologytoday.com/intl/blog/my-life-aspergers/201704/the-controversy-around-autism-and-neurodiversity>
9. Singer, J. (2017). *NeuroDiversity: The Birth of an Idea*.
10. Pripas-Kapit, S. (2020). Historicizing Jim Sinclair's "Don't mourn for us": A cultural and intellectual history of neurodiversity's first manifesto. In S. K. Kapp (Ed.), *Autistic community and the neurodiversity movement: Stories from the frontline*. Palgrave Macmillan. 23–39.
11. Walker, N. (2014). Neurodiversity: Some basic terms and definitions. Neurocosmopolitanism: Dr. Nick Walker's Notes on neurodiversity, autism, and cognitive liberty. *Neurocosmopolitanism*. URL: <https://neurocosmopolitanism.com/neurodiversity-some-basic-terms-definitions/>

Стаття надійшла до редакції 23.09.2024

Стаття рекомендована до друку 20.11.2024

Iryna Simkova – Doctor of Pedagogy, Full Professor, Head of English Language for Humanities #3, National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute; e-mail: isimkova@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0410-5454>; GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com/citations?user=PmOmaVsAAAAJ&hl=uk>; RESEARCH GATE: <https://www.researchgate.net/profile/Iryna-Simkova>

THE ROLE OF THE CONCEPT OF NEURODIVERSITY IN TEACHING ENGLISH FOR PROFESSIONAL COMMUNICATION

The article is aimed at the study of the role of the concept of neurodiversity in teaching English for professional communication, with an emphasis on the impact of the war in Ukraine on the psycho-emotional state of students. As a result of these circumstances, many students gain neurodiversity characteristics that complicate their educational activities and interaction with the environment. The main goal of the article is to research the concept of neurodiversity and its principles in the context of teaching English for professional communication, as well as to increase awareness and understanding of this concept for its implementation in higher educational institutions of Ukraine. In the work, a theoretical analysis of the literature on the methodology of teaching English for professional communication, pedagogy and psychology was carried out in order to determine the essence of the concept of «neurodiversity». The works of researchers who consider the concept of neurodiversity as different ways of thinking, perception, information processing and communication are analyzed. Based on this, the main principles of neurodiversity that can be applied in teaching English for professional communication are defined, they include the creation of a sensory-friendly learning environment; the use of various image supports; educational flexibility of activity; involvement of elements of universal design for training; identification and development of personal strengths. A teaching methodology based on these principles is proposed and examples of exercises for introducing neurodiversity into the educational process are given. The conclusions indicate that supporting students with neurodiversity in teaching English for professional purposes contributes to their professional development and contributes to the innovative activities of future specialists. A promising direction of further research is the further study of the concept of neurodiversity and the development of a system of effective assessment of students in such conditions.

Key words: *English language for professional communication, neurodiversity principles of teaching, the concept of neurodiversity, the institution of higher education.*

The article was received by the editors 23.09.2024

The article is recommended for printing 20.11.2024

DOI: 10.26565/2786-5312-2024-100-15

УДК 378:81'255:81'253: 81'322.4:[811.161.2+811.111]

Л. М. Черноватийдоктор педагогічних наук, професор кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна;

e-mail: leonid.m.chernovaty@meta.ua;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-3411-9408>; Google Academia: https://scholar.google.com.ua/citations?hl=uk&u ser=kcG3Rc4AAAAJ&view_op=list_works&authuser=3

Техногуманістичні проблеми через призму онлайнного навчання перекладу

У цій статті, яка ґрунтується на результати експериментальних досліджень онлайнного навчання українських студентів-філологів, майбутніх усних і письмових перекладачів, на прикладі застосування ними машинного перекладу, розглядається глобальна й актуальна проблема збалансованого співіснування людини й технології в контексті теоретичних ідей техногуманізму. В межах цієї концепції постулюється гармонійний і взаємодоповнювальний розвиток людства і технологій. Автор намагається з'ясувати ступінь незалежності й автономності людини (студента) після передачі частини власних інтелектуальних функцій системам машинного перекладу (МП) в контексті онлайнного навчання, а також вплив такої передачі на ефективність виконання відповідної діяльності (перекладу). Виявлено, що суттєва кількість студентів постійно використовують МП у своїй навчальній діяльності, включаючи письмові й усні завдання, навіть у випадках, коли умови їх виконання прямо забороняють це. У процесі вивчення способів приховування використання МП у письмових та усних перекладах, автором встановлено низку методів, до яких вдаються студенти з цією метою. Зроблено висновок, що перекладання відповідальності за якість перекладу на машину в результаті надмірного використання МП не виправдовує себе. Окрім того, воно гальмує розвиток перекладацької компетентності людини, значною мірою перетворюючи її на додаток до технологічних засобів. Негативно оцінюючи такі тенденції у підготовці спеціалістів, автор пропонує низку заходів для забезпечення паралельного але більш гармонійного розвитку технологічного й антропоморфного компонентів фахової компетентності майбутнього перекладача.

Ключові слова: людина і технології, онлайнне навчання перекладачів, технологічні засоби перекладу, фахова компетентність перекладача.

Як цитувати: Черноватий Л. М. (2024). Техногуманістичні проблеми через призму онлайнного навчання перекладу. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія: Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов*, (100), 142–151

DOI: 10.26565/2786-5312-2024-100-15

In cites: Chernovaty L. (2024). Technohumanistic problems through the prism of online translator and interpreter training. *The Journal of V.N. Karazin Kharkiv National University. Series: Foreign Philology. Methods of Foreign Language Teaching*, (100), 142–151 (in Ukrainian)

DOI: 10.26565/2786-5312-2024-100-15

1. ВСТУП

Актуальність проблеми співіснування людини та створених нею технологій стрімко посилюється в міру вдосконалення останніх, внаслідок чого людина передає машині все більше відповідальності за здійснення окремих і все ширших аспектів своєї діяльності. Разом із зрозумілим почуттям задоволення наростає й неясне відчуття тривоги щодо віддалених наслідків такого самороззброєння людини. Чи вдасться їй зберегти панівне становище і чи не потрапить вона в повну залежність від технологій, можливості яких стрімко наближаються до людських, а в багатьох відношеннях людина давно й безнадійно відстала? У цій статті, оперуючи термінами трьох підходів – постгуманізму (*post-humanism*), трансгуманізму (*transhumanism*) і техногуманізму (*technohumanism*) – здійснено спробу розглянути цю проблему через призму онлайн-ного навчання перекладу та застосування машинного перекладу (МП) в ньому (див. також [7]).

Постгуманістичний підхід намагається інтегрувати досягнення комп'ютерних і генетичних технологій з філософськими принципами подолання обмежень, притаманних людському існуванню. Постгуманізм розглядається [24] як теорія, що кидає виклик гуманістичним принципам, на яких ґрунтується традиційна модель людини. Виходячи з цього, актуальними вважаються дослідження потенційних напрямів подолання суттєвих розбіжностей у способах співіснування людських і технологічних сутностей задля більш гуманного майбутнього. Відповідно метою визначається [24] дослідження впливу конвергенції антропоморфних і технологічних аспектів на нашу взаємодію з довкіллям. Спостерігалися спроби [1] включити до сутності постлюдини когнітивний вимір, аби показати способи розширення можливостей технологічних і антропоморфних когнітивних систем, які, проте, залишаються приналежними лише одній відповідній системі. Критичний постгуманізм виступає за взаємозбагачення постгуманізму та постантропоцентризму. Побуває думка [23], що поєднання «критичного постгуманістичного мислення» (*critical posthumanist thinking*) і «практики критичної спадщини» (*critical heritage praxis*) здатне служити альтернативою деяким технократичним рішенням.

Головною тезою трансгуманізму [14] є неминучість злиття людини й технологій, які вона створила. Прибічники цього підходу [2] звертають увагу на посилення взаємозв'язку між антропоцентричною і техноцентричною парадигмами, важливість позитивного досвіду та обмеженість можливостей його досягнення за рахунок людського пізнання. Трансгуманізм прогнозує [2] конвергенцію людини й технології, яка сприятиме вдосконаленню людини та спричинить її перетворення на постлюдину (*posthuman*) [25] або транслюдину (*transhuman*) [9]. Це дало підставу деяким авторам [25] розглядати

трансгуманізм як секуляристську віру (*secularist faith*), називаючи його «Науково-релігійними студіями». Інші автори [14] класифікують його не лише як філософську, але і як політичну теорію.

Прибічники антитехніцизму (*anti-technicism*) вважають, що кібернетичні організми та штучний інтелект за своєю природою є небезпечними та неконтрольованими. Вони вважають, що ці сутності мають потенціал об'єктивізувати та дегуманізувати людину, відволікаючи її від божественного. Цей підхід ґрунтується на положеннях технологічного детермінізму, який розглядає науково-технічний прогрес як чинник позбавлення людства свободи [12]. В межах цієї теорії вважається [14], що технологічно орієнтоване суспільство ризикує потенційно катастрофічними наслідками, прагнучи скористатися технічними досягненнями без належної оцінки пов'язаних з ними ризиків. До останніх, зокрема, відносять [2; 16] етичні питання гібридизації людини й машини.

Техногуманізм [13], або цифровий гуманізм (*digital humanism*) [19], – це загальний термін, який охоплює низку поглядів стосовно впливу цифрових технологій на суспільство і культуру [8]. Він пропагує гармонійний розвиток людства і технологій, прогнозує гуманістичні наслідки технологічної еволюції. Техногуманізм розглядається [8; 19] як міждисциплінарна платформа, яка охоплює широкий спектр питань, пов'язаних з цифровими технологіями, де головна увага приділяється опозиціям «людина – технологія» та «людина – людина». Техногуманізм має кілька аспектів, зокрема, технічний (розробка цифрових технологій і їх використання), політичний (регулювання розподілу повноважень у цій сфері) і філософський (окреслює сферу та межі застосування технологій). У сфері критичного цифрового постгуманізму побуває думка про його потенціал для суттєвих соціально-технологічних трансформацій [8]. Деякі автори [17] дотримуються думки, що ефективний цифровий гуманізм має враховувати особливості не тільки людей і технологій окремо, але і їхню взаємозалежність. Прикладом може слугувати взаємозв'язок між майбутніми перекладачами та програмами МП.

Як уже згадувалося в інших публікаціях [7], техногуманізм є привабливою концепцією, але він також породжує певні сумніви [13; 20]. Що станеться з людиною, чиї розумові та психокогнітивні здатності посилюються за допомогою технологічних засобів? Або, навпаки, що залишається у людини, коли вона передає свої інтелектуальні здатності технології? Що відбувається з технологією, якщо її посилити інтелектом людини? Ці питання безпосередньо стосуються й навчання перекладу. Що залишається від перекладацької компетентності студентів, коли вони передають принаймні її частину програмам МП в онлайн-ному навчанні?

Таким чином, метою цієї розвідки є дослідження впливу використання МП на формування та функціонування перекладацької компетентності майбутніх філологів в онлайнному навчанні. Відповідно об'єктом дослідження був взаємовплив технології і людини, а предметом – вплив застосування МП на ефективність перекладу студентів в онлайнному навчанні та шляхи забезпечення гармонійного і взаємодоповнювального розвитку технологічного і перекладацького компонентів фахової компетентності майбутніх філологів. Дослідження проводилось за сприяння проєкту EU Next Generation EU through the Recovery and Resilience Plan for Slovakia under the project No. 09I03-03-V01-00148.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ОБГОВОРЕННЯ.

2.1. Особливості онлайнного навчання перекладу.

Онлайнне навчання загалом, та підготовка перекладачів, зокрема, мають свою природну специфіку, зумовлену його умовами (див. також [3-6]). Онлайнне навчання перекладачів в українських університетах, що почалося в умовах епідемії КОВІД-19 і продовжилось внаслідок російської агресії, у більшо-

висяли тексти, перекладені цими програмами, викладачам навіть без суттєвого редагування, хіба що здійснивши нескладні синонімічні заміни окремих лексичних одиниць. Проте, під тиском реальності та гніву викладачів, розлючених таким безсоромним шахрайством, розпочалася ера вдосконалення методів приховування використання МП студентами.

2.1.2. Методи приховування використання МП у письмовому перекладі.

Розглянемо варіанти ознак використання МП у текстах перекладу (ТП) студентів четвертого курсу, які навчалися перекладу юридичних текстів, на прикладі передачі українськомовного тексту оригіналу (ТО), поданого далі, у контрольній роботі за відповідною тематикою.

Загальне право займає найнижчий щабель в ієрархії джерел законотворення. У минулому побутувала думка, що в конфліктній ситуації загальне право має більшу силу, ніж статутне право. Проте принцип переваги законодавчої влади переміг.

Випадок майже повного збереження тексту МП (ліва колонка) у ТП студента 1 (права колонка) наведено в таблиці 1. Відмінності у двох текстах показано напівжирним шрифтом.

Таблиця 1

Порівняння текстів перекладу МП та студента 1

МП	Студент 1
<i>Common law occupies the lowest rung in the hierarchy of law-making sources. In the past, there was an opinion that in a conflict situation, the common law has more force than the statutory law. However, the principle of legislative power prevailed.</i>	<i>Common law occupies the lowest rung in the hierarchy of legislative bodies. In the past, there was an opinion that in a conflict situation, the common law has more force than the legislative law. However, the principle of legislative power prevailed.</i>

сті університетів триває вже більш ніж чотири роки. Загальновизнано, що значна частина студентів активно використовує МП, особливо під час виконання академічних завдань та письмових екзаменів. Хоча використання засобів автоматизованого перекладу, безумовно, позитивно впливає на технічну складову професійної компетентності майбутніх перекладачів, важливо визнати, що згадана компетентність не обмежується цією складовою. Відсутність необхідного обсягу самостійного виконання завдань з перекладу перешкоджає розвитку повноцінної фахово орієнтованої нейронної мережі у свідомості студентів, що суттєво знижує їхню здатність до самостійного перекладу на професійному рівні і посилює їхню залежність від технологічних засобів. Ця теза підтверджується результатами спостережень за поведінкою студентів під час практичних онлайнних занять, де вони перекладають без використання МП.

Як констатувалося у попередніх публікаціях [3-7], на початкових етапах студенти, перебуваючи в необґрунтованій ейфорії довіри до надійності МП,

Як випливає з табл. 1, ТП студента 1 майже дослівно збігається з ТП МП. У двох випадках студент з невідомих причин невдало змінив терміни, вжиті в ТП МП: *legislative bodies* замість *law-making sources* для передачі *джерел законотворення* в ТО, а також *legislative law* замість *statutory law* для передачі терміна *статутне право* в ТО. Така ступінь збігів однозначно свідчить про застосування МП студентом.

Інші студенти застосовують більш винахідливі методи приховування використання МП. Прикладом є ТП студента 2, наведений далі. Розбіжності між ним і ТП МП (див. ліву колонку в табл. 1) показано напівжирним шрифтом.

Студент 2. *Common law **takes the lowest place in the hierarchy of sources of making the law. There used to be a thought that in a conflict, common law has more power than the **legislative law**. However, the principle of the legislative power won.***

У цьому прикладі спостерігається більша кількість синонімічних та псевдосинонімічних замі-

термінологічно припустиме вживання *takes* замість *occupies*, перестановка слів у зворотах *sources of making the law* (замість економнішого *law-making sources*) та *There used to be a thought* замість *In the past, there was an opinion*; синонімічні заміни *power* замість *force*, *legislative* замість *statutory*, *won* замість *prevailed*, а також виправдане вилучення надлишкової лексеми *situation*. Значна кількість лексичних заміни звичайно спричиняє зниження рівня схожості між ТП студента 2 та ТП МП при їх порівнянні за допомогою відповідних комп'ютерних програм. Однак використання МП є очевидним, оскільки обидва тексти ідентичні за структурою, а відмінності між ними пояснюються переважно простими замінами окремих лексем, без суттєвої зміни структури речення.

Складнішим методом є трансформація структури ТП МП, приклад якої подано далі.

Студент 3. *The common law occupies the lowest level of the list of sources for law. There formerly existed a belief that the common law carries greater weight than the statute law in a debate. However, the notion of legislative power prevailed.*

Загальний відсоток збігів між двома текстами буде невисоким, хоча комп'ютерна програма для порівняння текстів і покаже цю перестановку фрагментів тексту. Проте, оскільки лексичний склад двох текстів є майже ідентичним, висновок про використання МТ не є складним. З іншого боку, згадана програма порівняння текстів може класифікувати такий текст як оригінальний, якщо синтаксичні трансформації супроводжуються синонімічними замінами та іншими прийомами маскування використання МТ. Фактично, такий текст є результатом постредагування ТП МП, яке, як вид навчальної діяльності, може бути корисним для розвитку перекладацької компетентності студентів (див. далі).

2.1.3. Методи приховування використання МП в усному перекладі.

Протягом тривалого часу викладачі плекали ілюзію, що можливості плагіату з текстів, поро-

джених програмами МП, обмежуються письмовим перекладом, а в сфері усного перекладу він є нерезальним через брак часу, який мають студенти на породження ТП. Однак ця ілюзія не витримала випробування часом. Спочатку ознаки МП було виявлено під час контролю перекладу з аркуша. Традиційно, у цьому виді перекладу, ТО виводився через екран викладача для ознайомлення з ним студентом протягом 30 секунд. Після цього студенти починали перекладати. Невдовзі викладачі стали помічати суттєве покращення якості цього виду перекладу порівняно із тією, що спостерігалася під час звичайних онлайн-занять у тих самих студентів. Зазвичай оцінка за такий переклад виставляється одразу по його закінченню, що унеможлиблює порівняння ТП студента з ТП МП того самого ТО. Навіть паралельне візуальне порівняння двох ТП не застосовувалося, оскільки, як уже згадувалося вище, викладачі виходили з неможливості застосування МП в усному перекладі. Однак подібне переконання було повністю зруйновано в результаті відкладеного аналізу ТО студентів та їх порівняння з ТП МП. Цей аналіз переконливо довів, що значна частина студентів за відведені на ознайомлення з ТО 30 секунд встигають перекласти його за допомогою МП, а потім просто зчитують переклад з екрана монітора (детальніше див. [6]).

Протягом певного періоду часу жевріла надія, що ця практика не може застосовуватись в усному послідовному перекладі, де студенти не мають можливості бачити ТО, а повинні прослухати його, записати за допомогою перекладацького скоропису, а потім, спираючись на ці письмові нотатки, перекласти його усно. Однак, коли під час тестування якості їхнього послідовного перекладу, без особливих на те підстав, значно покращилася, стало зрозуміло, що програмне забезпечення для перетворення мовлення на текст стало доступним і для майбутніх перекладачів. Аналіз продуктів послідовного перекладу засвідчив їхні суттєві збіги з ТП МП у значній частки студентів, які, як і у випадку з перекладом з аркуша, просто зчитували його зі своїх екранів.

Таблиця 2

Порівняння текстів перекладу МП та студента 4

МП	Студент 4
<i>Among the civil procedural norms, the requirement to provide documents and material evidence is often applied. This method, like written answers to the opposing party's questions, applies only to procedural parties. It is very often associated with written answers to the questions of the opposing party, when the party requests a copy of this or that document. This method is also used when it is necessary to inspect the scene of the event or material evidence that is the property of the opposing party</i>	<i>Among civil procedural norms, requirement to provide documents and physical evidence are often used. Such method, like written answers to the questions of the opposing party, applies only to procedural parties. It is very often associated with written answers to the questions of the opposing party, when the party requests to be provided with a copy of one or another document. For example, such a method is also used when it is necessary to examine the scene of the event or material evidence that is the property of the opposing party.</i>

Внаслідок цього відкриття чимало викладачів почали проводити відкладений аналіз записаних ТП своїх студентів, які вони потім порівнювали з ТП МП. Результати виявилися дуже схожими на ті, що спостерігалися під час вивчення перекладу з аркушу (див. вище) – студенти використовували загалом ті ж самі методи приховування використання МТ.

Як і в попередньому випадку, у послідовному перекладі (див. табл. 2 далі, розбіжності в ТП МП та ТП студентів виділено напівжирним шрифтом), спостерігалися випадки майже повного збігу ТП МП з ТП студента. Це неспростовно свідчить про факт використання МП.

Порівняймо ТП МП та ТП студента 4 ТО поданого далі.

Серед цивільно-процесуальних норм, нерідко застосовується вимога надати документи й речові докази. Цей метод, як і письмові відповіді на запитання супротивної сторони, стосується лише процесуальних сторін. Він дуже часто пов'язаний з письмовими відповідями на запитання супротивної сторони, коли сторона вимагає надати їй копію того чи іншого документа. Такий метод використовується і тоді, коли треба оглянути місце події чи матеріальне свідчення, що є власністю протилежної сторони.

Як впливає з табл. 2, ТП студента 4 майже дослівно збігається з ТП МП. Студент обмежився низкою синонімічних лексичних заміन (*physical* замість *material*, *used* замість *applied*, *such* замість *this*, *examine* замість *inspect*), а також кількома нескладними трансформаціями (*questions of the opposing party* замість *opposing party's questions*; *party requests to be provided with a copy* замість *party requests a copy*; *one or another* замість *this or that*) та додав засіб когезії *for example*. В усьому іншому два тексти збігаються дослівно і факт застосування МП не потребує доведення.

Успішність здійснення подібних заміन і трансформацій залежить від ступеня володіння мовою перекладу, недоліки якого впливають на розуміння ТО і відповідно на якість ТП, оскільки часто, внаслідок неадекватних замін і трансформацій, втрачається зміст ТО, як це спостерігається у перекладі цього ж ТО студентом 5.

Студент 5: *Over conservation of procedural norms, the requirement to... produce documents and material evidence is often used. Written answers to questions are only related to procedural history. And they often associated with that written answers to questions about a copy of some documents. And this method is also used when it is necessary to examine the scene of ... material evidence by another method.*

У цьому ТП, крім синонімічних замін (*produce* замість *provide*; *used* замість *applied*; *some* замість *this or that*; *examine* замість *inspect*) спостерігаються немотивовані заміни (*Over conservation of procedural norms* замість *Among the civil procedural norms*; *history* замість *parties*; *by another method* замість *evidence*

that is the property of the opposing party), які повністю змінюють зміст ТО. Так само його змінюють і невинновдані синтаксичні трансформації ТП МП, що приховують застосування МП. Наприклад, складнопідрядне речення ТП МП (*It is very often associated with written answers to the questions of the opposing party, when the party requests a copy of this or that document*) трансформовано в незграбне просте поширене речення (*And they often associated with that written answers to questions about a copy of some documents*), що не має сенсу. Такі зміни зменшують ступінь дослівних збігів між ТП МП та ТП студента 5, однак не залишають жодних сумнівів у використанні ТП МП при породженні власного перекладу.

Деякі студенти, у намаганні приховати застосування МП, свідомо пропускають цілі фрагменти ТП МП, аби зробити свій переклад менш схожим на ТП МП, як це очевидно з ТП студента 6 (пропущений фрагмент виділено напівжирним шрифтом).

Студент 6: *In the procedural rules, requirement to provide documents and physical evidence are often applied. This method ... (пропущено: like written answers to the opposing party's questions, applies only to procedural parties. It is very often associated with written) answers to questions from the opposing party. When the party requests to provide a copy of this or another document, such a method is used when it is necessary to examine the scene of the event or material evidence whether it has the opposing party.*

Звичайно, при перевірці ступеня збігів ТП МП і ТП студента 6 засобами електронного порівняння цих двох текстів, рівень таких збігів буде порівняно невисоким, однак ті фрагменти, що залишилися, настільки суттєво збігаються з ТП МП, що не залишають сумнівів у використанні МП.

Крім синхронного постредагування лексичного складу та синтаксичної структури ТП МП, іншим методом приховування застосування МП в усному перекладі є штучне уповільнення темпу озвучування ТП студентами та часті паузи, аби створити враження інтенсивної розумової діяльності, пов'язаної з вирішенням перекладацьких проблем.

2.2. Шляхи вирішення проблеми

Зловживання студентами МП у завданнях, які не передбачають його використання, є складною проблемою, що частково пояснюється переконанням студентів у досконалості систем МП, хоча наявні дослідження [10; 22; 26] ставлять його під сумнів. Як уже зазначалося, непропорційно часте їх застосування перешкоджає повноцінному розвитку фахової компетентності майбутнього перекладача. Це визнають не тільки викладачі, що є природним, але й студенти, які серйозно готуються до майбутньої професійної діяльності. Заохочування розвитку умінь самостійного (без МП) перекладу потребує системного застосування низки заходів, зміст яких стисло викладено далі. Загальною їх філософією є

поєднання винагородження тих, хто дотримується правил доброчесності, та пошуку видів діяльності, які б стимулювали самостійну роботу студентів, а також сприяли б розвитку критичного відношення до текстів, перекладених МП.

2.2.1. Контроль текстів перекладу студентів

Аргументуючи, що окремі фрагменти ТП неминує збігаються в різних варіантах перекладу одного й того ж ТО, студенти затято заперечують використання ними МП, а викладачі не завжди знаходять аргументи на підтвердження цього. Дехто з викладачів, зневірившись у безперспективності дискусій на цю тему, змиряється з ситуацією й заплющує очі на очевидні ознаки шахрайства, втішаючи себе тим, що МП є звичним явищем у перекладацькій індустрії і що це не тільки прийнятно, але й корисно. Таким чином, студенти й викладачі досягають мовчазного порозуміння: студенти вдають, що вони перекладають самостійно, а викладачі прикидаються, ніби вони їм вірять. Оцінки за контрольні переклади різко зростають, і стає важко знайти причину не поставити найвищу оцінку за самостійну роботу чи контрольну роботу, хіба що дехто зі студентів полинується відредагувати ТП МП.

Очевидним виходом із цієї ситуації є порівняння збігів у ТП студента та відповідному ТП МП, однак цей логічний висновок не витримує перевірки реальністю. Ручне порівняння згаданих збігів у роботі одного студента може займати до 15 хвилин, що робить такий підхід неприйнятним, враховуючи, що викладачам доводиться перевіряти десятки робіт. Іншим стримуючим чинником є тягар доведення (викладач має переконливо довести не лише факт, а й ступінь використання МТ у роботі конкретного студента, бажано у відсотковому відношенні).

Проблему можна вирішити за рахунок застосування програмного забезпечення, призначеного для встановлення ступеня ідентичності двох текстів. Використання такого забезпечення дозволяє не тільки скоротити час на порівняння роботи студента з ТП МП до однієї хвилини, але й одержати точні дані (у відсотках) стосовно ступеня збігів у цих текстах. Більше того, програма показує конкретні фрагменти ТП МП, які були змінені чи додано в ТП студента, що забезпечує викладача необхідною доказовою базою.

В одному з попередніх досліджень [5] було розроблено експериментальну шкалу для оцінювання ступеня збігу ТП студентів з відповідними ТП МП. Ця шкала ґрунтувалася на припущенні, що середній показник збігу текстів, перекладених професійними перекладачами без використання МТ, з відповідними ТП МП коливається в середньому в межах 30-40%. Згадане значення одержано за результатами відповідних порівнянь. Виходячи з того, що студенти не є повністю професійними перекладачами і схильні до дослівного перекладу (що є характер-

ним для багатьох програм МП), прийнятним рівнем було визначено 60% збігу, принаймні для початкового етапу застосування заходів для розвитку самостійності студентів.

Виходячи з такого припущення, було побудовано шкалу оцінювання [5], яка враховувала ступінь згаданого збігу. Ця шкала передбачала зняття певної кількості балів, які віднімалися від загальної оцінки при перевищенні конкретних показників. Якщо відсоток збігів не перевищував 60%, робота вважалася умовно самостійною, і бали не знімалися. Коли такий відсоток був у межах 61%-65%, із загальної оцінки за п'ятибальною шкалою віднімався 0,25 бала, 66%-70% – 0,5 бала, 71%-75% – 0,75 бала тощо.

Експериментальна перевірка (32 академічні години онлайн-занять з викладачем) ефективності цієї шкали, проведена в трьох групах четвертого курсу (34 студенти) Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна в межах курсу юридичного перекладу [5] дала позитивні результати, засвідчивши послідовне зменшення частки ознак МТ у ТП студентів. Якщо у першому контрольному завданні середня частка ознак МП у ТП студентів перевищувала 60%, то під час семестрового контролю вона зменшилася в середньому на 18% (43%). Найбільше зниження зафіксовано у групі 3 (23%), а в групах 1 і 2 воно склало 15% і 16% відповідно. Отже, середні значення ознак МТ в групах 1-3 опустилися нижче 50% (44%, 48% і 36% відповідно). Останній показник збігається з характеристиками продуктів діяльності професійних перекладачів (детальніше див. [5]).

2.2.2. Постредагування

Іншим засобом заохочування розвитку умінь самостійного перекладу та розвитку критичного відношення до ТП МП, є застосування постредагування у навчальному процесі, яке розглядалося у низці праць [10; 14; 17; 20].

Спеціальні дослідження [3; 4] засвідчили значний вплив інтенсивності постредагування студентами магістратури щотижневих домашніх завдань на їхню самостійність під час підсумкового іспиту. Виявлено суттєвий вплив систематичного постредагування у поєднанні з методами саморефлексії на активізацію аналітичної та мисленнєвої діяльності студентів, а через неї – на стратегії їхнього перекладу (зменшення ступеня орієнтації на поверхневу структуру тексту оригіналу) та його якості загалом.

У обох дослідженнях використання МП при виконанні домашнього завдання було обов'язковим, тобто студенти повинні були спочатку перекласти ТО за допомогою МП, а потім відредагувати ТП МП, детально пояснивши причини кожного редагування. У першому дослідженні [3] перевірялася гіпотеза про позитивний вплив постредагування на підви-

щення інтелектуальної активності студентів і, через неї, – на ефективний розвиток умінь самостійного (без МП) перекладу, за умови неформального виконання згаданого завдання.

За результатами аналізу *інтенсивності постредагування у домашніх завданнях протягом семестру* випробуваних було поділено на чотири умовних групи, у першій з яких (група 1) зафіксовано найвищу інтенсивність (98%), а далі вона послідовно знижувалась до 83% (група 2), 78% (група 3) та 35% (група 4). Подальший порівняльний аналіз виявив чітку кореляцію самостійності перекладу випробуваних у проміжних контрольних роботах з інтенсивністю їхнього *постредагування впродовж семестру* – 85%, 59%, 46% і 35% відповідно. Схожа динаміка спостерігається і в середніх балах студентів за підсумковим тестом (зі 100 можливих): 93, 80, 63 і 53 бали відповідно.

Ці висновки підтвердилися і в другому дослідженні [4], де результати тих самих випробуваних аналізувалися з точки зору розвитку критичного підходу студентів до розв'язання термінологічних проблем. За результатами цього аналізу встановлено, що середня точність перекладу термінології в групі 1 (71%) більш ніж у півтора рази перевищує аналогічний показник у групі 4 (46%). А у випадках, коли МП пропонувала невірний варіант, перевага групи 1 зростала ще більше – точність відтворення таких термінів студентами групи 1 (63%) майже втричі перевищує цей показник у групі 1 (23%). Ступінь критичного відношення студентів групи 1 до варіантів, пропонує МП, яскраво ілюструє той факт, коли машина пропонувала їм невідповідний термін, вони використовували його лише в кожному шостому випадку (16%) випадків, тоді як студенти групи 1 робили це майже в кожному другому випадку (49%). Цей факт можна розглядати як переконливий доказ потужного впливу *постредагування* на розвиток критичного підходу студентів до МП і перекладу загалом (детальніше див. [3; 4]).

3. ВИСНОВКИ

Це дослідження є намаганням дослідити один аспект проблеми співіснування людини і технологій в руслі теорії техногуманізму, що тлумачиться як збалансований і взаємний їх розвиток. Зокрема, у статті здійснено спробу з'ясувати, що залишається від перекладацької компетентності людини (студента), коли вона передає частину своїх інтелектуальних функцій (уміння перекладати) технологіям (МП) в онлайн-навчанні, як це впливає на цю людину як фахівця, і якими можуть бути оптималь-

ні шляхи забезпечення збалансованого співіснування людини і технологій в процесі навчання майбутніх перекладачів.

Вивчення проблеми засвідчило, що значна частина досліджених студентів систематично використовує МП у письмовому та усному перекладі навіть у завданнях, де таке використання не передбачено. Головними причинами є бажання заощадити час, а також відсутність критичного відношення до МП, яке ґрунтується на переконанні про безумовну перевагу останнього над перекладом людини (принаймні студента). Для приховування використання МП студенти вдаються до різноманітних прийомів, які включають синонімічні заміни, перестановки, додавання і вилучення слів, а також синтаксичні трансформації. В усному перекладі широко застосовується синхронне *постредагування* ТП МП, штучне уповільнення темпу озвучення ТП та штучні паузи для створення враження обмірковування перекладацьких проблем. Таке зловживання МП, коли студенти перекладають відповідальність за якість перекладу на машину, негативно впливає на розвиток перекладацької компетентності студентів, підвищуючи їхню залежність від технології.

Видається безумовним, що експериментування студентів з різними способами прихованого використання МП розвиває технологічний компонент їхньої фахової компетентності, однак це відбувається за рахунок розвитку умінь самостійного (без застосування технологій) перекладу. В результаті, в парі «людина-машина» машина займає панівну, а людина – залежну позицію. Для забезпечення більш збалансованого розвитку складових перекладацької компетентності людини, видається доцільним передбачити певні зміни у змісті навчання перекладу.

Такі зміни мають включати чітке розділення перекладацьких предметів на ті, де використання технологій є обов'язковим, і ті, де вони не дозволені. У першій групі значний потенціал (як види навчальної діяльності) мають *постредагування* в письмовому та синхронне *постредагування* – в усному перекладі. У другій групі може бути важливим налагодження постійного контролю за ТП студентів, аби виключити застосування ними технічних засобів.

Важливо підкреслити, що метою цього є не усунення МП (чи будь-яких інших технічних засобів) з навчального процесу, а збалансований і взаємодоповнювальний розвиток людини та технологій. Відповідно перспективою подальших розвідок є вивчення шляхів забезпечення останнього у навчанні (включаючи онлайн) усного та письмового перекладу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Andersson, I. (2022). The subject in posthumanist theory: Retained rather than dethroned. *Educational Philosophy and Theory*, 54(4), 395–403. <https://doi.org/10.1080/00131857.2020.1851190>

2. Benvença, L. (2023). Transhumanismo, tecnohumanismo y ética. *Medicina Y Ética*, 34(1), 160–193. <https://doi.org/10.36105/mye.2023v34n1.04>
3. Chernovaty, L. & Kovalchuk, N. (2021). Post-editing as the means to activate students' thinking and analytical process: Psycholinguistic aspects. *Psycholinguistics*, 30(2), 221–239. <https://doi.org/10.31470/2309-1797-2021-30-2-221-239>
4. Chernovaty, L. & Kovalchuk, N. (2021). Psycholinguistic Aspects of the Development of Students' Critical Approach to the Solution of Terminological Problems in Online Translation Learning. *East European Journal of Psycholinguistics*, 8(2), 25–35. <https://doi.org/10.29038/eejpl.2021.8.2.che>
5. Chernovaty, L. & Kovalchuk, N. (2024). Control of covert machine translation use by future philologists in online training. *Advanced Education* (in print).
6. Chernovaty, L. M. (2024). Covert simultaneous post-editing in online assessment of students' sight translation. *Advanced Education*, 12(24), 12–27. <https://doi.org/10.20535/2410-8286.295548>
7. Chernovaty, L. (2024). Human-technology relations: The case of online translator/interpreter training. In K. Bednárová-Gíbová (Ed.). *Advancing Teaching Translation and Interpreting in Higher Education: Insights and Outlooks* (pp. 128–144). Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity.
8. Coeckelbergh, M. (2024). What is digital humanism? A conceptual analysis and an argument for a more critical and political digital (post)humanism. *Journal of Responsible Technology*, 17, 100073 <https://doi.org/10.1016/j.jrt.2023.100073>
9. Cole-Turner, R. (2022). Posthumanism and Transhumanism. In W. Schweiker (Ed.). *Encyclopedia of Religious Ethics*. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons Ltd. <https://doi.org/10.1002/9781118499528.ch122>
10. Daems, J., Vandepitte, S., Hartsuiker, R. J. & Macken, L. (2017). Translation Methods and Experience: A Comparative Analysis of Human Translation and Post-editing with Students and Professional Translators. *Meta*, 62(2), 245–270. <https://doi.org/10.7202/1041023ar>
11. Dai, G. & Liu, S. (2024). Towards Predicting Post-editing Effort with Source Text Readability: An Investigation for English-Chinese Machine Translation. *The Journal of Specialised Translation*, 41, 206–229. <https://doi.org/10.26034/cm.jostrans.2024.4723>
12. Ellul, J. (2024). *Theology and Technique: Toward an Ethic of Non-Power*. Eugene, Oregon: Wipf & Stock.
13. Epstein, Michael. 2012. *Transforming Humanities: A Manifesto*. New York: Bloomsbury Publishing.
14. Evans, W. (2011). Mapping virtual worlds. In W. Evans (Ed.). *Information Dynamics in Virtual Worlds* (pp. 3–21). London: Chandos Publishing. <https://doi.org/10.1016/B978-1-84334-641-8.50001-1>
15. Guerberof-Arenas, A., Valdez, S. & Dorst, A. G. (2024). Does training in post-editing affect creativity? *The Journal of Specialised Translation*, 41, 74–97. <https://doi.org/10.26034/cm.jostrans.2024.4712>
16. Habermas, J. (2003). *The Future of Human Nature*. Cambridge: Polity.
17. Lucci, A. & Osti, A. (2024). Exit (digital) humanity: Critical notes on the anthropological foundations of “digital humanism”. *Journal of Responsible Technology*, 17. Published online. <https://doi.org/10.1016/j.jrt.2024.100077>
18. Nitzke, J., Canfora, C., Hansen-Schirra, S., & Kapnas, D. (2024). Decisions in projects using machine translation and post-editing: an interview study. *The Journal of Specialised Translation*, (41), 127–148. <https://doi.org/10.26034/cm.jostrans.2024.4715>
19. Prem, E. (2024). Principles of digital humanism: A critical post-humanist view. *Journal of Responsible Technology*, 17. Published online. <https://doi.org/10.1016/j.jrt.2024.100075>
20. Pym, A. (2013). Translation Skill-Sets in a Machine-Translation Age. *Meta*, 58(3), 487–503. <https://doi.org/10.7202/1025047ar>
21. Rico Pérez, C. (2024). Re-thinking Machine Translation Post-Editing Guidelines. *The Journal of Specialised Translation*, 41, 26–47. <https://doi.org/10.26034/cm.jostrans.2024.4696>
22. Rodríguez de Céspedes, B. (2019). Translator Education at a Crossroads: The Impact of Automation. *Lebende Sprachen*, 64(1), 103–121. <https://doi.org/10.1515/les-2019-0005>
23. Sterling, C. (2020). Critical heritage and the posthumanities: problems and prospects. *International Journal of Heritage Studies*, 26(11), 1029–1046. <https://doi.org/10.1080/13527258.2020.1715464>
24. Susen, S. (2021). Reflections on the (Post-)Human Condition: Towards New Forms of Engagement with the World? *Social Epistemology*, 36(1), 63–94. <https://doi.org/10.1080/02691728.2021.1893859>
25. Tirosh-Samuelson, H. (2012). Transhumanism as a Secularist Faith. *Zygon*, 47(4), 710–734. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9744.2012.01288.x>
26. Yang, Y., Wang X. & Yuan Q. (2021). Measuring the usability of machine translation in the classroom context. *Translation and Interpreting Studies*, 16(1), 101–123. <https://doi.org/10.1075/tis.18047.yan>

Стаття надійшла до редакції 25.10.2024

Стаття рекомендована до друку 20.11.2024

Leonid Chernovaty – DrSci (Pedagogy), Full Professor at Mykola Lukash Translation Studies Department of V.N. Karazin Kharkiv National University; e-mail: leonid.chernovaty@karazin.ua; ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-3411-9408>; GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com/citations?user=qf_bUOsAAAAJ&hl; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Leonid_Chernovaty

TECHNOHUMANISTIC PROBLEMS THROUGH THE PRISM OF ONLINE TRANSLATOR AND INTERPRETER TRAINING

This paper, which is based on the results of experimental studies of online training of Ukrainian philology students, future interpreters and translators, using machine translation as an example, examines the global and **topical issue** of balanced coexistence of humans and technology in the context of theoretical ideas of technohumanism. This concept postulates the harmonious and complementary development of humanity and technology. The paper **aims** to determine the degree of independence and autonomy of a human (student) after having transferred part of their own translation competence to machine translation systems (MT) in the context of online learning, as well as the impact of such transfer on the efficiency of the relevant activity (translation and interpreting). It is established that a significant number of online university students constantly apply MT in their learning activities, including written and oral assignments, even in cases where the conditions of their performance explicitly prohibit it. In the course of studying the ways of concealing the application of MT in oral and written translation, the author has identified a number of methods used by students for this purpose. It is **concluded** that shifting responsibility for the quality of translation or interpreting to technology as a result of excessive application of MT does not justify itself. In addition, it hinders the development of human translation competence, largely turning it into a supplement to technological tools. Negatively assessing such trends in online specialist training, the author proposes a number of measures to ensure the parallel but more harmonious development of the technology-related and anthropomorphic constituents of the future translator's and interpreter's professional competence.

Key words: covered machine translation, humans and technology, online translator and interpreter training, translation technology.

REFERENCES

- Andersson, I. (2022). The subject in posthumanist theory: Retained rather than dethroned. *Educational Philosophy and Theory*, 54(4), 395–403. <https://doi.org/10.1080/00131857.2020.1851190>
- Benvenega, L. (2023). Transhumanismo, tecnohumanismo y ética. *Medicina Y Ética*, 34(1), 160–193. <https://doi.org/10.36105/mye.2023v34n1.04>
- Chernovaty, L. & Kovalchuk, N. (2021). Post-editing as the means to activate students' thinking and analytical process: Psycholinguistic aspects. *Psycholinguistics*, 30(2), 221–239. <https://doi.org/10.31470/2309-1797-2021-30-2-221-239>
- Chernovaty, L. & Kovalchuk, N. (2021). Psycholinguistic Aspects of the Development of Students' Critical Approach to the Solution of Terminological Problems in Online Translation Learning. *East European Journal of Psycholinguistics*, 8(2), 25–35. <https://doi.org/10.29038/eejpl.2021.8.2.che>
- Chernovaty, L. & Kovalchuk, N. (2024). Control of covert machine translation use by future philologists in online training. *Advanced Education* (in print).
- Chernovaty, L. M. (2024). Covert simultaneous post-editing in online assessment of students' sight translation. *Advanced Education*, 12(24), 12–27. <https://doi.org/10.20535/2410-8286.295548>
- Chernovaty, L. (2024). Human-technology relations: The case of online translator/interpreter training. In K. Bednárová-Gíbová (Ed.). *Advancing Teaching Translation and Interpreting in Higher Education: Insights and Outlooks* (pp. 128–144). Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity.
- Coeckelbergh, M. (2024). What is digital humanism? A conceptual analysis and an argument for a more critical and political digital (post)humanism. *Journal of Responsible Technology*, 17, 100073 <https://doi.org/10.1016/j.jrt.2023.100073>
- Cole-Turner, R. (2022). Posthumanism and Transhumanism. In W. Schweiker (Ed.). *Encyclopedia of Religious Ethics*. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons Ltd. <https://doi.org/10.1002/9781118499528.ch122>
- Daems, J., Vandepitte, S., Hartsuiker, R. J. & Macken, L. (2017). Translation Methods and Experience: A Comparative Analysis of Human Translation and Post-editing with Students and Professional Translators. *Meta*, 62(2), 245–270. <https://doi.org/10.7202/1041023ar>
- Dai, G. & Liu, S. (2024). Towards Predicting Post-editing Effort with Source Text Readability: An Investigation for English-Chinese Machine Translation. *The Journal of Specialised Translation*, 41, 206–229. <https://doi.org/10.26034/cm.jostrans.2024.4723>
- Ellul, J. (2024). *Theology and Technique: Toward an Ethic of Non-Power*. Eugene, Oregon: Wipf & Stock.
- Epstein, Michael. 2012. *Transforming Humanities: A Manifesto*. New York: Bloomsbury Publishing.
- Evans, W. (2011). Mapping virtual worlds. In W. Evans (Ed.). *Information Dynamics in Virtual Worlds* (pp. 3–21). London: Chandos Publishing. <https://doi.org/10.1016/B978-1-84334-641-8.50001-1>
- Guerberof-Arenas, A., Valdez, S. & Dorst, A. G. (2024). Does training in post-editing affect creativity? *The Journal of Specialised Translation*, 41, 74–97. <https://doi.org/10.26034/cm.jostrans.2024.4712>
- Habermas, J. (2003). *The Future of Human Nature*. Cambridge: Polity.
- Lucci, A. & Osti, A. (2024). Exit (digital) humanity: Critical notes on the anthropological foundations of “digital humanism”. *Journal of Responsible Technology*, 17. Published online. <https://doi.org/10.1016/j.jrt.2024.100077>

- Nitzke, J., Canfora, C., Hansen-Schirra, S., & Kapnas, D. (2024). Decisions in projects using machine translation and post-editing: an interview study. *The Journal of Specialised Translation*, (41), 127–148. <https://doi.org/10.26034/cm.jostrans.2024.4715>
- Prem, E. (2024). Principles of digital humanism: A critical post-humanist view. *Journal of Responsible Technology*, 17. Published online. <https://doi.org/10.1016/j.jrt.2024.100075>.
- Pym, A. (2013). Translation Skill-Sets in a Machine-Translation Age. *Meta*, 58(3), 487–503. <https://doi.org/10.7202/1025047ar>
- Rico Pérez, C. (2024). Re-thinking Machine Translation Post-Editing Guidelines. *The Journal of Specialised Translation*, 41, 26–47. <https://doi.org/10.26034/cm.jostrans.2024.4696>
- Rodríguez de Céspedes, B. (2019). Translator Education at a Crossroads: The Impact of Automation. *Lebende Sprachen*, 64(1), 103-121. <https://doi.org/10.1515/les-2019-0005>
- Sterling, C. (2020). Critical heritage and the posthumanities: problems and prospects. *International Journal of Heritage Studies*, 26(11), 1029–1046. <https://doi.org/10.1080/13527258.2020.1715464>
- Susen, S. (2021). Reflections on the (Post-)Human Condition: Towards New Forms of Engagement with the World? *Social Epistemology*, 36(1), 63–94. <https://doi.org/10.1080/02691728.2021.1893859>
- Tirosh-Samuelson, H. (2012). Transhumanism as a Secularist Faith. *Zygon*, 47(4), 710-734. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9744.2012.01288.x>
- Yang, Y., Wang X. & Yuan Q. (2021). Measuring the usability of machine translation in the classroom context. *Translation and Interpreting Studies*, 16(1), 101-123. <https://doi.org/10.1075/tis.18047.yan>

The article was received by the editors 25.10.2024

The article is recommended for printing 20.11.2024

**РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОФОРМЛЕННЯ РУКОПИСІВ СТАТЕЙ
ВІСНИКА ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ В.Н. КАРАЗІНА
Серія "Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов"**

Матеріали для опублікування приймаються від спеціалістів у галузі іноземної філології (мовознавства та перекладознавства), методики викладання іноземних мов та перекладу, фахової підготовки майбутніх філологів.

Під час подання рукопису до журналу автори повинні підтвердити його відповідність всім встановленим вимогам, вказаним нижче. В разі виявлення невідповідності поданої роботи пунктам цих вимог редакція повертатиме авторам матеріали на доопрацювання.

Ми приймаємо до розгляду рукописи, що раніше не були опубліковані або подані до опублікування в іншому виданні.

Матеріали можуть бути представлені українською або англійською мовами.

Статті приймаються протягом року в потоковому режимі.

Обсяг основного тексту статті: 9 – 10 сторінок.

Рукопис і відомості про автора/авторів надсилаються окремими файлами на електронну адресу журналу: visnyk_inozemna_fil@karazin.ua

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ РУКОПИСІВ

Стаття та відомості про автора/авторів створюються в редакторі Word у форматі *.doc, *.docx або *.rtf. без автоматичних переносів слів.

Індекс УДК міститься ліворуч, перед назвою публікації (шрифт 14 Times New Roman).

Відцентрована назва публікації друкується великими літерами жирним шрифтом (розмір шрифту 14), під нею в центрі звичайними літерами ініціали автора, прізвище, вчений ступінь вказується після коми та поряд у дужках – назва міста.

Анотації двома мовами – українською та англійською (кожна 1800 знаків, включно з ключовими словами) – подаються шрифтом 10 Times New Roman. Анотація мовою статті не містить назви, прізвищ та ініціалів авторів, які мають бути обов'язково вказані перед другою анотацією напівжирним шрифтом. Тексти обох анотацій мають бути ідентичними і містити такі структурні частини: (а) постановка проблеми (актуальність); (б) мета статті; (в) методи дослідження (зазначаються лише в тому разі, якщо вони містять новизну і становлять інтерес, зважаючи на зміст статті); (г) основні результати дослідження; д) висновки. До анотації додаються 5–7 ключових слів, розміщених за абеткою. Ключові слова подаються в однині, якщо не відносяться до тих слів, що мають тільки форму множини.

Структура статті, як правило, передбачає такі розділи:

1. **Вступ (Introduction):** постановка проблеми; актуальність дослідження; короткий аналіз останніх досліджень для виділення невирішених раніше питань; мета, завдання, хід їх вирішення в статті.

2. **Основна частина** (з відповідною темі назвою): об'єкт, предмет, теоретичні основи, матеріал і методи дослідження. Даються відповіді (за необхідності виокремлюються підрозділи з назвами (2.1., 2.2.)) на кожне поставлене автором питання; результати обґрунтовуються, ілюструються прикладами, таблицями, рисунками тощо.

3. **Висновки (Conclusions):** узагальнення отриманих результатів, їхньої теоретичної значущості; конкретні перспективи дослідження.

Усі структурні елементи виділяються напівжирним шрифтом та нумеруються.

Обов'язковими елементами статті є актуальність, об'єкт, предмет, мета, методи, матеріал дослідження, перспективи аналізу (шрифт розріджений – 3,0).

Основний текст рукопису друкується через 1,5 інтервали шрифтом 14 Times New Roman, поля ліворуч, вгорі, внизу – 2,5 см, праворуч – 1 см. Відступ абзаца – 1,25 см. Чітко диференціюються тире (–) та дефіс (-);

Ілюстративний матеріал подається курсивом з відступом 1,25 см. Елементи тексту, які потребують виділення, додатково підкреслюються. Значення слів тощо беруться у лапки;

Посилання в тексті оформлюються згідно з нумерацією списку використаної літератури, наприклад: С. Левінсон [1, с. 35], де перший знак – порядковий номер за списком, а другий – номер цитованої сторінки.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ друкується жирним шрифтом великими літерами по центру через рядок від основного тексту.

Нижче нумерованим списком подається перелік цитованих робіт (довідники включно) в алфавітному порядку авторів, оформлений із з урахуванням норм до оформлення списку посилань наукових робіт.

За необхідності надається **СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ**.

Для входження Вісника до наукометричних баз даних список літератури в статтях, написаних українською мовою оформлюється двічі: спочатку як **СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ** та **СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ**, а потім як **REFERENCES** та **ILLUSTRATIVE MATERIAL**.

Обидва списки оформлюються за міжнародним стандартом APA-style 6.

Підрядкові виноски не допускаються.

Транслітерування назв статей українською мовою рекомендується здійснювати автоматично на сайті <http://litopys.org.ua/links/intrans.htm>.

В окремому файлі подаються відомості про автора (прізвище, ім'я та по батькові повністю), науковий ступінь, звання, місце роботи, посада, домашня та електронна адреси, контактні телефони.

Кожна стаття супроводжується електронними адресами профілів автора і співавторів на ORCID, GOOGLE SCHOLAR, RESEARCH GATE, які наводяться у журналі.

ПРИКЛАД ОФОРМЛЕННЯ ВІДОМОСТЕЙ ПРО АВТОРА:

Петренко Петро Петрович – кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна; e-mail: example@example.com; ORCID: <http://orcid.org/example>; GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/example>; RESEARCH GATE: <https://www.researchgate.net/profile/>

У разі отримання позитивної рецензії автор одержує лист з повідомленням про затвердження статті до публікації та вказаною сумою грошового внеску за технічний супровід роботи Вісника.

Подані матеріали не повертаються.

Редакційна колегія залишає за собою право відхиляти статті, що не відповідають усім зазначеним вимогам.

Редколегія

Наукове видання

**ВІСНИК ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
імені В. Н. КАРАЗІНА**

Серія «Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов»

Випуск 100, 2024

Збірник наукових праць

Українською, англійською, німецькою, французькою мовами

Підписано до друку 27.12.24. Формат 60x84/8. Обл. вид. 10,6. Ум. друк. арк. 8,48.
Тираж 80 пр. Ціна договірна.

Видавець і виготовлювач
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна.
61022, Харків, майдан Свободи, 4,
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3367 від 13.01.09

Видавництво ХНУ імені В.Н. Каразіна